

**N.P. OSTROUMOV’UN SART KAVRAMI
VE SART DİLİYLE YUHANNA İNCİLİ
ÇEVİRİSİ (METİN-ŞEKİL BİLGİSİ)**

Klara ABDURAKHMANOVA

**Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Türk Dili Bilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÇAKMAK
2020
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

Klara ABDURAKHMANOVA

**N.P. OSTROUMOV’UN SART KAVRAMI VE SART DİLİYLE YUHANNA
İNCİLİ ÇEVİRİSİ (METİN-ŞEKİL BİLGİSİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÇAKMAK**

ERZURUM – 2020

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Turkish Research

TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **“N.P. OSTROUMOV’UN SART KAVRAMI VE SART DİLİYLE YUHANNA İNCİLİ ÇEVİRİSİ (METİN-ŞEKİL BİLGİSİ)”** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

☐ Tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.] **basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.**

İSTİSNAİ DURUMLAR*

☐ **Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve ..... sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ **Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre teze yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüştürmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdiği için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve ..... sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

☐ **Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve ..... sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

17.02.2020

Klara Abdurakhmanova

* İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.

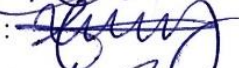

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ KABUL TUTANAĞI

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÇAKMAK danışmanlığında, **Klara ABDURAKHMANOVA** tarafından hazırlanan bu çalışma 27/01/2020 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından **Türk Dili ve Edebiyatı** Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR	İmza	:
Jüri Üyesi	: Dr. Öğr. Üyesi Uğur UZUNKAYA	İmza	:
Jüri Üyesi	: Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÇAKMAK	İmza	:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 27/01/2020

Enstitü Müdürü

Prof.Dr. Rıfat KÜTÜK
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
TARANAN ESERLERİN KISALTMALARI	VII
ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ	VIII
ÖN SÖZ	X
GİRİŞ	1
I. XIX. YÜZYILDA RUS ÇARLIĞININ ORTA ASYA'DAKİ MİSYONERLİK FAALİYETLERİ	1
II. XIX. YÜZYILDA RUS ÇARLIĞININ ORTA ASYA'DAKİ TÜRK DİLİ ÜZERİNE ÇALIŞMALARI	8

BİRİNCİ BÖLÜM

NİKOLAY OSTROUMOV VE SART DİLİ

1.1. NİKOLAY OSTROUMOV	16
1.1.1. Nikolay Ostroumov'un Hayatı	16
1.1.2. Misyonerlik Faaliyetleri	19
1.1.3. Eserleri: Kitapları ve Makaleleri	23
1.1.3.1. Başlıca eserlerinin listesi	24
1.2. SART KAVRAMI	26
1.2.1. Bir Etnik Kimlik Olarak Sartlar	33
1.2.2. Sart Dili ve N.P. Ostroumov'un Türk ve Sart Dilleri Hakkındaki Fikirleri	40

İKİNCİ BÖLÜM

METİN	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

3.1. İSİMLER	86
3.1.1. İsimlerde Yapım	86
3.1.1.1. İsimden İsim Yapan Ekler	86

3.1.1.2. Fiilden İsim Yapan Ekler.....	87
3.1.1.3. Birleşik İsimler	88
3.1.2. İsimlerde Çekim	88
3.1.2.1. Çokluk Ekleri.....	88
3.1.2.2. İyelik Ekleri	89
3.1.2.3. Hâl Ekleri.....	90
3.2. ZAMİRLER	93
3.2.1. Şahıs Zamirleri	93
3.2.2. İşaret Zamirleri	94
3.2.3. Dönüşlülük Zamirleri	94
3.2.4. Belirsiz Zamirler	95
3.2.5. Soru Zamirleri	95
3.3. SIFATLAR.....	96
3.3.1. Niteleme Sıfatlar	96
3.3.2. Belirtme Sıfatları	96
3.3.2.1. Sayı Sıfatları	96
3.3.2.1.1. Asıl Sayı Sıfatları.....	96
3.3.2.1.2. Sıra Sayı Sıfatları	97
3.3.2.2. İşaret Sıfatları	97
3.3.2.3. Belirsizlik Sıfatları.....	97
3.3.2.4. Soru Sıfatları.....	98
3.4. ZARFLAR	98
3.4.1. Zaman Zarfları.....	98
3.4.2. Yer Zarfları.....	99
3.4.3. Miktar Zarfları.....	99
3.4.4. Tarz Zarfları	99
3.4.5. Soru Zarfları	99
3.5. EDATLAR.....	100
3.5.1. Son Çekim Edatları	100
3.5.2. Bağlama Edatları	100
3.5.3. Ünlem Edatları	101
3.6. FİİLLER.....	101

3.6.1. Fiillerde Yapım	101
3.6.1.1. İsimden Fiil Yapan Ekler.....	101
3.6.1.2. Fiilden Fiil Yapma Ekleri.....	103
3.6.1.3. Birleşik Fiiller.....	104
3.6.1.3.1. İsim Ve Yardımcı Fiilden Oluşmuş Birleşik Fiiller	104
3.6.1.3.2. Deyimleşmiş Birleşik Fiiller	105
3.6.1.3.3. Fiil ve Tasvir Fiilinden Oluşmuş Birleşik Fiiller.....	105
3.6.1.3.4. Fiil+Sıfat-fiil+Yardımcı Fiil Şeklinde Oluşmuş Birleşik Fiiller	108
3.6.2. Cevherî Fiiller	108
3.6.3. Fiillerde Çekim.....	109
3.6.3.1. Olumsuzluk.....	109
3.6.3.2. Şahıs Ekleri.....	109
3.6.3.2.1. Zamir Menşeli Şahıs Ekleri	109
3.6.3.2.2. İyelik Eki Menşeli Şahıs Ekleri	110
3.6.3.2.3. Kesin Gelecek Zamanda Kullanılan Şahıs Ekleri.....	111
3.6.3.2.4. İstek Kipi Şahıs Ekleri	112
3.6.3.2.5. Emir Kipi Şahıs Ekleri.....	112
3.6.3.3. Fiillerde Zaman ve Kip Çekimi	113
3.6.2.3.1. İstek Kipi.....	113
3.6.2.3.2. Emir Kipi	113
3.6.2.3.3. Gereklilik Kipi	113
3.6.2.3.4. Şart Kipi.....	114
3.6.2.3.5. Geniş Zaman	114
3.6.2.3.6. Görülen Geçmiş Zaman Çekimi	115
3.6.2.3.7. Öğrenilen Geçmiş Zaman	115
3.6.2.3.8. Şimdiki Zaman.....	116
3.6.2.3.9. Gelecek Zaman	116
3.6.4. Fiilimsiler	116
3.6.4.1. İsim-Fiil Ekleri	116
3.6.4.2. Sıfat-Fiil Ekleri.....	117
3.6.4.3. Zarf-Fiil Ekleri.....	117
3.6.4.3.1. Zaman Zarf Filleri.....	117

3.6.4.3.2. Bağlama Zarf-Fiilleri	117
SONUÇ	119
KAYNAKÇA.....	121
ÖZGEÇMİŞ.....	171

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****N.P. OSTROUMOV’UN SART KAVRAMI VE SART DİLİYLE YUHANNA İNCİLİ ÇEVİRİSİ (METİN-ŞEKİL BİLGİSİ)****Klara ABDURAKHMANOVA****Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÇAKMAK****2020, 171 sayfa****Jüri: Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÇAKMAK
Dr. Öğr. Üyesi Uğur UZUNKAYA**

Üç bölümden oluşan bu tez çalışmasının Giriş bölümünde 19. yüzyılda Rus Çarlığı'nın Orta Asya'daki misyonerlik faaliyetleri genel olarak tanıtılmıştır. O dönemde Rusların Orta Asya'da Türk dili üzerine çalışmaları hakkında da bilgi verilmiştir.

Tez çalışmasının amaç kısmı olan birinci bölümünde ise N.P. Ostroumov'un 1867 yılında "Sartiya dili" adını verdiği lisanla yaptığı Yuhanna İncili çevirisi ekseninde onun Sart ve Sart dili kavramlarının içeriğini anlamaya çalışılmıştır. Bu hedefe yönelik olarak öncelikle Sart ve "Sart dili" kavramları hakkında bilgi verilmiştir. Sart etnik unsurunun diliyle ilgili diğer yaklaşımlar ve nihai olarak N.P. Ostroumov'un bir etnik unsur ve dil oluşturma çabası içerisinde kazandığı anlam ve ona yapılan itirazlardan bahsedilmiştir.

Çalışmanın ikinci kısmında N.P. Ostroumov'un bahsi geçen İncil çevirisinin yazı çevrimi yapılmıştır.

Şekil Özellikleri bölümünde Yuhanna İncil'inin şekil incelemesi ihtiva edilmiştir.

Sonuç kısmında ise İncil tercümesinin sunduğu veriler ışığında N.P. Ostroumov'un Sart dili kavramıyla neye işaret ettiği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: N.P. Ostroumov, Sart, Sart Dili, Yuhanna İncili.

ABSTRACT

MASTER THESIS

**N.P. OSTROUMOV’S SART CONCEPT AND THE TRANSLATION OF THE
GOSPEL OF JOHN IN THE SART LANGUAGE (TEXT-MORPHOLOGY)****Klara ABDURAKHMANOVA****Advisor: Assist. Prof. Dr. Serkan ÇAKMAK****2020, 171 pages****Jury: Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR
Assist. Prof. Dr. Serkan ÇAKMAK
Assist. Prof. Dr. Uğur UZUNKAYA**

In the introductory part of this thesis, which consists of three chapters, the missionary activities of Russian Tsarism in Central Asia in the 19th century are introduced. In addition, information is given about the work of the Russians on the Turkish language in Central Asia, during this period.

In the first chapter of the thesis, which is the objective part, from N.P. Ostroumov's translation of the Gospel of John in 1867 into the language called “Sartian language” we tried to understand the meaning and concepts of the Sartic people and their language. For this purpose, firstly information about the Sart people and Sart language is given. We explain the ethnic elements of the Sart language and N.P. Ostroumov’s attempt to create a Sart ethnic group with its own language.

In the second part of the study, N.P. Ostroumov's Bible translation in the Sart language is transcribed into the Latin alphabet.

The Morphological chapter includes a study of the grammatical structure of the Gospel of John in the Sart language translation.

In the concluding chapter, we discussed the concepts of N.P. Ostroumov’s Sart language through the understanding gained from transcribing the Gospel of John.

Keywords: N.P. Ostroumov, Sart, Sart Language, Gospel of John.

TARANAN ESERLERİN KISALTMALARI

- ÇTİL** : Çağatay Tilining İzahlik Lugiti, Muhammettursun Bahavudun, Genizat Geyurani, İsmail Kadir, Ablimit Ehet, Şincang Helk Neşriyati, Urumçi, 2002.
- LÇTO** : Lügât-ı Çağatayî ve Türkî-i Osmanî, Şeyh Süleyman Efendi-i Buhari. Mehran Matbaası, İstanbul, 1880.
- OSTN** : Opıt Slovary Tyurskih Nareçiy, 2 Cilt, Vasili Vasilyeviç Radlov, İmperatorskoy Akdemiya Nauk, St. Petersburg, 1893-1899.
- ÖTİL** : Özbek Tilining İzohli Lugati, 5 Cilt, Özbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Alişer Navoiy Nomidagi Til va Adabiyet İnstitutı, Davlat İlmiy Naşriyeti, Taşkent.

ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

ء	: ʾ
آ	: a, ā
ا	: a, ā, e
ب	: b, p
پ	: p
ت	: t
ث	: ṯ
ج	: c, ç
چ	: ç
ح	: ḥ
خ	: ḫ
د	: d
ذ	: ḏ
ر	: r
ز	: z
س	: s
ش	: š
ص	: ṣ
ض	: ḏ
ط	: ṭ
ظ	: ṣ
ع	: ʿ
غ	: ġ
ف	: f
ق	: q
ك	: k, g, ŋ
ك	: ŋ
ل	: l
م	: m
ن	: n

و	: v, o, ö, u, ū, ü
ھ	: h, a, e
ى	: y, ı, î, ï

ÖN SÖZ

1867 yılında Taşkent'in, 1868'de Semerkand ve Buhara'nın, 1873'te Hive'nin, 1876'da Hokand ve Andıcan bölgesinin, 1884 yılında ise Türkistan coğrafyasının tamamının işgalini gerçekleştiren Rusya, Türkistan bölgesinin Ruslaştırılması esasına yönelik baskı ve şiddet politikaları yürüterek, halka Hristiyanlığı kabul ettirmekle birlikte dil ve alfabe konusunda da baskı uygulamışlardır. Türklere karşı kimi bölgelerde sert kimi bölgelerde daha yumuşak davranmışlardır.

Ruslaştırma siyasetinin önemli kollarından biri de Ortodoks Rusların yürüttüğü misyonerlik faaliyetleridir. Bu siyaseti yürüten önemli şahsiyetler: N. İ. İlminski, N.P. Ostroumov ve A.E. Alektorov gibi meşhur Rus misyonerleridir.

1924-1936 yılları arasında milliyetler sorununa yönelik uygulanan politikaların temeli de bu minvalde Türklük bilinci ve düşüncesinin önünü almak için bölgesel alt kimliklerin desteklenmesi ve kışkırtılması yöntemiyle yeni milletler yaratma projeleri olarak uygulanmıştır.

Türkistan'daki Türkleri Ruslaştırmak ve Hristiyanlaştırmak için büyük gayret sarfeden ve İsmail Gaspıralı gibi aydınları bu yolda büyük engel kabul eden Nikolay Ostroumov bir yandan da Türkistan'da "Türkistan Vilâyetinin Gazeti"ni çıkarıyor ve 1883'ten 1917'ye kadar bu gazetede şehir ağzına dayanan, kendi oluşturmaya çalıştığı "Sartçayı" yazı dili hâline getirmeye çalışmıştır.

Bu oluşturduğu dille de ilgili sadece kendisi değil, V.P. Nalivkin Z.A. Alekseyev A.Vishnegorskiy vs. misyonerler de araştırmalar yapmış ve bu konuya ilişkin çeşitli kaynaklar yazmışlardır.

N.P. Ostroumov 1867 yılında "Sartiya dili" adını verdiği lisanla yaptığı Yuhanna İncilini yazmıştır. Bu İncil 22 bab olup, çevirisi üzerinde yapılan inceleme sonucunda Sart diliyle Çağatay Türkçesinin yerini mahallî Özbekçeye bıraktığı dönem Türkçesinin kastedildiği anlaşılmıştır.

Son olarak çalışmamın her aşamasında büyük bir özveriyle bana destek olan, değerli görüşleriyle beni yönlendiren, bana yol gösteren çok kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Serkan Çakmak'a, tez çalışmamda yardımını esirgemeyen ve akademik birikimlerinden istifade etme fırsatı bulduğum Prof. Dr. Hüseyin Baydemir'e, Atatürk Üniversitesi'nde bana eğitim veren tüm hocalarıma, ayrıca bu süreçte yardım ve manevi desteklerini benden esirgemeyen değerli annem Dilfuza Abdurakhmanova ve babam

Anarmat Abdurakhmanov'a, ablalarım Dilorom Abdurakhmanova ve Nigora Abdurakhmanova'ya, sevdiklerime, arkadaşlarıma ve saygıdeğer Ömer Faruk Zararsız'a teşekkürü bir borç bilirim.

Erzurum-2020

Klara ABDURAKHMANOVA

GİRİŞ

I. XIX. YÜZYILDA RUS ÇARLIĞININ ORTA ASYA'DAKİ MİSYONERLİK FAALİYETLERİ

Hindistan'dan Avrupa içlerine kadar uzanan geniş bir coğrafyada kurdukları devletlerle 16. yüzyılı bir "Türk asrı"na çeviren Türkler için bu dönem, aynı zamanda karmaşık duyguların yaşandığı bir dönemdir. Bu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ile Viyana kapılarına kadar dayanan Türkler, Karadeniz'in kuzeyindeki Altın Orda Devleti'nin yıkılışını, Osmanlıların Memluklar ve Safevilerle, Safevilerin Şeybanilerle, Babürlülerin Şeybanilerle olan mücadelelerinin önüne geçirememişlerdir. Altın Orda Devleti'nin 1502'de sükûta ermesi ve Kazan, Kırım, Sibir, Astrahan, Nogay ve Kasım hanlıklarının bu devletin uzantıları olarak ortaya çıkmaları, Türk yurtlarına yayılma arzusu içerisinde olan Çarlık Rusyası'nın işini bir nebze de olsa kolaylaştırmıştır. Arkasında Osmanlı Devleti'nin desteğini bulan Kırım Hanlığı ile Litvanya Prenslığı tarafından uzun süre uğraştırılan, özellikle de Kırım Hanlığı tarafından güney bölgelerine inişi engellenen Ruslar, Türk yurtlarına yayılma stratejisinde 1552 yılında Kazan Hanlığı'nı ortadan kaldırarak önemli bir adım atmışlardır. 1552'de Kazan'ı işgal ederek Kazan Hanlığı'na son veren Korkunç İvan önderliğindeki Ruslar, doğuya doğru ilerlemesini sürdürerek 1555'te Astrahan Hanlığı'nı, 1557'de Nogay Hanlığı'nı, 1572'de ise Kasım Hanlığı'nı ele geçirmişlerdir. 1598'de Kazaklar sayesinde Sibir Hanlığı'nı ortadan kaldırarak Sibirya'nın batısına ve kuzeyine doğru ilerleyen Ruslar, 1630'da Kuzey Sibirya topraklarına girmişlerdir. 1718'den itibaren Hakasya ve Altay bölgesini bütünüyle ele geçiren, 1783'te Kırım Hanlığı'nı kendisine bağlayan ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile de Osmanlı Devleti'nden Balkanları, Kafkasları, hatta Anadolu topraklarının bir kısmını söküp alan Çarlık Rusyası, diğer yandan da sırasıyla Kazak Hanlığı (1731'de Küçük Cüz, 1740'ta Orta Cüz, 1742'de Büyük Cüz Çarlık Rusyası'nın yönetimi altına girmiş, 1853 ve 1854'te Kızıl-Orda ve Almatı ele geçirilerek Kazak toprakları dört eyalete bölünmüştür. Ruslar; Buhara Hanlığı (1866), Hive Hanlığı (1873) ve Hokand Hanlığı'nı (1876) işgal ederek Türkistan içlerine doğru ilerlemiştir. (Hayit, 1995 s. 356) .

Çarlık Rusya Orta Asya coğrafyasını himayesi altına almak için Türkistan'da bu emperyalist politikasını uygulamaya başlatmak için 1867 yılında Taşkent'in, 1868'de Semerkand ve Buhara'nın, 1873'te Hive'nin, 1876'da Hokand ve Andıcan bölgesinin,

1884 yılında ise Türkistan coğrafyasının tamamının işgalini gerçekleştirmiştir. Rusya işgal emellerini bitirdikten sonra Türkistan'ın başkenti Taşkent'te Türkistan Umumi Valiliğini kurarak bölgeyi kontrolü altında yönetmeye başlamıştır (Tansu , 2017 s. 233-241).

16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızlı bir yayılma sürecine giren ve işgal ettiği bölgelerde askeri ve siyasi anlamda egemenlik kuran Çarlık Rusya'sının hâkimiyet altına aldığı bölgeler, ağırlıklı olarak Türklerin yaşadığı coğrafyalardır. Rus hâkimiyeti altına giren Türkler, aralarında Müslüman olmayan küçük grupları da barındırmakla birlikte, ekseriyetle Müslüman kimliğine sahiptiler. İşgal edilen bölgelerde yaşayanlara karşı Rus Ortodoks kilisesi ile birlikte hareket eden Çarlık Rusyası, 16. yüzyıldan itibaren başta Volga ve Kama bölgeleri olmak üzere, misyonerlik faaliyetlerinden azami derecede yararlanmış, “kâfir” ve “gayrı medeni” milletleri Hristiyanlaştırarak Rus kültür dairesine sokmayı ve bu sayede “medenileştirme”yi birincil amaç edinmiştir. İzlenen Hristiyanlaştırma ve Rus kültür dairesine sokmaya yönelik politikalar, Sovyetler Birliği döneminin Rus alfabesi ve ana dillerle Sovyetleştirmeyi amaçlayan milliyetler politikası ile birlikte, genellikle Türklerin yaşadığı bu bölgelerde Rusçanın bir eğitim, bilim ve devlet diline dönüşmesine, Rus alfabesinin yaygınlaşmasına, yerel kimliklerin ortak dile, kökene, geçmişe ve inanca dayalı millet bilincini ortadan kaldırır bir şekilde öne çıkmasına, farklı farklı milletler olma bilincinin gelişmesine, konuşma dillerinden ayrı ayrı yazı dillerinin meydana getirilmesine, bazı Müslüman olmayan grupların Hristiyanlaşmasına, insanların kitleler halinde Rus düşünce biçimini benimsemelerine, İslam inancının zayıflamasına neden olmuştur (Aça, 2003, s. 219-242).

Türlere karşı kimi bölgelerde sert kimi bölgelerde daha yumuşak tedbirler olarak başarıya ulaşmayı hedefleyen Ruslar, istediklerini yerine getirenlere siyasi, ekonomik her türlü kolaylığı göstermişler, politikalarına aksi davranışta bulunanlara ise hoşgörölü olmamışlardır. (Sergey, ve diğerleri, 2000 s. 22) .

1728 yılında toplanan Senato İdil boyundaki halkları Hristiyanlaştırma kararı almıştı. 1731 yılında Müslüman ve diğer halkları Hristiyanlaştırma komisyonu kurulmuş (Kommissiya dlya kreşeniya Kazanskikh i nijegorods- kak musulman i drugih inorodtsev) ve 1740 yılında ise bu komisyon “Novokreşnskaya kontora'ya” (Yeniden

Hristiyanlaştırma Bürosu) çevrilmişti. (Alov, 2000 s. 56). Bu karar daha sonrasında ise tüm Türkistan bölgesinde de uygulanmaya başlamıştır.

Türkistan halkını hem maddi hem de manevi olarak istila etmenin yolu Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırmadan geçiyordu. 1797 yılında Kazan’da misyonerleri hazırlamak amacıyla Dini Akademi kuruldu. İdil boyu halklarını Hristiyanlaştırma işini Yeniden Hristiyanlaştırma Bürosu, Türkistan bölgesinde “Obrusitelnaya palata” (Ruslaştırma Meclisi) yürüttü. Bu misyonerlik faaliyetlerini gerçekleştirme işi ise Yüksek Sinod’a verildi, Sinod ise bu iş için Rus misyoner araştırmacılarını görevlendirdi. (Mekemtas, 1993 s. 102).

Türkistan topraklarına gelen ve buralarda şehirler kurmaya başlayan Ruslar, kiliselerini de inşa ettiler. Bu kiliselere misyonerlik için hazırlanmış, özel eğitilmiş, Rus din adamları tayin edildi. Bunlar sadece kilisede görev yapmıyor, aynı zamanda bulunduğu bölgede Müslümanları gözlemleyip, onlar hakkında merkeze bilgi ve rapor göndermek ve halkları Hristiyanlaştırma işleriyle uğraşıyorlardı. Mesela 1893 yılında Kazakistan’ın Semey ve Tomsk vilayetinde görevli piskopos Makari, Bozkır Genel Valisine yazdığı mektubunda şöyle diyordu: “Bu vilayetlerdeki Müslümanlara ait camilerin kapatılarak, yerine Ortodoks kiliselerinin inşa edilmesi çok önemlidir. Hem buradaki Tatar okullarının kapatılması lazımdır” (Bermaganbetov, 1996 s. 208). Bu misyonerler bulundukları bölge hakkında, özellikle oradaki Müslüman sayısını, camilerin ve medreselerin sayısını, kimlerin Rus siyasetine tehlike oluşturduğunu belirten raporlar yazarak gönderiyorlardı. Bu bilgileri toplayan merkez, buna göre hareket ediyordu. Mesela Step Genel Vali’si Karpov, kendisine gelen mektuplar doğrultusunda 1893 yılında Türkistan Genel Valisi Mayor Taube’ye şu teklifleri içeren bir mektup yollamıştı: “a. Stepte Rusların faaliyetlerine isyan edenlerin hükûmet tarafından ağır bir şekilde cezalandırılması, b. Bunun için bölgeye askerlerin gönderilmesi, c. Kazak çocuklarının eğitim almak için İstanbul’a gönderilmemesi, d. Bu bölgelerde yeni camilerin inşa edilmesinin yasaklanması.” Bu mektubunda Karpov ayrıca kendisinin de aşağıdaki işleri yaptığını beyan ediyordu: “a) Step’te Tatarların, Buharalıların ve Türklerin İslam dinini yaymasını yasaklamak; b) Zaysan’daki caminin yıkılmasını kararlaştırmak; c) Zaysan’daki Tatar okulunun kapatılıp, bu okulun öğretmeni olan Ahtanov’un Rus okulunda Kazak dili öğretmeni olarak atanmasını sağlamak” (Bermaganbetov, 1996 s. 208).

Tarihin çeşitli dönemlerinde belirginlik kazanan misyonerlik faaliyetleri, özellikle 19. yüzyıldan itibaren daha da etkin hâle gelmişti. Yeni şehirler, kaleler, ileri karakollar kurularak Türkistan bölgesi Rus Çarlığı'nın bir parçası haline dönüştürüldü. Yerel unsurlar, Rusların uyguladığı işgal, ağır vergiler, zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarının zorla zaptı, bölgeye Rus göçmenlerin yerleştirilmesi, yerel unsurlara karşı acımasız ve baskıcı yönetim gibi yöntemler karşısında uzun yıllar direndi. Ancak Rus askerî kuvvetlerinin acımasız yöntemleriyle karşılaştılar ve Rus yönetimine boyun eğmek zorunda kaldılar. Bu ülkelerin kalıcı bir Rus memleketine dönüştürülmesi için Rus iskân siyasetinin yanı sıra, bölgeye Ortodoks Rus misyonerler gönderilerek eskiden beri Göktanrı inancına mensup yerel unsurlar arasında Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma politikaları uygulandı. Bunun aktörlerinden birisi de Türkistan bölgesi üzerine din, dil, kültür alanlarında çalışmaları ve eserleriyle tanınan Nikolai Petrovich Ostroumov idi.

Türkistan'da uygulanan Ruslaştırma siyasetinin temel aracı eğitim idi. Türkistan'daki bu eğitim programının teorisyenleri ise N.İ. İlminski, N.P. Ostroumov ve A.E. Alektorov gibi meşhur Rus misyonerleridir. Rus eğitim programının ilk hedefi Türkistan'da yaşayan her Türk boyuna Kiril alfabesi esasına dayanan ayrı birer alfabe benimsetmektir. Rus yönetimi bölgedeki Ruslaştırma siyasetini kuvvetli ve sistemli bir şekilde devam ettirmek için Moskova'da özel bir misyoner teşkilatı kurdu. Bölgedeki Rus idarecileri basın yayın faaliyetlerine ağırlık vermişlerdi. Bu amaçla birçok Rusça süreli yayının yanı sıra Kiril alfabesi kullanılarak çeşitli Türk lehçelerinde birçok kitap basılmıştır. Misyonerler, Türkleri tam olarak kaliteli bir eğitim ve öğretime tabi tutmak taraftarı değillerdi. Amaçları onları kendi kültürlerinden koparmak ve Ruslaştırma sürecini hızlandırmaktı. (Mirzahan, 2005).

Türkistan'da bulunan misyonerlere destek için 1869 yılında Türkistan Eparhiyası'nın¹ yanında "Bratsvo Svyatogo Guriya" (Kutsal/Aziz Guri Kardeşliği) adlı misyoner kurumu açıldı. 1881 yılında ise Kazakistan'da Kazak Müslümanlarına karşı "Kirgizskaya Dukhovnaya Missiya" (Kırgız Dini/Ruhani Misyonu) adında misyonerlik kurumu açıldı. 1883 yılından itibaren Kazakistan'ın çeşitli yerlerinde bu kuruma bağlı olan 14 misyoner kampı kuruldu. Bu kamplarda misyoner okulları faaliyet gösterdi (Batırkhanov, 1997 s. 50). Ayrıca Hristiyanlığa ait kitaplar farklı dillere çevrilmeye başlandı. Mesela Kazan'daki tercüme komitesi tarafından şu kitaplar Kazakça olarak

¹ Eparhiya, Hristiyan kilisesinin büyük bölgesel-idari birimidir (Aizenstadt, 1999, s. 100).

basıldı: Kadın Hakkında, Mukaddes İncil, İncil'in Kutsal Tarihi ve İsa'nın Mucizeleri vb.

Bu arada sadece dini kitaplar değil, tarih ve coğrafya kitaplarına da Hristiyanlık bilgileri sokuldu. Bunu bir misyoner şöyle dile getirmektedir: “Müslümanlar kutsal tarihi okumasalar da, tarih ve coğrafya kitaplarını seviyorlar. Bu yüzden bu kitaplara Hristiyanlık hakkındaki bilgileri fark ettirmeden sokmak çok kolay” (Salgınbayeva, 1999 s. 118).

Misyonerlerin dinlerini tebliğ etmek için geliştirdiği başka bir yol da halkı alkollü içkiye alıştırmaktı. Onlar bunu Rusya'nın Nijniy-Novgorod şehrinde gerçekleştirilen Misyonerler Kurultayında dile getirmişlerdi. Misyoner Ayvazov konuşmasında şöyle diyordu: “Kazakları Hristiyanlaştırmak için onları içkiye alıştırmak lazım. Ancak onlar içki içmiyorlar. İçkiye alıştırmak için onları Rus kızlarıyla evlendirmek lazım. O zaman Rus kızları onları içkiye alıştırırlar. Bunların çocukları da hiç zorlanmadan Ortodoksluğu kabul ederler” (Ostroumov, 1908 s. 2-3).

Ruslar kendilerinin Türkistan halkını Ruslaştırma siyasetinin önündeki en büyük engel olarak İslam'ı gördüler. Bu yüzden İslam'ı ellerinden geldiği kadar karalamaya başladılar. Bunun için ilk önce bölgede hem İslami bilgisi kuvvetli olan Tatarların etkisini zayıflatmak, hem de bu milletler için İslam'ı öğrenme kaynaklarından biri olan Tatar okul ve medreselerinin rolünü ortadan kaldırmak için yayınladıkları kitap ve makalelerde Tatar mollalarını, halkı kandırıcı tipteki insanlar olarak göstermeye çalıştılar. Onları sadece para karşılığı çalışan ve gerçekte doğru dürüst İslami bilgilere sahip olmayan cahil mollalar olduğuna inandırmaya gayret ettiler. Bu yönde çeşitli hikaye ve anekdotlar uydurdular. Böylece halkın arasına yerleşen mollaları “cahil” diyerek suçlayan Ruslar, XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başlarında hem Kazakların, hem de diğer milletlerin bu köy mollalarının verdiği eğitimle yetinmeyip, o dönemdeki ünlü “Aliye”, “Hüseyniye”, “Muhammediye” gibi medreselerde eğitim almaya başladığını fark ettiler. Bu medreseler ise ceditçi hareketi izleyen, öğrencilerinin gerçekten aydınlanmasını sağlayan ve hem dini hem de dünyevi ilimler konusunda ileri derecede eğitim veren müesseselerdi. Bu okullarda eğitim gören öğrencilerin Rus siyasetinin iki yüzlülüğünü fark etmesi hiç de zor değildi. Bunu anlayan Ruslar, bu kez önceden köy mollalarına yönelttikleri eleştirileri geri çekerek

aksine onları kollamaya, dinî-idari işlerde onları görevlendirmeye başladılar. (Nurtazina, 2016 s. 41).

Onlar halk arasına “ukaznoi (ukazlı) mollalar” (Ruslar tarafından resmi olarak görevlendirilen mollalar) göndermek süretiyle halkı idare altında tutmaya çalışmışlardır. Ama bu görevlendirilen mollaların çoğunluğu sadece kişisel çıkarları için çalışıyorlardı. Mesela onların izni olmadan cenaze bile çıkartılmıyor, şayet ceset kokmasın diye cenaze çıkartanlar olursa onlar ukazlı mollalar tarafından bulunuyor ve acımasızca cezalandırılıyorlardı. Ölen birisi olursa ölünün yakınları ukazlı mollaları bulmak zorunda idi. Mollalar ise “ölü için bu kadar, Kur'an için bu kadar fidye vereceksiniz” diyor, hatta hasta olanlardan bile “nasılsa ölecektir” diyerek masraflarını önceden alıyor ve halkı çileden çıkarıyorlardı. Halk onlardan nefret etmeye ve onları kovmaya başladı. Halkın bu durumu hükûmete bildirmesine karşılık yönetim buna karşı önlemler almıyor hatta mollalara yaptıklarının doğru olduğunu söyleyerek destek çıkıyor ve bundan da kendileri memnun kalıyorlardı (Batırkhanov, 1997 s. 87).

1881 yılında İlminski, Maslovskiye gönderdiği mektupta Türkistan halkının eğitilmesinden özellikle onların yüksek öğretim okullarını kazanmasından çok çekindiğini ve bunun Moğol istilasından daha korkunç sonuçlar doğuracağını yazmıştı. Yerlilerin ilkokul seviyesinde bir bilgi düzeyine bile sahip olmasını fazla bulan İlminski “Yerlilerin kendi gramerlerini öğrenmeleri fazladır, zararlıdır ve oldukça mahvedicidir” ifadelerini kullanmaktadır. Milliyetler politikası İlminskiy'nin ilk çalışmalarından itibaren Kafkaslarda ve Orta Asya'da çeşitli “sunî” halkların oluşturulması/icat edilmesi, toprağa ve dile bağlı bir sınıflandırma yapılması, son aşamada ise siyasal ve stratejik bir mantıkla toprakların bölünüp ayrıştırılarak yönetilmesi üzerine kurulmuştu. (Aksakal, 2009 s. 23-30).

Çar hükûmeti misyonerlerinin, halkı İslam'dan ayırma ve onları Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma çabaları başarılı olamamıştı. Bu dönemlerde Türkiye'de çıkan Tearif-i Muslimîn dergisinde buna şöyle dikkat çekiliyordu: “Her şey ellerinde ve her esbab hazır, hükûmetin bunlara olan cud u sahası da, biri sorulursa beşi verecek kadar açılmış ve bununla beraber karşılarındaki hasımları olan İslamlar kalpakla vurup alınacak bir hâlde iken bunların gece ve gündüz çalıştıklarının netice ve semeresi sade birer yorgunluktan ve umumun nefretinden ibarettir. Buna ne kadar ağlanırsa azdır. Ve hatta intihar edilirse yine azdır” (Batırbekov, 2000 s. 19).

Türkistan'da Rus hâkimiyetini devam ettirmenin diğer bir yolu da Türkistanlıların milletseverlik, yurtseverlik duygularını yok etmektir.

Bu amaçla Türkistan halklarının kültürlerinin birbirinden ayrılması sağlanmalıydı. Bu sahada Çarlık Rusyası çok etkili bir politika yürüttü. İlim cemiyetleri vasıtasıyla Türkistan tarihine dair maddi kalıntılar ve yazılı bilgiler toplanarak Petersburg ve Moskova'ya gönderildi. Rus Çarlığı çok kurnazca bir siyaset yürüterek Türkistanlıları kendi tarihlerini Rus ilim merkezlerinde öğrenmek mecburiyetinde bıraktı.

Türkistan Türklerinin maddi kültürlerine ait en ufak ayrıntıları bile atlamayan Rus araştırmacıları, elde ettikleri bulguları Türkistanlılar arasındaki farklılıkları vurgulamakta kullanıyordu. Bu amaçla onların giysilerine ve resimlerine bile dikkat ediyorlardı.

19. yüzyılın ortasında Türkistan'da Rus resim sanatı gelişmeye başladı. Bu sahadaki faaliyetler ile Türk boylarının resim kültürünü farklılaştırmanın temeli atıldı. Bu ressamalardan Vereşyagin Türkistan bölgesinde Rus kültürünü yaymada ve yerli halklar arasına ayrılıklar sokmada önemli rol oynamıştır. Onun Türkistan ile ilgili resimlerini etnografik kompozisyon resimleri olarak tanımlamak mümkündür. Ressam, bu tarz resimlerinde Türkistan bölgesinin mimari eserleri, el sanatları, giysilerindeki süslemeleri tasvir etmektedir. Bu resimlerin en önemli yanı Türkistan halkını tasvir ederken onların iç dünyalarını da yansıtır olmasıdır. Bunun yanı sıra ressam, resimlerinde Türkistan bölgesinde müstemleke şartlarındaki halkın, derviş ve dilencilerin kıyafetlerini de tasvir etmektedir.

Bu çalışmalar halkın zihninde aşağılık duygusu oluşturarak kendi kültürüne yabancılaşmayı sağlamış ve bu politikaya bağlı olarak Rus anlayışı ve Rus estetiğini yerleştirmek hedeflenmiştir. Halk bu resimler yoluyla Türkistan'a Rusların iyilik ve mutluluk getirdiğine inandırılmaya çalışılmıştır (Araçlı & Topçu, 2000, s. 8).

Başka bir Ruslaştırma yöntemi de yer adlarının Rusça kelimelerle değiştirilmesidir. Yer isimlerinin değiştirilmesi Ruslarla yerlilerin yaklaşmasını sağlayan bir faktör olmuştur. Yerleşim yerlerinin isimlerindeki değişiklik Rus köylülerin isteğiyle gerçekleştirilmiş değildir. Ruslar bu uygulamalarla Rus büyüklüğünü, gücünü göstermek maksadını güdüyordu (Hayit, 1975 s. 185).

II. XIX. YÜZYILDA RUS ÇARLIĞININ ORTA ASYA'DAKİ TÜRK DİLİ ÜZERİNE ÇALIŞMALARI

“1960 yılında SSCB’de Basın” başlıklı Rusça kitapta yer alan bilgiye göre Özbekistan SSC’de yayınlanan 1875 kitap ve broşürün yalnızca 400 adedi Türkistanlıların kullandıkları dillerdendi. Özbekistan’da yaşayan Rus nüfusun oranı hemen hemen toplam nüfusun beşte biri oranında olmasına rağmen yayınlanan Rusça eser sayısının fazlalığı bölgede uygulanan Ruslaştırma siyasetinin boyutlarını ortaya koymaktadır. 1940-1960 yılları arasında Türkistan bölgesinde yayımlanan kitapların %62’sinin Rusçadan Türk dillerine tercüme edildiği ifade edilmektedir.

SSCB’nin ilk 40 yılı itibarıyla Tatarca yayımlanan kitapların %63’ü Rusçadan, %4,5’i diğer dillerden tercüme edilmiştir. Geriye kalan %32,5’i ise özgün olarak Tatar dili ile yazılmış eserleri ihtiva etmektedir. 1972 yılına kadar Rusça propaganda eserleri başta olmak üzere diğer dillerden Tatar diline tercüme edilerek basılan 8 milyon kitap ve 900 kadar diğer basılı materyal bulunmaktadır (Atasoy, 2016 s. 191-192).

1925’ten sonra yazarlar üzerinde Komünist Partinin mutlak bir baskısı söz konusudur. Milli edebiyat alanında yazılan yazılar, milli araçlardan faydalanmak suretiyle sosyalizmi kurma davasına uygun içerikte olmalıydı. Türklerin ortak edebiyat ve tarihlerinin yeni oluşturulan milletler arasında pay edilmesi de birbirine yabancılaşan yeni Türk milletleri meydana getirecektir. Kırgız kimliği Manas Destanı ile, Azeri kimliği Dede Korkut, Fuzuli ve Nizami ile, Türkmen kimliği Köroğlu Destanı ve Magtımguş ile, Özbek kimliği Alpamış Destanı ve Ali Şir Nevai etrafında şekillendirilmeye çalışılmıştır. Türklerin ortak tarihe atıf yapan eserlerin yayımlanması ise Sovyet yönetimi tarafından tamamen yasaklanmıştır. (Aça, 2003, s. 39).

Rus bilim adamlarının Türklere ve Türkiye’ye bakış açılarını iki kategoride mütalaa etmemiz gerekmektedir. Çünkü Rus bilim anlayışı Türk halklarını iki kısımda incelemiştir. Türkiye’de yaşayan veya Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan Türkler "Türk" (turok), Rusya İmparatorluğunun hâkimiyeti altında yaşayan ve farklı adlarla bilinen Türk halkları ise "Türkî" (tyurskih narodov) diye adlandırılarak ayrı ayrı incelemeye tabi tutulmuşlardır. Dolayısıyla başta Şarkiyat ilmi daha sonra ise Türkoloji (Türkiyat) ilmi içinde incelenen Türkler, Rus ilim geleneğinde iki ayrı branş şeklinde değerlendirilmiştir. Türk tarihi denildiğinde Rus ilim dünyası Türkiye tarihini

anlamakta Türkiye (Osmanlı Devleti) sınırları dışında kalan Türklerin tarihini ise "Türk halkların tarihleri" şeklinde genelde ayrı ayrı mütalaa etmektedir.

Rusya'nın Türkiye dışındaki Türk halkları ile alakası, yukarıda da değindiğimiz üzere, bilhassa kendi hâkimiyeti altına giren Türk toplulukları ile ilgili olmuştur. Bu Türk toplulukları arasında da Kazan Hanlığı ve onun esas yerli halkı olan Tatarlar ilk olarak Moskova Knezliğinin hâkimiyeti altına girdiği için Rusların ilk tanıdıkları Türk topluluğu olmuştur. Dolayısıyla da "Tatar" adı Rusların tanıdıkları her bir Türk-Müslüman topluluğuna taktığı genel ad olarak uzun yıllar resmen kullanılmıştır. Şarkiyat çalışmaları için seçilen merkezlerden birinin de Kazan olması işte bu eski tarihi ilişkinin bir neticesidir. Rus ilim adamları kendi boyundurukları altındaki değişik Türk ve Müslüman toplulukların zengin tarihlerini incelemekten ziyade onların dil, edebiyat ve sosyal hayatları ile daha fazla ilgilenmişlerdir. Türkoloji'nin Rusya'da çok köklü bir temele oturmasının nedenlerinden biri de bu olsa gerektir. Daha sonra Moskova (1811) ve St. Petersburg (1819) üniversitelerinde de şarkiyat kürsüleri açılmıştır. Bu kürsülerde genelde Arap ve Türk dilleri öğretilirdi. Ders programlarında hem Osmanlı Türkçesi, hem de Çağatayca, Tatarca gibi yerel Türk dillerinin ve buna ilaveten eski Türk boylarının tarihlerinin de mevcut olduğunu görmekteyiz. Ancak bu Türk topluluklarının Rus hâkimiyetine girmeden önceki yakın tarihlerinin Rus araştırmacılarının pek fazla ilgisini çekmediği de bir gerçektir. Çünkü onlar artık Rusya'nın basit bir tebaası derecesine düşmüş olduklarından herhangi bir tehdit unsuru değillerdi ve dolayısıyla tarihi yönden incelenecek kadar cazibeleri kalmamıştı. Ayrıca onlarda tarih şuuru uyandıracak çalışmaların da rejim tarafından desteklenmeyeceği gayet doğal idi (Devlet, 1994 s. 6).

Rus olmayan halkların Rus maneviyatında yetiştirilmesini, kısacası Ruslaştırılmasını öngören bir sistemin kurucusu ünlü Türkolog Nikolai İlminskiy idi. Nikolay İvanoviç İlminskiy 1822 yılında Rusya'nın Penza vilayetinde Hristiyan bir ailede dünyaya gelmiş ve dindar olarak yetişmişti. 1846 yılında Kazan Dini Akademisi'nden mezun olduktan sonra aynı akademide "Müslümanlık Karşıtlığı Bölümü"nde (Protivomusulmanskoe otdeleniye) bölüm başkanı olarak çalıştı. Akademide Tatar ve Arap dili derslerinin yanı sıra teoloji derslerine girdi. 1847 yılında misyonerlik amacıyla kurulan Tercüme Komitesi'nin başkanlığına seçildi. Bu komitenin amacı Hristiyanlıkla ilgili dini kitapları Rus olmayan halkların diline aktarmaktı.

1858’de İlminskiy Orenburg Bölge Komisyonluğu’na üye olarak seçildi. Bu döneme kadar misyonerlik faaliyetlerinde daha çok Tatarlar üzerinde duran İlminskiy, bundan sonra Kazaklara yönelmeye başladı (Geraci, 1995 s. 140-175).

İlminskiy, Çarlık Rusyası’nın geliştirdiği eğitim sistemini 26 Mart 1870’de “Rusya’nın Güney Doğu ve Doğu Bölgelerindeki Yabancıların Eğitimine Dair Tedbirler” başlıklı bir layiha ile kanunlaştırmıştır (Aça, 2013, s. 55).

1870 tarihli halk eğitim bakanlığı raporunda Türkistan halkının konuşma dillerinin dikkate alınarak onların kendi dillerinde eğitim görmeleri tavsiye ediliyordu. Böylelikle Türkistan’da kültür birliği bozulacağı ve yerli halkın asimile edilmesinin daha kolay olacağı fikri savunulmaktadır. Bu rapordaki önemli maddelerden bazıları şunlardır:

1-Türkistan bölgesinin bazı vilayetlerinde Kırgız, Karakırgız, Karakalpak vs boyları için Rusya devlet hazinesinin desteğiyle ayrı ayrı bu bölgelerde özel yerli okulları açılacaktır.

2-Bu okullarda verilecek eğitim ve öğretimde yerli lehçeler kullanılmalıdır. Yerli lehçelerin yazıya aktarılmasında Kiril alfabesi kullanılarak bölge halkına Rus harfleri tanıtılmalıdır.

3- Bu okulların öğretmenleri Rus dilini ve yerli şiveleri çok iyi bir seviyede bilmelidir.

4- Rusların ve yerlilerin nüfus oranının birbirine yakın olduğu bölgelerde Rus yerli okulları açılmalı ve bu okulların programlarında Rusça ağırlıklı olmalıdır, yerli dil ikinci derecede olmalıdır.

5-Mektep ve medreselerde hazırlık sınıfları açılarak Rusça öğretilmelidir.

“Kırgız, Kara Kırgız, Karakalpak’ların dilleri Türkçe olduğu için edebiyatları derinlemesine incelenmemiştir. Bu sebeple onların edebiyatları hakkında geniş çaplı araştırmalar yapılarak birbirinden ayırmaya dikkat edilmelidir. Bu halkların kendi şivelerinde ders kitapları çıkartılmalıdır.

Türkistanlı çocuklar mektep ve medreselerde aynı kitaplardan faydalanmalıdır. Bu okulların müfredatları Rusya’nın faaliyetlerine uygun değildir. Yeniden düzenlenmesi ve şu hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir:

Yerli eğitim müesseselerinde sistem değişikliğine gidilmesi, zorla Rus dili ve kültürünün öğretilmesi, Müslüman halkın hoşnutsuzluğuna sebep olabilir.

Yerli şivelerin çok fakir olması birtakım zorluklara yol açabilir. Bunu göz önünde bulundurarak yerli şivelerde çıkarılacak kitaplara öncelik en önemli derslere verilmelidir. Bunlar: Rusça, Rus edebiyatı, tarihi ve coğrafyası dersleridir.

Rus yönetimi bahsettiğimiz metotları sistematik bir şekilde uygulamaya başlamış. Türkistanlıları kendi benliklerinden uzaklaştırarak Rus şuuruyla yetiştirip Türk kültürüne karşı alet olarak kullanmayı hedeflemiştir.” (Egamberdiyev, 2002 s. 36).

Çarlık Rusya’sının son dönemlerinde sömürge topluluklara uygulanmak üzere hazırladığı eğitim politikası ile hem Çarlık hem de Sovyet dönemine daha da önemlisi Türkoloji araştırmalarına damgasını vuran Nikolay İvanoviç İlminskiy, Türk dünyasının şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. İlminskiy, Çarlığın içine düştüğü çaresizliğe son verdiği gibi o zamanlar düşünmesi bile imkânsız olan büyük bir uluslar topluluğunun da temellerini atmıştır. İlminskiy’in eğitim politikasının en dikkat çekici yönü, bütün Türk topluluklarını ayrı birer ulus haline getirme amacını gütmesidir. Böyle bir gayeyi de İlminskiy, Türklük bilimi vasıtasıyla gerçekleştirmiş dolayısıyla Türklük bilimi çalışmalarını da kendi politikası doğrultusunda şekillendirmiştir. (Aça, 2004, s. 50). İlminskiy’in eğitim programının uygulanmasıyla Türk topluluklarının kullanmakta oldukları şiveler, yazı dili olarak belirlenerek birer dil hüviyeti kazanmış, yüzyıllar boyunca ortak bir kaynaktan beslenen Türk topluluklarının kültürleri suni farklılıklarla ayrıştırılmış sonuçta bütün topluluklarına yeni birer ‘kimlik’ verilmiştir.

Misyonerlik faaliyetlerine özel bir önem veren ve bu faaliyetlerin ancak alfabeleri Kiril harfleri olan ana dillerde okul, ahlak ve din eğitimi vererek başarılı olacağına inanan Nikolay İvanoviç İlminskiy’nin yetiştirdiği öğrenciler ve yerli halklardan devşirdiği eğitimci aydınlarla birlikte hayata geçirdiği eğitim sistemi, müstemleke kimliklerinin oluşturulmasında son derece etkili olmuştur. Geliştirdiği eğitim sisteminin Hristiyanlaştırma, Rus kültür dairesine sokma ve ayrı ayrı milletler yaratma girişimlerinde önemli kazanımlar sağlamasının yanı sıra, etkilerini Sovyetler Birliği dönemi ve sonrasında da sürdürmüş olması ve Rus Türkolojisinin temellerinin atılmasında önemli bir yere sahip olması, Nikolay İvanoviç İlminskiy’in geliştirdiği eğitim sisteminin bir kez daha yöntemleri ve sonuçları ile birlikte ele alınmasını gerekli kılmıştır. (Aça, 2004, s. 27).

Müstemleke çocuklarını eğitmek amacıyla açılan karma okullarda ilk aşamada yerel dillerin kullanılması ve eğitim materyallerinin bu dillerle kaleme alınması, bu yerel dillerin birer yazı dili haline getirilmesi amacına da hizmet etmiştir.

Yerel dillerde hazırlanan eğitim materyallerinin Rus (Kiril) harfleriyle yazılmış olması da Arap alfabesinin yerine Rus alfabesinin yerleştirilmesine yönelik bir çabanın ürünüdür. Böylece Çarlık Rusyası, bir yandan müstemleke çocuklarını kendi dilleri üzerinden Rus kültür dairesine sokmuş olacak, diğer yandan da hem Arap alfabesinden hem de Tatarca, Çağatayca ve Osmanlı Türkçesinden kurtulmuş olacaktır. İlminskiy, sadece dine değil, etnik kimliklere de odaklanmıştır. Onun etnik kimliklere odaklanması, Rus harfleriyle yazılan ayrı ayrı yazı dillerinin, farklı köken bilinçlerinin, etnik milliyetçiliklerin doğmasını da sağlayacaktır. İlminskiy'nin çabaları, Rusların dilini de müstemlekeler arasında bir “aracı dil” haline getirecektir. İlminskiy, çalışmaları ile lehçeler arasındaki farklılıkları daha da arttırmış, Türk topluluklarını, aralarında anlaşabilmek için Rus diline başvurmak zorunda bırakmıştır (Aça, 2013, s. 64). Bu “aracı dil”, işlevini Türk toplulukları arasında hem Sovyetler Birliği döneminde hem de Sovyetler Birliği sonrasında sürdürmüştür.

İlminskiy'nin geliştirdiği eğitim sisteminin temel ilkelerini maddeler hâlinde şöyle sıralamak mümkündür:

1. Rus olmayan çocuklar, onlar için açılmış özel okullarda kendi dillerinde eğitim göreceklidir. Bunun için de Kiril harfleri kullanılarak bu dillerde alfabe kitapları, ders kitapları, okuma kitapları, matematik setleri ve İncil hazırlanacaktır.
2. İlkokul öğrencileri, ilk dört yıllık eğitim süresinde temel dersler arasında Rusçayı da alacaklardır. Öğrenciler bu dört yılın sonunda Rus dilini biliyor olacaklar ve bundan sonraki öğrenimlerini Rus dilinde yapacaklardır.
3. Bu okullarda görev yapacak öğretmenler, “yabancı” öğrencilerin ana dillerini bilecekler, hatta onlarla aynı milletten olacaklardır. Bununla birlikte öğretmenler, iyi eğitimli ve samimi Hristiyanlar olacaklardır.
4. Misyonerlik faaliyetlerinin geleceği için bu okullarda yarının öğretmenleri olan kız çocukları da okutulacaktır. Yani, okullar karma olacaktır. (Aça, 2013, s. 65).

Geliştirdiği eğitim sistemiyle Çarlık yönetimi ile Rus Ortodoks Kilisesi'nin “yabancılar”a yönelik eğitim (misyonerlik) politikasını temelden değiştiren, Rus olmayanlara Rus alfabesini benimseten, Türk dili üzerinde çalışmalar yapan, onlarca

yazı dilinin ortaya çıkmasını ve etnik milliyetçiliklerin gelişmesini sağlayan, Türk lehçeleri üzerine araştırmalar yaparak, bu lehçeleri ayrı ayrı diller haline getirmeye ve “yabancılar”ın kendi dillerini Rus harfleriyle yazmalarını sağlamaya çalışarak Rus Türkolojisinin temellerini atan, geliştirdiği eğitim sistemi ile Türkoloji anlayışının Sovyetler Birliği döneminde de Marksist ideoloji esasına dayanmasına zemin hazırlayan İlminskiy ile irtibat halinde olan ve onunla birlikte hareket edenler arasında *Vasiliy Timofeyev* (Kreşin Tatarı rahip, Hristiyanlığa ait kutsal metinlerin Tatar ağızlarına tercüme edilmesinde önemli bir yere sahiptir), *Andreyev Kuzma* (Udmurt kökenli ünlü misyoner, eğitimci), *Nikolay Petroviç Ostroumov* (İlminskiy’nin en iyi öğrencilerinden ve “Turkestanaya Tuzemnaya Gazeta”nın başyazarlığını yapan misyoner), *Makar Yevseveviç Yevsevev* (Mordvan eğitimci), *Sergey Andreyeviç Nurminskiy* (Mari kökenli eğitimci, Mari alfabesini oluşturmuştur), *Georgiy Stepanoviç Litkin* (Komi kökenli eğitimci), *Evfimiy Aleksandroviç Malov* (Rahip-misyoner, tarihçi, İslam ve Tatar etnografyası uzmanı), *Gordiy Semenoviç Sablukov* (Kazan İlahiyat Akademisi profesörü, Arap dili ve İslam uzmanı), *Gabriel (Gabor) Balint*, (Macar kökenli Türkolog, Fin-Ugor dilleri uzmanı), *Andrey İvanoviç Anastasiyev* (tanınmış Rus eğitimci, ilköğretim okulu metodisti), *Dmitriy Konstantinoviç Aptriyevev* (Rahip-misyoner), *Daniil Filimonoviç Filimonov* (Çuvaş kökenli eğitimci, etnograf, çevirmen), *Aleksey İvanoviç Baratinskiy* (Simbirsk’te görev yapan ve Çuvaşça bilen rahip misyoner), *Nikolay İvanoviç Zolotnitskiy* (Türkolog, filolog, Çuvaşça uzmanı, Çuvaş dili sözlük yazarı), *Vasiliy Vladimiroviç Katarinskiy* (İlminskiy’nin öğrencisi, Orenburg’daki Tatar, Başkurt ve Kazak okullarının müfettişi, Başkurtlarla Kazakların eğitiminde önemli bir yeri vardır), *İl’ya Savel’yeviç Burganovskiy* (Çuvaş, Yakovlev’in Çuvaş Okulu ile Kazan Öğretmen Seminerinden mezun), *Aleksandr İvanoviç Kidalasev* (Mari kökenli eğitimci, Kazan Öğretmen Seminerinden mezun), *Pavel Kuzmiç Kuzmin* (Çuvaş, Kazan Öğretmen Seminerinden mezun olup Çuvaş okullarında görev yapmıştır), *Vasiliy Konstantinoviç Magnitskiy* (Çuvaş tarihi ve etnografyası uzmanı), *Vasiliy Penkovskiy* (Çuvaş kökenli rahip misyoner ve eğitimci), *Avksentiy Filippoviç Rekeyev* (Yakovlev’in Çuvaş kökenli öğrencilerinden olup Çuvaş kültür tarihi üzerine çalışmalar yapmıştır), *Foma Sergeyeviç Aksinskiy* (Çuvaş, Büyük Aksa Buinsky ilçesi Büyük Aksa köyünden bir yerli), *Yevdokiya Vasil’evna Vasil’eva* (Çuvaş kökenli olup Çuvaşların eğitimiyle uğraşmıştır), *Aleksey Andreyeviç Voskresenskiy* (İlminskiy’nin

görev yaptığı Kazan İlahiyat Akademisinden mezun, Tatar tarihi ve kültürü araştırmacısı, 1906-1914 tarihleri arasında Kazan Öğretmen Semineri müdürü), *Şakov Yemelyanov* (Rahip, ünlü Tatar sairi, İlimskiy ile Timofeyev'in öğrencisi), *İliodor Aleksandroviç İznoskov* (eğitimci, tarihçi, etnograf ve gazeteci), *Nikolay Fedoroviç Katanov* (Hakas kökenli seçkin bir Türkolog), *Vasiliy Federoviç Kaskarov* (Çuvaş, Simbirsk Çuvaş Okulu mezunu, Simbirsk, Kazan ve Orenburg'daki Tatar, Çuvaş ve Kazak okullarında görev yapmıştır), *Vasiliy Kremkov* (Kazan'a bağlı Mamadis ilçesi Çur köyü papazı), *İvan Yakovleviç Malyarov* (Kuznets Mari Okulu öğretmeni), *Asinkrit İvanov Popov* (Komi kökenli olup İncil'in Komi diline çevrilmesine katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda Kazan askerî bölge savcısı), *Vasiliy Vasileviç Radlov* (Alman kökenli Rus Türkolog), *Şuda Prokopeviç Sedov* (Kreşin Tatarı papaz-misyoner), *Vasiliy İgnateviç Skvortsov* (Simbirsk Çuvaş Okulu ile diğer Çuvaş okullarında öğretmen), *Sergey Nikolayeviç Timryasov* (Çuvaş kökenli. Çuvaş tarihi ve etnografyası uzmanı), *İvan Stigasev* (Şor kökenli rahip, Kazan Öğretmen Seminerinden mezun), *Grigoriy Alekseyeviç Ablekov* (Tuarminskoy misyoner okulu öğretmeni), *İvan Sergeyeviç Aksakov* (Rus yazar, şair, eleştirmen, editör ve yayıncı, Slavophilism ideologlarından), *Andrey İvanoviç Anastasiyev* (tanınmış bir Rus öğretmen ve ilköğretim okulu metodisti), *Nikolay Alekseyeviç Borbovnikov* (ünlü bilim adamı, oryantalist, İlimskiy'nin yakın dostu A. A. Bobrovnikov'un oğlu. İlimskiy'in eğitim sistemini savunanlardan), *Arhip Yakovleviç Bogdanov* (Çuvaş, 1877'de Kazan Öğretmen Seminerini tamamlamıştır), *İvan Aleksandroviç Boduen de Kurtene* (1875-1883 tarihleri arasında Kazan İmparatorluk Üniversitesi profesörü, dilbilimci, karşılaştırmalı dilbilim alanındaki eserlerinde Fin-Ugor dil malzemelerini sıklıkla kullanmıştır) ve *İvan Nikolayeviç Yurkin* (Çuvaş yazar ve etnograf, Simbirsk Çuvaş Okulundan mezundur) gibi isimler yer almıştır (Aça, 2013, s. 67).

XIX. asırda Türkistan'daki halkların folkloru toplanarak yazıya geçirildi. Bunları toplayanlar, Türkistan topraklarına gelen çoğu misyoner Rus ilim adamlarıydı. Mesela İlimskiy'nin de 1860-1861'de Kazakların "Er Targın" destanını kitap hâline getirdiği bilinmektedir. Kazak sözlü edebiyat ürünlerini bir araya toplayarak kitap haline getiren Radlov ise, misyoner Malov'a Kazaklar arasında İslamiyet'in geniş bir şekilde yayıldığını, dolayısıyla bunun Kazak edebiyatı ürünlerine de önemli bir şekilde yansıdığını üzümlere belirtmiştir. (Malov, ve diğerleri, 1999 s. 17).

Kısaca temas ettiğimiz bu tarihi olaylar, Rusya’da yapılan Türklük biliminin tek bir amaç için, Türk topluluklarını ayrıştırmak için kullanılmasının ilk adımını teşkil etmektedir. Sovyet döneminde imal edilen yeni uluslarda gerçekleştirilen Türkoloji çalışmaları, suni kimliklerin içini doldurmak amacıyla yapıldığı gibi özellikle Türk toplulukları arasındaki ortaklıklara atıf yapılması istenmemiştir. Tatarlık, Türkmenlik, Kazaklık, gibi yapay kimlikleri yerleştirmek için Türkoloji çalışmalarında da ısrarla bu isimler bir ulus adımıymış gibi zikredilmiştir. Bütün bunların sonucunda etkilerini bugün de güçlü bir şekilde hissettiren bu ayrıştırma politikalarında Türklük bilimi çalışmaları aktif bir şekilde kullanılmıştır. (Aça, 2003, s. 23).

BİRİNCİ BÖLÜM

NİKOLAY OSTROUMOV VE SART DİLİ

1.1. NİKOLAY OSTROUMOV

N. P. Ostroumov 19. asrın sonu ile 20. asrın başı arasında Türkistan'ın eğitim hayatında ve yerli Müslüman Türk ahaliye karşı uygulanan politikaların belirlenmesinde önemli rol oynamış şahsiyetlerdendir. Yerlilerin dinî, kültürel ve sosyal hayatına güçlü derecede nüfuz edebilen az sayıdaki aydınlardan olan bu şahsiyet yüzlerce makale ve onlarca kitap neşretmiştir. Onun faaliyetlerinin ve fikirlerinin öğrenilmesi Türkistan tarihi araştırmalarının gelişimine katkıda bulunacaktır.

Nikolay Petroviç Ostroumov tarih, dil, halk bilimi, eğitim vb. sosyal konularda pek çok eser vermiş çok yönlü bir şahsiyettir. Bu şahsiyet Çarlık Rusya'sının Türkistan'ı işgalinden sonra Türkistan'da görev almış ve hayatının sonuna kadar görevine devam etmiştir. Bu bölümde Türkistan'da daha çok eğitim faaliyetleri üzerinde yoğunlaşan bu şahsın hayatı ve eğitim dışı faaliyetleri üzerinde durulmuştur.

1.1.1. Nikolay Ostroumov'un Hayatı²

Ostroumov zamanın şartlarına göre eğitim bakımından donanımlı, çevresinin anlatımıyla sade, özü-sözü bir, mütevazı, hoşsohbet, sabır ve dayanma gücü yüksek, aile ve mal-mülk bağlarından uzak, kendisini Hristiyanlık davasına adanmış bir derviş karakteriyle çevresinde sevilen, sayılan, insanların kalplerine nüfuz etmede mahir bir din adamıdır. Misyonerlik çalışmalarıyla Ortodoks Hristiyan dünyasında adı efsaneleşen “Türkistan Bölgesi

² Bu fotoğraf N.P. Ostroumov'un Taşkent'teki arşivinden alınmıştır.

Misyoneri” Nikolai Petrovich Ostroumov İslam dinine dair, inanç ve dil sahasında birçok konuda yazdığı eserlerle Rusya’da Türklük araştırmaları bakımından geride halen önemini koruyan materyaller bırakmıştır. Hayatının sonuna kadar Taşkent’te yaşayan bu meşhur Türkolog ve din adamının Türkistan bölgesi araştırmaları alanında ortaya koyduğu eserlerinin Türkiye’de yeterince bilinmediği malum. Bu bakımdan onun hayatı, Türkistan bölgesindeki dini faaliyetleri, ortaya koyduğu eserleri, Türk ve Sart dilleri hakkındaki fikirleri saha ile ilgilenen araştırmacılar için bu çalışmada özetlendi.

N. P. Ostroumov 2 Kasım 1846 tarihinde bir papaz ailesinde Tambov guberniya³sının Yelatinskiy uyezd⁴inin Sasovo köyünde doğdu. Ostroumov ailesinden tam bir dinî terbiye aldı. 12 yaşında iken kabul edildiği Şatsk Dinî Uyezd İlkokulunda iki yıl okudu. 1860 yılından 1866 yılına kadar Tambov dinî öğretmen okulunda okudu. 1866 yılından 1870 yılına kadar Kazan Dini Akademisinin Müslüman Karşıtlığı Bölümü’nde öğrenim gördü. Burada misyonerlik amaçları için Tatarca, Arapça ve İslam dinini öğrendi. Akademide en yakın hocaları Nikolay İvanoviç İlminskiy (1822–1891) ve G. S. Kablukov idi. 1870 yılında mezun olduktan sonra 29 Eylül 1870’te akademi konseyi tarafından doçent olarak seçildi. Akademiyi bitirdikten sonra burada ders vermeye başladı. İlminskiy’nin halefi olarak misyonerlik bölümünde doçent olarak görev yaparken Tatarca ve misyonerlik dersleri verdi. Daha sonra 1892 yılında Kazan Dinî Akademisi’nin fahri üyesi seçildi. Aynı zamanda yerel din ve öğretmen okullarında çalıştı. 1872–1874 yıllarında tarih ve coğrafya dersleri verdi. Kazan’da yaşadığı süre içinde Ostroumov çoğunlukla din ve misyonerlikle ilgili makaleler yayınladı (Lunin, 1974 s. 259). 1877’ye kadar Ostroumov din akademisinde çalıştı. 1877 yılında Kazan’da yapılan Rusya arkeoloji kongresinde akademiyi temsil etti.

Ostroumov uzun görev süresi esnasında sadece eğitim alanında faaliyet göstermedi. Valiliğin yönetimi ile alakalı pek çok komisyona da katıldı. Orta Asya’nın geçmişini ve dönemindeki durumunu araştıran Ostroumov, Türkistan tarihi ve bulunduğu dönem ile alakalı her türlü bilginin valilik açısından önemli olduğunu düşünüyordu. 11 Aralık 1893 yılında kurulmasına karar verilen Türkistan Arkeoloji Severler Cemiyetinin 12 yıl boyunca başkanlığını yaptı. Taşkent Halk Mahkemesinde

³ Guberniya: Rusya’da 1708-1929 yılları arasında var olan yönetim bölümü. Guberniya sistemi ilk kez I. Petro tarafından uygulanmıştır.

⁴ Uyezd: Guberniya’dan daha küçük yönetim birimi. Rusya tarihinde 13. yüzyıldan itibaren kullanılan bu terim ikinci dereceden yönetim birimlerini ifade eder.

yıllarca onursal hâkimlik (miravaya sudya) görevini yürüttü. Ostroumov ayrıca İslam hukuku ile ilgili çeşitli konularda otorite olarak kabul ediliyordu.

İlminskiy tarafından açılan ve Rusça eğitim veren Kazan Kreşin Tatar okullarının ziyaretçilerinden birisi de Ostroumov'dur. Ostroumov'un Kreşin Tatar okuluyla ilgisini Timofeyev sağlamıştır. Bu okulu yakından tanıyınca zamanının çoğunu çocuklarla geçirmeye başlamış, onlara dini sohbetler yapmış ve aralarında Tatarcasını geliştirmiştir. Zaman zaman öğrencileri okul dışında da gezdirmiş onların meraklarını gideren en önemli eğiticilerden birisi olmuştur. Gözlemlerini bir hatıra şeklinde yazan Ostroumov, çocukların fakir olduğunu, maddi yetersizliklerine rağmen Hristiyanlığa kalpten bağlı olduklarını, bu nedenle sevgisine mahzar olduklarını ifade etmektedir. Timofeyev'i iyi kalpli sevecen ve çalışkan olarak nitelendirmektedir. (Ostroumov, 1892 s. 136-137).

TGAV (Türkistan Genel Askerî Valisi) olan Kaufman 1870'li yıllardan başlayarak İlminskiy ile irtibata geçmiş ve onun gayri Rus halkların eğitim ile alakalı olarak geliştirdiği eğitim sisteminden yararlanmak istemişti. Bütün konularda uyuşmasalar da Kaufman eğitim sistemini tatbik etmek için İlminskiy'i Türkistan'a çağırmıştı. Fakat sorumluluğu büyük olan bu görevi kabul etmeyen İlminskiy yerine Ostroumov'u gönderdi. İlminskiy öğrencisi Ostroumov'u önerdi. Onun Kazan İlahiyat Akademisi'nde, Tatarca ve Arapça dillerinde öğrencisi olduğundan, Kur'an kursunu bitirdiğinden, gerçek anlamda bir misyoner olmasına rağmen misyonerlik çalışmalarını çok insancıl bir şekilde gerçekleştirdiğinden bahsetmiştir. Sonradan Ostroumov, 14 Mayıs 1877 tarihinde TGAV halk okulları müfettişi olarak atandı. (Znamenskiy, 1900 s. 17). 30 Ağustos 1879 tarihinde Taşkent'teki Türkistan Öğretmen Okulu'nun müdürü oldu. Ostroumov öğretmen okulundaki görevinden 1883 yılında dönemin valisi Mikhail Grigorievic Çernyayev (1828-1898) tarafından alınarak ekim ayında Taşkent Erkek Gimnazyumu'nun müdürlüğüne atandı. 16 Aralık 1900 tarihinde tekrar atandığı öğretmen okulu müdürlüğü görevini Ekim Devrimi'ne kadar sürdürdü. (Dobrosmislov, 1912 s. 292). Çernyayev'in iki yıl süren valiliği döneminde bir nevi kızağa çekilmiş oldu. Taşkent Öğretmen Okulu'nda bir dönem kesintiye uğramakla birlikte kuruluşundan itibaren Ostroumov ve İlminskiy'nin öğrencilerinin faaliyetleri ile resmen olmasa da fiilen misyonerlik ruhu yaşatılmıştır.

N.P. Ostroumov 17 Kasım 1930'da Taşkent'e yakın Nikolskiy köyünde vefat etti. Ostroumov'un şahsi arşivinin bir kısmı Özbekistan Cumhuriyeti Merkezî Devlet Arşivinde bulunmaktadır. Aynı zamanda Kazakistan ve Tataristan Cumhuriyetlerinin merkezî devlet arşivlerinde de onun faaliyetleri ve özel yazışmaları hakkında bilgi bulunmaktadır. Özbekistan Merkezî Devlet Arşivinde kendisinin İlminskiye ile yaptığı mektuplaşmalar, hatıraları ve makalelerinin bir kısmı bulunmaktadır.

1.1.2. Misyonerlik Faaliyetleri

Çarlık döneminde Türkistan'da en etkili kişilerden birisi olan Ostroumov, eğitim alanında Rusluk ve Ortodoksluk noktai nazarından faaliyet göstermiş ve yerli Müslüman Türklerin geleneksel eğitim kurumu olan medreseler ve Gaspıralı'nın başlattığı YUM (Yangi Usuldağı Maktablar) sistemi ile mücadele etmiştir. Ostroumov bu mücadelesini sadece bir idareci kimliği ile yapmamış, bir oryantalist olarak da İslam dini ile Türkistan'ın dil, tarih ve kültürel durumu üzerine pek çok araştırma yapmıştır.

Rusların yayılmacı siyasetinin gereği olarak işgal ettikleri bölgelerde yaptıkları ilk iş, aleyhlerinde seyreden demografik dengeyi kendi lehlerine çevirme politikası olmuştur. Bu sebeple Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma politikasının başaramadığı durumlarda yerel halkın cahil ve eğitimsiz bırakılması esas alınmıştır. Eğitimsiz kalan yerli halk yine bir Ruslaştırma aracı olarak yerli-Rus okullara mecbur bırakılmıştır. (A.Saydam, 2010 s. 45). Çarlığın, Orta Asya'daki halkları Ruslaştırma siyasetinde önemli bir isim olan N. P. Ostroumov, yerel halkın Ruslaştırılması meselesinde bu halkların Çarlık yönetimi öncesi yönetsel ve kültürel izlerinin silinmesi ile birlikte dillerinin gelişmesinin engellenmesi, eğitimsiz bırakılmaları ve dinlerini anlayamaz hale getirilmesi yöntemini takip etmiştir. (Smirnov & Berberoğlu, 2010, s. 140).

Türkistan'da Türk halkları üzerinde tatbik edilen misyon siyasetinde alfabe değişikliğinin elzem bir mesele olduğu, İlminskiye ve Ostroumov'un düşüncelerinde şu şekilde yer almıştır: "Alfabe her zaman din ile birlikte kabul edilmiştir. Örneğin Batı Avrupa, Latin alfabesini Latin kilisesi ve Ruslar, Kiril alfabesini Slavyan Kilisesi aracılığıyla kabullendi. Tatarlar, Kazaklar ve diğer Türk halkları da Müslüman ülkeler gibi Arapçayı Müslümanlıkla birlikte kabul etmişlerdir. Arapça, Türk halklarını Müslümanlığa yaklaştıran oldukça önemli bir faktördür. Bundan dolayı, Türk halklarının yazısı yürürlükten kaldırılıp yerine Kiril alfabesi koyulursa hem

Hristiyanlığa geçişleri sağlanır hem de Müslümanlıktan uzaklaşmış olurlar. Böylelikle bir taşla iki kuş vurulmuş olur (Akgün, 2008 s. 144).

Yerel lehçelere göre düzenlenen alfabelerde de farklılıklar meydana getirilerek, Türkistan halkının birbirlerine karşı yabancı milletler gibi bakması sağlanmıştır. Oluşturulan Kazak alfabesinde Kiril harflerine ek olarak “ə”, “ғ”, “ү”, “һ”, “ө” harfleri eklenirken, Özbek alfabesine de “Ў”, “қ”, “х” harfleri eklenerek Türk lehçeleri arasındaki farklılıklar ön plana çıkartılmış ve ayrı diller konumuna getirilmiştir (Egamberdiyev, 2002 s. 65).

Türkistan Genel Valiliği tarafından Taşkent’te açılan yerli Rus okulunun müdürlüğüne atanan Nalivkin, bölgede İlimskiy, Ostroumov ve Alektorov gibi misyon faaliyetlerini sürdüren bir Ruslaştırma uzmanı olarak görevine başlamıştır. Bu okul için özel olarak yayınladığı “Rusça Öğrenme Kitabı”nda yerli çocukların Rus dili ve alfabesini kolaylıkla öğrenebilmesi için birtakım yöntemler ve öneriler geliştirmiştir. Bu hususta Kiril alfabesindeki sesli harflerle birlikte “Ъ” (sertleştirici harf), “Э” (‘e’ veya ‘ye’ sesini temsil eder) ve “Ю” (‘yu’ sesini verir) harflerine daha fazla önem verilmesi gerektiğini, çünkü yerli halkın bu harflerin telaffuzunda zorlandıklarını belirtmektedir. Kiril alfabesinin yerel dillere sokulması ve yerel kelimelerin Kiril harfleriyle yazılışını halka benimsetmek için ise “Я” (‘ya’ sesini verir) harfinin sıklıkla kullanılmasını önerir. Örneğin, “аЯ” (teyze), “аЮ” (ayı), “УЯ” (kuş evi), “ЯУ” (savaş) ve “аУ” (av) gibi kelimelerin yazımında olduğu gibi yerli halkın bu yeni harflere alışması sağlanmıştır. (Egamberdiyev M., 2002, s. 114).

Çarlık Rusya’nın sistematik olarak İlimskiy aracılığıyla uygulamaya koymuş olduğu Müslüman ve Türk halkların alfabe ve dillerinin şekillendirilmesi ve Rusça kökene daha yakın Türkçeye daha uzak formlara sokulması siyaseti, Sovyetler döneminde de Türkistan’ın parçalanması ve ayrıştırılması politikalarında disiplinli bir şekilde kullanılmıştır. 19. yüzyılın sonlarında İlimskiy ve ardıllarının misyon siyaseti ile eşgüdümlü olarak yürüttükleri Ruslaştırma yöntemleri, Türk ve Müslüman halklarının yayılmalarını engellemek olduğu gibi birlik ve mücadele hareketlerine kalkışan toplulukların önünü kesmektir. Bu politikalar, yeni bir terminoloji ile SSCB döneminde farklı yöntemlerle ama esas olarak aynı doğrultu ve amaç için sürdürülmüştür. Söz konusu politikalar, 1917 devrimi ile birlikte Çarlığın ezilen halklarından olan ve bağımsızlık mücadelesi veren Müslüman Türk halklarını kontrol

altına almak ve birlik mücadelesinden koparmak için uygulanmaya devam etmiştir. Kısaca devirler ve ideolojiler farklı olsa bile Rus devlet aygıtının milletler siyaseti çerçevesindeki dil ve alfabe politikaları benzerlikler taşımaktadır.

Türk nüfusu üzerinde 16. asır ortalarında başlayan Rus baskısı ve asimilasyon politikalarının uygulanmasındaki asıl maksat, Türkleri birbirlerinden ayırarak bir bütün olmaktan uzak tutmak ve olası birlik hareketleri neticesinde Ruslara karşı tehdit olmaktan çıkartmaktır. 19. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla Çarlık Rusya'sında uygulanan İlminskiy'i metotları, Ruslaştırma ve Sovyetleştirme amacına yönelik olarak 1917 Devrimi sonrası SSCB döneminde de bazı ideolojik farklılıklarla devam ettirilmiştir. 1924-1936 yılları arasında milliyetler sorununa yönelik uygulanan politikaların temeli de bu minvalde Türklük bilinci ve düşüncesinin önünü almak için bölgesel alt kimliklerin desteklenmesi ve kışkırtılması yöntemiyle yeni milletler yaratma projeleri olarak uygulanmıştır (Bayraktar, 2013 s. 70).

2 Haziran 1847 tarihinde Çar Hükümeti'nin izniyle Kazan dinî akademisine bağlı olarak tercümanlar komitesi kuruldu ve başına Nikolay İlminskiy geçirildi. Tercümanlar komitesinde E. Malov, N. Ostroumov, N. Zolotnitskiy, V. Trofimov, İ. Yakovlev, N. Bobrovnikov ve V.Katarinskiy gibi Müslüman halklarının dilini, dinini, örf ve âdetlerini, yaşam tarzını ve hayat koşullarını iyi bilen kişiler görev aldı. Tercümanlar komitesinin esas amacı, Ortodoks Kilisesinin dinî kitaplarını doğu halklarının diline aktararak onları vaftiz etmek ve Hristiyan dinine geçirmekti. Bu amaçla doğrultusunda çalışan görevliler üç yüz yedi kitabı Rus olmayan halkların diline çevirip yayımladı. Çevirisi yapılarak yayımlanan 307 kitabın iki yüz seksen sekizi dinî içerikli kitaplardı (TASAM, 2011 s. 3).

Türkistan'ın eğitim faaliyetleri üzerindeki etkisinin yanında Ostroumov, yazdığı yazılar ile Rusya imparatorluğunda gelişmekte olan Türkçülük ve İslamcılık akımlarına karşı idareyi sürekli olarak uyarmıştır. Kazan ve Kırım Tatarlarının neşriyatının yanı sıra Osmanlı gazete ve dergilerini de takip eden Ostroumov, Türkistan'da Türkçülük hareketinin etkisini elinden geldiğince azaltmaya çalışmıştır. 1891 yılında Gaspıralı İsmail Bey YUM (Yeni Usul Mektep) sistemini TGAV (Türkistan Genel Askerî Valiliği) yetkililerine takdim edip Türkistan bölgesinde uygulamaya çalıştığında da bu projeye karşı çıkan Ostroumov, idareyi Gaspıralı'ya karşı uyarılmış ve YUM'lerin Türkistan'a girişini geciktirmiştir (Bendrikov, 1960 s. 254).

Ostroumov, 1870’li yılların sonundan 1914 yılına kadar TV (Turkestanskiye Vedomosti) (Türkistan haberleri), JMNP (Jurnal Ministertsvo Narodnogo Prosveşeniya), Mİ (Mir İslama) isimli gazete ve dergilerde birçok makale yayınlamıştır (Lunin, 1965, s. 259).

N. A. Smirnov pek çok eser vermiş olmasına rağmen Ostroumov’un İslam dini konusundaki bilgisinin dar olduğunu belirtmektedir. Ona göre Ostroumov’un İslam dini ile alakalı olarak hazırladığı eserler ilmî olmaktan çok o dönemin ve idarenin pratik ihtiyaçlarını karşılamak amacını güdüyordu ve dönemin ünlü Rus oryantalistlerinin eserlerinin etkisi altında idi. (Smirnov, 2005, s. 144-145).

30 Ocak 1883 tarihinden 1917 yılına kadar Ostroumov, “Turkistanskaya Tuzemnaya Gazeta” gazetesinin redaktörlüğünü yapmıştır. V.V. Bartold’a göre Ostroumov’la birlikte çalışanlar yerli halkın okumuş kesimiydi. Ostroumov bu gazetede Sart dili dediği kentli Türklerin lehçesini yaygınlaştırarak mevcut Çağatay edebî dilinin tekeline kurmaya çalıştı. Bunu yaparken edebî dilde mevcut olan Kazakça ve Tatarca kelimeleri de atarak Türk gruplarının kullandıkları yazı dilinin ayrışmasına da hizmet etti (Somuncuoğlu, 2008 s. 4).

Ostroumov’a göre yayımladığı gazete, Ruslar için 18. asrın başında yayımlanmaya başlayan resmî Vedomosti gazetesi ile aynı görevi yerine getiriyordu. Gazetede Şark bilimi ile uğraşan çevrelere ve geniş kamuoyuna Özbek folklorunun bazı eserlerini, Furkat ve diğer şairlerin şiirlerini, Rusya ve Avrupa’ya seyahat eden Özbeklerin seyahatnamelerini ve Ruslarla temasta bulunan Özbeklerin tercümelerini neşrediyordu. Meselâ, Taşkent tüccarı Tacî Muhâmmmed İsa Mahmudov’un 1900 de Bakü-İstanbul yoluyla Paris’e seyahati. (Togan, 1981, s. 506). Bu gibi seyahatnamelerde Ostroumov, elbette Rus medeniyetini övüyor, hatta Avrupa seyahatnamelerini bile Rus siyasetine göre tadil ediyordu. Böyle iken arada yine bazı ehemmiyetli fikirler de geçiyordu. Meselâ şair Fikret’in haltercimesinde Khokand’da Ali Şîr Nevayî edebî ananesinin ne derecede kuvvetle yaşadığı ve bu muhite yeni medeniyetin nasıl tesir ettiği pek samimî surette izah edilmiştir. Sonradan yeni Özbek edebiyatının müessislerinden olan zevatın birçoğu da Ostroumov'un gazetesine iştirak ettiler. O cümleden şâir Fıtrat’ın İstanbul’da Farsça neşrettiği “Münazara” adlı risalesi, Hacı Mu’in Şükrulah tarafından Özbekçe’ye tercüme ile (1912 de) bu gazetede neşrolundu. Bunlardan başka Ostroumov, mahallî Türkistan şâirlerinin bazı eserlerini,

muhtelif efsaneleri, eski şehirlere ait bazı rivayetleri (meselâ Sayram şehri tarihi) yazdırıp neşretti. Ostroumov ayrıca Türkmenlerin Mahtumkulu Divanı'nı da muhtasaran neşretmiştir (Togan, 1981, s. 506).

Tarih ve coğrafyaya ait bilgileri yaygınlaştırmaya çalışan gazetenin bir amacı da idari görevlerde yer alan yerli ahalinin temsilcilerini Çarlık idaresinin kanunları ve düzeni hakkında bilgilendirmektir (Georg, 2003 s. 205). Türkistan tarihinde ilk olduğu için bu gazetenin yeri ayrıdır. Fakat Rus idaresi tarafından çıkarıldığı ve tirajı çok düşük olduğu için etkisinin büyük olduğunu söylemek zordur.

1.1.3. Eserleri: Kitapları ve Makaleleri

Ostroumov'un yayımlanan ilk eseri, Kazan'da yazdığı misyonerlik ve İslam hakkındaki incelemesidir. Onun İslamî çalışmalarının merkezinde doğrudan veya dolaylı olarak Hristiyan diniyle yaptığı karşılaştırmalar yer alır.

Ostroumov'un İslam üzerine ilk çalışması 1870 yılında sunduğu “Kriticheskiy Razbor Muxammedanskogo Ucheniya O Prorokax” “Muhammed (s.a.v.) İlmi Üzerine Eleştirisel İnceleme” başlıklı yüksek lisans tezidir. Tezin ilk bölümünde yazar peygamberin dogmatik öğretilerini ortaya çıkarmaya çalışır, ikinci bölümünde ise doğrudan eleştirisini yapar.

Daha sonra aynı yönde yazılmış «Muxammedanskiy Post v Mesyac Ramazan» (1877) başlıklı eserini yayımlamıştır.

1883 yılında “Chto Takoe Koran” “Kur'an nedir?” kitabını yayımlayan Ostroumov, bu çalışmayla sadece Rusça okuyabilen Türkistan bölgesi halkına İslam dininin kutsal kitabını tanıtmayı amaçlamış aynı zamanda İ. Gasprinsky, Devlet-Kildeev ve Murza-Alim gibi Müslüman eğitimcilerin makalelerine cevap vermek istemiştir. Muhafazakâr bir çerçevede eserini kaleme alan yazar; Kuran'ın görünümünü, tarihini ve dilini araştırır. Kitabında Kur'an'ın Hristiyanlara yönelik hiçbir düşmanlık öngörmediğini ancak İslam dini ve kurucusu hakkında Avrupa toplumunda yanlış bir algının yayılmış olduğunu ifade eder. Bununla beraber İslam dininin ana yasası olan Kuran'ın insanlığın kaderi üzerinde büyük ve karşı konulamaz bir etkiye sahip olduğunu kabul etmiştir.

1891'de Ostroumov eleştirel görüşlerini geliştirerek “Araviya i Koran” “Arabistan ve Kuran” adlı bir eserini yayımlamıştır. Bu çalışmasında açıkça “*Arabistan*

olmasa Kuran da olmazdı ve Arabistan Kur'an'sız böyle şöhret kazanmazdı" ifadelerinde yer vermiştir.

Ostroumov daha sonra İslam tarihi hakkındaki çalışmalarını yeniden düzenlemeye karar vermiş ve 1910–1914 yılları arasında İslam hakkında 5 eser kaleme almıştır. Bunlar; *İslamovedenie, Ayraviya – Kolibel İslama (1910), Koran – Religiozno-Zakonodatelnij Kodeks Musulman, Şariat po Shkole (mazhab) Abu Xanifi, Dogmaty Korana ve Vvedenie v Kurs İslamovedeniya* başlıklı eserleridir.

Ostroumov, *Koran i Progress* (Kur'an ve İlerleme) adlı kitabında İslam peygamberinin Allah adına ateşperestlerle birlikte Yahudî ve Hıristiyanların da dini temsilcilerini yok etmeye dair emirler verdiğini iddia eder. Bu iddiasını kanıtlamak için de dünya dinlerinden tanıklar getirir. Musa'nın Hanaan kabilesini tamamen yok etmeye yönelik sözlerini hatırlatır. Ayrıca Gaspıralıyı İslam'ın bu gayrimüslim karşıtı söylemlerini savunması nedeniyle suçlar. Ostroumov, İslam'ı kötülüğü olumlayan bir din olarak göstermeye çalışır. Rus vatandaşlarını ve dindaşlarını bundan haberdar etmeyi bir görev sayar.

Müslüman alimlerin kitaplarını, İslam'ın temelini oluşturan merhamet, affetme, vefa, sabır gibi müspet kavramlar çerçevesinde incelerken şu saptamayı yapar: *"Yukarıdaki fikirler Müslümanlar için ifadesi eklendiğinde doğrudur."* Benzeri düşünceleri dile getirdiği başka satırlarda Gaspıralı'nın *"Bizim dinimiz iyiliği üç yolla gerçekleştirebilir: amel, söz ve sadaka ile"* ifadesini zikrettikten sonra şöyle yazar: *"Burada da "Müslümanlar için ifadesini kullanırsak doğrudur".* N. Ostroumov, bu fikirleri ile İslam dinini ve ona inanları, başka dinlere ve inanırlarına karşı hoşgörüsüz göstermeye çalışır. Bu da Ostroumov'un misyonerlikle, daha doğrusu teorik misyonerlikle ilgilendiğini kanıtlar (Abdiraşidov, 2012 s. 56).

1.1.3.1. Başlıca eserlerinin listesi

N.P. Ostroumov, Narodniye Skazki Sartov (1906)

N.P. Ostroumov, Ulojeniye Timura (1896)

N.P. Ostroumov, Skazki Sartov (1892)

N.P. Ostroumov, Islamovedenie. Vvedenie v Kurs İslamovedeniya (1899)

N.P. Ostroumov, Kolebeniya vo Vzglyadah na Obrazovanie Tuzemtsev v Turkestanskom Kraye, Kaufmankiy Sbornik (1908)

- N.P. Ostroumov, Etimologiya Sartovskogo Yazyka: Dlya Kursov Pri Tashkentskom Otdielenii Imperatorskago Obshchestva Vostokovedeniya (1910)
- N.P. Ostroumov, Sarty. Etnograficheskie Materialy (1908) 3 e Izdanie.
- N.P. Ostroumov, Musulmanskije Maktabi i Russko Tuzemnie Shkoli v Turkestanskom Kraje (1906)
- N.P. Ostroumov, Madrasi v Turkestanskom Kraje (1907)
- N.P. Ostroumov, Perviy Opit Slovarya Narodno-Tatarskogo Yazyka po Vygovoru Kreschenih Tatar (1876)
- N.P. Ostroumov, Kriticheskiy Razbor Muhammedanskogo Ucheniya o Prorokah (1874)
- N.P. Ostroumov, Iskandar Zul-Karnayn. Aleksandr Makedonskiy (1896)
- N.P. Ostroumov, Musul'manskoe Zakonovedenie (1908)
- N.P. Ostroumov, Islamovedenie Dogmaty Korana (1916)
- N.P. Ostroumov, Islamovedenie Araviya, Kolybel Islama (1910)
- N.P. Ostroumov, Chto Takoe Koran (1883)
- N.P. Ostroumov, Araviya i Koran (1899)
- N.P. Ostroumov, Koran i Progress. Po Povodu Umstvennogo Probujdeniya Sovremennix Rossiyskix Musulman (1901)
- N.P. Ostroumov, Konstantin Petrovich fon Kaufman, Ustroitel Turkestanskogo Kraja. Lichnie Vospominaniya (1899)
- N.P. Ostroumov, Kitayskie Emigranty v Semirechenskoy Oblasti Turkestanskogo Kraja i Rasprostranenie Sredi Nix Pravoslavnago Xristianstva (1879)
- N.P. Ostroumov, Skazki Sartov v Russkom Vzlojenii (1906)
- N.P. Ostroumov, Shariat po Shkole (mazhab) Abu Hanifi (1912)
- N.P. Ostroumov, Vvedenie v Kurs Islamovedeniya (1914)
- N.P. Ostroumov, Muxammedanskiy Post v Mesyac Ramazan (1877)
- N.P. Ostroumov, Istorieskoe i Sovremennoe Znachenie Xristianskix Missiy Sredi Musulman (1894)
- N.P. Ostroumov, Tatarsko-Russkiy Slovar (1876-1892)
- N.P. Ostroumov, Poslovice i Pogovorki Sartov (1895)
- N.P. Ostroumov, Mir Islama v Proshlom i Nastoyashem (1912)
- N.P. Ostroumov, Koran; Opisanie Vneshnego Vida i Istoriya Teksta (1912)

N.P. Ostroumov, Verouchenie Korana (1915)

N.P. Ostroumov, Şariat (1912)

Ostroumov'un Türkistan'la ilgili makaleleri "Otçet Turkistanskoy Učitelskoy Seminarii za 25 Let Yiyo Suşestvovaniya" (25. yılında Türkistan Öğretmen Okulunun Raporu) başlığı altında kitap haline getirilerek 1904 yılında Taşkent'te yayımlanmıştır.

Yukarıdaki çalışmalarının yanı sıra Ostroumov, ayrıca ağırlıklı olarak polemik tarzında birçok makale yazmıştır: *Razbor Muxammedanskogo Ucheniya O Lice Gospoda Nashego İ. Xrista, Muxammedanskoe Uchenie o Zagrobnoy Jizni Cheloveka v Svyazi s Uchencem o Konchine Mira, Muxammedanskoe Uchenie o Presvyatoy Troice Voobve i ob İpostasi Sv. Duxa, Muxammedanskoe Uchenie o Duxovnom Mire vb.*

1.2.⁵ SART KAVRAMI

Sartlar kimlerdir?
Onlar halk mı? Nerede yaşarlar? Adlarını değiştirdiler mi? Başka bir halkla mı birleştiler? Yoksa "Sart" bir etnisitenin adı değil, sadece bir yaşam biçimi

ya da bir kültürel özellik mi? Bu tür sorular, yalnızca herhangi bir ulusun / etnosun sorusudur. Birçok insanın düşündüğü gibi bu halkın var olup olmadığını öğrenmek için sorulara cevap bulmamız yeterlidir. Ama araştırmacıya ilk bakışta açık görünen fikirler, tartışmaların sonunda berraklığını yitirir zira aralarında hangi bilgilerin önemli olduğu ve etnik ilişkilerin nasıl ortaya çıktığı konusunda bir uzlaşmaya varılmış değildir. Bazı araştırmacılar için "Sartlar kimdir?" sorusu cevabı olmayan ve asla olmayacak anlamsız bir soru.

Onlarca yıldır "Sart" kavramı hakkında yapılan tartışmalar, en geniş yorumları sunmaktadır. Tüm bu farklı bakış açılarının analizi, 19. ve 20. yüzyılların başlarında

⁵ 1928 yılında Leningrad'da yayımlanan *Narody Mira* (Dünya Halkları) adlı ansiklopedide Sartlar ayrı bir halk olarak ele alınmıştır ve bu fotoğraftaki şahısları Sart erkeği ve Sart kadını olarak gösterilmiştir.

Rus bilimsel yazınında yer alan kavramsal araştırmaları mümkün olduğunca geniş bir şekilde görmemizi sağlıyor.

"Sart" kelimesinin XVIII. yüzyıldan itibaren kullanıldığını araştırmacılar biliyorlardı. Ancak Sartların kim olduğu konusunda ortak bir anlayış yoktur. Bazıları onları ayrı bir halk olarak nitelendirirken, diğerleri bunu reddediyorlar. Hatta Radlov, bu terimin etimolojisini, Grebenkin'in bile bilmediğini yazmıştır.

Sart kavramı ve meselesi, bugüne kadar çözüme ulaşmamış bir problemidir. 1860'lardan günümüze kadar yazılan çalışmalar ve yapılan tartışmalar neredeyse tüm olası görüşlerin argümanlarını ortaya koymuştur. Ancak hiçbir görüş diğerinden daha baskın olamamıştır. Aşağıda Sart kavramı hakkında verilen tüm bilgiler bilim adamlarının iddialarından ve tartışmalarından çıkarılanlardır.

Sart kelimesi Türkçe'de ilk önceleri 'tacir' anlamında sıfat isim olarak kullanılmış, daha sonraları özellikle ticaretle meşgul olan İran halkının adı haline gelmiştir. Tacik (tezik) halkının adı ise aksine daha sonraları, en azından İdil Tatarları arasında 'tacir' anlamında kullanılmıştır. 1552'de Kazan'ın Ruslar tarafından fethiyle ilgili birincil kaynaklardan birine göre (Knaz Kurbsky'nin raporu), tezik kelimesi 'tacir' anlamı ifade etmesine rağmen, Kazan kalesinin çevresi "tezik hendeğiyle" ("tezik" veya "teşik" hendeği) ile çevriliydi. (Bartold, 2006, s. 182).

N.P. Ostroumov'a göre sart kelimesi, tarihi süreç içerisinde birçok anlam yüklenen, Orta Asya coğrafyasındaki halklar tarafından değişik anlamlarda kullanılan canlı bir terimdir.

Bu terim daha çok tüccar, ziraat ve ticaretle uğraşan anlamlarına gelir. Kaşgarlı Mahmud, Yusuf Has Hacib, Reşideddin, Ali Şir Nevai, Babür, Ebul Gazi Bahadır Han gibi müelliflerin eserlerinde genelde tüccar ve yerli halk anlamında kullanılan Sart teriminin 1860'lı yıllardan itibaren bilhassa Rusça yazılı kaynaklarda sık sık yer almaya başladığı görülür. Bu kaynaklarda Sır Derya ve Amu Derya havzaları ile Fergana vadisinin belirli kısımlarında yerleşik bulunan, ziraat ve ticaretle uğraşan, bir kısmı da şehirli olan bölge halkı Sart olarak ifade edilir. 1867 tarihli resmî belgelerde Sart; yerli halk, yerleşik hayatta bulunan, yerleşik ahali anlamlarında Sır Derya bölgesinde ikamet eden insanlar için kullanılır. Yine Türkistan Genel Valiliği'nin mahkeme tutanaklarında valilik bünyesinde iki çeşit halkın bulunduğu bunlardan ilkinin konar göçerler yani

Kırgızlar, diğərinin ise Sır Derya bölgəsində yaşayan Sartlar yani yerleşik əhali olduğu belirtilir. (Ostroumov, 1896 s. 1-3).

Bunun yanında K. P. Kaufman tərəfindən hazırlanan və 1885 yılında basılan raporda Sart, bir etnik xalq olaraq ifadə edilir.

Sart kəliməsi Kutadgu Bilig'te tüccar anlamında kullanılmıştır. Örneğin, Kutadgu Bilig'te **Nekü ter eşitkil bu sartlar başı** ("Dinle, bu tüccar başı ne diyecek") (K.B.474). veya **Sartnıñ azuqı arığ bolsa, yol üzä yer** (Tüccarın malı helal olsa, yol üstü yer).

Reşideddin, "Moğol Tarihi" kitabında Karlukların İslam dinini qəbul edən hökəmdarı Arslan Han'ın Moğol İmparatorluğu devrindən sonra Moğollar tərəfindən, Sart yani Tacik olaraq adlandırıldığını kaydeder. Burada xalqın ismi "Sartak" olaraq kullanılmıştır. Moğolca yazılı kaynaklarda rastlanan "Sartaktay" kəliməsi isə yalnızca tüccar anlamında değıl, aynı zamanda költür taşıyıcısı anlamında da kullanılmıştır. (Ostroumov, 1896 s. 6).

Türk dilinə değıər kazandıran üstün bilgin və devlet adamı Ali Şir Nevayî, kendi eserlerinde Sart kəliməsini kullanmış və Türk dilini bilməyən Orta Asya xalqı anlamını vermişdir (Ostroumov, 1896 s. 8).

Ali Şir Nevai Muhakematü'l-Lügateyn'de Farsça konuşanları **sart (sart, sart ulusî, sart eli)** veya **fārsîgoy** adlarıyla anar. Onların dilini isə **sart tili, sart lafzi, fārsî (fārsî, fārsî til, fārsî alfāz)** diye adlandırır. (Nevayî, ve diğərləri, 1996).

Timur'un əhfadından olan Zahiruddin Muhammed Babür, Babürname'nin dördüncü sayfasında Margilan və Asfar⁶ın tüm sakinlərinin Sart olduklarını yazmışdır⁷. (Ostroumov, 1896 s. 9).

Kabil vilayətini tarif edərkən Sartiləri Taciklər vəya Türklerle karıştırmamış və ayrı ayrı tarif etmişdir. "*Julgasida va tüzläridä aträk-u aymaq va 'aräbdur. Şahrıda va ba'zi kentläridä sartlardur. Yana ba'zi kentläridä va viläyatida pašäyi-vu paräji va täjik-u baraki va afgändur*" (Babür, 1989 s. 120). Bu vilayette yaşayan xalqın dili haqqında isə şunları kaydetmişdir: *On bir-on ikki lafz bilä Kābul viläyatida talaffuz qılurlar: 'arabî, fārsî, türkî, moğulî, hindî, afgānî, pašäyî, paräji, gabrî, barakî, lamğānî. Munça muhtalif aqvām-u muğäyir alfāz ma'lum emäs-kim, heç viläyatta bolğay.*

⁶ Kokand ilçesindeki köy

⁷ Eli sarttur va muştzan-u purşaru şor eldür. Jağaralıq rasmî Māvarāunnahrda şäye'dur. Samarqand-u Buxārada nāmdār jağaralar aksar marğınānidur. (Babür, 1989, s. 7).

Babürname'den alınan örneklere bakarsak Babür, Kabil vilayetindeki halkların dili hakkında bilgi verirken, Sart veya Tacik dilini anmamış, Arapça, Farsça, Türkçe ve başka dillerden bahsetmiştir. Sadece Margilan halkı için Sartlar demiştir. Büyük ihtimalle, Margilanlı Sartlar tabiriyle yerleşik halkı kastetmiştir. Bu bilgilerden anladığımız kadarıyla, Sart kelimesi o zamanlar hem Fars hem Türk dilini kullanan yerleşik halk için kullanılmıştır.

Muhammed Salih de Şeybaniyname'sinde Semerkant'ı tarif ederken burada yaşayan halkın Sart olduğunu yazmıştır. **Sartlar asru zabun boldılar.** (Salih, 1989 s. 125). Burada da Sart kelimesi şehirdeki yerleşik halkın adı olarak kullanılmıştır.

XVII. yüzyıl tarihçisi Ebulgazi Bahadır Han ve Kokan tarihçilerinin eserlerinde de Sart kelimesi kullanılmıştır. Büyük olasılıkla, XVIII. yüzyılda Orta Asya halkları (Türk ve Tacikler) Sart diye adlandırılmıştır. O yüzden, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Rus dilbilimcileri Sart dilini ayrı bir dil olarak göstermeye çalışmışlardır.

Togan, Sart kelimesini “kent Türk’ü” terimi ile karşılamıştır. Ona göre asırlardır bu bölgeye gelerek birbirleri ile karışan farklı boylar kent Türklerini oluşturmuşlardır. Bunlarda boy asabiyeti yoktur. Ona göre Sart kelimesinin kesin ve belirli bir manası yoktur. Kazak ve uruglu (boyunu unutmamış) Özbekler için Sart yerleşik olan herkes demektir. Bu kelime bazen Türkleşmiş Tacikler için de kullanılabilir. Tüccar manasına gelen Sart teriminin 19. asrın sonunda bizim bugün Özbek dediğimiz kitleyi kapsadığını söylemek zordur. (Togan, 1981 s. 48). Ancak Togan'ın belirttiği gibi şehirli Türk gruplarını anlatmak için daha uygundur. Sovyetler zamanında 1924 yılında bugünkü Özbekistan sahasında yaşayan uruglu (boyunu unutmamış) Özbekler ve şehirli Türkler birlikte Özbek ilan edilmişlerdir. Rus kaynaklarında Sart terimi bugünkü Özbek Türkleri manasında kullanılırken, bazen de “şehirli, yerleşik ahali” manasında kullanılmaktadır. Bütün kaynaklarda Özbek Türkleri yerine Sart tabirinin kullanıldığını söylemek zordur. Kaynaklarda bazen geçen Sart-Özbek ve Sart-Tacik ibareleri bize Sart teriminin etnik bir kökenden çok, yaşayış tarzı ile alakalı olduğunu düşündürmektedir. Vambery Sart kelimesini Tacik manasında kullanmıştır (Vambery, 1993 s. 152). Çarlık idaresinin Türkistan'daki bazı Türk gruplarını suni olarak Sart diye adlandırması tartışmalara sebep olmuştur.

Bunun yanında değişik çalışmalarda Orta Asya'nın yerleşik halklarının tamamının, konar göçerlerin içerisinde ayrılarak yerleşik hayata geçenlerin, genel

olarak Özbeklerin, Özbekçeden başka dil bilmeyen Özbeklerin, Türkleşen Taciklerin Sart olarak adlandırıldığı görülür. (Sobolev, 1874 s. 299).

Shakarim Kudaiberdyulı ve Zvarnitsky "Sart" kelimesinin Yaksart nehri kelimesinden geldiğini ifade etmişlerdir. Örnek olarak yerel sakinler kendilerini tanıtırken “Ben Yaksart'lıyım” derler. Zvarnitsky, Yaksart Nehri'nin (şimdiki Sır Derya) adının Farsça “yaka” nehir veya “gayret” ve “Sart” soğuk, buzlu, dondurulmuş kelimerinin birleşmesinden geldiğini ifade eder. Shakarim ve Zvarnitsky'nin görüşleri en nadir belirtilen olasılıktır. Yaksart kelimesinin etimolojisinin çelişkili versiyonları olmakla beraber yanı “Yaksart” “Sartlar Nehri” anlamını da taşıyor olabilir (Abashin, 2008 s. 28).

Orta Asya'lı konar göçerlerin bilhassa Hive, Buhara, Semerkant ve Fergana vadisinde yerleşik hayat yaşayanları aşağılama amacıyla sarı it anlamı vererek Sart tabirini kullandıkları, fakat daha sonra kelimenin sadece Özbekleri ifade eden bir terim hâline geldiği de iddia edilir. (Bartold, 1964, s. 529).

Örneğin:

Ostroumov: “... göçebeler onları küçümseyerek kullanıyorlardı”;

Kokand'lı Muhammed-Amin Muhammadzhanov: “... Sart terimi aşağılayıcı”

Hirschfeld: “kasaba halkına verilen Sart adı halkı küçümseyen bir takma ad hâli aldı.”

“Kaysaklar, Hivelileri küçümseyici bir şekilde Sart olarak adlandırır ama yüzüne karşı ise Oraldı veya Ürgençli derler” demişlerdir.

Türkistanlıların ve komşularının dillerinde Sart kelimesinin hakaret ve aşağılama anlamı kazanmasının nedenleri ve kelimenin anlamları şunlardır:

Nalivkin Sartlarla ilgili şu bilgileri verir:

Sartlar Kırgızlara ateistler veya çaresiz haydutlar olarak bakar... ama her ne zaman Kırgızlara ihtiyaç duysalar barışçıl bir şekilde yanaşıyorlardı ve başka bir insana dönüşüyorlardı. Sart köpekleri çok havlar, Sartlar onların peşinden sokaklarda koşar, nahoş sözler söyler ve esnaflarla alay ederek eşyalarını yıkarlar. Onların hilebazlığından, İslamın kurallarını bilmemelerinden, cehaletleriyle kaba konuşmalarından dolayı Kırgızlar Sartlardan nefret ediyor, korkak, sahtekar ve tükenmiş olarak kabul ediyorlardı. (V.P.Nalivkin, 1913 s. 28).

Kalmıklar, *"eğer Sart bize gelirse, biz onu besleyeceğiz, atını sulayacağız ve yola koyulduğunda eline de yiyecekler vereceğiz"* derler. Ancak *"Kalmık Sart'a giderse Sart ona yiyecek vermez ve atını da aç bırakır"* derler (Rerix s. 5). Bu söylentiden de anlaşılacağı üzere Sartların cimri ve misafirperverlikten anlamayan insanlardır.

Kazaklar şöyle der: *"Türkmen - tor agam, Özbek - oz agam, Kırgız-Kazak bir tугan, jaman / ahmak Sartty kim tугan?"* (Türkmen - saygı değer ağabeyim, Özbek - öz ağabeyim, Kırgız-Kazak bir doğmuş, kötü / aptal Sartı kim doğurmuş?) Buradaki jaman ve ahmak kelimeleri yalnızca "kötü" ve "aptal" anlamlarında değil aynı zamanda kurnaz, sinisi, aşağılık, aldatıcı, iğrenç vb. anlamlarına da gelir.

Özbek-oz ağam, Sart – sadakam atasözünde ise Sart, sadakam yani baş belam olarak geçer. Radlov, "sadakam ketsin" ifadesini "başımdaki bela ve musibet gitsin" olarak tercüme eder. "Sart-sadakam" söz konusu olduğunda ise Sart, en kısa zamanda defedilmesi gereken bela olarak değerlendirilir (Radlov, s. 386).

Abay, Kazakçadaki Sart kelimesinin bilinmeyen bir anlamını kendi hayatından bir alıntıyla şöyle ifade eder: *"Çocuklukta şu lafları duydum : Ah siz, Sartlar... karşılaşınca yalakalık yapıyorsunuz... her çalıdan korkuyorsunuz... sart-surt lakaplı olduğunuz için durmadan çıtırdıyorsunuz."* Burada Abay, Sartlardan haysiyetsiz, korkak ve geveze insanlar olarak bahseder (Abashin, 2008, s. 28).

V. Nalivkin Sart kavramının ortaya çıkmasında göçebe ve yerleşik Özbekler arasındaki kültürel uyumsuzluğunun asıl etken olduğunu iddia etmiştir. Ona göre, Sart kelimesi ilk olarak yerleşik Özbekler için kullanılmıştır. Lakin sonradan tüm yerli ahali için de geçerli olmuştur. Bununla beraber V. Nalivkin Özbek kavramını daha kapsamlı düşünmüştür ve onlara Özbekleri, Kazakları ve Kırgızları da dahil etmiştir. Bu demek oluyor ki onları Türk kavramıyla tanımlamıştır (Abashin, 2008, s. 29).

1920'lerde Özbek araştırmacıları Sartların Özbek halkının bir parçası olduğunu reddettiler "sessizlik" stratejisini seçtiler ve bu konu herhangi bir anlaşmazlığın konusu olmamalıdır dediler. Ama şaşırtıcı bir istisna olarak Özbek sosyolog A. İlhamov'un "Özbek Kimlik Arkeolojisi" makalesi zikredilebilir. Bu makalede, etnogenez bölümünün en büyük kısmını Sartlar'a ayırmıştır. Araştırmacı, Özbek alimleri arasında "Sart" terimini rehabilite eden ve tartışılmadan kabul edilen bu terim hakkında yeni iddialar ortaya atan tek kişi değildir. Makalenin bir bölümünde A. İlhamov, Sart problemi ve onların kimliği hakkındaki tartışmaları en açık şekilde ifade ettikten sonra

bu kavramın Özbek milletinin yapay kökenini anlamada en önemli ölçüt olduğunu dile getirmiştir. Dahası araştırmacı, şaşırtıcı bir şekilde onların “yerleşik ve Türkçe konuşan bir topluluk olduğunu ve göçebe yaşam tarzından uzaklaşan, aşiret ilişkilerini kaybetmiş Türklerden ve Türkleşmiş Taciklerden geldiklerini iddia etmiştir (İlkhamov, 2002 s. 270).

Sart kelimesinin anlamı tarihsel süreçte değişmiştir. XI. yüzyılda Türkler tüccarlara Sart adını vermişlerdir. XII. yüzyıl da Moğollar İranlılara, XIII. yüzyılda yerleşik çiftçiler Karluk ve Harezimlilere, XV yüzyılın başında Taciklere, XVI. yüzyılda Özbekler, Maveräünnehir’deki tüm kökeni ayrı olmayan yerleşik halka, XVII. yüzyılda Harezm’in Özbek ve Türkmenleri Türk halkının özellikle kentli nüfusunun yanı sıra göçebe ve yarı göçebe kabilelerine Sart adını vermiştir (Abashin, 2008 s. 31).

Tarihi süreç içerisinde farklı anlamlarda kullanılan Sart teriminin çoğunlukla yerleşik toplumu, şehirlileri, ticaret, ziraat ve zanaatla uğraşanları ifade ettiği söylenebilir. Bu bağlamda Kırgızistan’da yaşayan Kalmakların Sart olarak adlandırılmasında onların tarım ve ticaret ile uğraşmalarının, Kırgızistan’a geldikten sonra yerleşik hayat sürmelerinin, eski ekonomik uğraşlarını devam ettirmelerinin yani değişen ekonomik ve sosyal hayat tarzlarının tesiri olduğu söylenebilir. Bu özelliklerine binaen Kalmaklara, Sart denilmesi ilerleyen süreçte onların Sart-Kalmak olarak adlandırılmalarını netice verecektir. Öyle ki kendilerini de zaman zaman bu adla andıkları görülür.

Günümüzde Kırgızlar arasında Kırgızistan’ın güneyinden gelenleri, bilhassa bugün Fergana Vadisi ve Kırgızistan’da yaşayan Özbekler arasına karışmış Türkleşmiş Tacikleri, hayatını ticaret yaparak kazanan ama açgözlülük, cimrilik ve başkalarının malını değerinden çok daha aşağıya almaya çalışan, âdeta paraya tapan tüccarları ifade etmek için Sart kelimesi kullanılır. Bunun yanında Kazaklar Taşkentli Özbekleri, Çinli Kırgızlar Uygurları Sart olarak tanımlar. Ayrıca Karakol çevresindeki Sart-Kalmaklar, Sart’ın hoton veya hotun kelimesinin karşılığı olduğunu ifade ederler ki bunun genel itibarıyla ortak etnik kökene sahip Kalmakları ifade etmek için kullanıldığı düşünülebilir. Zamanla kelimeye yerli halk tarafından bu şekilde bir anlam yüklendiği söylenebilir. Bununla birlikte hotunun Moğollarda sosyal ve idarî teşkilatlanmayı, bazen de belirli bir coğrafi bölgeyi bildiren terim olduğunu belirtmek gerekir. Bu bağlamda üçüncü, dördüncü derece akrabaların oluşturduğu ve geleneksel bir sıraya göre bir arada

kurulan gerler yani çadırlar kümesine ve burada yaşayanların oluşturduğu topluluğa hotun adı verilir. Günümüzde Moğolistan'da bu terim, bilhassa belirli idarî bölgeleri ifade etmek için de kullanılmaktadır. (Buyar, 2012 s. 59).

Çarlık Rusyasının egemenliği devrinde Türkistanlılar için Çağatay terimi gibi etnik terim olmayan Sart ibaresi ortaya atılmışsa da aşağılayıcı bulunduğundan pek tutmamış ve nihayet 1924 yılında kullanımdan kalkmıştır.

1.2.1. Bir Etnik Kimlik Olarak Sartlar

1897'de Rusya'nın yerli Türkistan nüfusu sayımında, Kırgız-Kaysaklar yaklaşık 1 milyon 900 bin, sonra Sartlar yaklaşık 970 bin, Özbekler yaklaşık 730 bin, Türkler yaklaşık 400 bin, Tacikler yaklaşık 350 bin, Türkmenler yaklaşık 250 bin, Kara-Kırgızlar yaklaşık 200 bin kişi idi. (SPB, 1904, s. 54). Bu sayımda karşılaşılan yaklaşık 1 milyon yerleşik Sart halkı nereye gitti. Bu soruya cevap olarak farklı iddialar ileri sürülmüştür.

Orta Asya bilim adamları Sartların kimlikleri ve etnogenezi konusunda hemfikir değillerdir; onlar bu konuda üç gruba ayrılırlar.

İlk grupta A. Vambéry, V. Radlov, V. Bartold ve Yuri Bregel yer alır. Onlar Sartların varlığını ve onların farklı etnik kimliklere sahip olduklarını kanıtlamaya çalıştılar. Bu alimler tarihi tanık olarak Reşidüddin'i, Kutadgu Bilig'i, Babür, Ali Şir Nevayî ve Ebu'l-Gazi Bahadır Han'ın yazdıklarını gösterdiler. V. Bartold Sart kavramı hakkında İslam Ansiklopedisinde yazdığı makalesinde önemli ve kapsamlı bilgilere yer verdi. Bu makalede Bartold'un iddiaları kısaca aşağıdaki gibidir:

Sart terimi oldukça eski bir tarihe sahiptir. Başlangıçta etnik bir grup olmamasına rağmen belli bir sosyal kategoriye (tüccarlar) ifade etti. Zamanla, bölge halklarının tarihsel ve kültürel evriminin karmaşık sürecini yansıttı. Ardından terimin anlamında önemli değişiklikler oldu ve diğer etnik kategoriler (Özbek, Türkmen, Tacik) arasında değerlendirildi hatta özel bir Sart dili bile oluştu.

Bartold'a göre, Sart sözcüğünün değişik kullanım şekilleriyle ilgili bilgiler ve muhtelif anlamları N. P. Ostroumov tarafından dört başı mamur bir şekilde derlenmiştir. Yine de bize göre şu ana kadar bilimsel izahlar getirilmiş değil. Daha da önemlisi, Sart sözcüğüne Moğol istilasından önceki dönemde rastlanmaması ve ilk defa Moğollar tarafından kullanılmış olmasıdır. Reşidüddin'in kaydına göre Moğollar sartaktı 2

kelimesini ‘Tacik’ anlamında kullanıyorlardı ve ilk defa olarak, Müslüman yöneticiler arasında Çingiz-han’la ittifak yapmak zorunda kalan Arslan-han için kullanmışlardı. Buradan Moğolların ayırım gözetmeksizin tüm Müslümanlara bu ismi verdikleri sonucu çıkarılabilir ve üstelik Karluklar da Ari değil, kesinlikle Türk idiler. Dolayısıyla sart sözcüğünün anlamını Moğol dilinde aramak gerekir. Bu dili bilmeden kendi açıklamamızı teklif edemeyiz; ama henüz ikinci Altın Orda hanının adının Sartak olmasından da anlaşılacağı üzere, Moğolcada bu kelimeyi karşılayan bir kök vardı. Çingiz-han’ın seferleri sırasında, o dönemde dil ve köken itibariyle Ari olan şehir ahalisinin aksine, Türkler Moğollarla yakınlaşmaya çalışıyorlardı. Pek muhtemeldir ki, bu yakınlaşma neticesinde Moğollar tüm Müslümanları değil, yalnızca kendi Ari hususiyetlerini muhafaza edenler için sart sözcüğünü kullanmaya başlamışlar ve kelime Moğollardan Türklere geçmiştir. Sartlar, zaman içinde Türklerle kaynaştıkça Ari dillerini unutup Türkçe konuşmaya başlamışlardır. Sart sözcüğünün kökeni ne olursa olsun, hiçbir mesnedi olmadan kelimeyi bizim etnografya sözlüğümüzden ihraç eden N. P. Ostroumov’un görüşüne katılmak mümkün değil. “Nemets” (Alman) kelimesinin etimolojisini herkes bilir, ama biz yine de onu bir etnografik terim olarak kullanıyoruz. Tıpkı bunun gibi, başlangıçta etnografik bir anlamı olmasa bile, “Sart” sözcüğü günümüzde yüz tipi ve dili itibariyle etnografik birim özelliği gösteren bir halk için kullanılmaktadır. Lapin, Sart diline Özbekçe denilsin istiyor. Örneğin Hiva Özbeklerinin lehçesinin Taşkentve Semerkand lehçelerinden ne kadar farklı olduğu konusunda tam bilgimiz yok; ama N. P. Ostroumov, Sart dilinin “aslında Türkçe olduğunu, fakat Kırgızca, Özbekçe, Tatarca ve Türkçeden ayrı olarak ‘sart dili’ adıyla bilindiğini” belirtmektedir. (Bartold, 2006, s. 364).

Radlov’a göre Sartlar Orta Asya’nın Türkçe konuşan halkıdır. Çoğu yerlerde özellikle Semerkant bölgesinde yerli halkın çoğu kendini Özbek olarak kabul ediyordu. Orta Asya’nın yerli halkı ilk olarak kendilerini Müslüman olarak tanımlar sonrasında ise belli bir şehrin ya da bölgenin insanı olarak kabul ederler. Onlar için belli bir millete ait olmak çok da önemli değildir. Son zamanlarda ayrı ayrı milletlere ayrılmaya başladılar.

Ş. Valikhanov Sartlar hakkındaki fikirlerini Manas destanında yazan “Andijan ve bazen Samarkand Sartı” ifadelerine dayanarak ortaya atarken, Ostroumov “*kötü bir Kırgız bir Sart, kötü bir Sart bir Kırgız olur*” atasözünden yola çıkarak değerlendirmelerini yapar.

N. Masanov Sartlardan şu ifadelerle bahseder:

En az üç beş kilometre uzakta doğduysanız ancak Kazaklar arasında dolaşıyorsanız, bir göçebe Kazaksınız. Fakat ebeveynleriniz Kazaksa ve İsficab'da yaşıyorsanız Sartsınız. Bu nedenle Sartlardan kabile kimliklerini koruyan bazılarının arasında yedi kuşak atalarının isimlerini bilen modern Kazakların, Kırgızların, Özbeklerin ataları vardı.

Sart meselesiyle ilgilenen ikinci araştırmacı grubunda ise Sart teriminin geçerliliğini reddetmeden kabul eden Rus oryantalistler yer alır. Bunlar: N. Ostroumov, V. Nalivkin, İ. Magidovich vb. dir. Onlar bu kelimenin etnik belirsizliğini vurgulayarak Sartları Özbeklerle birleştirme eğilimindedirler.

I. Magidovich yirminci yüzyılın başlarına kadar, Özbeklerin yerleşik bir yaşam tarzını benimsemesi nedeniyle, onlarla Sartlar arasındaki farkların belirsizleştiğini ve her ikisini de bir millet olarak kaydetmenin uygun olduğunu düşünmüştür. 1920'lerin resmî kayıtlarında Sartlar ve Özbekler ayrı topluluklar olarak kabul edildi. Ancak aynı dönemde Sartların neredeyse Özbekler ile harmanlandığı da kaydedilir.

Son olarak, Sartlarla ilgili tartışmada yer alan üçüncü grup büyük ölçüde yerli aydınların önde gelenlerinden oluşur. Bunlar: Mahmud Hoca Behbudi, Şerali Lapin ve diğerleridir. Bunlar terimin geçerliliğini kategorik olarak reddederler. Sart kelimesinin kullanımına ilk itiraz eden Semerkant bölgesi askerî şubesinde tercüman olarak çalışan, Kazak kökenli Sherali Lapin idi.

1894'te "Sart" teriminin kullanımları ve anlamları konusunda Lapin ve Barthold arasında tartışma yaşandı ve her iki araştırmacı konu ile ilgili karşıt bakış açılarını yazılarında savundular.

Ş. Lapin Türkistan gazetelerinde yayımlanan makalelerinde şu görüşleri dile getirmiştir:

- 1) "Sart" kelimesi kökeni Orta Asya'nın tüm yerli halkının adıdır;
- 2) "Sart" diye özel bir halk yoktur ve özel bir "Sart dili" de yoktur;
- 3) Bu terimi kullanan yerleşik yerliler, çoğunlukla Rus oryantalistlerinin "Sart" adını verdiği Özbek-Tacik karışımından oluşan, kendine özgü olmayan insanlardır.
- 4) "Sart" kelimesi değil, "chala-Özbek" (yarı-Özbek) veya "chala-Tacik" (yarı-Tacik) kelimesi kullanılmalıdır;

5) "Sart" kelimesi ilk kez göçebeler (Kazaklar ve Kırgızlar) tarafından verilmiştir ve büyük olasılıkla "Sarı-It" (sarı köpek) anlamındadır.

Bu görüşler, V. Barthold tarafından eleştirildi ve Ş. Lapin'e cevap olarak karşı görüşlerini ("Türkistankie vedomosti") gazetesinde yayımlandı. O, Sart kelimesinin anlamında tarihî süreçte birtakım farklılıklar görülse de Sartların ayrı bir etnik grup olduğunu, Özbekler ve Tacikler ile yanlış bir şekilde karıştırılmaması gerektiğini iddia etmiştir.

Ş. Lapinin görüşlerine yakın olan Türkistanlı Mahmud Hoca Behbudi 1915 yılında Oyna dergisinde "Sart Kelimesi Bilinmiyor" ve "Sart Kelimesi Kesinleşmedi" başlıklı iki makale yayımlamıştır. Behbudi de Ş. Lapin gibi Sart teriminin kullanımına kesinlikle itiraz etmiştir. Ona göre Sart terimi, kuzey halkları (Kazaklar, Tatarlar ve Ruslar) tarafından ithal edilmiştir.

Behbudi'nin temel argümanı, Türkistan'da 92 Özbek kabilesi bulunmasına rağmen bunlar arasında Sart adlı bir kabilenin bulunmamasıdır. Ama Behbudî, Muhammed Salih'in Şeybânâmesinde; Babür, Nevayî ve Ebu Gazi Bahadır Han'ın eserlerinde, Sartların ayrı bir ulus olarak belirtildiğini itiraf eder.

Behbudî yazılarında Sart kelimesinin kullanılmasının neden doğru olmadığını ifade etmekten çok "Türkistan" veya "Türkistan Müslümanları" kelimelerini kullanmayı önermiştir.

Sartların varlığı hakkındaki farklı iddialar, yerel aydınlar ile Rus oryantalistleri arasındaki polemige dönüşen bu tartışmalardan sonra bile azalmamıştır.

Cengiz Han ve onun halefleri olan Cuçi ve Çağatay ulusları kendilerinden önce Orta Asya'da yaşayan Türkleri ve Tacikleri Sartlar adıyla anmışlardır. Muhammed Şeybanî Han XVI. yüzyılda Maverâünnehr'i fethettikten sonra, bu bölgede yaşayan ahalinin toprağa bağlı ve vergi ödeyen zümreleri için Özbekler veya Sartlar isimlerini kullanır. Zamanla "Sart" adı Orta Asya'nın çeşitli yerleşik gruplarına ve ağırlıklı olarak kentli nüfuslara verilen genel bir unvana dönüştü (Karamisheva, 1976 s. 66).

19. yüzyılın ortalarında Orta Asya'yı daha yakından tanımanın bir sonucu olarak elde edilen yeni veriler ışığında araştırmacılar, önceki görüşlerini yeniden gözden geçirdi. Yeni bilgiler araştırmacılara halkın oluşumunda neyin esas alınması gerektiğini düşündürdü. Sartlar, bu esaslardan başlıcaları olan yaşam tarzı, gelenekler ve toplumsal psikoloji ile dış görünüm açısından değerlendirildiğinde Tacik milletiyle birçok ortak

yönleri olduğu görülür. Ancak eğer dilleri bir Türk dili ise bu durumda onları Türk boyları arasına dahil etmek gerekir. Her iki durumda da Sart terimini kullanımdan tamamen çıkartmak en uygun tavır gibi durmaktadır veya Sartlar ifadesi, "Tacikler" ya da "Özbekler" diye değiştirilmelidir. Eğer onlar, Taciklerden ve Özbeklerden farklıysa ayrı bir halk olarak değerlendirmek gerekir.

XIX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Orta Asya uzmanlarının çoğunluğu Sartların yaşam tarzı ve dış görünüş bakımından Tacik olduğunu kabul ediyordu. Bu görüşü destekleyen Avrupalı alimlerin çalışmaları Rusça'ya çevrilmiştir. 1830'larda Orta Asya'ya gelen İngiliz gezgini A. Bornes, Taciklerin ve Sartların aynı olduğunu söylemiştir. Macar alim A. Vambéry de aynı bakış açısına sahiptir. Sart-Tacik benzerliği hakkında Rus araştırmacıları da birçok makale yazdılar. Türkistan askeri yetkilisi Yu.D. Yujakov tüm Orta Asya şehirlerinde "Sart-Taciklerin" yaşadığını ve daha da önemlisi gerek Taciklerin gerekse Sartların yerleşik bir yaşam tarzı sürdüğünü ve antropolojik açıdan benzer olduklarını kaydeder.

19. yüzyılın ortalarında Tacik olarak bilinen Sartlar hakkında A.P. Horoshxin ve A.D. Grebenkin gibi araştırmacılar da makaleler kaleme almıştır. Grebenkin şu ifadelerinde Sartları açıkça Tacik olarak değerlendirmiştir: *"Taciklerin Zereşan bölgesinde üç adı vardır. Genel olarak Tacik, Merv'den gelen göçmenler için Tad ve pejoratif bir isimlendirme olan Sart"* (Grebenkin, 1872, s. 1).

Sartların Taciklerle olan ilgisi hakkında ileri sürülen fikirler tartışmalara yol açmıştır. Bazı bilim adamları Sartları bağımsız bir halk olarak ele alır. N.P. Ostroumov 1884'te Türkistan Gazetesinde "Sart Kelimesinin Anlamı" başlıklı bir makale yayımlamıştır. Makalesinde birkaç nokta dikkat çekiyor. İlk önce N.P. Ostroumov, "Sart" kelimesini, bu isim ile adlandırılan grubun etnografik karakteristiğinden ayırır. Ona göre Sart, öncelikle yerleşik yaşama sahip topluluk demektir. Sartlar ise kendilerine has yaşam tarzları, dilleri ve psikolojik portreleriyle diğer topluluklardan ayrılan bir ahalidir. Araştırmacı sürekli olarak Sartların İranlı veya Türk olmadığını belki atalarının bu topluluklarla karışmış olduğu gerçeğini vurgulamaya çalışır. Aslında onların Tacik veya Türk topluluklarından biri olup olmadığını tartışmanın artık gerekli olmadığını yazar.

Tacikler, İran üretimi, ticareti ve kültürünün temsilcileri olarak Türklere lazımdılar. Farsça, Türk yöneticiler zamanında da devlet ve edebiyat dili olarak kaldı.

İranlı tacirler kendi ticaretlerini, alanlarını ve kolonizasyon faaliyetlerini daha da genişlettiler. XI. Yüzyıl Türk yazarları Kaşgarlı Mahmud ve Yusuf Balasagunî, artık Hint kökenli olduğu ispat edilen sart kelimesini ‘tacir’ anlamında kullanmışlardır. Büyük ihtimalle Türklerle iş yapan ilk tacirler Hintliydiler ve onların ticari başarısında Buddist dinî propagandasının başarılı olmasının rolü vardı. Muhtemeldir ki, Buddizmin sahneden çekilmesi tacirlerin üstlendiği rolün Hintlilerden İranlılara geçmesiyle bağlantılıydı. Tacikler, bu bağlamda selefleri Soğdlular gibi ticarete belli ölçüde başarılı olmuşlardı ve sart kelimesi Moğollar ve muhtemelen daha önce Doğu Türkleri tarafından aralarında devlet organizasyonu ve uygarlık konusunda tacirlerin de rol oynadığı tüm Orta Asyalı İranlılara sart adını vermişlerdi. Sart kelimesinin Moğolca şekilleri sartaul ve sartaktay’dı. Moğol destanındaki bahadır Sartaktay tiptemesi, mucizevi setler ve bütetlerin kurucusudur ki, buradan İranlıların yalnızca birer tacir değil, aynı zamanda maddi kültür, özellikle de sulama tekniklerini taşıyan insanlar olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan Müslüman Tacikler, selefleri Soğdianlar gibi kendi dinlerini yaymakla uğraşmıyorlardı; Moğol kabileleri arasında Hristiyanlar vardı, ama - her ne kadar Müslümanlar ticaretin baş temsilcileri iseler de,- Müslüman yoktu. Göçebeler nazarında belli bir kültür tipine mensup olma işareti, milliyetçilik ve dil işaretinden daha önemliydi. Reşidüddin, Çingiz-han’ın Müslüman hükümdarlar arasında kendi isteğiyle ilk itaat arz eden Karluk Arslan-han’a -Karluklar Türk olmasına ve elbette Türkçe konuşmalarına rağmen, - Sartaktay yani Tacik dediğini yazmaktadır. Çingiz-han dönemine ait kitabelerde onun bir seferden Sartaulların ülkesine yani Harezmsah Muhammed ve oğlu Celaleddin’in yurduna döndüğünden söz edilmektedir. Bu sefer, 1246’da Moğolistan’da bulunan Fransisken rahip Plano Carpini’nin Moğolların “Sartları” fethetmesinden bahsettiği sefer olsa gerektir. XIV. Yüzyıl layedrî Arap filologunun Moğol diliyle ilgili bir eserinde sartaul kelimesinin karşılığı olarak “Müslüman ” sözcüğü kullanılmış. Ancak, Moğolların Orta Asya ve İran’da kurdukları devletlerde, XIV. Yüzyıl sonunda Timur tarafından tek sancak altında devlette sart ve sartaul Tacik kelimesinin sinonimi olarak kullanılmıştır. Timur’un torunları zamanında Türk dili ve edebiyatına karşın “sart” dili ve edebiyatından söz ediliyordu. Yani genel olarak “Sart” sözcüğüyle Persler kastediliyordu. Şu yakınlarda A. N. Samoyloviç’in kaydına göre Babür’ün hatıratında (XVI. Yüzyıl başları) Sartlarla Tacikleri birbirinden ayırması kesinlikle yegâne örnektir. Mesela Babür Kabul bölgesini anlatırken şöyle

diyor: “Kırlarda ve çorak arazilerde Türkler, aymaklar (karışık göçebeler) ve Araplar yaşarlar; şehirlerde ve bazı köylerde başka üç halkın, Sartlar, diğer bazı köylerde Tacikler, Afganların temsilcileri yaşamaktadır.” Babür’ün Sartlarla Tacikleri neye istinaden ayrı halklar olarak gördüğünün sebebi bilinmiyor. Sanırım Kabul civarında konuşulan diller sayılırken Sart ve Tacik dilinden değil, yalnızca Farsça’dan bahsedilmesi, muhtemelen Tacik ve Sartların ortak diline işaret etmektedir. Babür’ün eserinin diğer yerlerinde Taciklerden söz edilmez. Örneğin Fergana anlatılırken yalnızca Türklerden, dillerinden ve bir de Sartlardan ve dillerinden söz edilmektedir. (Bartold, 2006, s. 175).

Sonuç olarak Sartlar hakkında farklı görüşler ileri süren her araştırmacı onları eğitim, meslek, ikamet tarzı, sosyal organizyon ve antropolojik durum gibi farklı açılardan değerlendirerek, kendi bakış açısına göre ele almıştır. Bu nedenle araştırmacılar arasında bir görüş birliği yoktur. Daha doğrusu fikir birliğine neden olacak bir ölçüt mevcut değildir. Bundan dolayı Sartlar, nihai olarak bu konuyu ele alan araştırmacılarca eksik ve belirsiz bir etnografik çerçevede sınıflandırıldı.

Günümüzdeki çoğu araştırmacı yukarıda bahsedilen karmaşık fikir ve bilgilerden hareketle Sart adının Sart olmayanlarca verilmiş suni bir isim olduğu kanaatindedir. Benzeri durum Rusların Almanları Nemets (Rusçada dil bilmeyen anlamında), Amerika’yı keşfedenlerin Amerika yerlilerini Kızılderililer veya Rusların Kazaklar’ı Kara-Kırgız diye adlandırmasında da görülür.

Yukarıdaki bilgiler, Sartlar hakkında en önemli araştırmaları yapan şu araştırmacıların eserlerinden elde edilmiştir: Aristova, V.V. Bartold, Mahmud-Khoji Behbudi, A. Bogdanov, A.V. Bunyakovski, V.V. Velyaminova-Zernova, M.V. Gavrilova, I.I. Geyer, A.D. Grebenkina, F. Efremova, I.I. Zarubina, D. Ivanova, L.F. Kostenko, P.E. Kuznetsova, A. Kuna, V.I. Kushelevsky, S.-A. Lapina, I.P. Magidovich, N.A. Maeva, N.G. Mallitsky, A.F. Middendorff, N.N. Muravyova, V.P. Nalivkina, N.P. Ostroumov, P.I. Pashino, E.D. Polivanova, E. Reclus, A.N. Samoilovich, E.T. Smirnova, L.N. Soboleva, M.A. Terentyev, A.P. Fedchenko, N.A. Khanykova, A.P. Khoroshkhina, A. Shishova, D.I. Evarnitskogo, Yu.D. Yuzhakova, I.L. Yavorsky ve diğerleri, Sovyet tarihçilerinin ve etnograflarının çalışmaları - Yu.E. Bregel, M.G. Vakhabova, V.R. Vinnikova, S.S. Gubaeva, T.A. Zhdanko, I.I. Zarubina, V.Yu. Zakhidova, Sh.I. Inogamova, B.Kh. Karmysheva, B.A. Litvinsky, I.P. Magidovich,

R.N. Nabiev A.A. Semenova, G.P. Sneseva, O.A. Sukhareva, S.P. Tolstova, K.K. Shaniyazova, A.Yu. Yakubovsky ve diğerkleri, nihayet, son yirmi yılın yazarlarının eseri D.A. Alimova, A. Amina, Z.Kh. Arifkhanova, A.A. Askarova, O.M. Bronnikova, I. Dzhabbarova, A. İlhamov, Ş. Kamoliddin, A. Koichiev, R. Masov, A. Mirbabaev, H. Rakhmatillaev, P. Shozimova ve diğerkleri.

1.2.2. Sart Dili ve N.P. Ostroumov'un Türk ve Sart Dilleri Hakkındaki Fikirleri

Çarlık döneminde Ortodoksluk adına yürütölen Ruslaştırma hareketini, Sovyetler komünizm adına daha katı bir taassup ve şiddetle yürütmüştür. Ruslaşmaya engel olarak gördükleri din ve kültür temeline dayanan birlik duygusunu yıkmaya gayret etmişlerdir. Aynı büyük milletin mensubu oldukları idrakine binlerce yıl önce erişmiş; bunu 1300 yıl önce Orhun Kitabeleri'ne hâkk'etmiş; 900 yıl önce Kaşgarlı Mahmut'un kalemiyle anıt-eser *Dîvânu Lugâtî't-Türk*'e kaydetmiş; 500 yıl önce Ali Şir Nevâî'nin diliyle şiirleştirmiş Türk boylarının Ruslaşmaya karşı blok halinde tesis edebilecekleri mukavemeti kırmak için, dil birliğini, edebiyat birliğini bozacak şeytanî nitelikte barbar politikalar uygulanmıştır (Bennigsen, ve diğerkleri, 2016 s. 20).

Çarlık Rusyası Dönemi'nde Müslüman Türk halklarını Ruslaştırmak için Kiril harfleriyle oluşturulmuş ayrı alfabeler meydana getirilerek kültürel yönden ayrışan ve milli kimliklerini zamanla kaybedecek olan milletler meydana getirme projesi SSCB döneminde de aynen uygulanmıştır. SSCB'de yer alan Ermeni, Gürcü, Estonyalı, Letonyalı ve Litvanyalıları Kiril harfleri kullanma mecburiyeti getirilmezken Türkler bu konuda mecbur kılınmıştır. Türkler, İslamiyet'i kabul etmelerinin ardından kutsal kitap Kur'an-ı Kerim'in de yazısı olması nedeniyle Arap harflerini kullanmışlardır. Yüzyıllık tarihsel, kültürel, dinsel ve sosyolojik birikimleri Arap harfleri ile var olan Türkler'in Sovyet politikaları neticesinde alfabelerinin ve yazı dillerinin çoğu kez değiştirilmesi bütün bu birikimlerin yok olmasını da beraberinde getirmiştir. Sovyet insanı yaratma projesinde sıfırdan başlamak için uygun ortamı hazırlayan Sovyet yöneticileri dil ve alfabe politikalarıyla Sovyet ideolojisini Türk ve Müslüman halklara tatbik edebilecek ortamı da hazırlamış oluyordı (Atasoy, 2016 s. 212).

Rusya, çağın gelişen şartlarına ayak uyduracak bir toplum yapısının ortaya çıkmasının asgari şartı olan eğitim faaliyetlerini düzenlerken hiçbir zaman Türklerin daha genel deyiimiyle Müslümanların ihtiyaç ve isteklerini nazar-ı dikkate almadı. Bu

hususta takip edilen politika, Türkleri eğitimsiz ve cahil insan topluluğu olarak bırakmak ya da Ruslaştırmanın bir gereği olmak üzere Rus okullarında öğrenim görmelerini sağlamak idi (Yücesoy, 2002 s. 76). Bunu en çok eğitim, din ve dilde gerçekleştirdi.

19. asrın ikinci yarısında Rusların Türkistan'ı almasının ardından uygulanan politikalarla yerel lehçeler yazı dili hâline getirilerek dil birliği bozuldu. Dil politikalarını; Çarlık dönemi 1917-1930, Stalin dönemi 1930-1953, Brejnev dönemi Gorbaçov dönemi, Bağımsızlık dönemi şeklinde ele almak gerekir. Çarlık Rusyası idaresi altındaki Türkleri Hristiyanlaştırabilmenin ilk adımı olarak Arap alfabesini kaldırıp yerine Rus alfabesinin kullanılması fikrini Rus misyoner Nikolay İvanoviç İlminskiy (1822 -1892) ortaya atmıştır. Tatar dilinin gramerini Kiril alfabesiyle Tatarlara öğreten İlminskiy, 1864 yılından itibaren Kazan'da okullar açarak onların dilinde ama Kiril harfleriyle dersler vermeye başlamıştır (Açık, 2008 s. 4).

Timurlular devrinden sonra gerçekleşen ayrılık, 18.-19. yüzyıllardaki Rus yayılmacılığı ile iyice yerleşmiş ve kuvvetlenmiştir. Rus okullarında yetişen Türkler sadece kendi bölgeleri veya doğdukları yerin ağızını biliyorlardı. Böylece, Çağataycanın yerine geçecek olan bölge yazı dillerinin oluşturulması başladı. 19. yüzyılın ikinci yarısında Tatar, Özbek, Kazak ve Türkmen aydınları, kendi milletleri için ayrı birer edebî dil yaratmaya gayret ettiler. Onların bu gayretlerini çalışmalarıyla destekleyen iki Rus misyoner vardı. Bunlardan ilki, misyoner N. I. İlminski'dir. Onun girişimleriyle Kazan'da yerli Tatar diline dayanan bir yazı dili oluşturulurken diğer taraftan aynı kişi tarafından bir Kazak yazı dili de yaratılmaya çalışılmıştır. Bir diğer misyoner ise N. Ostroumov'dur. O da aynı yöntemlerle bir Sart dili yaratanın gayreti içerisinde olmuştur (Togan, 1981 s. 487).

1881 yılında İlminskiy, Maslovskiye gönderdiği mektupta Türkistan halkının eğitilmesinden özellikle onların yüksek öğretim okullarını kazanmasından çok çekindiğini ve bunun Moğol istilasından daha korkunç sonuçlar doğuracağını yazmıştı. Yerlilerin ilkokul seviyesinde bir bilgi düzeyine bile sahip olmasını fazla bulan İlminskiy, “*yerlilerin kendi gramerlerini öğrenmeleri fazladır, zararlıdır ve oldukça mahvedicidir*” ifadelerini kullanmaktadır. Milliyetler politikası İlminskiy'nin ilk çalışmalarından itibaren Kafkaslarda ve Orta Asya'da çeşitli sunî halkların oluşturulması/icat edilmesi, toprağa ve dile bağlı bir sınıflandırma yapılması, son

aşamada ise siyasal ve stratejik bir mantıkla toprakların bölünüp ayrıştırılarak yönetilmesi üzerine kurulmuştur. (Aksakal, 2009 s. 24).

İlminskiy, Ostromov, Samayloviç gibi Rus Türkologlar, bu dilleri yazı dili hâline getirirken özellikle her ülkede konuşulan ağızların en bozuk olanın resmî dil için esas alınmasına dikkat etmişlerdir. Mesela Özbek Türkçesi için Taşkent'te konuşulan ağzın temel alınmasında, bu ağzın Kıpçak ve Oğuz Türkçesinden uzak bir model olması rol oynamıştır. Bugün Özbekistan'ın Harezm bölgesinde Türkmen Türkçesine, Fergana vadisinde Kazak Türkçesine yakınlık gösteren Özbek Türkçesi adı altında farklı farklı konuşma biçimleri mevcuttur. Böylece bir yandan bu yeni dillerin gelişimi engellenmiş, diğer yandan da ülke içinde birbirinden farklı şivelerin konuşulmasına neden olunmuştur. Yeni edebî diller beraberinde pek çok problemi de getirmiştir. Bu durum Moskova'da yayınlanan "İzvestiya" gazetesinde Sovyetler memleketindeki millî dilleri Sovyet hükûmeti dil ve kültür siyaseti çerçevesinde yazı dili haline getirme sürecinde karşılaşılan sorunlarla ilgili ilginç önerilere yer verilmesinden de anlaşılır. Ayrıca bu gazetede dillerin o günkü vaziyetinin feci bir manzara arz etmekte olduğu da kaydedilmiştir. Bu gazetede bir makaleye göre; *"Bu millî dillerin çoğunda ne ilmî bir inceleme neticesinde kati, sağlam esasa dayandırılan imla kaideleri vardır, ne de terimler meselesi sağlam bir esas üzerine oturtulmuştur"*. İmla ve terim meselesi bu dillerin bu dahi çözülmesi gereken büyük sorunlarından biri olarak durmaktadır. (Açık, 2006 s. 23).

SSCB'de 1920-1930 arasında 18 yeni Türk yazı dili meydana getirilmiştir. Azerice, Altayca, Başkurdca, Çuvaşça, Hakasca, Karakalpakça, Karaçay-Malkarca, Karaimce, Kazakça, Kırgızca, Kumukça, Nogayca, Özbekçe, Şorca, Tuvaca, Uygurca ve Yakutça gibi. (Atasoy, 2016 s. 214).

Türkistan'daki Türkleri Ruslaştırmak ve Hristiyanlaştırmak için büyük gayret sarfeden ve İsmail Gaspıralı gibi aydınları bu yolda büyük engel kabul eden Nikolay Ostromov bir yandan da Türkistan'da "Türkistan Vilâyetinin Gazeti"ni çıkarıyor ve 1883'ten 1917'ye kadar bu gazetede şehir ağzına dayanan "Sartçayı" yazı dili hâline getirmeye çalışıyordu (Ercilasun, 2001 s. 1). Ostromov düzenlediği Sartçasına, Farsça ve Moğolcadan kopyalanan cüde "çok", hahla- "istemek", kette "büyük", çıraylık "güzel" gibi bölgede kullanılan kelime ve şekilleri koydu. (Togan, 1981 s. 487).

Yeni ve daha dar bir alanda kullanılan yazı dilleri de söyleyiş varyantlarıyla doğrudan bir ilişki içinde değildir. Bir yandan bunların da "yapma" sayılması söz konusudur, diğer yandan ise bu "eksiklik", tamamen önemsizdir. Yeni yazı dilleri, yöreye özgü söyleyiş varyantlarını ve kabileye has söyleyişleri benimsememişlerdir. Bu şekiller, bir alandaki üst dile temel teşkil etmesi durumunda yazı dili görevini yerine getirebilmesi için "düzenlenmelidir". Böylece her yeni yaratılan yazı dili, "yapma" izlenimi bırakır. Ostroumov'un Türkistan Vilayetining Gazeti'ndeki (1883-1917) Sartça, esas olarak Taşkent şehrinin ağzına dayanıyordu, ama mecburen kullanılan yöreye özgü olmayan şekiller yüzünden "kırık" bir dil olarak vasıflandırılmıştı. İsmail Gaspıralı'nın Rusya'daki bütün Türk topluluklarına yönelik olarak Kırım'da 1883'ten itibaren yayımladığı ve Osmanlıcanın yoğun etkisinde kalan Tercüman gazetesinin dili, çok geniş bir alanda anlaşılabilir bir kelime hazinesine sahip olduğu için önceleri "yapma" ve Türk esperantosunu olarak eleştirilmişti (Johanson, ve diğerleri, 1992 s. 165).

Misyonerler her kabilenin kendi lehçesini işlemesini telkin etmişlerdir. Bu misyonerler yeni milletlerin, ne kadar suni veya zayıf olurlarsa olsun, farklı dilleri sebebiyle zamanla mahallî bir milliyetçilik fikrine kapılacaklarını da tahmin etmişlerdi. Böylece Türk birliği kırılmış olacak ve küçük topluluklar anlaşabilmek için ortak bir dile, yani Rusçaya; anlaşmazlıklarını çözümleyecek uzlaştırıcı bir güce, yani Sovyetlere muhtaç olacaklarını hesaplamışlar ve ona göre yaptıkları planları yavaş yavaş uygulama sahasına koymuşlardır.

Bolşaya Sovyetskaya Entsiklopediya'nın 1933 yılındaki ilk baskısında İlminskiy'nin Ruslaştırma uzmanı aşırı monarşist ve gerici bir misyoner olduğu ve Rus harflerine dayalı Çuvaş, Kreşen-Tatar, Mari, Umdurt, Kazan ve Yakut lehçelerinden yeni diller meydana getiren ve bu yeni dillerde 142 dini içerikli kitap bastıran bir Çarlık hizmetkârı olduğu tasvir edilirken, 1952 yılındaki güncellenen ikinci baskısında ise muhafazakâr bir misyoner olmakla birlikte ilerlemeci bir pedagog olduğu, Kazan İlahiyat Akademisinde önemli görevlerde bulunduğu ve eğitim verdiği diğer akademik kurumlar ve okullar belirtilmiştir. 19 yıl arayla çıkartılan iki baskı arasındaki fark, partinin ve Sovyet ideolojisinin çizgisinin ne yönde değiştiğini, devlet tarafından bastırılan ve dönemin resmî belgelerinden olan bir ansiklopedi yoluyla ortaya koymaktadır (Atasoy, 2016 s. 214).

Türkistan'ın geleneksel sosyo-kültürel sistemine Sovyet Rusya'nın değer hükümlerinin yerleştirilmesi amacıyla; a) Türkistan parçalanmış, yani yeni milletler ve devletler oluşturulmuştur. b) Türkistan'ın, diğer Müslümanlardan ve Arapça, Farsça konuşan ülkelerden alfabeleri değiştirilerek ve din kavramından uzaklaştırarak ayrılması başarılmıştır. c) Tarihî geçmişinden tecrit ederek ve ortak dilden uzaklaştırarak Türk birliği ortadan kaldırılmıştır. ç) Türkistan'daki Türk lehçeleri arasındaki ortaklık yok edilmeye çalışılmıştır. d) Türkçe, siyasi otoritenin istekleri doğrultusunda farklı alfabelerle yazılmaya başlanmıştır. e) Birden fazla alfabe değişimi, millî kültür mirasından yeni nesillerin yararlanabilmesinde çok boyutlu kültür buhranı yaratılmıştır. f) Zorlama harfler ciddi imla ve telaffuz bozukluklarına sebep olmuştur. g) Türkistan Türkçesi söz dizimi ve sözlüğüne yapay müdahalelerle biri diğerine yabancı kabile dilleri hâline getirilmiştir. ğ) Rusça ikinci millî dil hâline gelmiş hatta bazı bölgelerde Türkçenin yerini almıştır. Bu insanlar millî dillerini kaybettikleri ölçüde “milliyetlerini” de yitirmişlerdir. h) Devlet tarafından sürekli dışlanmasına rağmen yerli diller iki dillilik ortamında hayatını devam ettirmiştir. (Açık, 2006 s. 24).

Bazı araştırmacılara göre Ostroumov'un oluşturduğu Sart dili sadece Özbekçe kelimeler karışan Tacik dilidir. Bazılarına göre ise Sartların belirli bir dili değildir. Çeşitli kaynaklarda, Sartlar arasında Farsça / Tacikçenin gündelik hayatta yaygın kullanıldığını söylüyorlar. Sart dili statüsünün belirsizliği Radlov'un Türk lehçelerinin sözlüğünde "Sart" kelimesinin olduğu, ancak bu sözlükteki diller ve lehçeler listesinde Sart dili olmadığı gerçeğiyle de ifade edilebilir.

Sart dili hakkında, F.A. Brokgauz ve İ.A. Efron'un ansiklopedik sözlüğünde şu açıklama yer alır: *“Dış görünüşe göre Sartlar Taciklere çok benzerler, ancak onlar Sart dili olarak bilinen özel bir Türk lehçesi ile konuşur. Bu lehçeyi Çağatay dilinin bir uzantısı veya çeşidi olarak kabul edilebiliriz.”*

P. I. Lerkh'e göre, Sartların lehçesi Çağatay edebi diline çok yakın ve bazı yerlerde Özbekler ve Kazakların lehçelerine de benzer özellikler taşır.

Sart dili hakkında V.P. Nalivkin N.P.Ostroumov Z.A. Alekseyev A.Vishnegorskiy araştırmalar yapmış ve bu konuya ilişkin çeşitli kaynaklar yazmışlardır.

Z.A. Alekseyev “Frazy na Sartovskom Yazike s Russkim Perevodom i Transkripciyei” adlı eserini Rusça okumaya başlayan Sartlar için yazmıştır.

Z.A. Alekseyev ve A. Vishnegorskiy “Samouchitel Sartsкого Yazıka” adlı bir eser yazmışlardır. Bu eser Sart dilinin gramerini de içeren bir okuma yazma kitabıdır.

ОГЛАВЛЕНІЕ РАЗГОВОРОВЪ.			
	Стран.	Стат.	Стран.
Съ торгующимъ мелочнаго товара	1.	24. Съ торгующимъ коврами	144.
Съ торгующимъ жизненными припасами	11.	25. Съ продавцемъ нюхательнаго табаку	148.
Съ ямщикомъ	16.	26. Съ продавцемъ углей	149.
Съ слугой	31.	27. Съ торговцемъ чая	151.
Съ поденщикомъ	58.	28. Съ мясникомъ	155.
Съ торгующимъ мануфактурными товарами	64.	29. Съ кузнецомъ	159.
Съ продавцемъ желѣзныхъ издѣлій	69.	30. Съ мѣдникомъ	166.
Съ продавцемъ вышивныхъ		31. Съ мастеромъ золотыхъ и серебряныхъ дѣлъ	169.
		32. Съ гончаромъ	174.
		33. Съ водоносомъ	176.

V.P. Nalivkin "Russko-Sartovskiy i Sartovsko-Russkiy Slovar, s Prilojeniyem Kratkoy Grammatiki po Narechiyam Namanganskogo Uezda" (Kazan, 1884) adlı Namangan bölgesinde kullanılan Sart dilinin kısa bir gramerini ve Rusça-Sartça, Sartça-Rusça sözlükleri içeren eserini, 1884 yılında Kazan'da yayımlamıştır. Birkaç sene sonra eşiyle beraber “Grammatika Sartsкого Yazıka Andijanskogo Nam Rechiya” başlıklı Andijan konuşma diline dayanan Sart dilinin gramerini yayımlamışlardır.

Resmî görevlerinin azalması ve bilgisinin artmasıyla Nalivkin Sart dili hakkında daha çok eserler yazmaya başlamıştır. Russkie Slova, Voshedshie v Upotreblenie u Sartov (Sartlar tarafından kullanılan Rusça kelimeler), “Sartovsko Persidskaya Xrestomatiya, s Prilojeniem Primerov dlya Perevoda s Russkogo na Sartovskiy i

Persidskiy Yaziki (Rusça'dan Sart ve Fars dillerine çeviri örnekleri ile Sart-Farsça ders kitabı), “Rukovostvo k Prakticheskomu İzucheniyu Sartovskogo Yazika” (Sart Dilinin Pratik Öğrenimi için Bir Kılavuz) adlı eserlerini 1887-1899 yıllarında Semerkant'ta yayımlamıştır. “Sart Dilinin Pratik Öğrenimi için Bir Kılavuz” eserinin içeriğinde Sartça atasözleri, hikâyeler, tarihi anlatılar ve iki bin kelimeyi içeren lügat vardır.

N.P. Ostroumov ise Sartlar hakkında Skazki Sartov (1892), Posloviy i Pogovorki Sartov (1895), Sarty. Etnograficheskie Materialy (1908), Narodniye Skazki Sartov (1906) gibi birkaç eser yazmıştır.

Taşkent'te geçirdiği yıllarda Ostroumov; kendisinin, lise öğretmenlerinin ve öğrencilerin derlediği 26 masalı Narodnaya Skazki Sartov (Sartların Halk Masalları) adlı kitabında yayımlamıştır. Ostroumov kitabının “Giriş” kısmında (ss. 3-4) Sart masallarıyla Rus masalları arasındaki benzerlikler üzerinde durmuştur. Bu kitaptan alınan 17 masal ve daha sonraki tarihlerde derlenen 4 masalın yer aldığı eser, Skazki Sartov (Sart Masalları) adıyla 1906 yılında yeniden yayımlanmıştır. Söz konusu kitaplarda yayımlanan masalların derleme bilgileri her masalın sonunda verilmiştir. Fakat derleme bilgileri arasında, derlemenin yapıldığı tarih bulunmamaktadır. Yayımlanan masalların bazı derleme bilgilerinin o dönemde verilmiş olması ve Sart masallarının ilk defa yayımlandığı eserler olması bakımından, Ostroumov'un bu çalışmaları dikkate değerdir (Fedakar, 2014 s. 69).

Ostroumov, “Sarty Etnograficheskie Materialy” (1896) adlı ünlü kitabında Türkistan'ı ziyaret eden çok sayıdaki gezginin Sartlar hakkındaki düşüncelerinden bahseder. Fransız gezgin J. Ujfalvy'in, Sartları korkak, ikiyüzlü, zalim ve acımasız nitelendirmelerinden bahseden Ostroumov, bu görüşlere iştirak ederek şöyle der: “*Bu büyük ölçüde doğru*”. Ancak eserinin geri kalan kısımlarında Ostroumov, yerlilerin olumlu özelliklerini, özellikle işlerinde son derece titiz ve çalışkan olduklarını dile getirir. (Babadcanov, 2014 s. 30).

Sart kelimesinin aşağılayıcı bir anlamı ihtiva etmesi nedeniyle bir halkın gerçek adı olamayacağını ifade eden Türkistanlı yazarlar, Turkestanskaya Tuzemnaya Gazeta'da kullanılan Sart dilinin de kullanımının yanlış olduğunu düşünüyorlar demiştir. Oysa Sart dilinin gerçekliğini araştırdığını ve haklılığından emin olduğunu da ifade eder. Zira Ostroumov, Türkiy kelimesinin tüm Türk boy ve kabilelerini kapsayan bir anlamı olmasına rağmen onların dillerini Kırgızca, Özbekçe, Türkmence, Tatarca diye

adlandırdığımız için Lerkh'in "Sartların lehçesi Çağatay edebi diline çok yakın ve bazı yerlerde Özbekler ve Kazakların lehçelerine de benziyor" sözünden hareketle Sart dilini de ayrı bir Türk lehçesi olarak kabul etmemiz gerektiği dile getirir (Babadcanov, 2014 s. 33)

Sonuç olarak Ostroumova göre Moğol baskısından sonra Sartlar, Türklerle karışarak kendi Ari dillerini kaybedip Türk dilini kabul etmişlerdir. Ona göre Sart dili, Türk kökenlidir ancak Kırgız, Özbek, Tatar dillerinden farklıdır (Ostroumov, 1896 s.26).

İKİNCİ BÖLÜM

METİN

Hristiyanların kutsal kitabına, Türkçede Kitab-ı Mukaddes adı verilmektedir. Kelimenin Arapça karşılığı el-Kitabul-Mukaddes olup, bu ismin menşei Yunanca Bible kelimesidir. Hristiyanlık akidesinin esası olan Kitab-ı Mukaddes, Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid ismiyle iki kısıma ayrılır. Ahd-i Atik yani bugünkü karşılığıyla Eski Ahit ismindeki kısmı, Semavi kitap olan Tevrattan alındığı bildirilen parçalar ile bazı Beni İsrail Peygambelerine isnad edilen hikayelerden meydana gelmiştir. Yahudilerin kabul etmediği Ahd-i Cedid yani Yeni Ahit ise, İncil denilen dört kitabı yani Matta, Markos, Luka ve Yuhanna ile Pavlus, Petrus ve Yuhanna gibi bazı havarilerin çeşitli toplumlara gönderdikleri iddia edilen mektuplardan ibarettir. Bu bilgiler hem Hristiyan kaynaklarında hem de İslam bilginlerince kabul edilir. (Kuzgun, 2008 s.13-33).

Yuhanna İncili diğer üç İncilin şekil ve tarzında olmayıp, diğerlerinden tamamen farklı bir yol takip eder. Matta Markos ve Luka İncillerinde olmayan bazı meseleler Yuhanna İncilinde vardır. Tam tersine Matta, Markos ve Luka İncillerinde bulunan pek çok misal, Yuhanna İncilinde Yoktur. (Harputlu, 1278 s.101-102).

**YŪḤANNĀ YAZĠAN İNCİL-İ ŞERİF SARTİYYE TİLİGE KILINĠAN
TERCÜMESİDÜR**

[278] (1) yūḥannā yazġan muḳaddes incİL

(2) evvelġı bāb

(3) evvelde söz bar érđi ve söz ḥudāda érđi ve söz ḥudā érđi (4) ul söz evvelde ḥudāda érđi barça nerse anıġ birlen boldı (5) ve hİç bolġan nerse ansız bolmadı anıġ içide tiriklik érđi (6) hem tiriklik insanlarnıġ nŭrı érđi ve nŭr ḳaranġulıġda (7) yaġtıradur lİkin ḳaranġulıġ nŭrnı ḳabŭl ḳılmadı ḥudā yiberġen yaḥyā (8) atlıġ bir kiři bar érđi bul şehādet ũçŭn kĕldi nŭr (9) ḥuřuřıda şehādet berġey barçalar anıġ vāsıtası birlen İmān (10) kĕltŭrgeyler ul űzi nŭr ĕmes érđi lİkin ul nŭr (11) ḥuřuřıda şehādet bermekke (kĕlip) érđi ul dŭnyāġa (12) kĕlġen bar adamlarnı yāriġ ḳıladurġan ḥaġıġı nŭr érđi ul (13) dŭnyāda érđi ve dŭnyā anıġ vāsıtası birlen boldı ammā dŭnyā anı (14) tanımadı ul űzinkige kĕldi ve űzinkiler anı ḳabŭl ḳılmadılar (15) ve barça anı ḳabŭl ḳılıp anıġ ismige İmān kĕltŭrġenlerġe ḥudā (16) ferzendleri bolmaġnıġ ḳudretini berdi alar ḳandın ĕmes ve cesed [279] (1) ḥāḥıřidin ĕmes ve hem ir ḥāḥıřidin ĕmes belki ḥudādın (2) tevellŭd tapdılar ve söz cesed bolup bizniġ aramızda turdı ve biz (3) anıġ celāletini ya‘nİ tevfiġ ve ḥaġıġat birlen tolup atadın yalguz (4) tevellud tapġannıġ celāletini kűrdŭk yaḥyā uřbunıġ (5) ḥuřuřıda şehādet berip nidā ḳılıp aytadur ul şuldur men (6) anıġ toġrıřıda meniġ kĕyinimdin kĕlġŭçi mendin ilġeri (7) bolġandur zİrā ki ul mendin ilġeri érđi dĕp aytġan (8) ĕrdim dĕp zİrā ki anıġ tolulıġdın barçamız alduġ hem tevfiġ (9) űstige tevfiġ tapduġ zİrā ki şerİ‘ at mŭsā vāsıtası birlen (10) berildi ammā tevfiġ ve ḥaġıġat ‘İsā mesİḥ vāsıtası birlen boldı (11) ḳaçanda bolsa hİç kim ḥudānı kűrġen yoġ atanıġ ḳoynıda (12) bolġan yalguz tuġġan oġul ul anı beyān ḳıldı ve buldur (13) yaḥyānıġ şehādeti ḳaçan yehŭdİler űriřelİmdin imāmlar (14) ve levİliklerni sen kim sen dĕp andın soramaġġa yiberdiler ul (15) iġrār ḳılıp inkār ḳılmadı ve men mesİḥ ĕmes men dĕp iġrār ḳıldı (16) alar andın sen pes kim sen İlyās mu sen dĕp soradılar ul (17) aytdı ĕmes men dĕp peyġāmbler mu sen dĕdiler ul yoġ dĕp (18) cevāb berdi andın kĕyin anga aytdılar sen kim sen bizni (19) yiberġen kiřilerġe cevāb bereliġ dĕp sen űz ḥuřuřıřında nime (20) aytasĕn dĕp ul aytdı iř‘ayā peyġāmbler aytġandĕk ĕkeniġ [280] (1) yolını toġrı ḳılıġlar dĕp beyābānda āvāz ḳılġuçınıġ (2) tavuşı men men dĕp ve yiberilġenler ferİsİlerdin ĕrdiler alar (3) andın sorap sen mesİḥ ve hem İlyās ve hem peyġāmbler bolmasaġ niçŭk (4) sen ġusllandurasĕn dĕdiler yaḥyā alarġa cevāb berip aytdı (5) men su birlen

ğusllanduramén sizlerniñ aranızda siz tanımağan (6) birev turupdur ul mendin keyin
 kélğüçidür men anıñ (7) keŋi bağıñı yeşmekke hem lāyıklıǵım yoǵ dep aytdı uşbu iş (8)
 ürdünniñ nariǵı tarafıda beyt-‘anyāda yaħyā anda ğusllandurğan (9) vaǵtıde vāķi‘ boldı
 érteǵı kün yaħyā ‘isā öz aldıǵa (10) kélip turǵannı körüp aytdı mana dūnyāñıñ ğünāhını
 yüklep (11) alǵan ħudāñıñ qızısı mendin ilgeri bolǵan kişi (12) keyinimdin kélğüçidür
 dégenim uşbudur zīrā ki ul mendin (13) ilgeri érdi ve men anı bilmes érdim lakin
 isrā‘ilǵa zāħir (14) bolsun dep men su birlen ğusllandurmaǵa keldim dep (15) ve yaħyā
 şehādet berip aytdı men rūħnı kebüterdek asmandın (16) tüşüp anıñ üstige qonǵanını
 kördüm men anı bilmes (17) érdim lakin su birlen ğusllandurǵıl dep meni yibergüçi ul
 (18) mence aytdı rūħ tüşüp kimniñ üstige qonǵanını körseñ (19) muqaddes rūħ birlen
 ğusllandurǵuçı uldur dep ve men (20) kördüm ve bul ħudāñıñ oǵlıdur dep şehādet
 berdim dédi [281] (1) érteǵı künine yaħyā iki şāǵirdi birlen turup ‘isāñıñ (2) yürgenini
 körüp aytdı mana ħudāñıñ qızısı dep ul (3) iki şāǵirdi bul sözini eşitip ‘isāǵa érgeşip (4)
 yürdiler ‘isā öǵürlüp qarap érgeşkenlerini körüp (5) alarǵa sizler nime izleysizler dédi
 alar anga aytdılar rabbī (6) ya‘nī ya üstād dégen söz qayda turup turasın dep ul (7)
 alarǵa aytdı kélip körünler dep ve alar barıp ul qayda (8) turǵanını bilip ul kün anıñ
 yanında qaldılar hem sā‘at (9) onunçı érdi ve yaħyādın eşitip ‘isāǵa érgeşken (10) ikiniñ
 birisi sim‘un peṭrusñıñ andreas dégen birāderi (11) érdi ul evvel öz birāderini ya‘nī
 sim‘unı tapıp anga aytdı (12) bizler messiyānı tapduǵ bul sözniñ tercümesi mesihdür ve
 anı (13) ‘isāǵa keltürdi ‘isā anga qarap sen yūna oǵlı sim‘un (14) sen seni keyfā dep
 ataǵaylar munıñ tercümesi peṭrus (ya‘nī (15) taş)dur érteǵı kün ‘isā celilege barmaqçı
 bolup (16) filipusnı tapıp anga aytdı mence érgeşkil dep filipus (17) érse beyt-şaydālıq
 ya‘nī andreas ve peṭrus birlen bir şehrдин (18) çıqqan érdi filipus naşana‘elni tapıp anga
 aytdı bizler (19) mūsā tevratta ve peygāMBERler yazıp beyān qılǵanını ya‘nī nāşeretlik
 (20) yūsuf oǵlı ‘isā‘nı tapduǵ dep naşana‘el anga aytdı [282] (1) nāşeretden bir yaħşı
 nime bola alurmu dep filipus anga aytdı (2) kélip körgil dep ‘isā naşana‘el özige
 kélgenini körüp (3) anıñ ħuşuşıda aytdı mene toǵrı isrā‘illik anıñ (4) içide ħile yoǵdur
 dep naşana‘el anga sen meni qaydın (5) bilesin dédi ‘isā anga cevāb berip aytdı filipus
 seni (6) çaķırmasdın ilgeri encir darahtı astıda turǵanıñda men (7) seni kördüm dep
 naşana‘el anga cevāb berip aytdı ey (8) rabbī sen ħudāñıñ oǵlısın sen isrā‘ilniñ pādşahsı
 sen (9) dep ‘isā cevāb berip anga aytdı seni encir darahtı astıda (10) kördüm dep
 aytkanım üçün sen mence ‘itikād qılasın andın uluǵ (11) nerselerde körürsın dep yine

anga aytdı ھاھا ھاھا sizlerge (12) aytamén mundın kéyin asman açılğanını hem ھudānıñ ferişteleri (13) çıķıp insān oğlınıñ üstige tüşkenini körürsizler.

(14) ikinçi bāb

(15) ve üçünçi künü celildeki ھاnāda nikāھ toyı boldı ve ʿisānıñ (16) anası anda érdi ve ʿisā ve şāgirdlerini hem nikāھ toyıǵa (17) çaķırǵan érdiler ve nikāھ şerābı ada bolǵanda ʿisānıñ (18) anası anga aytdı şerābları yoǵdur dép ʿisā (19) anga aytdı meniñ birlen seniñ nime işiñ bar henüz sāʿatım [283] (1) yetmegendür dép anası ھizmetkārlarıǵa aytdı ul sizlerge (2) nime de aytsa kılıñlar dép anda yehūdiler ھاھāret resmi (3) boyıça ikişer ya üçer ölçek su sıǵadurǵan altı taş (4) göze bar érdi ʿisā alarǵa aytdı gözelerini suǵa (5) tolduruñlar dép hem alar aǵzıǵaça toldurdılar anı yine (6) alarǵa aytdı émdi köterip ziyāfet başıǵa alıp barıñlar dép (7) hem alar alıp bardılar uluǵat ziyāfet başı şerābǵa aynalǵan (8) sunı tatıp alıp şerāb ھاydın ékenini bilmes érdi yalǵuzla (9) sunı alǵan ھizmetkārlar alar bilür érdiler ziyāfet başı (10) küyavnı çaķırıp alıp anga aytdı kimde bolsa yaǵşı şerābnı (11) ilgeri beredür mehmanlar ésirgendin kéyin yamanraq şerābnı (12) beredür sen bolsa yaǵşı şerābnı bol vaǵtǵaça saklabsén (13) dép bul muʿcize ʿisā ھاılǵan muʿcizelerniñ evvelǵısı érdi (14) anı celildeki ھاnāda körgüzüb öz celālini zehr kıldı (15) ve şāgirdleri ʿisāǵa imān keltürdiler mundın kéyin ʿisā (16) hem anası birāderleri ve şāgirdleri birlen kefarnāھūmǵa tüşüp (17) barıp anda birneçe kün turdılar ve yehūdilerniñ fişh bayrāmı (18) yaķınlaşķanda ʿisā ürişelimǵa çıķıp bardı ve ھudā üyide (19) olturǵan öküz hem ھاoy hem kebüter satķuçılar şarrāflarnı (20) tapıp arķandın derre ھاılıp alıp hemesini ھاoyı hem öküzü [284] (1) birlen ھاovalap şarrāflarnıñ pullarını çaķıp tahtalarını (2) aǵdarıp kebüter satķuçılardıǵa aytdı bularnı mundın (3) çıkarıñlar ve atamnıñ üyini savdaھāne ھاılmanlar dép (4) uluǵat seniñ üyiñniñ ھاayreti beni yiyip bitürdi dép (5) yazılǵan söz şāgirdleriniñ oyıǵa tüşti ammā yehūdiler (6) cevāb berip anga aytdılar bul işlerni ھاıla bilgenligiñge nime (7) ʿalāmet bizlerge körgüzesén dép ʿisā cevāb berip alarǵa (8) aytdı uşbu ھudā üyini buzuñlar men anı üç künde yengidin (9) binā ھاılurmén dép yehūdiler bolsa aytdılar bul ھudā üyini (10) kırk altı yıl işlep binā ھاıldılar sen bolsa üç künde anı (11) yengidin binā ھاılursénmu dép ammā ʿisā öz cesedi ھاuşııda (12) anı ھudā üyini dép atap bul sözni étķen érdi pes (13) ölüklerdin tirilgendin kéyin şāgirdleri bul aytķan sözini (14) oyıǵa alıp yazuǵa hem ʿisā aytķan sözge imān keltürdiler (15) ve fişh bayrāmı ʿisā ürişelimde bolǵanda anıñ ھاılǵan muʿcizelerini (16) körüp köp ھاışı anıñ ismige imān keltürdiler ammā ʿisā (17) özi alarǵa

işanmas érdi çünki barçalarını bilip (18) bir adam huşuşıda bergen bir kimsenin şehâdetige ihtiyacı yok (19) érdi zîrâ ki adam içide nime bar ékenini özi bilür érdi

[285] (1) üçünçi bâb

(2) ferîsîlerniñ arasıda niḳodi‘mus atlıḡ bir kişi bar érdi (3) bul yehūdîlerniñ hükümetdârlarınıñ biri érdi ul tünde (4) ‘îsânıñ aldığa kélip anga aytdı ey rabbî hudâdın kélgen (5) üstâdsén dép seni bilemiz zîrâ ki sen körgüzgen mu‘cizelerni (6) hîç kim anıñ birlen hudâ bolmasa körgüze almas ‘îsâ cevâb (7) berip anga aytdı ḥaḳ ḥaḳ senge aytamén hîç kim yengidin (8) tuḡulmasa hudânıñ pādşâhlığını köre almas niḳodi‘mus anga (9) aytdı kişi qarıḡan bolsa niçük tuḡula alur yaki ul (10) anasınıñ raḥmige ikinci meratebe kirip tuḡula alurmu dép (11) ‘îsâ cevâb berdi ḥaḳ ḥaḳ senge aytamén sudın ve rûḥtın kişi (12) tuḡulmaḡan bolsa asman pādşâhlığığa kire almas ceseddin (13) tuḡulğan nime ceseddür ve rûḥdın tuḡulğan nime rûḥdur (14) senge yengidin tuḡulmaḳ kérek dégen sözimge ta‘accüblenmegil (15) yel tilegen yerge ésedür ve anıñ tavşını eşitesén ammâ kaydın (16) kélip kayda barganını bilmeysen rûḥtın tuḡulğan her kişi (17) şundaḳ oḳdur dép niḳodi‘mus cevâb berip anga aytdı (18) bul ḳandaḳ mümkindür ‘îsâ cevâb berip anga aytdı sen (19) isrâ‘îlniñ üstâdı bolup mumı bilmeysénmü ḥaḳ ḥaḳ senge [286]

(1) aytamén bilgenimizni biz aytamız ve körgenimizge şehâdet beremiz ammâ (2) sizler bizlerniñ şehâdetimizni qabûl kılmaysızlar sizlerge yer (3) işleri huşuşıda aytḳan sözimge işanmasañızlar asman (4) işleri huşuşıda aytsam niçük işanursızlar asmandın (5) tüşken bolmasa hîç kim asmaḡa çıḳḳan émes ya‘nî asmanda (6) turğan insân oḒlı ul çıḳadur ve mûsâ beyâbânda yılanı (7) kötergendék şundaḳ oḳ insân oḒlı köterilse kérek tâ kim (8) her anga îmân keltürgüçi ḥelâk bolmaḡay belki ḥayât cavıdanını (9) tapḳay zîrâ ki hudâ dünyânı şundaḳ süydi öziniñ (10) yaḒguz tuḳḳan oḒlını bergünçe tâ kim her anga îmân keltürgüçi (11) ḥelâk bolmaḡay belki ḥayât-ı cāvidānını tapḳay zîrâ ki hudâ (12) öz oḒlını dünyânı ḥākīm kılsun üçün dünyāğa yibermedi belki (13) dünyā anıñ vāsıtası birlen necāt tapsun üçün anga îmân (14) keltürgüçi hüküm astıda turmas ammâ îmân keltürmegüçi henüz (15) hükmlengendür çünki hudânıñ yaḒguz tuḳḳan oḒlınıñ ismige (16) îmân keltürmedi ammâ ḥākīm şuldur kim nūr dünyāğa keldi (17) ve kişiler qaranḒulıḳnı nürdın artuḳ süydiler zîrâ ki alarnıñ (18) ‘amelleri îmân érdiler her bir îmân işler kılgüçi nürnı (19) duşmān tutadur ve ‘amelleri sökölmesün dép nūrğa kelmeydür (20) ammâ ḥaḳlıḳnı kılgüçi ‘amelleri aşkāra bolsun dép nūrğa [287] (1) kéledür zîrâ ki ‘amelleri hudâda kıılınḒandurlar mundın kéyin (2) ‘îsâ şāḒirdleri birlen

yehūdīye yerige kélip alar birlen anda (3) yürüp gusllandurur érdi ve yaḥyā hem sālemğa yakın bolğan (4) ‘eynūnda gusllandurur érdi zīrā ki anda su köp érdi (5) ve ḥalk ul yerge kélip gusllandurılur érdi zīrā ki yaḥyā henüz (6) zindānğa tüşmegen érdi ul vaḳtda yaḥyānıñ şāgirdleri (7) birlen yehūdīler arasında ṭahāret ḥuşuşıda baḥış çıǵdı (8) alar yaḥyānıñ aldıǵa kélip anga aytdılar rabbī ürdünniñ (9) nariǵı yaǵıda seniñ birlen birge bolğan kişi kim anıñ ḥuşuşıda (10) şehādet berdiñ meni ul hem gusllanduradur ve barçaler anıñ (11) aldıǵa baradurlar dép yaḥyā cevāb berip aytdı adam hıç (12) nerseni ala almas asmandın anga berilmese men mesīḥ émesmén (13) dép līkin men anıñ aldıdın yiberilgen men dégen sözimge (14) sizler şāhid bolasızlar keleşi kiminki bolsa ul küyevdür ammā (15) küyevniñ çevresi anıñ yanıda turup sözini eşitip (16) küyevniñ avazıǵa köp süyinedür meniñ bul şādılıǵım imdi (17) kāmīl boldı ul zoraysa kérek men kiçilensem kérek (18) yuǵarıdın kélǵuçı barçadin bülenddür ammā yerdin bolğan (19) kimerse yernikidur ve yer toǵrısdın sözleydür asmandın (20) kélǵuçı barçadin belenddür ve körge ve işitgenige şehādet [288] (1) beredür ve anıñ şehādetini hıç kim qabūl kılmaydur anıñ (2) şehādetini qabūl kılguçı ḥudā ḥaḳdur dép muhrladı zīrā ki (3) ḥudā yiberen kimerse ḥudānıñ sözlerini aytadur çünki ḥudā (4) rūḥnı ölçekçe bermeydür ata oǵlını süyedür ve anıñ qolıǵa (5) barça nime beribdür ḥayāt cavıdanı oǵulǵa imān (6) keltürge kişinikidür ammā oǵulǵa imān keltürmegen kişi (7) ḥayātı körmes belki ḥudānıñ ǵazabı anıñ üstide qaladur

(8) törtünçi bāb

(9) ‘isā yaḥyādın köp şāgirdler qılıp gusllanduradur dégen (10) ḥaber ferīsilerǵa yetkenini éke bilgen vaḳtda egerçe ‘isā özi (11) gusllandurmas érse belki şāgirdleri gusllandurur érdiler (12) ul yehūdīyeni teşlep yine celilge qaytdı ve sāmīriyedin (13) ötüp barmaq kérek érdi pes ya‘qūbū öz oǵlı yūsufǵa (14) bergen cayǵa yakın bolğan sāmīriyeniñ siḥār atlıǵ bir şehrige (15) keldi anda ya‘qūbūnıñ quduǵı bar érdi ve ‘isā yol (16) yürüp çerçep quduqqa olturdı ve altıncı sā‘ atça érdi (17) uluqat sāmīriyelıǵ bir ḥātun su almaqqa keldi ‘isā anga (18) aytdı mence su bergil men içey dép zīrā ki şāgirdleri azıq almak üçün şehrige kétken érdiler sāmīriyelıǵ ḥātun [289] (1) anga aytdı niçük sen yehūdī bolup men sāmīriyelıǵ ḥātundın (2) içkü ber dép soraysen zīrā ki yehūdīler sāmīriyelıǵlar birlen (3) yaqınlaşmaydurlar dép ‘isā cevāb berip anga aytdı eger sen (4) ḥudānıñ ‘aṭāsını ve mence su bergil men içey dép senge (5) aytquçı kim ékenini bilseñ érdi sen öziñ andın (6) sorar érdiñ ve ul senge tirik su berür érdi dép

hātun (7) anga aytdı ey éke seniñ su almakça savtın yok ve kuduk (8) hem çukurdur
 tirik suynı kayındur aya bizge bul kuduknı (9) berip turğan atamız ya'kubdın sen
 ulugmusén özi de (10) oğulları hem hayvānları birlen andın su içer érdiler (11) dép 'isā
 cevāb berip anga aytdı bul sudın her (12) içken yengidin susar ammā anga men bergen
 sudın (13) içken kişi mengüçe susamas belki men anga bergen su anıñ (14) içide hayāt
 cavidanığa aqadurğan su çeşmesi bulur (15) hātun anga aytdı ey éke men susamas bolup
 munda kélip (16) su almasığım üçün ul sunı mence bergil dép 'isā anga (17) aytdı
 bargıl ériñni çağırıp munda kélgil dép (18) hātun cevāb berip meniñ érim yok dédi 'isā
 anga aytdı (19) érim yok dép yahşı ayttıñ zīrā ki beş ériñ bar érdi (20) amma imdikiñ
 senge ér émes munı sen rast étitiñ dép [290] (1) hātun anga aytdı ey éke peygāMBER
 ékaniñni köremén (2) atalarımız bul tağda secde kıldılar ammā sizler secdege lāzım (3)
 cay ürişelimdür dép aytasızlar 'isā anga aytdı ey hātun (4) mence işağıl sizler hem bul
 tağda hem ürişelimde atağa tapınmay (5) durğan vaqt kélür sizler özüniz bilmey durğan
 nimege (6) tapınasızlar ammā bizler bile durğan nimege tapınamız zīrā ki necāt (7)
 yehūdilerdin boladur likin haq tapınguçılar köñülde (8) ve haqıkatda atağa tapınadurğan
 vaqt kélür belki el-hāl kélgendür (9) zīrā ki ata şul tarıka öziğe tapınguçılarını isteydür
 hudā (10) rūhdur ve anga tapınguçılar rūhda ve haqıkatda tapınsalar (11) kérek dép
 hātun anga aytdı men bilemén mesih dégen messiyye (12) kélür ve ul kélgen vaqtda bar
 nerselerni bizlerge bildürür dép (13) 'isā anga aytdı seniñ birlen sözleşgen özüm ul men
 (14) dép ul arada şagirdleri keldiler ve hātun birlen (15) sözleşgenige hayrān qaldılar
 ammā andın nimeni soraysén ve yā (16) anıñ birlen nime toğrısıda sözleşsesén dép hiç
 kimleri (17) aytmadı ul vaqtda hātun kavğasını qaldurup şehрге (18) barıp adamlarğa
 aytdı keliñler meniñ barça kılğan (19) işlerimni mence aytқан kişini körünler ul mesih
 émesmüdü (20) dép alar şehrdin çıkıp anıñ kaşığa keldiler [291] (1) ul arada şagirdler
 andın ötünüp rabbī yegil dedilar ul (2) alarğa aytdı meniñ sizler bilmegen bir ta'amım
 yemekke bardur (3) dép şagirdler bir birige aytışdılar kişi anga azuk (4) keltürgenmü
 dép 'isā alarğa aytdı meni yibergenniñ (5) tilegini kılmağım ve anıñ işini bitirmekim ul
 meniñ ta'amımdur (6) sizler aytmaırsızlarmu tört aydın keyin orağ vaqtı yeter dép mana
 (7) men sizlerge aytamén közleriñizni köteriñler ve ékin caylarığa (8) qarañlar el-hāl
 alar aqarıp orağça pişgendürler dép (9) ve orağçı ücresini alıp hayāt-ı cavidanığa hāşıl
 yığadur şul (10) tarıka hem çaçquçı hem orağçı birdék şadlanalar zīrā ki birisi (11)
 çaçquçıdur birisi orağçı dégen söz bul işte rast (12) boladur işlemegeniñizni ormağça

sizlerni yiberdim men özgeler (13) işlediler ve sizler alarnıñ işlerige kirdiñizlar dép (14) ve ul hātun meniñ barça kılğan işlerimni ul menge aytdı (15) dép şehādet bergen sözi sebebidin uşbu şehrdeki köp (16) sāmiriyeğlar anga imān keltürdiler ve sāmiriyeğlar anga (17) kélgende bizler birlen birge qalgıl dép iltimas kıldılar ve ul (18) anda iki kün qaldı ve alardıñ köp hālq anıñ sözini (19) eşitip imān keltürüp bul hātunga ayttılar ték seniñ (20) söziñ üçün imān keltürmeymiz émdi özümüz eşitip [292] (1) rast dünyānı hālāş kılguçı mesih uşbudur dép bildük (2) dép ul iki kündin kéyin ‘isā andın çıqıp celilge (3) bardı zīrā ki ‘isā özi peygāMBER öZ vaṭanıda ‘izzetlik bolmas (4) dép şehādet berdi ve ul celilge kélgende ūrişelīm’de bayrām (5) küni barça kılğan işlerini körgen celillikler anı qabul (6) kıldılar zīrā ki alar hem bayrāmğa kélgen érdiler pes ‘isā yine (7) celildeki qanāğa kélđi kim anda sunı şerābğa aylandurğan (8) érđi kefernāhūmda bir menşebdār bar érđi anıñ oğlı kesel (9) érđi ve ‘isā yehūdīyedın celilge kélgenini ul eşitip (10) qaşığa kélip oğlumğa şifā bergil dép andın iltimas kıldı (11) zīrā ki oğlı ölümge yaqın érđi ‘isā anga aytdı sizler (12) ‘alāmet ve mu‘cizeler körmeseñizler imān keltürmeysizler dép ammā (13) menşebdār anga aytdı ey éke oğlum ölmesdin burun tüşkil (14) dép ‘isā anga aytdı bargıl oğluñ tirikdür dép (15) ul kişi ‘isā anga aytkan sözge işanıp kaytdı ul (16) tüşüp kélgende hizmetkārları uçrap kélip oğluñ (17) tirikdür dép anga haber berdiler pes ul alardıñ soradı (18) qaysı sâ‘at tüzeldi dép anga aytdılar kéçe yetinçi sâ‘at (19) isitme anı qaldurdı dép ve atası ‘isā oğluñ tirikdür (20) dép anga aytkan sâ‘at bolğanını bilip özi barça ehli [293] (1) ḡanası birlen imān keltürdi bul ikinçi mu‘cizeni ‘isā (2) yehūdīyedın celilge kélgende kıldı

(3) béşinçi bāb

(4) mundın kéyin yehūdīlerniñ bayrāmı bolup ‘isā ūrişelīmge (5) kélđi ūrişelīmde koy dervazası qaşıda ‘ibrānī tilide beyt- (6) hesde dép atalğan beş ravaqlıq bir ḡavz bardur ul (7) ravaqlarda su terpengenni kütüp yatқан köp kesel ve kör (8) ve aqsak ve şal bar érdilar zīrā ki kah kah ferište ḡavzğa tüşüp (9) sunı terpendürür érđi ve sunıñ terpenişidin kéyin evvel kirgen (10) her kişi şifā tapar érđi qandaq keselge giriftār bolsada anda (11) otuz sekiz yıl kesel bolğan bir kişi bar érđi ‘isā anıñ (12) yatқанını körüp ve şundaq köp vaqtdın bolğanını bilip anga (13) aytdı saqalmaḡıñnı tileysénmü dép kesel kişi anga cevāb (14) berdi ey éke su terpengen vaqıtta meni ḡavzğa tuşuradurğan (15) kişim yokdur men özüm anga yetgünçe başqa kişi mendin ilgeri (16) tüşüp baradur dép ‘isā anga aytdı turgıl tüşegiñni (17) alıp yürgil dép şul sâ‘at ul kişi

tüzeliþ tüşegini (18) alıp yüreberdi uşbu kün sebt küni érdi bul sebebdin (19) yehüdiler şifâ tapķan kişige ayttılar sebt künidur tüşek [294] (1) kötermek senge cā'iz émesdür dép ul alarķa cevāb berdi (2) meni saķaltķan kişi mence tüşegini alıp yürgil dép aytdı (3) dép andın soradılar senge alıp yürgil dép aytkan kişi (4) kimdür dép saķalķan kişi ul kim ékenini bilmedi zîrâ ki (5) 'isâ ul cayda turķan ĥalk sebebidin yaşurundi andın (6) kéyin 'isâ ĥudâ üyide anga yolukup anga aytdı mene sen (7) saķaldıñ ammâ senge mundın imân bolmasun dép yine günâh (8) kılmağıl bul kişi barıp mence şifâ bergüçi 'isâdur dép (9) yehüdilerķa ma'lûm kıldı munıñ üçün yehüdiler 'isânı (10) kıvalap öldürmekke istediler çünki sebt küni mundaķ iş (11) kıldı 'isâ alarķa cevāb berdi atam émdigeçe işleydür (12) men hem işleymén dép bul sebebdin yehüdiler anı öldürmekke (13) artuķraq ķaşd kıldılar çünki yalguz sebt küni buzmaķan (14) érdi belki ĥudânı atam dép özini ĥudâķa berāber kılķan érdi (15) pes 'isâ cevāb berip alarķa aytdı ĥaķ ĥaķ sizlerķe aytamén (16) oğul öz özidin hiç iş kıla almas ul atası bir işni (17) kılķanını körmese zîrâ ki ata hernimeni kılsa oğul hem anı şundaķ (18) kılur zîrâ ki ata oğlını süyüp barķa öz kılķanını anga (19) körgüzedür hem sizler ĥayrân bolğaysızlar dép uşbulardın (20) uluğ işlerni anga körgüzer zîrâ ki ata ölüklerni turguzup [295] (1) turgüzgendék oğul hem tilegenlerni turgüzedür ata bolsa (2) hiç kimge ĥakîm kılmaydur likin barķa ĥakîmni oğulķa berdi (3) ataķa 'izzet kılķandék barķaler oğulķa hem 'izzet kılsunlar (4) üçün oğulķa 'izzet kılmaķan kişi oğulnı yiberģen (5) ataķa hem 'izzet kılmaydur ĥaķ ĥaķ men sizlerķe aytamén (6) sözimni eşitip meni yiberģenge imân keltürģen kişide ĥayât (7) cavıdanı bardur ul ĥakîmge tüşmeyin ölumdin ĥayâtķa ötüp (8) kátkendür ĥaķ ĥaķ men sizlerķe aytamén sâ'at kélür belki (9) el-ĥâl kélgendür kim ölükler oğlınıñ tavşını eşitürler (10) ve eşitken kişiler tirik bolurlar zîrâ ki anıñ ĥayâtı (11) öz içide bolğandék şundaķ oķ öz içide ĥayâtı bolmaķnı (12) oğulķa hem berdi anı ve anga ĥakîm kılmaķķa hem ĥudret berdi (13) çünki ul insân oğlıdur munga ĥayrân ĥalmanlar zîrâ ki (14) sâ'at kélür barķa körde yatķanlar anıñ tavşını eşitürler (15) şul sâ'atta yaĥşılıķ kılķanlar ĥayâtķa turup çıkarlar (16) ve yamanlık kılķanlar ĥakîmge turup çıkarlar öz özümdin (17) hiç nerseni kıla almaymén eşitkenimdék ĥukm kılamén ve ĥukmım toğrı (18) dur zîrâ ki öz arada meni émes likin meni yiberģen atamnıñ (19) irādesini eşitemén men özüm üçün şehādet bersem şehādetim (20) ĥaķ émesdür meniñ ĥuşuşımda şehādet beradurģan başķa [296] (1) bir kimerse bar ve meni ĥuşuşımda bergen şehādeti ĥaķ ékenini men (2) bilemén sizler yaĥyāķa yiberdiñizler ve ul

ħaķīkatge şehādet (3) berdi ammā men kişidin şehādet almayan līkin sizler ħalāş (4) bolmaķ üçün uşbu sözlerni aytamén yanıp turğan ve yaķtırğan (5) ırāğ ul érđi ve sizler anıñ nūrıdın bir sâ‘at süyünmekni (6) tilediñizler meniñ şehādetim bar ul yaĥyānıñ şehādetidin (7) uluğraķdur zīrā ki ata bitürmekke mence bergen işler ya‘nī men (8) özüm kılğan işler atanıñ meni yibergenige şehādet beredürler (9) ve meni yibergen ata meniñ ħuşuşımda özi şehādet berdi līkin (10) sizler anıñ tavşını kaçanda bolsa eşitmediñizler ve hem anıñ (11) yüzini körmediñizler ve anıñ sözini köñliñizde tutmaysızlar (12) zīrā ki sizler anıñ yibergenige imān keltürmeysizler kitāblarnı (13) teftiş kılınlar zīrā ki alarnıñ içide ĥayāt cavıdanı bardur (14) dép oylaysızlar ve alar meniñ ħuşuşımda şehādet beredürler (15) ve līkin sizler ĥayātliğ bolmaķ üçün aldımğa kelmekke tilemey (16) sizler men adamlardıñ ‘izzet qabul almaymén ammā men sizlerni (17) bildim sizlerniñ köñliñizde ĥudā maĥabbeti yoķdur dép (18) men atamıñ ismide keldim sizler meni qabul kılmaysızlar ammā (19) başķa kimerse öz ismide kelse anı qabul kılırsızlar sizler (20) birbiriñizdin ‘izzet qabul kılğan bolup ammā bir ĥudādın çıķķan [297] (1) ‘izzetni istemegen bolup sizler niçük imān keltüre alasızlar (2) ata aldıda sizlerni ‘ayblığ körgüzermén dép oylamañlar (3) sizlerni ‘ayblığ körgüzüçi bar ul ümidiñiz bolğan mūsā (4) dur zīrā ki sizler mūsāğa imān keltürseñizler érđi mence hem (5) imān keltürürsizler érđi çünki ul meniñ ħuşuşımda (6) yazdı ammā anıñ yazğanığa imān keltürmeñizler niçük meniñ (7) sözlerimge imān keltürürsizler

(8) altınçı bāb

(9) mundın kéyin ‘isā celīledeki tiberiyanıñ deñiziniñ nariği (10) tarafiga kaytdı ve arķasıdın köp ĥalķ érgeştiler çünki (11) kesellerge kılğan mu‘cizelerini körgenler érđi ve ‘isā tağğa (12) çıķıp şāğirdleri birlen anda olturdı ve yehūdīlerniñ fişķ (13) bayrāmı yaķın érđi ve ‘isā közlerini köterip qaşığa köp ĥalķ (14) kélgenini körüp filipusğa aytadur alarğa yemek üçün nān (15) kaydın satıp alurmız dép ammā anı sınaмаķ üçün bul (16) sözini aytdı zīrā ki nime kılurını özi bilür érđi filipus (17) anga cevāb berdi alarnıñ her qaysısı bir az ġına alsun dések (18) iki yüz dīnārliķ nān hem yetişmes dép ve şāğirdleriniñ biri (19) piķers sim‘unnıñ birāderi bolğan andreas anga aytdı munda bir [298] (1) oğlan bar anıñ beş arpa nānı ve iki kepekne balıģı bar (2) līkin andaķ köplerge bul nime boladur dép ‘isā (3) aytdı kişilerni olturtuñlar dép ul yerde küyeh köp érđi (4) pes beş miñ qadarça kişi olturdılar uluķat ‘isā (5) nānlarnı alıp şükr aytıp şāğirdlerge berdi ve şāğirdler (6) olturğanlarğa berdiler oşandaķ öz balıķdın tilegeniçe (7) berdiler

alar toyğandın kéyin şāgirdleriğe aytdı ƙalğan (8) uşaklarını yığıñlar hiç yoƙalmasun dép
 ve alar beş arpa (9) nānnıñ yégenlerge artıp ƙalğan uşaklarığa on iki sebet (10)
 toldurdılar pes ‘isā ƙalğan ‘alāmetni kişilar körüp (11) ƙaƙıƙat dünyāğa kéledürğan
 peygāMBER uşbudur dédiler ammā (12) ‘isā alar kélip meni pādşāh ƙılmaƙ üçün
 tutmaƙçı boladurlar (13) dép bilip yine yalguzça tağğa kétti kéçe bolğanda şāgirdleri
 (14) déñiz yaƙasığa tüşüp kemege kirip déñiz nargı ƙaraƙığa (15) kefarnāhūmğa
 cönediler ve ƙarañgulanğan érdi ammā ‘isā henüz (16) alarnıñ aldığa kélmegen érdi ve
 ƙatığ şamal ƙıkıp deniz (17) tolƙunlandı pes yigirme beş yā ki otuz oƙ atımı éşip (18)
 yürgende alar ‘isānıñ deniz üstide yürüp turup kemege (19) yaƙınlaşıp kélgenini körüp
 ƙorƙdılar ammā ul alarğa aytdı (20) mendür men ƙorƙmañlar dép alar anı kemege
 almaƙçı boldılar [299] (1) ama şul oƙ sâ‘at kéme alar baradurğan lebigе yetdi értegi kün
 (2) déñizniñ nargı ƙaraƙıda turup ƙalğan ƙaƙ şāgirdleri tüşgen (3) birgine kémedin başƙa
 kéme yoƙ ékenini ve ‘isā şāgirdleri birlen (4) kémege tüşmegenini belki şāgirdleri gine
 kétgenini kördiler (5) ammā başƙa kémeler tiberiyedin alar ékeniñ şükri birlen ta‘ām
 yégen (6) yerge yaƙın kéldiler pes ƙaƙ hem ‘isā hem şāgirdleri anda (7) yoƙ ékenini
 körüp özleri kémelerge kirip ‘isānı izlep (8) kefarnāhūmğa kétdiler ve anı déñizniñ
 nargı ƙaraƙıda tapıp (9) ey rabbī sen ƙaƙ munda kéldiñ dédiler ‘isā alarğa (10) cevāb
 berip aytdı ƙaƙ ƙaƙ men sizlerge aytamén sizler mu‘cizelerimni (11) körgen üçün émes
 belki nān yép toyğan üçün meni (12) izleysizler otadurğan ta‘ām émes belki insān oğlı
 sizlerge (13) bergen ƙayāt cavıdanı ƙaladurğan ta‘ām üçün işleñler (14) zīrā ki anı ata
 (bolğan) ƙudā mührlegendur dép alar anga (15) aytdılar ƙudā işlerini ƙılmaƙ üçün bizge
 nime işlemek (16) kérek dép ‘isā cevāb berip alarğa aytdı ƙudā yibergenige (17) imān
 kéltürmeğiz ul ƙudānıñ işidür alar anga aytdılar (18) bizler körüp senge imān
 kéltürmek üçün sen ƙandaƙ mu‘cize (19) körsetesén sen nime işleysén yémek üçün
 alarğa asmandın (20) nān berdi dép yazılğanğa göre atalarımız beyābānda mannanı
 [300] (1) yédiler dép ‘isā alarğa aytdı ƙaƙ ƙaƙ sizlerge aytamen (2) asmandın nānnı
 sizlerge mūsā bermedi belki meniñ atam sizlerge (3) asmandın ƙaƙıƙı nānnı beredür zīrā
 ki asmandın tüşüp (4) dünyāğa tiriklik bergen nān şul ƙudānıñ nānidur dép (5) alar anga
 aytdılar ey éke her vaƙt uşbu nānnı bizge bergil (6) dép ‘isā alarğa aytdı tiriklik nānı
 mendür men meniñ (7) ƙaşımğa kélğüçi hiç aƙıƙmas ve mence imān kéltürğüçi hiç (8)
 vaƙt susamas līkin sizlerge aytdım sizler körseñizler (9) hem işanmaysızlar atam mence
 bergen her nime mence kélür ve mence (10) kélğüçini taşƙarığa ƙıƙarmasmén zīrā ki

men asmandın (11) öz ve meniñ arada meni émes belki meni yibergüçiniñ irâdesini (12) kılmakça kélgenmén ammâ menge bergeni dép hiç nimeni yoqaltmağaymén (13) belki âhir künide anı tirgüzmegeymén dép meni yibergen atamnıñ (14) irâdesi şuldur zîrâ ki oğlını körüp anga îman keltürgen (15) her kişi hayât-ı cāvıdanını tapqay ve men anı âhir künide (16) tirgüzgeymen dép meni yibergüçiniñ irâdesi buldur (17) dép ve yehūdiler asmandın tüşken nân mendür men dégeniñ (18) cencâl kılıp aytdılar âyâ bul yūsuf oğlu ‘isâ émesmü (19) bizler ata anasını bilemiz émdi men asmandın tüşüp keldim dép (20) bul niçük aytadur dép ‘isâ cevâb berip alarğa aytdı öz [301] (1) arañızda cencel kılmañlar meniñ qaşımğa hiç kim kéle almas (2) meni yibergen ata anı tartmasa ve anı men âhir künide tiriltürmén (3) peygâmblerler kitâbıda yazılğandır barçaler hüdâdın te‘allim alurlar (4) şundağ bolsa atadın işitip örgengen her kişi meniñ (5) aldımğa kélür atanı körgen hiç kim yok hüdâ qaşıda (6) bolğuçıdın başğa ul ğına atanı kördi haq haq men (7) sizlerge aytamén menge îman keltürgüçi hayât cavıdanığa mâlik (8) boladur hayâtıñ nânı mendür men atalarıñız beyâbânda (9) mannanı yiyip öldiler ammâ bul asmandın ingeni nândur anı (10) yégen kişi ölmegey asmandın ingeni tirik nân mendür men (11) bul nândın kişi yése ebedden tirik bolur ve men dünyâñıñ hayâtı (12) üçün baradurğan nân meniñ tenimdür dép ul vaqt (13) yehūdiler bir birisige baqs kılışıp aytdılar bul bizlerge yémek (14) üçün tenini niçük bere alur dép ‘isâ alarğa aytdı haq haq (15) sizlerge aytamén insân oğlınıñ tenini yemesenler hem anıñ (16) qanını içmesenler içinizde tiriklik bolmas meniñ nânımnı (17) yégen ve meniñ qanımnı içken kişi hayât cavıdanığa mâlik (18) dur ve men anı âhir künide tirgüzirmén zîrâ ki meniñ tenim (19) haqqa ta‘âmdur ve meniñ qanım haqqa içkidür meniñ tenimni (20) yégen ve meniñ qanımnı içken kişi meniñ içimde qalır [302] (1) ve men hem anıñ içide qalurmén tirik ata meni niçük yiberdi (2) şundağ ok men anıñ üstesi birlen tirik turamén meni (3) yégen kişi hem meniñ vâsıtam birlen tirik turar asmandın (4) ingeni nân buldur sizlerniñ atalarıñız mannanı yiyip ölgen (5) dék émes bul nânı yégüçi mengüçe tirik bolur dép (6) bul sözlerni kefernâhûmda kenîsada ta‘lîm berip aytdı (7) ve şâgirdleriniñ köpisi munı eşitip aytdılar bul qatıg bir (8) sözdür bul sözni kim eşite alur dép ammâ ‘isâ şâgirdleri (9) munga cencel kılğanını köñlide bilip alarğa aytdı bul (10) sizlerni tayduramu ammâ (ne bulur) insân oğlınıñ evvelde bolğan (11) cayığa yuqarı çıqmaqını körseñizler tirik kılğuçı bolsa rûh (12) dur cesed bolsa hiç qayda barmas men sizlerge aytkan sözlerim (13) rûhdur hem hayâtdur ammâ îman keltürmegen ba‘zılarıñız bar (14)

dép zîrâ ki ‘isâ imân keltürmegenler kim ékenini ve anı tutup (15) duşmân qolığa beredürğan kim ékenini evveldin bilgen érdi pes (16) aytdı şünün üçün men sizlerge aytdım hiç kim meniñ (17) aldımğa kéle almas atamdın anga berilmegen bolsa dép bul (18) vaqtdın kéyin şāgirdleriniñ köbisi qayıp kédiler ve atruq (19) anıñ birlen yürmediler ul vaqt ‘isâ on ikige aytdı (20) sizler hem kétmekçi bolasızlarmu dép sim‘un petrus anga cevāb [303] (1) berip aytdı ey éke bizler kimge baraylıq hayāt cavıdanı sözleri (2) sende bardur ve bizler tirik hūdānıñ oğlu ékeniñge (3) işandux hem bildük dép ‘isâ alarğa cevāb berdi men (4) siz on ikini saylap almadımmu lîkin sizlerniñ biriñiz (5) şeytāndur dép munı sim‘un oğlu yahūdā işharyoṭi (6) huşuşıda aytdı zîrâ ki ul on ikiniñ biri bolup anı (7) duşmân qolığa tutup bermekçi érdi

(8) yetinçi bāb

(9) mundın kéyin ‘isâ celilde yürdi zîrâ ki yehūdiler anı (10) öltürmekke qaşd kılıp turğan üçün yehūdiyede yürmekni (11) tilemedi ve yehūdilerinñ çāder bayrāmı yaqınlaşdı (12) ul vaqtda birāderleri anga aytdılar şāgirdleriñ hem bul kılğan (13) işleriñni körsünler üçün mundın çıkıp yehūdiyege (14) barğıl zîrâ ki hiç kim aşkāra bolmaqnı istep işini yaşıyıp (15) işlemezdür andağ işlerni kılsañ öziñni dünyāğa ma‘lūm (16) kılğıl dép zîrâ ki öz birāderleri hem anga işanmas érdiler (17) ‘isâ alarğa aytdı meniñ vaqtım yetken yoqdur ammā sizlerniñ (18) vaqtıñız qaçanda bolsa hāzirdur dünyā sizlerge buğz kıla (19) almas ammā mence buğz kıladur çünki men imāndur dép [304] (1) anıñ huşuşıda şehādet beremén sizler bayrāmğa barıñlar (2) ammā men bul bayrāmğa barmasmén zîrâ ki henüz meni vaqtım yetken (3) yoqdur dép alarğa munı aytıp celilde qaldı (4) ammā birāderleri kétgendin kéyin ul hem aşikār émes ammā (5) yaşurun bayrāmğa bardı ve yehūdiler ul qaydadur dép (6) soraşıp anı bayrāmıda izlediler ve anıñ huşuşıda halk (7) arasında köp cencel çıkdı ba‘zıları ul yaqşı kişi (8) dur dép aytdılar ba‘zıları yoq belki halknı yoldın (9) azduradur dép ammā yehūdilerdin qorqup hiç kim anıñ (10) huşuşıda aşkāra sözlemedi pes bayrāmıñ ortasında (11) ‘isâ hūdā üyiğe kirip ta‘līm berür érdi ve yehūdiler ta‘accüb (12) kılıp aytdılar ul oqumağan bolsa hem kitābnı niçük (13) biledür dép ‘isâ alarğa cevāb berip aytdı meniñ ta‘līmim (14) özümni ki émes belki meni yibergüçinikidür anıñ irādesini (15) kılmağğa kişi tilese bul ta‘līm hūdādın kélgenmü yā ki (16) men öz özümün sözleyménmü ul bilür öz özidin (17) sözlegüçi öz ‘izzetini isteydür ammā özini yibergüçisiniñ (18) ‘izzetini istegen kimerse toğrıdur ve anıñ içide ‘adāletsizlik (19) yoqdur mūsā sizlerge şerī‘atnı

bermedimü ve hiç biriniz (20) şerî' atke muvâfîk emel kılmaydur pes nime üçün meni öldürmekke [305] (1) tileysizler dép halk cevâb berip aytdı sen canlısén seni (2) kim öldürmekçi bolur 'isâ cevâb berip alarğa aytdı men bir (3) işi kıldım hem sizler barçañiz hayrân kalasızlar şul sebebdin mûsâ (4) sizlerge hitâna berdi ul mûsâdın émes belki atalardındur ve sizler (5) sebt künide adamnı hitâna kılasızlar mûsâ şerî' atı bozulmasun (6) dép bir kişi sebt künide hitâna kılınsa pes sebt künide (7) bütün adamğa şifâ' bergenimge sizler açığlanasızlarmu tışğa (8) qarap hukm kılmañlar lîkin haq hukm kılınlar dép ul (9) vâkıta ũrişelîmlîklerniñ ba'zıları aytdılar kimni öldürmekçi (10) boldılar uşbu émesmü ve mene ul aşkâra sözleşse hem anga hiç (11) nime aytmaydurlar hükümetdarlarımız anıñ haqîkat mesîh ékenini (12) dürüstlep bildilemü ammâ bizler bul kaydın ékenini bilemiz lîkin (13) mesîh kélgen vâkt kaydın kélgenini hiç kim bilmes dép (14) ul vâkıta 'isâ hudâ üyide va'z kılıp turup kıçkırap (15) aytdı sizler meni bilesizler ve hem kaydın kélgenimni bilesizler men (16) öz özüm din kélmedim ammâ meni yibergen haq bir kimerse bar anı (17) sizler bilmeysizler men anı bilemén zîrâ ki men andındurmén ve ul (18) meni yibergendür dép ul vâkt anı tutup almaqğa tilediler (19) lîkin anga hiç kim qol salmadı zîrâ ki anıñ sâ'atı yetken yok (20) érdi ammâ halknıñ köp kişileri anga imân keltürüp [306] (1) aytdılar kélgen vâkıta mesîh bul kılğan mu'cizelerdin artuq (2) mu'cize kılurmu dép ferîsiler halk anıñ huşuşıda (3) oşandaq şavkun kılğanını eşitip uluğ imâmlar birlen ferîsiler (4) hizmetkârlarını anı tutsunlar dép yiberdiler 'isâ alarğa (5) aytdı men yine biraz vâkt sizler birlen birge bolubdurmén andın (6) kéyin meni yibergenniñ qaşığa barurmén sizler meni izlersizler ammâ (7) tapmassızlar ve men bolğan cayğa sizler bara almassızlar dép (8) anda yehūdîler öz özlerige sözleşdiler biz anı tapmaydurgan (9) qandaq cayğa barmaqçı boladur yünânî arasıdağı taralğanlarğa (10) barıp yünânîlarğa ta'lim bermekçi bolurmu meni izlep tapmassızlar (11) ve men bolğan cayğa sizler bara almassızlar dégen söziniñ (12) ma'nası nimedür pes uluğ bayrâmnnıñ ağırgı künide 'isâ (13) turup kıçkırap aytdı bir kişi susasa menge kélip (14) içsün menge imân keltürgen kişiniñ kitâb sözleri (15) boyıça qarnıdın hayât suyi çeşmeleri akarlar dép 'isâ (16) bul sözni anga imân keltürgenlerniñ rûh tapmaqlığı (17) huşuşıda sözledi zîrâ ki henüz rûhül-kudûs kılmagan érdi (18) çünkü 'isâ henüz tecellî tapmağan érdi halknıñ köbisi (19) munı eşitip haq bul peygâmberdür dép aytdılar ve başkaları (20) bul mesîhdür dediler başkaları aytdılar âyâ mesîh celîldinmü [307] (1) kélür âyâ mesîh dâvud urluğının hem dâvud anda bolğan

beyt-i lehem (2) kıyasesidin kélür dép kitāb sözlemeymü pes halk arasında (3) anıñ huşuşıda āraz çıqdı ve alarnıñ ba'zıları anı (4) tutup almakça tilediler ammā hiç kim anga qol salmadı uluqat (5) hizmetkârlar uluğ imâmlar birlen ferisiler qaşığa qayıp (6) keldiler ve bular alarğa aytdılar sizler anı nime için (7) keltürmedinizler dép hizmetkârlar cevāb berdiler bul kişi (8) sözlegendek hiç vaqt bir adam sözlegen yoqdur dép (9) ferisiler alarğa cevāb berdiler āyā sizler hem azdınızarmu (10) hükümetdârlar yā ki ferisilerin birisi anga imān keltürgenmü (11) ammā şerī'atnı bilmegen bul halk mel'ündür dép tünde (12) anıñ aldığa kélgen alarnıñ biri niqodimus dégen kişi (13) alarğa aytdı ne kılğanını eşitip bilmegendin ilgeri (14) şerī'atımız kişige hüküm kıladurmu dép alar cevāb berip anga (15) aytdılar meger sen hem celillikmüsén teftiş kılıp körgil (16) celildin peygamber çıkmaydur dép pes her qaysıları öz üyige (17) ketti

(18) sekizinçi bāb

(19) ammā 'isā zeytūn tağığa ketti érte birlen yine hudā üyige (20) keldi ve barça halk anıñ qaşığa keldiler ve ul oturup [308] (1) alarğa ta'lim berür érdi kitābiler ve ferisiler zinā kılğanda (2) tutulğan bir hātunni 'isā aldığa alıp kélip anı ortağa (3) qoyup anga aytdılar ey mu'allim bul hātun zinā kılğanda (4) tutulğandır ve mūsā şerī'atıda bizge mundaq kişini taş (5) birlen urmaqça buyurğandır pes sen nime aytasén dép (6) munı anda bir 'ayb tapmaq için sinep aytқан érdiler ammā 'isā (7) yüzi tüben égilip barmağı birlen yerge yazar érdi ammā alar (8) soramağdın tohtamas érseler başını köterip alarğa aytdı (9) qaysı biriniz gunāhsız bolsa anga evvelgi taş teşlesün dép (10) ve yine tüben égilip yerge yazdı pes alar munı eşitip (11) uyalğularıdın mülzem bolup kettedin başlap kiçiklerigeçe (12) birer birer çıkıp keldiler ve anda yalguz 'isā birlen ortada (13) turğan hātun qaldı uluqat 'isā başını köterip (14) hātundın başqa hiç kimni körmegende anga aytdı ey hātun (15) seni 'ayb kılğuçılar qaydadur senge hiç kim hüküm kılmadımu (16) dép ul hātun aytdı ey éke hiç kim kılmadı dép pes (17) 'isā anga aytdı men hem senge hüküm kılmaymén bargıl mundın (18) keyin gunāh kılmağıl dép yine 'isā alarğa sözlep aytdı (19) men dünyānıñ nürimén her kim menge érgeşe ul qarañuluqda (20) yürmes belki tiriklik nürı anda bulur dép ul vaqtda [309] (1) ferisiler anga aytdılar sen özünge şehādet beresén seniñ (2) şehādetiñ haq émesdür dép 'isā cevāb berip alarğa (3) aytdı men öz özümge şehādet bersemde meniñ şehādetim haqdur (4) zīrā ki men qaydın kélgenimni ve qayda barurımni bilemén sizler (5) qaydın kélgenimni ve qayda barurımni bilmeysizler sizler (6) hasedge qarap hüküm kılasızlar ammā men hiç kimge

hüküm kılmaymên ve men (7) hem hüküm kılsam meniñ hükümim haqdur çünki men
 yalguz émes (8) belki men hem meni yiberen ata birge hüküm kılamız ve şerî' atıñızde
 (9) yazılğandır iki kişiniñ şehâdeti haqdur dép men özüm (10) özümge şehâdet beremên
 ve meni yiberen atam hem meniñ huşuşımda (11) şehâdet beredür dép ul vaqtda anga
 aytdılar seniñ atañ (12) kaydudur dép 'isâ cevâb berdi sizler hem meni hem atamnı
 bilmeysizler (13) eger meni bilseñizler érdi meniñ atamnı hem bilür érdiñizler (14) dép
 'isâ bul sözlerni şadqa sanduqınıñ qaşıda hudâ (15) üyide ta' lîm bergende aytdı ve hiç
 kim anı tutup almadı zîrâ ki (16) henüz anıñ sâ' atı yetmegen érdi 'isâ yine alarğa aytdı
 men (17) kétemên sizler meni izlersizler ve günâhlarıñızda ölersizler men (18) bargan
 yerge sizler kele almassızlar dép yehüdîler aytdılar (19) ul öz özini öldürmekçidürmü
 çünki men bargan yerge sizler (20) kele almassızlar dép aytadır dép ul alarğa aytdı
[310] (1) sizler pestdin men yukarıdındurmên sizler bul (2) dünyâdındursız men bul
 dünyâdın émesmên münge köre sizlerge (3) aytdım sizler günâhlarıñızda ölersizler dép
 zîrâ ki men bul (4) ékenni işanmassañızlar günâhlarıñızda ölürsizler dép alar (5) anga
 sen kim sen dédiler 'isâ alarğa aytdı evveldin men (6) sizlerge sözleşgen kimersemên
 huşuşıñızda sözlemekke (7) ve hem hüküm kılmakğa köp nersem bardur lîkin meni
 yibergüçi haqdur (8) men andın eşitgenimni dünyâda aytamên dép ata huşuşıda (9)
 alarğa sözlegenni anlamadılar ve 'isâ aytdı sizler insân (10) oğlını kötergen vaqtda
 bilürsizler kim ul mendürmên ve men (11) özümde hiç nerseni kılmaymên lîkin atam
 mende ne örgetken bolsa (12) anı sözleymên dép ve meni yibergüçi meniñ birlen
 birgedür ata (13) meni yalguz qaldurmadı zîrâ ki men anıñ rızasını her vaqt (14)
 kılamên dép ul munı aytqanda köp kişi anga imân (15) keltürdiler ul vaqt 'isâ anga imân
 keltürgen yehüdîlerge (16) aytdı sizler meniñ sözümde qalsañızlar rast meniñ (17)
 şâgirdlerim bolup haqîkatnı bilürsizler ve haqîkat sizlerni âzâd (18) kılar dép anga
 cevâb berdiler biz ibrahîm zürriyesimiz ve hiç (19) vaqtda hiç kimniñ kulu bolğanımız
 yok érdi pes niçük âzâd bolursızlar dép aytasên dép 'isâ alarğa cevâb berdi **[311]** (1) haq
 haq sizlerge aytamên her bir günâh kılguçı günâhınıñ kulıdır (2) ve kul dâ'im üyde
 kalmas oğul dâ'im qalır pes oğul sizlerni (3) âzâd kılsa elbette âzâd bolursızlar sizler
 ibrahîm zürriyesi ékeniñizni (4) bilemiz lîkin sözüm sizlerde qarâr tapmağan üçün meni
 (5) öldürmekke tileysizler men atamdın ne körgenimni aytamên (6) ve sizler atañızdın
 ne eşitkeniñizni kılasızlar dép alar (7) cevâb berip anga aytdılar bizniñ atamız
 ibrahîmdür dép 'isâ (8) alarğa aytdı sizler ibrahîm evlâdı bolsañız érdi ibrahîm kılğan

(9) işni kılur érđinizler émdi meni ya‘ nī ħudādın éşitken (10) ħaķīkatnı sizlerge aytķan bir kişini öldürmekke izleysizler ibrahīm (11) bolsa munı kılmağan érđi sizler ataņıznı işini kılasızlar (12) dép alar anga aytdılar bizler zinādın tuğulğan émesmiz (13) bizniñ bir gine atamız bar ul ħudādur dép ‘isā alarğa (14) aytdı sizlerniñ ataņız ħudā bolsa érđi meni süyer érđinizler (15) zīrā ki men ħudādın çıkıp kélđim zīrā ki men öz özümdin (16) kélmedim belki ul meni yiberdi sizler nime üçün sözlerimni (17) anlamaysızlar munuñ üçün meniñ sözümni éşite (18) almaysızlar sizler ata şeytāndındursız ve ataņıznıñ (19) hāhişini kılmaķķa isteysizler evveldin adam öldürgüçi (20) bolup ħaķīkatda turmadı zīrā ki anıñ içide ħaķīkat yoķdur [312] (1) ul yalğannı aytķanda özinikidin aytadur zīrā ki ul yalğançıdur (2) hem yalğanlıķnıñ atasıdur ammā men ħaķnı aytķanıñ üçün menge (3) imān keltürmeysizler ħaysı biriñiz meni bir gunāh üçün ‘ayblıg (4) kılur pes eger men ħaķnı aytsam ne üçün menge işanmaysızlar (5) ħudādın bolğan kişi ħudā sözini éşitedür sizler ħudādın (6) bolmağanıñız sebebiden éşitmeysizler dép yehūdiler cevāb (7) berip anga aytdılar sāmiriye liğ bolup cinlik sen dép (8) durust aytmaymızmu dép ‘isā cevāb berdi mende can yoķ (9) likin men atamğa ħurmet kılamén ammā sizler meni ħavar kılasızlar (10) men öz ‘izzetimni izlemeymén likin anı izlegüçi ve ħükm kılguçi (11) bardur ħaķ ħaķ men sizlerge aytamén meniñ sözümni kişi (12) tutsa ul ebedi ölüm körmes dép yehūdiler anga aytdılar (13) sen cinlik ékeniñni émdi bildük ibrahīm ve hem peygāamberler (14) öldiler ammā sen aytasén meniñ sözümni kişi tutsa ul ebeden (15) ölüm tatmas dép sen atamız ibrahīmdin uluğmusén ul hem (16) öldi ve peygāamberler hem öldiler özüñni sen kimdin körsetesén (17) ‘isā cevāb berdi eger men öz özüñni ‘izzetlesem bul ‘izzetim (18) hiç turmas ammā meni ‘izzetlegen ul atamdur anıñ toğrısıda (19) sizler hem ul bizniñ ħudāmızdur dép aytasızlar ve anı sizler (20) bilmediñizler ammā men anı bilemén ve eger men anı bilmeymén dép [313] (1) aytsam men sizlerdeki yalğançı bolur érđim ammā men anı bilemén (2) ve anıñ sözini tutamén sizlerniñ ataņız ibrahīm meniñ künimni (3) көrmek umuduğa şādlandı ve anı körüp süyündi деп (4) uluķat yehūdiler anga aytdılar henüz sen élik yaşğa yétmegen (5) sen ibrahīmni hem kördiñmi деп ‘isā alarğa aytdı (6) ħaķ ħaķ sizlerge aytamén ibrahīmdin evvel men bar men деп ul (7) vaķtda anı urmaķķa taş köterdiler ammā ‘isā pinħān bolup (8) ortalarıdın ötüp ħudā üyidin çıkıp kétđi

(9) toķuzunçı bāb

(10) ve ötüp barganda anadın kör tuğulğan bir kişini kördi (11) şāgirdleri ‘isādın sorap aytdılar ey rabbī munıñ kör (12) bolup tuğulğanıǵa kim günāhkārdur bul özimü yā ki anıñ ata (13) anasını dep ‘isā cevāb berdi hem ul günāh kılmağan hem ata (14) anası kılmağan belki munıñ birlen hūdānıñ işleri zāhir bolmaq (15) üçündür kündüz bolğança meni yibergüçiniñ işlerini (16) kılmağım kérek hiç kim iş kıla almaydurğan tün vaqtı kélür (17) men dünyāda turğan vaqtda dünyānıñ nūrimén dep munı (18) aytıp yerge tüpürüp tüpürük birlen lay kılıp laynı körniñ (19) közlerige sürtüp anga aytdı silohā ya‘ nī tercemedede yiberilgen [314] (1) dégen havzğa barıp yuvıñıl ve ul barıp yuvındı ve közi (2) binā bolup kaytıp keldi ul vaqtda hemseyeleri ve ilgeri (3) şadağa soraguçı ékenini körgen kişiler aytdılar bul şadağa (4) sorap olturğan kişi émesmü dep başkaları şuldur (5) dep başkaları yok anga oşşaydur dediler ve ul özi (6) aytdı şul kişi men men dep anga aytdılar közleriñ (7) niçük açıldı dep ul cevāb berdi ‘isā atlıǵ kişi lay (8) kılıp közlerimge sürtüp menge silohā dégen havzğa barıp (9) yuvıñıl dep aytdı men barıp yuvıñıǵandın keyin binā bolup (10) qaldım dedi anga aytdılar ul kişi qaydadur dep ul bilmeymén (11) dedi uluqat ilgeri kör bolğan adamnı ferisiler aldıǵa (12) alıp keldiler ve ‘isā lay kılıp anıñ közlerini açqan (13) kun sebt küni érdi yine ferisiler hem niçük binā bolğanını (14) andın soradılar ul alarǵa aytdı ul közlerimge lay sürtdi (15) ve men yuvınup yine boldum dep ul vaqtda ferisilerin (16) ba‘ zısı aytdılar bul kişi hūdādın émesdür zīrā ki sebt (17) küni tutmaydur dep başkaları aytdılar günāhkār kişi (18) niçük mundaq mu‘cizeler körsete aladur dep şundaq oq aralarında (19) āraz çıqdı yine körge aytdılar anıñ huşuşıda közleriñni (20) açqan üçün sen nime aytasén dep ul aytdı peygāmberdür [315] (1) dep ul vaqtda yehūdiler anıñ kör bolup binā bolğanıǵa (2) işanmayın ahrı bul binā bolğan kişiniñ ata anasını çağırıp (3) alardın sorap aytdılar aytkanıñızça kör bolup tuğulğan (4) oğluñuz bulmudur niçük ul émdi köredür dep (5) ata anası cevāb berip aytdılar bul oğlumızdur hem anıñ kör (6) bolup tuğulğanını biz bilemiz ammā ul émdi niçük körgenni biz (7) bilmeymiz yā ki közlerini kim açqanı hem bilmeymiz boyıǵa yetgendür (8) özidin soranlar ul özi öz huşuşıda aytur dep ata (9) anası yehūdilerdin qorqup mundaq söz aytdılar zīrā ki (10) yehūdiler ‘isānı mesih dep ikrār kılğan kişini kenisedin (11) çıkarmaqqa ittifaq kılğan érdiler bul sebebdin ata anası (12) özi boyıǵa yetkendür özidin soranlar dep aytdılar (13) pes ul kör bolğan kişini yine çağırıp anga aytdılar émdi (14) hūdāǵa mecid bergil ul kişiniñ günāhkār ékenini biz bilemiz (15) ul alarǵa cevāb berdi ul günāhkārmu yokmu men bilmeymén bir (16) munı

bilemén men kör érdim el-ḥāl bīnā boldum dép yine anga (17) aytdılar ul senge nime kıldı közleriñni niçük açdı (18) dép ul alarğa cevāb berdi men sizlerge aytқан men (19) sizler eşitmediñizler yine nime eşitmekke tileysizler meger (20) sizler hem anıñ şāgirdleri bolmaққа isteysizlermü dép [316] (1) alar anga uruşup aytdılar sen anıñ şāgirdi sen bizler (2) bolsa mūsānı şāgirdlerimiz mūsā birlen ḥudā sözleşgenini (3) biz bilemiz ammā bul қaydın ékenini bilmeymiz dép ul kişi (4) cevāb berip alarğa aytdı sizler anıñ қaydın ékenini (5) bilmegeniñiz te‘eccübdür ul bolsa közlerimni açқandur biz (6) bilemiz ḥudā günāhkārlar sözini tıñlamaydur ammā ḥudāğa muttaқı (7) bolup irādesini kılgan kişiniñ sözini tıñlaydur (8) kör bolup tuғulğan kişiniñ közlerini kişi açdı dép (9) қаçaңda bolsa eşitilmedi ul ḥudādın bolmasa érди hiç (10) nerse kıla almas érди деп anga cevāb berip aytdılar sen (11) bütün günāhda tuғulup bizge örgetesénmü деп anı қovalap (12) çıkardılar ‘isā anı қovalagānlarını eşitip anı tapıp (13) aytdı sen ḥudā oғlıға imān keltüresénmü деп ul (14) cevāb berip ey éke kimdür men anga imān keltürgeymén деп (15) aytdı ‘isā anga aytdı sen anı körgensén seniñ birlen (16) sözleşip turğan özidür деп pes ul imān keltüremén (17) ey éke деп anga tapındı ve ‘isā aytdı közi körmegenler (18) binā bolsun деп ve binālar kör bolsun деп men bul dünyāğa ḥukm (19) kıлмаққа keldim деп anıñ birlen birge turğan ferisilerniñ (20) ba‘zıları munı eşitip anga bizler hem körmezmü деп aytdılar [317] (1) ‘isā alarğa aytdı sizler kör bolsañızlar érди günāhlariñız (2) bolmas érди ammā köremiz деп aytқанıñız birlen günāhiñız қaladur деп

(3) onıñçı bāb

(4) ḥaқ ḥaқ sizlerge aytamén қoy қorasıға eşikdin ötүp (5) kirmeyen başқа yerdin ötүp түşken kişi oғrı hem қарақçıdur (6) ammā eşikdin ötүp kirgen kişi қoylarnıñ қопanıdur (7) anga derban eşik аçадur ve қoylar anıñ tavşını tıñlay (8) durlar ve ul öz қoylarını atı birlen қақırıp alıp çıkадur (9) ve өз қoylarını çıkарған vaқtda ul alarnıñ aldıda baradur (10) ve қoylar arқasıdın érgeşip yüredürler zīrā ki anıñ tavşını (11) biledürler ammā yat adamnıñ arқasıdın yürmeyle belki (12) andın қаçarlar zīrā ki yat kişilerniñ tavşını bilmeydürler (13) ‘isā bul meselni alarğa aytdı līkin özlerige nime aytқанını alar (14) feһmlemediler pes ‘isā alarğa aytdı ḥaқ ḥaқ sizlerge (15) aytamén қoylarnıñ eşigi mendürmén mendin ilgeri (16) kim kim kелgen bolsalar barқasi oғrı hem қарақçı bolғанlar (17) қoylar alarnı tıñlamadılar eşik mendürmén mendin ötүp (18) kirgen kişi necāt tapıp kirür hem çıkar hem otluғ yer tapar [318] (1) oғrı oғurlay ya öldürey ya

helāk kılay dép ğına kéledür (2) ammā men bolsam tiriklik tapsunlar hem artuqlık tapsunlar dép (3) keldim yahşı çopan mendurmén yahşı çopan qoyları (4) üçün öz canını fidā kılur ammā çopan bolmağan hem qoyların (5) hocası bolmağan yallanğan kişi bōri kélgenni körüp (6) qoyları teşlep kaçır hem bōri qoyları qapar da kaçırır (7) pes yalçı kaçadur zīrā ki ul yalçı bolup qoylar huşuşıda (8) oylamaydur men yahşı çopandurmén özümnikileri bilemén (9) ve özümnikilerge hem bilgülükdürmén ata meni bilgendek men (10) hem atanı bilemén hem qoylar üçün canımını fidā kılamén başqa (11) qoylarım hem bardur alar bul qoradın émesdürler alarını hem (12) keltürmegim kérek ve alar tavşumını eşitürler ve birgine pada ve birgine (13) çopan bulur canımını yenidin alay dép canımını fidā kılamakım (14) üçün ata meni süyedür canımını hiç kim mendin küçlep (15) almas lîkin men özüm anı fidā kılamén anı fidā kılamakça qudretim (16) bardur ve hem anı qaytarıp almakça qudretim bardur şundaq oq (17) buyuruqnı atamdın aldım dép anı bul sözleridin yehūdiler (18) arasında yine araz çıqdı çünki aların köbisi aytdılar (19) ul cinlik ve ‘aqlısdur anı nimege tınlaysızlar dép (20) başqaları aytdılar cinlik kişinin sözleri bul émesdür dép [319] (1) körlerin közlerini açmaqça cinnin küçi yetermü dép (2) pes ürişelimde taḥdīd bayrāmı bolup qış érdi ve ‘isā ḥudā (3) üyide süleymān revāqıda yürür érdi anda yehūdiler anı (4) qamap alıp anga aytdılar kaçanğaça canımızın gümında tutasén (5) sen mesīḥ bolsañ bizge anıq aytkıl dép ‘isā alarğa (6) cevāb berdi men sizlerge aytdımda hem sizler işanmaysızlar atam (7) ismide qılğan işlerim meniñ huşuşımda şehādet beredürler (8) lîkin sizler işanmaysızlar zīrā ki aytkan sözümdek (9) sizler qoylarımdın émessizler meniñ qoylarım tavşumını (10) tınlaydurlar ve men alarını bilemen ve alar arqamdın (11) érgeşedürler ve men alarğa ḥayāt cavıdanını beremen hem alar hiç (12) vaqt yoqalmaslar ve alarını hiç kim qolumdın küçlep almas (13) alarını menge bergen atam hemedin uluğdur ve alarını atamnı (14) qolıdın küçlep almakça hiç kimniñ küçi yetmes men hem atam (15) bardurmız dép uluqat yehūdiler anı urmaq üçün yine (16) taş köterdiler ‘isā alarğa cevāb berdi men sizlerge (17) atamdın köp yahşı işler körgüzdim buların qaysısı üçün (18) meni taş birlen urasızlar dép yehūdiler anga cevāb berdiler (19) seni yahşı iş üçün taş birlen urmaymız belki kufr söz (20) üçün özün insān bolup özünni ḥudā qılğanın üçün [320] (1) dép ‘isā alarğa cevāb berdi sizler ḥudālırsız dép men (2) aytkan men dégen söz şerī‘atleriñizde yazılmağan mudur eger (3) ul ḥudā sözi alarğa yetişken kişilerge ḥudā alardın aytkan (4) bolsa yazunıñ bozulmağı mümkün bolmas sizler ata taḥdīs kılıp (5) dünyāğa yibergen kimerse ḥudānıñ oğlu men dép

aytқан üçün (6) kufr sözleysén dép aytasızlarmu men atamnıñ işlerini kılmasam (7) menge ĩmān kēltürmenler ve eger kılсам sizler menge ĩmān (8) kēltürmesenizde ul işlerge ĩmān kēltürinler atam mende ékenini (9) hem men atamda ékenimni bilmek ve işanmağınız üçün dép ul (10) vaqtda anı tutup almaqqa istediler lĳkin ul qollarıdın çıqıp (11) kētdi ve yine erdeni narğı yağığa evvel yahyā ğusllandurğan (12) yerge kētip anda qaldı ve köp kişi anıñ qaşığa kēlip (13) aytdılar yahyā hiç bir mu‘cize körsetmedi lĳkin yahyā munıñ (14) huşuşıda aytқан söz barçası toğrı kēldi dép ve anda (15) köp adam anga ĩmān kēltürdiler

(16) on birinçi bāb

(17) meryem ve anıñ hemşiresi mārśanıñ beyt-‘anyā degen qışlağıda (18) kesel bolğan la‘āzar atlığ bir kiři bar érdi ékeni ‘atır birlen (19) yağlap saçı birlen ayaklarını sūrtgen hātun ul meryem érdi [321] (1) anıñ birāderi la‘āzar kesel érdi uluqat hemşireleri ‘isāğa (2) adam yiberip aytdurdılar ey éke mene sen süygen kiři kesel (3) dur dép ‘isā munı éşitip aytdı bul kesel ölüm üçün (4) émes belki hudānıñ celālĳ üçündür anıñ uşası birlen (5) hudā oğlı celāllanğay dép ve ‘isā mārśanı hem hemşiresini (6) hem la‘āzarnı süyer érdi ve kesel ékenini éşitse turğan yerde (7) iki kün qaldı mundın kéyin şāğirdlerğa aytdı yine yehūdyāğa baraylıq dép şāğirdler anga aytdılar rabbĳ hāle (8) yehūdĳler seni taş birlen öldürmekçi bolsalar hem yine anda barasén (9) dép ‘isā cevāb berdi bir künniñ on iki sā‘atı yoqmu (10) kündüz yürgen kiři urunmas zĳrā ki bul dūnyānıñ yaruqlığını (11) köredür ammā tünde kiři yürse zĳrā ki ózinıñ (12) yaruqlığı yoqdur dép munı sözlegendin kéyin alarğa aytdı (13) dostımız la‘āzar uqlaydur lĳkin men anı uyğatmaqqa baramız dép (14) şāğirdleri anga aytdılar ey éke uqlasa abaqıanur dép ‘isā (15) anıñ ölümü huşuşıda sözledi ammā alar uyquda yatmaqılıq (16) huşuşıda sözleydür dép oyladılar ul vaqt ‘isā (17) alarğa toğrı aytdı la‘āzar ölgendür ve men anda bolmağanımğa (18) sizler üçün süyünemen sizler ĩmān kēltürgeysizler lĳkin anga (19) baraylıq dép ul vaqt ikiz dép atalğan şomā yoldaşı [322] (1) bolğan şāğirdlerğa aytdı bizler hem barıp anıñ birlen birge (2) öleylik dép ve ‘isā kēlip anı tört kün körde yatqanını (3) tapdı beyt-‘anyāğa ũrişelimdin on beş qaqırımdek yol érdi (4) ve yehūdĳlernıñ köp kışisi mārśā ve meryem yanığa baradurı huşuşıda (5) yıvandurmaq üçün kēlgen érdiler mārśā ‘isānıñ kēlgenini (6) éşitip qarşığa çıqdı ammā meryem üyde olturdı ul (7) vaqt mārśā ‘isāğa aytdı ey éke sen munda bolsañ érdi (8) birāderim ölmes érdi lĳkin el-hāl hem bilemén hudādın her nime (9) soranıñnı ul senge berür dép

‘isā anga aytdı (10) birāderiñ tirilür dep mārśā anga aytdı āhir künide ölükler (11) tirilgen vaqtda tirilür dep bilemén ‘isā anga aytdı ölükler (12) tirilgüsi ve tiriklik men men menge imān keltürgen kişi ölsede (13) tirik bolur hem tirik bolup menge imān keltürgen her kişi (14) ebeden ölmes bul sözge işanasénmü dep mārśā anga aytdı bile (15) éke seni dünyāğa kélgen ħudā oğli mesīh dep işanamén dédi (16) munı aytıp berip hemşiresi meryemni yaşurun çağırıp alıp (17) aytdı ustād munda bolup seni çağıradur dep meryem munı (18) eşitip tez turup éke kétدی ve ‘isā henüz kışlaqqa (19) kirmegen érđi belki mārśā uçaşşan yerde érđi qaşıda üyde (20) turup anı yıvandurğan yehūdiler meryemniñ tez turup çıqqanını [323] (1) körüp meryem körge yığlamaq üçün bargandur dep oylap (2) arqasından tüşdiler pes meryem ‘isā turğan yerge kélip (3) anı körüp ayağığa tüşüp anga aytdı ey éke sen munda (4) bolsañ érđi birāderim ölmes érđi dep ul vaqt ‘isā (5) anıñ ve birge kélgen yehūdilerniñ yığlağanını körüp (6) rûhında ħafā bolup kayğurup aytdı sizler anı qayda (7) koydınız dep alar anga aytdılar ey éke kélip qarağıl dep (8) ‘isā közidin yaş çıqdı ul vaqtda yehūdiler aytdılar (9) körünler anı qandaq süyer éken dep ammā alarnıñ (10) ba‘zıları aytdılar körlerniñ közlerini bul açqan bolup (11) munıñ ölmesligige bir nime kıla almas érdimü pes ‘isā (12) köñlide yine ħafā bolup körniñ qaşığa keldi ve ul kör bir ġar (13) érđi anıñ üstige taş qoyulğan érđi ‘isā aytdı (14) taşnı köteriñler dep ölgen kişiniñ hemşiresi mārśā anga (15) aytdı ey éke émdi sasığandur zīrā ki tört kün boldı (16) dep ‘isā anga aytdı imān keltürsén ħudāniñ celālını (17) körsén dep senge aytmadımmu dep pes taşnı ölük yatqan (18) caydın köterdiler ve ‘isā közlerini yuqarı köterip aytdı (19) ey ata sözümni eşitkeniñ üçün senge şukr kılamén sen (20) her vaqt meni eşitkeniñni men bildim ammā munda turğan ħalq [324] (1) üçün sen meni yibergeninge imān keltürsünler dep munı aytdım (2) dédi munı aytıp belend avaz birlen ey la‘āzar çıqqıl dep nidā (3) kıldı pes ölük ayakları ve qolları kefen birlen oralğan (4) ve yüzi romal birlen bağlağan bolup çıqdı ‘isā alarğa (5) aytdı anı yeşinler yürsün dep ul vaqt meryemge kélgen (6) yehūdilerniñ köbisi ‘isā nime kılganını körüp anga imān (7) keltürdiler ammā alarnıñ ba‘zısı ferīsilerğa barıp ‘isā (8) kılganını aytdılar ul vaqt uluğ imāmlar ve ferīsiler kéneşke (9) yığılışıp aytdılar nime kılurmız bul kişi köp mu‘cizeler (10) körsetedür anı şundaq qoysaq barçaler anga imān keltürürler (11) ve romılar kélip yerimizni ve ħalqlarımıznı alurlar dep pes (12) aralarından ul yıl imām başı bolğan kayāfā atlığ bir adam alarğa (13) aytdı sizler hiç nerse bilmeysizler ve barça ħalq helāk bolğanığa (14) köre ħalq üçün bir kişi ölmegi yaşıraqdur dep hiç (15)

oylamaysızlar dép bul sözni özidin çıkarıp aytmadı (16) lîkin ul yıl imâm başı bolup kerâmet kılıp aytdı ‘isâ (17) halk üçün ölse kérek dép ve yalguz halk üçün émes (18) belki hudânıñ taralğan balalarını birge yıgsun üçün ul (19) kündin başlap anı öldürmekke meşlehet kıldılar andın (20) kéyin ‘isâ yehūdiler arasında aşkâra bolup yürmedi belki andın [325] (1) beyābānga yakın tarafıdağı efrā‘im atlıg şeherge kêtıp anda şāgirdleri (2) birlen qaldı ammā yehūdilerniñ fişh bayrāmı yakınlaştı ve fişhdın (3) ilgeri ul tarafıdın köp kişi pāklenmek üçün ūrişelimge (4) kældiler alar hudā üyide turup ‘isānı izlep bir birlerige (5) aytdılar nime oylaysızlar ul bayrāmğa kélmesmi dép çünki (6) uluğ imāmlar ve ferīsiler birer anı qayda bolğanını bilse ma‘lūm (7) kılsun dép emr kıldılar tā kim anı tutqaylar

(8) on ikinçi bāb

(9) fişh bayrāmıdın altı kün ilgeri ‘isā ölüklerdin (10) tirgüzgen ölgen la‘āzar turğan beyt-‘anyāğa keldi anda anga (11) kécki ta‘āmnı tayar kıldılar ve mārāsā hizmet qılur érdi hem la‘āzar (12) anıñ birlen olturğanlarınñ biri érdi uluqat meryem (13) bir qadağ kımatlıg şāfi ‘atır may alıp ‘isānıñ ayaklarını (14) yaqladı ve öz çaçı birlen ayaklarını sürtdi ve üy ‘atırniñ (15) huşboyılıgı birlen toldı anda şāgirdleriniñ birisi ya‘nī (16) anı soñ düşmān qılıgı tutup bergen sim‘un oğlu yahūdā (17) işharyotı aytdı nime üçün bul ‘atırni üç yüz dīnārga (18) satıp pul nı bécārelerğa ulaşmadılar dép munı bécāreler (19) huşuşıda ğam yegeni üçün aytmadı belki oğrı bolup pul [326] (1) hem-yanı qolı astıda tutup hem nime bergenni alıp yürgeni üçün (2) aytdı pes ‘isā aytdı anı qoyabergil ul meniñ defnim (3) küni üçün munı saqladı zīrā ki bécāreler her vaqtda sizler (4) birlen bolurlar ammā men her vaqt sizler birlen bolmasmēn dép (5) yehūdilerniñ köp halkı ‘isā anda ékenini bilip yalguz (6) ‘isā üçün émes belki ölüklerdin tirilgen la‘āzarnı hem (7) körmek üçün kældiler ammā uluğ imāmlar la‘āzarnı hem (8) öldürmekke qaşd kıldılar çünki anıñ sebebidin (9) yehūdilerniñ köp adamı barıp ‘isāğa imān keltürdiler (10) érten bayrāmğa kélgen köp halk ‘isānıñ ūrişelimğa kelerini (11) eşitip hurmā ağacı butaqlarını alıp anga qarşı barıp (12) hoş‘anā ékeniñ ismide kélgen isrā‘il pādşāhı mubārek (13) bolsun dép kıçkırdılar ve ‘isā bir kürre tapıp anga mindi (14) şundağ hem yazılğandur ey şihyon kızı qorqmağıl mana seniñ (15) pādşāhıñ mā çe har kürresige minip kéledür dép ammā anıñ (16) şāgirdleri munı evvel fehimlemediler lîkin ‘isā celāllanğan (17) vaqtda anıñ huşuşıda şundağ yazılğan ékenini ve munı anga (18) qılğanları yadlarığa keldi ve anıñ birlen bolğan halk (19) ‘isā la‘āzarnı kördin çağırıp

ölüklerdin tîrgüzdi dēp (20) şehādet berdi ul sebebdin hālk anga qarşı çıkdı çünki [327] (1) ul mu‘ cizeni kılğanını eşitken érdiler pes ferīsiler bir birlerige (2) aytdılar köresizmü hiç nerse kıla almaysızlar mene barça ‘alem anga (3) érgeşip baradur dēp bayrāmda ‘ibādet kılmaḳḳa kélgenler (4) arasında bir neçe yūnān bar érdiler alar celildegi beyt-şaydālīg (5) filipusğa barıp iltimas kılıp aytdılar ey éke biz ‘isānı (6) körmekke tileymiz dēp filipus kélip munı andreasğa (7) aytdı ve hem andreas birlen filipus kélip ‘isāğa aytdılar (8) ‘isā alarğa cevāb berip aytdı insān oğlının celāllanmaḳ (9) sâ‘atı yetkendür haḳ haḳ sizlerge aytamén buğday danası (10) yerge tüşüp ölmese ul yalğuz ḳalur ammā ölse ul köp ḥāşil (11) kéltürür öz canını süygen kişi anı helāk ḳılır ammā canığa (12) bul dünyāda duşmān bolğan kişi anı ḥayāt cavıdanıda saḳlar (13) bir kişi mence ḥizmet kılrsa mence érgeşsün ve men bolğan cayda (14) meniñ ḥizmetkārım hem bolur hem mence ḥizmet kılğuçını atam (15) ḥurmetler émdi canım ḳayğulanadur ve men nime aytay ey ata (16) meni bul sâ‘atdın ḳutḳargıl likin bul sebeplik bul sâ‘atḳa (17) kélgenmén ey ata ismiñni celāllandurğıl dēp uluḳat (18) asmandın avaz kélđi men celāllandurdım ve yine celāllandururmén (19) dēp ḳaşıda eşitip turğan hālk asman küldürdi dēp aytdı başḳaları firişte anıñ birlen sözleşdi dédiler [328] (1) ‘isā cevāb berip aytdı bul avaz meniñ üçün émes belki (2) sizlerniñ üçün boldı émdi bul dünyāğa ḥukm vaḳtı yetken (3) dur émdi bul dünyānıñ başlığı kıvalap çıkarulur ve men (4) yerdin yukarı köterilgen vaḳtda barçalerni ḳaşıma tartarmén (5) dēp ammā ḳandaḳ ölüm ölmegini anlatmaḳ üçün bul sözni (6) aytdı hālk anga cevāb berdi bizler mesīḥ ebeden ḳalur dēp (7) şerī‘atdın eşitkenmiz pes sen insān oğlu yukarı köterilse (8) kérek dēp niçük aytasén bul insān oğlu⁸ kimdür dēp (9) ‘isā alarğa aytdı imdi nūr sizle ul⁹ bir az vaḳt ḳalur (10) ḳaraḅulıḳ sizlerni basmasun dēp nūr bar vaḳtda yürüp (11) turuñlar ḳaraḅululukda yürğüçi ḳayda barğanını bilmeydür (12) nūr sizlerde bolğança nūrğa imān kéltürinler nūr oğulları (13) bolğaysızlar dēp ‘isā munı aytıp kėtıp alardın yaşundı (14) ammā ḳanḳa mu‘cizeler alar aldıda körsetse hem alar anga imān (15) kéltürmediler şul tariḳa iş‘ayā peygāmberniñ sözi kamil (16) boldı ul aytḳandur ey éke ḥaberimizğa kim imān kéltürdi (17) ve ékeniñ ḳolı kimge aşḳār bolğandur dēp ve iş‘ayā yine (18) aytḳanğa muvafaḳ imān kéltüre almadılar ul aytdı közleri (19) birlen körmesünler ve köñli birlen anlamasunlar ve rucū‘i (20) ḳılmasunlar ve men alarğa şifā berey dēp

⁸ Taş baskı nüshada kelime, baskı hatasıyla “ره دلی” şeklinde yazılmıştır.

⁹ Taş baskı nüshada burada lam (ل) harfi yerine ğayn harfi (غ) basılmış. Ancak bağlam gereği kelimeyi ul okumak gerekir.

közlerini kör kıldı [329] (1) ve köñillerini taş kıldı dép munı iş‘ ayā aytdı zîrā ki (2) anıñ celālını körgeñ érđi ve anıñ ħuşuşıda sözledi (3) ve hem ħükümetdârlarınıñ köbisi anga işansalarda lîkin ferîsiler (4) keniselerdin kıvalamasunlar dép ikrâr kılmadılar zîrā ki (5) adamlar ‘izzetini ħudā ‘izzetidin artuĭ süyer érdiler pes ‘isā (6) kıçkıırıp aytdı mence ĩmān keltürgüçi mence emes belki meni (7) yibergüçige ĩmān keltüredür ve meni körgeñ kişi meni (8) yibergüçini köredür men dünyāğa nūr bolup keldim tā kim mence (9) ĩmān keltürgeñ her kişi ħarañgılıĭda ħalmasun ve sözlerimni (10) eşitip ĩmān keltürmegeni kişini men ħukm kılmaymēn zîrā ki (11) men dünyānı ħukm kılmāĭĭa émes belki dünyāğa necāt bermekke keldim (12) meni redd kılıp sözlerimni ħabul kılmāĭĭan kişiniñ ħukm (13) kılguçısı bardur aytĭan sözüm anı āĭir künide ħukm kıılır (14) zîrā ki men öz özümdeñ sözlemedim belki meni yibergen ata ul mence (15) nime aytmaĭĭa ve nime sözlemekke emr kıldı ve men bilemēn anıñ (16) emri ħayāt cavıdanıdur pes her aytĭan sözümni ata mence (17) buyurgandēk aytamēn dép

(18) on üçünçi bāb

(19) fış ħayrāmıdın ilgeri ‘isā bul dünyādın ata ħaşıĭa kéter (20) sâ‘atı yetkenini bilip dünyāda bolĭĭan özinikilerini süyüp [330] (1) alarnı āĭirĭaĭa süydi ve kéçki ta‘ām bolĭĭanda şeytān anı düşmān (2) ĭolıĭa tutup bermekni sim‘um oĭlı yaĭūdā işĭaryoĭınıñ (3) köñlige salganda ‘isā ata barĭani ĭolıĭa bergeni hem (4) öziniñ ħudādın kélip ħudāĭa barmaĭını bilip kéçke (5) ta‘āmdın turup kiymini saldı ve bir ülüngi alıp belige (6) baĭladı andın kéyin legendge su ĭoyup řāĭirdleriniñ (7) ayaklarını yuvup belige baĭlaĭĭan ülüngi birlen sürte başladı (8) ‘isā sim‘un peřrusĭa kélgende ul anga aytdı ey éke (9) senmü meniñ ayaklarımni yuvasēn ‘isā cevāb berip anga (10) aytdı nime kılganımmni sen émdi bilmeysēn ammā mundın kéyin (11) bilürsēn peşrus anga aytdı ayaklarımni ĭiç vaĭt (12) yuvmassēn ‘isā anga cevāb berdi seni yuvmasam seniñ (13) meniñ birlen ħāřřaĭ bolmas sim‘un peşrus anga aytdı ey (14) éke ayaklarımni ĭına émes belki ĭollarımni ve başımni hem (15) yuvĭıl dép ‘isā anga aytdı yuvılĭĭan kişiniñ (16) ayaklarıdın bařĭa yer yine yuvmaĭĭa kérek émes zîrā ki tamām pākdur (17) ve sizler hem pāksızlar lîkin barĭaĭız émes dép zîrā ki ul (18) öziñi tutup barguçını bilür érđi munıñ üçün barĭaĭız pāk (19) émessizler dép aytdı pes alarnıñ ayaklarını yuvĭandın (20) kéyin kiymini kiyip yine oturup alarĭa aytdı sizlerge nime [331] (1) kılganımmni bilesizlermü dép sizler meni ustād ve éke dép (2) aytasızlar ve rast aytasızlar zîrā ki men uşbudur men pes men (3) ustād ve éke bolup ayaklarıĭızni yuvdım érse sizlerge hem bir

(4) biriñizniñ ayaklarıñızni yuvmaḳḳa kérekdür zīrā ki men (5) sizlerge ḳılğanımdék sizler hem ḳılıñlar dép sizlerge numūne (6) körsetdim ḥaḳ ḥaḳ sizlerge aytamén ḳul ḥ^vācesidin uluḡ (7) émes ve yiberilgen kimerse yibergüçisidin uluḡ émes munı (8) bilseñiz ḥoṣā sizlerniñ ḥalıñızğa munı becā kéltürseñiz (9) barçalarıñız ḥuṣūşıda munı aytmaymén siylep alğanlarımni (10) men bilemén likin meniñ birlen birge nān yégüçi ayaḡını üstimge (11) ḳoyup tépdi dép yazılğan sözler becā kélsün dép aytdım (12) émdi vaḳ‘a bolmasdın ilgeri munı sizlerge aytamén tā kim vaḳ‘a (13) bolğan vaḳtda men ul ékenimge imān kéltürgeysizler ḥaḳ ḥaḳ (14) sizlerge aytamén her kimni yibersem ḳabūl ḳılğan kişi meni ḳabūl (15) ḳıladur ve meni ḳabūl ḳılğan kişi meni yibergüçini ḳabūl ḳıladur (16) dép ‘isā munı aytıp köñlide ḥafā bolup ṣehādet berip (17) aytdı ḥaḳ ḥaḳ sizlerge aytamén biriñiz meni düşmān ḳolıḡa tutup (18) berür dép ul vaḳt ṣāğirdleri kimniñ ḥuṣūşıda (19) sözlegenini bilmeyen bir birige ḥavflenip ḳaraṣdılar ṣāğirdleriniñ (20) biri ‘isāniñ süygeni bolup kökregige süyenip oturup [332] (1) érdi sim‘un peṭrus anga işāret ḳılıp ul kim ḥuṣūşıda (2) bul sözni aytadur dép soragıl dép aytdı ul (3) ‘isāniñ kökregige süyenip anga éke ul kimdür (4) dédi ‘isā cevāb berdi men nān perçesini ter ḳılıp (5) kimge bersem şuldur dép nān perçesini ter ḳılıp sim‘un (6) oḡlı yahūdā işḥār yuṭıḡa berdi ve nān perçesi birlen anga (7) şeyṭān kirdi şul vaḳt ‘isā nime ḳılay deseñ tézrek (8) ḳıl dép anga aytdı ammā olturğanlarınñ hiç kimini (9) sebebdin munı anga aytḳanını anlamadı ba‘zılar oyladılar (10) yahūdāda hemyan bolğan sebebdin ‘isā anga bayrāmıda bizlerge (11) kérek nerselerni satıp algıl yā ki bir nime faḳırlarğa bergil (12) dégen érdi dép perçeni ul alganda oḳ çıkıp kétdi (13) hem tün vaḳtı érdi ul çıkḳandın kéyin ‘isā aytdı (14) émdi insān oḡlı celāllandı ve ḥudā hem anıñ içide (15) celāllandı ḥudā anıñ içide celāllanğan bolsa ḥudā hem (16) öz içide anı celāllandurur ve anı tezrek celāllandurur ey (17) balalar tek biraz ğına sizler birlen birge tururmén sizler meni (18) izlersizler ammā men bargan yerge bara almassızlar dép anı men (19) yehūdilerge aytḳanımdék el-ḥāl sizlerge hem aytamén sizlerge bir (20) yengi amīr beremén bir biriñizni süyünler men sizlerni süygenimdek [333] (1) sizler hem bir biriñizni süyünler üçün aralarınızda (2) muḥebbetiñiz bolsa sizler munıñ ṣāğirdlerim ékeniñizni her kişi (3) bilür dép sim‘un peṭrus anga aytdı ey éke sen ḳayda (4) barasén dép ‘isā cevāb berdi men bargan yerge sen el-ḥāl mence (5) érgeşip kéle almas sen mundın kéyin mence érgeşip kélürsen (6) dép peṭrus anga aytdı ey éke niçük men el-ḥāl senge (7) érgeşip bara almaymén seniñ üçün canımı fidā ḳıırmén (8) dép ‘isā anga

cevāb berdi canıñnı meniñ üçün (9) berürsénmü haq haq men senge aytamén sen mence üç meratebe inkār (10) kılmağunça ħorus kıçkırmaz dép

(11) on törtünçi bāb

(12) köñliñiz ħafā bolmasun ħudāğa imān keltürinler hem mence (13) imān keltürinler meniñ atamñıñ üyide ħicrālar köbdür (14) şundaq bolmasa men sizlerge aytur érdim men sizlerge cay (15) tayarlamakqa baramén dép ve barıp sizlerge cay tayarlasam men (16) yine kélip sizlerni özümge alurmén men bolğan cayda sizler (17) hem bolmaq üçün ve qayda barurımñı bilesizler ve hem yolñı bilesizler (18) dép şomā anga aytdı ey éke qayda barganıññı bilmeymiz yolñı (19) niçük bilürmiz ‘isā anga aytdı yol hem ħaķıķat hem ħayāt [334] (1) mendürmén ve meniñ vāşıtamdın bolmasa ħiç kim atağa yete almas (2) sizler meni bilseñiz érdi atamñı hem bilür érdiñiz ve mundın kéyin (3) anı bile sizler ve anı körgensizler dép filipus anga aytdı ey (4) éke bizge atanı körsetgil bizge yeter dép ‘isā anga aytdı (5) kaçça vaķt men sizler birlen birge bolubdurmén ve sen meni (6) bilmediñmü ey filipus meni körgen kişi atanı körgendür (7) atanı bizge körsetgil dép sen niçük aytasén men ata içide (8) ékenimge ve ata meniñ içimde ékenige imān keltürmeysénmü (9) sizlerge aytқан sözlerimni özümdin aytmaymén belki içimde (10) bolğan ata ul özi bul işlerni kılatur men atada ékenimni (11) ve ata meniñ içimde ékenini mence işanıñlar bolmasa bul (12) işlerniñ sebebidin işanıñlar haq haq men sizlerge (13) aytamén mence imān keltürgüçi hem men kılğan işlerimni kılur (14) ve alardın uluğñı hem kılur zırā ki men atamñıñ aldığa barurmén (15) ve meniñ ismimde atadın nime iltimas kılsañız anı ata oğlıda (16) celāllansun dép kılurmén meniñ ismimde iltimas (17) kılğanıñızñı men kılurmén meni süyseñiz meniñ emirlerimni (18) becā keltürünler ve men atağa yalbarurmén ve ul sizlerge başqa (19) bir yıvandurğuçıñı yiberür ul sizler birlen birge ebedgeçe qalsun (20) ya‘nī ħaķıķatñıñ rüñıñı anı dünyā qabul almas zırā ki anı hem [335] (1) körmeydür ve hem bilmeydür ammā sizler anı bilesizler çünkü ul (2) sizler birlen birge turar ve içiñizlerde bolur sizlerni yetim bulup (3) qoymasmén sizlerge kélürmén henüz bir azğına bardur dünyā soñ (4) meni körmes ammā sizler meni körürsizler zırā ki men tirik men (5) ve sizler hem tirik bolursızlar men ata içide ékenimni ve sizler (6) meniñ içimde ékeniñizni ve men sizlerniñ içiñizde ékenimni (7) şul künde bilürsizler emirlerim kimde bolsa hem alarnı kim becā (8) keltürse ul meni süyedür hem meni süygen adam atam süygeni (9) bolur ve men hem anı süyermén ve özümni anga zehr kılurmén dép (10) işħaryoťi émes ikinçi yahūdā anga

aytdı ey éke bul niçükdür (11) dünyāğa émes ammā sizlerge özümni zehr kılmakçı bolamén dégen (12) söziñ ‘isā cevāb berip anga aytdı bir kişi meni süyse (13) sözümni saklar ve atam anı süyer ve biz anga kélürmiz ve anıñ (14) içide menzil tutarmız meni süymegen kişi sözlerimni (15) saklamaydur ve sizler éşitgen söz meniki émes belki meni (16) yibergen atanikidür sizler birlen birge bolup uşbunı sizlerge (17) aytdım ammā yıvandurğuçı ya‘nī ismimde ata yiberedurğan muḳaddes (18) rūḥ sizlerge barça nerselerni ta‘lim kıılır bar aytқанlarını (19) sizlerniñ yadıñızğa tüşürür selāmetlikni sizlerge (20) qalduramén öz selāmetligimni sizlerge beramén dünyā bergendék sizlerge [336] (1) bermaymén pes köñliñiz ḥafā bolmasun ve qorqmasun men (2) kétermén ve yine sizlerge kélürmén dép sizlerge aytқанımni (3) éşitkensizler meni süysenizler érdi atamğa baramız dégenimge (4) şād bolur érdiñizler çünkü atam mendin uluğdur vāḳi‘ bolğan (5) vaḳtda imān kéltürinler dép vāḳi‘ bolmasdın ilgeri sizlerge (6) sözledim émdi men sizler birlen köp sözleşmesmén zīrā ki (7) bul dünyānıñ başlığı kéledür ve anıñ nersesi mende (8) yoḳdur līkin men atamni süygenimni ve atam mence buyurgandék (9) ‘emel kıılğanımni bul dünyā bilsün el-ḥāl turuñlar mundın (10) kéteylik

(11) on beşinçi bāb

(12) men ḥaḳ özüm yığıçımén ve atam bağbandur meyve kéltürmegen (13) mende bar bolğan her butaḳnı ul kėsip alur ve meyve kéltürgen (14) her butaḳnı artuḳ meyve kéltürsün dép ul arıtur sizlerge (15) aytқан sözüm vāsıtası birlen émdi paktürsizler meniñ (16) içimde qalıñlar men hem içiñizde qalurmén bütün özüm yığıçıda (17) qalmasa özidin meyve kéltüre almağandék sizler hem içimde (18) qalmasañız kéltürmessizler men özüm yığıçımén sizler (19) butaḳlarsızlar içimde qalğan ve men anıñ içide qalğan kişi [337] (1) köp meyve kéltürür çünkü mensiz hiç nerse kıla almassızlar (2) ve içimde qalmağan kişi butaḳdék taşqarığa teşlenip (3) qurup qalır ve anı terip otқа teşlep yandururlar ve sizler (4) içimde qalsañızlar ve sözlerim içiñizde qalsalar nime (5) tilegeniñizni sorarsızlar hem ul sizlerge berilür köp meyve (6) kéltürüp meniñ şāgirdlerim bolğanıñız birlen atam celāllanur (7) atam meni süygendék men hem sizlerni süyemén meniñ muḥabbetimde (8) qalıñlar men atamniñ emīrlerni tutup anıñ muḥabbetide (9) qalğandék sizler hem meniñ emīrlerniñ tutsañızlar meniñ (10) muḥabbetimde qalursızlar meniñ şadlıgım içiñizde qalıp (11) sizlerniñ şadlıgıñız tamām bolsun dép sizlerge bul sözlerni (12) aytdım bul meniñ emīrimdür men sizlerni süygenimdék (13) sizler hem bir biriñizni süyiñler dép dostları üçün (14) canını fedā

kılmağdın artuğ muhabbet kimde bolsa yoğdur sizler (15) buyurğanlarımni becā keltürseñizler meniñ dostlarım (16) dursızlar mundın kéyin sizlerni qul dép atamaymén zīrā ki (17) qul hocasınıñ qılğan işlerini bilmeydür ammā men sizlerni (18) dost dép atadım çünki atamdın eşitkenlerimni barçasini (19) sizlerge beyān qıldım sizler meni saylamağansızlar belki (20) men sizlerni saylap aldım hem barıp meyve keltürmek için [338] (1) ve meyveleriñiz dāyım qalmağ için sizlerni saldım ata meniñ (2) ismimde nime tilegeniñizni sizlerge bersün dép munı sizlerge (3) buyuramén bir biriñizni süyünler dép dünyā sizlerni düşmān (4) tutsa dünyā meni sizlerdin ilgeri düşmān tutqandur dép (5) biliñler dünyādın bolsañızlar érdi dünyā öznikilerni süyer (6) érdi ammā sizler dünyādın bolmağan için belki men sizlerni (7) dünyādın saylap alğan sebebdin dünyā sizlerni düşmān tutadur (8) qul hocasıdın uluğ émes dép sizlerge aytқан sözimni (9) yadlarıñızda tutuñlar meni kıvalağan bolsalar sizlerni hem kıvalarlar (10) meniñ sözümni tutğan bolsalar sizlerniñ söziñizni hem (11) tutarlar likin barça bularnı sizlerge ismim için qılurlar zīrā ki (12) meni yibergüçini bilmeydürler men kélip alarğa sözlemegen bolsam (13) érdi günāhları bolmas érdi emdi günāhlarığa ‘āzārları (14) yoğdur meni düşmān tutқан kişi atamnı hem düşmān tutadur (15) hiç kim qılmağan işlerni aralarıda qılmağan bolsam érdi (16) günāhları bolmas érdi emdi alarnı kördiler ve hem meni hem atamnı (17) düşmān tutdılar pes meni sebebsiz düşmān tutdılar dép (18) şerī‘atlarıda yazılğan söz becā kélmek için boldı ve men (19) sizlerge atamdın yibergen yıvındurğuçı ya‘nī atadın çıkқан (20) haqıqat rūhı sizlerge kélse ul meniñ huşuşımda şehādet [339] (1) berür ve sizler hem şehādet berürsizler zīrā ki sizler evveldin meni (2) birlen birge bolasızlar

(3) on altıncı bāb

(4) munı sizlerge taymaslığıñız için aytdım sizlerni keniselerdin (5) kıvalarlar likin bir vaqt kélür şul vaqtda sizlerni öldürgen (6) her kişi hudāğa hizmet qılıp turamén dép hayāl qılır (7) ve hem atanı hem meni bilmegen için sizlerge şundak iş qılurlar (8) likin sā‘at kélse sizlerge aytқан sözüm yādıñızğa kélsün (9) dép munı sizlerge aytdım ammā evveldin sizlerge munı aytmadım zīrā ki (10) sizler birlen birge érdim emdi meni yibergüçiçe barurmén ve hiç (11) biriñiz mendin qayda barasén dép soramaydur emdi munı (12) sizlerge aytқанım için köñilleriñiz hafalık birlen tolgandur (13) likin rastdın sizlerge aytamén meniñ kétmegim sizlerge yağısıdur (14) zīrā ki men kétmesem yıvındurğuçı sizlerge kélmes ammā kétsem (15) men anı sizlerge yiberürmen ve ul kélip

dünyānı gunāh üçün (16) ve ‘ādillık üçün ve hukm üçün ‘ayb kıur gunāh üçün (17) ya‘nı menge imān keltürmeslik üçün ‘ādillık üçün ya‘nı (18) atamğa barmağım ve meni hiç yine körmesliğiniz üçün hukm (19) üçün ya‘nı bul dünyānı başlığı hükmlengen üçün yine [340] (1) köp nerseni sizlerge aytmagım bardur lıkin el-hāl kötere (2) almassızlar ammā ul ya‘nı haqıkat rühi kélgende ul sizlerni (3) heme haqıkat birlen élder zırā ki ul özidin sözlemes belki her (4) eşiter sözni sözler ve kélür işlerdin sizlerge haber berür (5) ul meni celāllandurur zırā ki menikidin alıp sizlerge haber (6) berür bar ataniki nerseler menikidür bul sebebdin aytdım (7) menikidin alıp sizlerge haber berür bir azdın kéyin meni (8) körmessizler ve yine bir azdın kéyin meni körürsizler zırā ki men (9) atağa baramén dép uluqat şāgirdlerinin ba‘zıları bir (10) birige aytdılar bir azdın kéyin meni körmessizler ve yine bir azdın (11) kéyin meni körürsizler ve men atağa barurmén dép bizlerge aytkan (12) söziniñ ma‘nāsı nimedür dép ve aytdılar bir azdın kéyin (13) dégeni nimedür nime aytkanını biz bilmeymiz dép ‘isā özidin (14) nime soramaqçı bolğanlarını añlap alarğa aytdı bir azdın (15) kéyin meni körmessizler ve yine bir azdın kéyin meni körürsizler (16) dégen sözüm huşuşıda bir biriñizdin soraşasızlarmu (17) haq haq sizlerge aytamén sizler yıglarsızlar ve küyünürsizler ammā (18) dünyā şādlanur sizler kayğurursızlar ammā sizlerniñ kayğunuz (19) şādlıqқа eylenür hātun kişi tuğadurğan vaqtda kayğuradur (20) zırā ki anıñ sâ‘atı yetişgendür lıkin balanı tuğğandın kéyin [341] (1) kişi dünyāğa kélgenliğiniñ şadlığı birlen yine kayğusı yadığa (2) kélmes ve sizler hem emdi kayğurasızlar yine men sizler birlen (3) körüşürmén şul vaqtda köñilleriñiz şādlanur ve şādlığınıñız (4) sizlerdin hiç kim almas ve ul künde mendin hiç nime (5) soramassızlar haq haq sizlerge aytamén atadın meniñ (6) isimimde her nime tileseñizler anı sizlerge berür bul (7) vaqtğaça sizler hiç nerse isimimde tilemegensizler tileñler (8) şādlığınıñız tamām bolmaq üçün alursızlar bul sözlerni sizlerge (9) mişallar birlen sözledim men sizlerge tağı mişallar birlen sözlemes (10) vaqt kélür şul vaqt ata huşuşıda anuq haber berürmén ul (11) künde isimimde tilersizler ve sizler üçün atadın men sorarmén (12) dép aytmaymén zırā ki meni süyeniñiz ve hudādın çıkkanıñmğa (13) imān keltürgeñiñiz sebebidin ata özi sizlerni süyedür men (14) atadın çıkıp dünyāğa kélдим ve yine dünyānı qaldurup atağa (15) barurmén dép şāgirdleri anga aytdılar mene sen émdi (16) anuq sözleysén ve hiç bir mişal aytmaysén sen barça nerseni (17) bilesén ve hiç kim seni sorasa kérek émesdür dép émdi (18) bilemiz bul sebebdin sen hudādın çıkkanıñğa imān (19) keltüremiz dép ‘isā alarğa cevāb berdi el-hāl imān (20)

kéltürübsizlermü mene her kıysılarıñız özinikige taralğan [342] (1) sâ‘ at kélür ve hem émdi kélgendür ve meni yalguz kıaldurursızlar (2) lîkin men yalguz émesmen zîrâ ki ata meni birlen birgedür sizler (3) meniñ içimde selâmetlik tapınlar dép munı men sizlerge (4) aytdım dünyâda zahmet taparsızlar ammâ haıırcam‘ı bulunlar men (5) dünyanı yendim dép

(6) on yetinçi bāb

(7) bul sözlerdin kéyin ‘ isâ közlerini asmanğa köterip (8) aytdı ey ata sâ‘ at yetişgendür oğluñ seni (9) celāllandursun üçün sen oğluñnı celāllandurğıl anga (10) heme beşer üstige kıudret bergeninğék ul sen kıolığa bergen (11) barçalerğa hayât cavıdanı bersün dép yalguz haı kıudâ (12) bolğan seni ve sen yibergen ‘ isâ mesîhni tanığanları ul hayât (13) cavıdanıdur sen mence kıılmaıķa tapşurğan işini tamām kıılmaıķ birlen (14) men yerde seni celāllandurdum émdi ey ata dünyâ bolmasdın ilgeri (15) aldında mende bolğan calāl birlen meni sen celāllandurğıl (16) dünyādın sen mence bergen kıışilerge men ismiñni aşkâra kııldım (17) alar seniki érdiler ve sen alarnı mence berdiñ ve alar seniñ (18) söziñni tutdılar sen mence bergen bar nerseler sendindür (19) dép alar émdi añlabdurlar zîrâ ki sen mence bergen sözlerni (20) men alarğa berdim ve alar kıabül kıılıp meniñ sendin çıkқанımnı [343] (1) haı bilip seniñ meni yibergeninğe imān kéltürdiler men (2) alar üçün du‘ ā ‘ kıılamén dünyâ üçün émes belki sen mence bergen (3) kıışiler üçün du‘ ā ‘ kıılamén çünki alar senikidürler ve bar (4) meniki bolğan senikidür ve seniki bolğan menikidür ve men alar (5) içide celāllanğanmén ve mundın kéyin men dünyâda émesmén (6) lîkin alar dünyādadurlar ve men senge kélemén ey muıaddes ata mence (7) bergenleriñni alar bizniñğék bir bolsunlar dép öz ismiñde (8) saılağıl men alar birlen birge dünyâda bolğan vaııtda alarnı (9) seniñ ismiñde saııladım sen alarnı mence bergen érdiñ (10) ve men alarnı saııladım hem yazılğan söz kāmıl bolmaıķ üçün (11) helāk oğlıdın başka alarnıñ hiç kimi helāk bolmadı (12) émdi senge kélemén ve meniñ şādılığım alar içide kāmıl (13) bolsun dép munı dünyâda sözleydürmén men alarğa seniñ (14) söziñni berdim ve dünyâ alarnı duşmān tutdı zîrâ ki men dünyādın (15) bolmaıģandék alar hem dünyādın bolmaydurlar sen alarnı dünyādın (16) alğıl dép du‘ ā ‘ kıılmaymén belki alarnı yamanlıkıdın saıılağıl (17) dép men dünyādın bolmaıģandék alar hem dünyādın bolmaydurlar (18) alarnı haıkıatında muıaddes kıılğıl seniñ söziñ (19) haıkıatdur sen meni dünyāğa yibergendék men hem alarnı dünyāğa (20) yiberdim alar hem haıkıatda muıaddes bolsunlar dép alar üçün [344] (1) men özümni muıaddes

kılamén ve bular ğına émes belki alarnıñ (2) sözleri birlen mence ĩmān keltürgen kişiler üçün dāhī du‘ ā’ (3) kılamén sen ey ata meniñ içimde ve men seniñ içinde (4) bolğandék barçaları hem bir bolsunlar ve hem içimizde bir bolsunlar (5) dép dünyā sen meni yibergeñiñge ĩmān keltürsün üçün sen (6) mence bergen celālnı men alarğa berdim biz bir bolğandék alar hem bir (7) bolsunlar dép men alarnıñ içleridemén ve sen meniñ (8) içimde bolğıl birlikke kāmıl bolsunlar dép sen meni (9) yibergeñiñni hem sen meni süygeñidék alarnı hem süygeñiñni (10) dünyā bilsün dép ey ata tilegim şuldur sen mence bergen (11) kişiler men bolğan yerimde meniñ birlen birge bolubsén mence bergen (12) celālını körsünler dép zīrā ki dünya binā bolmasdın ilgeri (13) sen meni süygendürsén ey ‘ādil ata dünyā hem seni bilmedi līkin (14) men seni bildim ve bular sen meni yibergeñiñni bildiler men alarğa (15) seniñ ismiñni bildürdim hem bildürürmén sen meni süygendék (16) bolğan maħabbet içleride bolsun ve men içleride bolay dép

(17) on sekizinçi bāb

(18) ‘isā bul sözleri aytıp şāğirdleri birlen ķedron soynıñ (19) nargı tarafigā çıkıp bardı anda bir bağ bar érdi anga ul [345] (1) şāğirdleri birlen kirdi ve anı duşmān ķolıġa tutup bergüçi (2) bolğan yahūdā hem bul caynı bilür érdi zīrā ki ‘isā şāğirdleri (3) birlen köp kerre anda yıġılışur érdi pes yehūdā fevcni ve uluğ (4) ĩmāmlarnıñ ve ferīsilerniñ ģizmetķarlarını özi birlen birge (5) alıp anda fānuslar ve meş‘ aleler ve yaraķlar birlen keldi ‘isā (6) özige nime bolurını barçasini bilip aldılarıġa çıkıp alarğa (7) kimni izleysizler dedı nāşeretliġ ‘isānı dép anga cevāb (8) berdiler ‘isā alarğa aytdı ul mendür men dép ve anı tutup (9) bergüçi bolğan yahūdā hem alar birlen birge turup érdi ve ul (10) mendür men dégende alar keyin kaytıp yerge tüşdiler yine (11) alardın kimni izleysizler dép soradı alar nāşeretliġ ‘isānı (12) dediler ‘isā cevāb berdi men sizlerge ul mendür men (13) dép aytdım pes meni izleseñizler uşbularnı yiberiñler (14) şundaķ sen mence bergenlerniñ hiç kimni yoķaltmadım dép aytkan (15) sözi becā kelsün dép ve sim‘un peŗrusniñ ķılıçı bar (16) érdi anı alıp uluğ ĩmāmniñ ķulını çaçıp oñ ķulaġını (17) kesiپ aldı ul ķulniñ atı malħus érdi ammā ‘isā peŗrusķa (18) aytdı ķılıçıñnı ķınıġa salġıl ata mence bergen kāseni men (19) içmeymü dép ul vaķt fuç ve miñ başı ve yehūdilerniñ (20) ģizmetķarları ‘isānı tutup baġlap evvel anı ģanāġa alıp [346] (1) keldiler ul bul yılda uluğ ĩmām bolğan kayāfāniñ kayın atası (2) érdi ammā ģalk üçün bir kişiniñ ölmegi yaħşıraqdur (3) dép yehūdilerġa meşlehet bergen kişi kayāfā érdi sim‘un (5)

peþrus ve baþka bir řāgird ‘isāğa érgeřdiler bul řāgird (6) uluğ imāmın aşnası bolup
 ‘isā birlen uluğ imāmın (7) ĥavılısığa kēldi ammā peþrus eşik yanında taşkarı turup (8)
 érdi ba‘ de imāmın aşnası bolęan ul baþka řāgird çıķıp (9) darvazaban ĥātunęa sözlep
 peþrusnı alıp kirdi ul (10) çorı ya‘nī darvazaban ĥātun peþrusķa aytdı sen hem bul (11)
 kişini řāgirdleridin émessénmü dép ul émesmén dédi (12) ul arada ĥullar ve
 ĥizmetkārlar ot yaķıp turęan érdiler (13) zīrā ki savuķ érdi ve turup isinür érdiler ve
 peþrus hem (14) alar birlen birge turup isinür érdi ve uluğ imām ‘isādın (15) řāgirdleri
 ve ta‘limi ĥuřuřıda saval kıldı ‘isā anga (16) cevāb berdi men aşkārā ‘ālemęa sözledim
 barça yehūdiler (17) yıęılıřaduręan kenīsada ve ĥudā üyide her vaķt ta‘līm berdim (18)
 ve yaşurun ĥiç nime sözlemedim ne sebebdin mendin soray (19) sen alaręa nime
 aytkanım ĥuřuřıda eşitken kişilerdin (20) sorağıl mene alar nime aytkanımın biledürler
 dép ul munı (21) aytkanda anda turęan ĥizmetkārların biri ‘isānıñ yüziğe [347] (1)
 şapa urup aytdı uluğ imāmęa řundaķ cevāb berürsénmü (2) dép ‘isā anga cevāb berdi
 men yamanlık aytkan bolsam (3) yamanlık bolęannı körsetkil ammā sözim yaĥşı bolsa
 nime üçün (4) meni urasén dép ve ĥannā anı bağlığ bolęan ĥalda uluğ imām (5) bolęan
 ĥayāfāęa yiberdi ammā sim‘un peþrus isinip turup (6) érdi anga aytdılar sen hem anıñ
 řāgirdleridin émesmüsén (7) dép ul inkār kılıp yoķ dédi uluķat ĥulaęını peþrus (8)
 kėsken ĥulnıñ yaķını bolęan uluğ imāmın ĥullarının (9) biri érdi men seni anıñ ĥařıda
 bağda körmedimmü dép (10) peþrus yine inkār kıldı ve şul oķ sā‘at ĥuros kıçkırdı (11)
 ul kişiler ‘isānı ĥayāfādın maĥkemeęe alıp kēldiler ve kün (12) érte boldı ve murdār
 bolmaylık belki fişnı yiyeylik dép (13) maĥkemeęe kirmediler pes pilaşus alaręa çıķıp
 aytdı bul (14) kişini nime ĥuřuřıda ‘ayblaysızlar dép alar cevāb berip (15) anga aytdılar
 bul gunāĥkār bolmasa érdi bizler anı senęe tutup (16) bermes érdük dép pilaşus alaręa
 aytdı sizler anı alıp (17) öz řerī‘ atıñız boyıça ĥukm kılıñlar dép yehūdiler anga aytdılar
 (18) kişi öldürmekke bizęe cā‘iz émesdür dép řundaķ ĥandaķ (19) ölüm ölmegi
 ĥuřuřıda ‘isānıñ aytkan sözi becā kēlsün (20) dép pilaşus yine maĥkemeęe kirip ‘isānı
 çağırıp anga [348] (1) aytdı sen yehūdilerin pādřāĥımsén dép ‘isā cevāb (2) berdi öz
 öziñdin munı aytasénmü yā ki başkalar meniñ (3) ĥuřuřımda senęe sözledilermmü dép
 pilařus cevāb berdi (4) āyā men yehūdīmu seniñ ĥavmıñ ve uluę imāmlar seni menęe (5)
 tapşurdılar sen nime ĥılęansén dép ‘isā cevāb berdi (6) meniñ pādřāĥlıęım bul dünyādın
 émesdür meniñ pādřāĥlıęım (7) bul dünyādın bolsa érdi yehūdileręa tapřurılmasun dép
 (8) ĥizmetkārlarım suķuřur érdiler émdi meniñ pādřāĥlıęım mundın (9) émesdür dép

pilaṭus anga aytdı pes sen pādšāhsénmü (10) dép ‘isā cevāb berdi sen meni pādšāh dép aytasén şünüş (11) üçün tuğuldum şünüş üçün dünyāğa keldim tā ki haqlıqqa (12) şehādet bergeymén haqlıqdın bulğan her kişi tavşımını eşitedür (13) dép pilaṭus anga aytdı haqlıq nimedür dép munı aytıp yine (14) yehūdilerğa çıkıp alarğa aytdı men anda hiç bir ‘aybnı tapmaymén (15) ammā fişhda birevni sizlerge ḥalāş kılmaķım ‘ādetleriñiz bar pes (16) yehūdileriñ pādšāhsını sizlerge ḥalāş kılısam yaratasızlarmu (17) dép ul vaķt yine barçaları kışķırıp aytdılar munı émes (18) belki barabasnı dép bul barabas karakçı érdi

(19) on toķuzunçı bāb

(20) ul vaķt pilaṭus ‘isānı alıp urdurdı ve ‘asker [349] (1) ḥalkı tikendin tāc kılıp anıñ başığa koyup anga kızıl (2) kiyim kiydürüp aytdılar esselām ey yehūdileriñ pādšası (3) dép yüzige şapa urdılar yine pilaṭus taşķarı çıkıp (4) alarğa aytdı mene men munı sizlerge çıkaramén men anda hiç bir (5) ‘aybnı tapmaymén dép biliñler dép ul vaķt ‘isā tiken (6) tācı birlen kızıl kiyim kiyingen bolup çıķdı ve pilaṭus alarğa (7) mene ul kişi dedit pes uluğ imāmlar ve ḥizmetkārılar anı (8) körüp anı ḥaķķa asķıl ḥaķķa asķıl dép kışķırdılar (9) pilaṭus alarğa sizler anı alıp ḥaķķa asıñlar zīrā ki men (10) anda ‘ayb tapmaymén dedit yehūdiler anga cevāb berdiler (11) bizleriñ şerī‘atımız bar ve bul şerī‘at boyıça ul öltürölse (12) kérekdür zīrā ki ul özini ḥudā oğlı kıldı pilaṭus (13) bul sözni eşitip andın köp kórķdı ve yine maḥkemege (14) kirip ‘isāğa aytdı sen kaydın bolasén dép līkin ‘isā (15) anga cevāb bermedi pilaṭus anga aytdı mence söylemeysénmü (16) seni ḥaķķa asmaķķa ve hem kütķarmaķķa ḳudretim bar ékeni bilmeysénmü (17) dép ‘isā cevāb berdi senge yukarıdın berilmegen bolsa (18) érdi seniñ mence yeteturğan hiç ḳudretiñ bolmas érdi bul (19) sebebdin meni senge tapşurğan kişiniñ gunāhı uluğraqdur (20) dép mundın keyin pilaṭus anı kütķarmaķķa ister érdi [350] (1) ammā yehūdiler kışķırıp aytdılar anı kütķarsañ kayşeriniñ (2) dostı émes sen zīrā ki özini pādšāh kılğan kayşerğa karşı (3) turadur dép pilaṭus bul sözni eşitip ‘isānı (4) çıkarıp lipustrutun ve ‘ibrānīçe cabbāşa dégen yerge ḥukm ornığa (5) olturdı ul vaķt fişhdın ilgerige cum‘a küni ve altınçı (6) sâ‘atça érdi ve pilaṭus yehūdilerğa aytdı mene sizleriñ (7) pādšahiñız dép ammā alar def kıl def kıl anı ḥaķķa asķıl (8) dép kışķırdılar pilaṭus alarğa aytdı mene sizleriñ (9) pādšahiñızni ḥaķķa asaymu dép uluğ imāmlar cevāb berdiler (10) kayşerdin başķa pādšāhimız yokdur dép āhirde anı ḥaķķa (11) asmaķ üçün alarğa tapşurdı alar ‘isānı alıp çıkardılar (12) ul öz

haçını köterip baş süngük yere ‘ibrānīçe celcese¹⁰ (13) dégen yerge çıkıp bardı anda anı
 haçka asdılar ve anı (14) birlen başka iki kişini iki yanığa ve ‘isānı ortalarığa (15)
 asdılar ve pilaṭus haṭ yazıp hāç üstige koydı anda (16) yehūdīler pādšāhsı bolğan
 nāşeretlīg ‘isā dép yazılğan (17) érdi bul haṭnı yehūdīlerniñ köbisi okudılar zīrā ki (18)
 ‘isā haçka askan yer şehrge yaqın érdi ve ‘ibrānīçe ve yunaniçe (19) ve rūmīçe yazılğan
 érdi pes yehūdīlerniñ uluğ imāmları (20) pilaṭuska aytdılar yehūdīlerniñ pādšāhsı dép
 yazmağıl [351] (1) belki men yehūdīlerniñ pādšāhsı men dép aytkanını yazğıl (2) dép
 pilaṭus cevāb berdi yazğanımnı yazdım dép ‘asker (3) halkı ‘isānı haçka askan vaqtda
 anı kiyimini alıp (4) tört hışse kıldılar her bir ‘asker kişisige bir hışse (5) ve hem
 köylegini aldılar bul köylegi tikişsiz érdi belki (6) başdın ayakka tokulğan érdi şul
 sebebdin bir birige (7) aytdılar anı yırtmaylıq ul kimniki bolğay dép çek (8) taşlaylıq
 dép şundaḡ kiyimimni aralarığa bölüp köylegim (9) üçün çek teşlediler dép yazılğan söz
 becā kélmek üçün (10) ‘asker halkı şundaḡ kıldılar ve ‘isānı haçı yanında anası (11) ve
 anasınıñ hemşiresi meryem klavpānıñ hātunı ve mecdeliyelik (12) meryem turar érdiler
 ul vaqt ‘isā anası ve özi süygen (13) şāgirdini anda turgannı körüp anasığa aytdı ey
 mene (14) seniñ oğlın dép ba‘ de şāgirdiğa aytdı mene seniñ (15) anañ dép ve ul vaqtdın
 keyin ul şāgird anı öziğe aldı (16) mundın keyin ‘isā yazılğan söz becā kélmek üçün
 barça (17) nerseler tamām bolğannı bilip susadım dédi anda sirkege (18) tolturğan bir
 savut bar érdi ve alar bulutnı sirkege batırıp (19) kāmış üstige koyup anıñ ağızığa
 köterdiler ve ‘isā (20) sirkeni tatqanda aytdı bitkendür dép başını tüben salıp [352] (1)
 rūhını teslim kıldı yehūdīler bolsa ul vaqt cum‘a küni (2) bolğan sebebdin sebt küni
 bedenler haçda qaldurmaslıq (3) üçün pilaṭusdın alarnıñ baltırını sindürüp yerge (4)
 tüşürmekni istediler zīrā ki ul sebt küni uluğ érdi (5) anıñ üçün ‘asker halkı kélip anıñ
 birle birge asılğan (6) kişilerinñ evvelğısınınñ hem ikinçisininñ baltırlarını (7) sindürdiler
 likin ‘isāğa kélgende anıñ ölüp kétgenini (8) körüp baltırlarını sindürmediler belki
 ‘asker halkınınñ (9) beri niza‘ birlen qabırğasını çançdı ve şul sā‘at qan birlen su (10)
 çıqdı ve anı körgen kişi şehādet berdi ve anıñ şehādeti (11) haqdur ve sizler hem imān
 keltürmek üçün haq aytdım dép (12) ul biledür zīrā ki anıñ süñegi ötülmesün dép (13)
 yazılğan söz becā kélmek üçün bul iş vāqi‘ boldı ve yine (14) bir başka yazu aytadur
 kimni çançkanlarını körürler dép (15) andın keyin yehūdīlerdin qorqup yaşurun gine
 ‘isānıñ (16) şāgirdi bolğan aramasılığ yūsuf pilaṭusdın ‘isānıñ (17) tenini tüşürmekke

¹⁰ Aslı İbranica Gulgota olan yer adı Arapça kaynaklarda Calcala olarak geçer ancak burada Celcese olarak kaydedilmiştir.

izn tiledi ve pilaṭus izn bergende ul (18) barıp ‘isānıñ bedenini tüşürdi ve andın burun tünde (19) ‘isāğa kélgen niḱodimus hem kélip yüz қадақ leb қatısturған (20) mürr ve şebr alıp keldi pes ‘isānıñ bedenini tüşürüp [353] (1) yehūdiler defn qılmaқnıñ ‘adetıǵa muvāfiq anı ‘aṭır birlen nazik (2) bozlarga oradılar ve asılған yeride bir baǵ bar érди ve baǵda (3) hiç kim қoyulmaған bir kör bar érди yehūdilerniñ cum‘a (4) küni bolған sebebdin ‘isānı anda қoydılar zīrā ki kör (5) yaқın érди

(6) yigirminçi bāb

(7) yekşenbe küni tañ birlen émdi қараңǵu ékende mecdeliye meryem (8) kör yanıǵa kélip taşnıñ kördin aǵdarılғанını kördi (9) pes yügürüp sim‘un peṭrusǵa ve ‘isā süygen ikinçi (10) şāgirdǵa kélip alarǵa aytdı ékeni kördin alıp kétibdürler (11) ve қayda қoyғанlarını bilmeymiz dép şul vaқt peṭrus ve ikinçi (12) şāgird çıkıp körge keldiler alar ikisi birge yügürdiler (13) likin ikinçi şāgird peṭrusdın téz yügürüp ilgeri (14) körge yetdi ve égilip қарap kefen bozları yatқannı kördi (15) likin kirmedi arқasıdın sim‘un peṭrus yetip kélip (16) körge kirip bozlar yatқannı kördi ve ‘isā başıda (17) bolған roymal bozlar birlen birge yatmayan başқа yerde türülgen (18) yatқан érди ul vaқt ilgeri körge kélgen ikinçi (19) şāgird hem kirdi ve körüp imān keltürdi zīrā ki alar ‘isā (20) ölüklerdin tirilse kérek деп yazılған sözni henüz [354] (1) bilmediler şāgirdler yine öz caylarıǵa қaytdılar ammā meryem (2) kör aldıda taşқarı turup yıǵladı ve yıǵlap körge égilip (3) қарағанда ‘isānıñ bedeni yatқан yerde aқ kiyimlik iki (4) firışte birisi başıda ve birisi ayaǵıda olturғанını kördi (5) alar anga aytdılar ey ḥātun nimege yıǵlaysén деп ul alarǵa (6) aytdı meniñ ékemni alıp kétibdürler ve anı қayda қoyғанını (7) bilmeymén деп munı aytıp arқаǵa eylenip қарap ‘isā (8) turғанını kördi likin ‘isā ékenni bilmedi ‘isā anga (9) aytdı ey ḥātun nime üçün yıǵlaysén kimni izleysén деп ul (10) ḥātun baǵbandur oylap anga aytdı ey éke sen anı (11) alған bolsañ қayda қoyғанını menge aytkıl men anı alay (12) деп ‘isā anga ey meryem dédi ul eylenip қарap anga (13) aytdı rabbuni ya‘nī ey üstād деп ‘isā anga aytdı menge tegme (14) zīrā ki men henüz atamǵa çıқmadım ammā birāderlerimǵa barıp alarǵa (15) aytkıl men atamǵa ve atañızǵa men ḥudāyımǵa ve ḥudāyıñızǵa çıkıp (16) barurmén деп mecdeliye meryem barıp ékeni körgenini ve ul anga (17) munı sözlegenni şāgirdlarǵa ḥaber berdi şul yekşenbe küni (18) keçқurun şāgirdleri yıǵılıp yehūdilerdin қorқup (19) éşiklerini beklegen vaқtda ‘isā anda kélip ortada turup (20) alarǵa aytdı sizlerge selām bolsun деп munı étip alarǵa [355] (1) қollarını ve қabırǵasını körgüzdi şāgirdler bolsa ékeni (2) körüp süyindiler

yine alarğa aytdı sizlerge selām bolsun (3) ata meni yibergendék men hem sizlerni yiberemén dép munı aytıp (4) dem ürüp alarğa aytdı muqaddes rûhnı alıñlar sizler (5) qaysılarınñ gunāhını kécürürsizler alarnıñ gunāhı kécilgendür (6) qaysılarınñ gunāhını qaldurursızlar alarnıñ gunāhı qalır (7) dép ve on iki şāgirdniñ biri ya‘ nī ikiz atalğan şomā (8) ‘isā kélgen vaqtda aralarında émes érdi anga başqa (9) şāgirdler biz ékeni kördük dédiler lîkin ul alarğa aytdı (10) qollarıdaki mîh dağlarını körmesem ve barmağımın mîh dağlarığa (11) silmesem ve qolumnı qabırğasığa silmesem imān keltürmesmén dédi (12) ve sekiz kündin keyin şāgirdleri yine üyde érdiler ve şoma hem alar (13) birlen birge érdi eşik beklegen vaqtda ‘isā kélip ortada (14) turup sizlerge selām bolsun dédi ba‘ de şomağa aytdı (15) barmağın munda sozup meniñ qollarımğa qarağıl (16) ve qoluñnı sozup qabırğamğa silgil ve imānsız qalmağıl ammā (17) imānlıq bolğıl dép şomā anga cevāb berdi ey ékem ve ey (18) hūdāyım dép ‘isā anga aytdı şomā meni körgeñ sebebdin (19) imān keltürdiñ hoşā meni körmeyin imān keltürgeñ (20) kişilerinñ celāllarığa dép ve başqa köp mu‘ cize ‘isā [356] (1) şāgirdleri aldıda körgüzdi alar bul kitābda yazılmağandır (2) ammā ‘isā hūdānıñ oğlu mesîhdür dép imān keltürinler (3) ve imān keltürüp anıñ ismide hayāt-ı cāvīdānnı tapınlar (4) dép bul sözler yazılğandır

(5) yigirme birinçi bāb

(6) mundın keyin ‘isā yine şāgirdleriğa tiberiyes dēñizi yanıda (7) özini körgüzdi ammā körüñi mundaq érdi sim‘un peṭrus (8) ve ikiz atalğan şomā ve celildegi qanālıq nasana‘el ve zebedī (9) oğulları ve şāgirdlerdin başqa ikisi birge érdiler sim‘un (10) peṭrus alarğa aytdı men balıq tutmaqqa barurmén dép anga (11) aytdılar biz hem seniñ birlen barurmız dép çıqıp tez kémege (12) olturdılar lîkin ul tünde hiç nime tutmadılar ammā tañ atқан (13) vaqtda ‘isā dēñiz lebide turğan érdi lîkin şāgirdleri (14) ‘isā ékenini bilmediler pes ‘isā alarğa aytdı ey ferzendler (15) ta‘ āmıñız yoқmu деп anga yoқ деп cevāb berdiler ul (16) alarğa aytdı tornı kémenıñ oñ yanığa salınlar hem (17) tutarsızlar деп alar şundaq saldılar érse köp balıq (18) tüşkenidin tornı tartıp ala almadılar ul vaqt ‘isā (19) süygeñ şāgird peṭrusқа aytdı bul ékedür деп sim‘un [357] (1) peṭrus bul ékedür dégenini eşitip bēlige kiyim bağladı (2) zīrā ki yelanğaç érdi ve özini dēñizge teşledi ve başqa (3) şāgirdler balıqlıq tornı tarta tarta kéme birlen kēldiler çünki (4) dēñiz lebidin yıraқ émes belki iki yüz kezçe yıraқ érdiler (5) dēñiz lebigе çıkқanda otluğ kömür yatқанını ve üstide nān (6) birlen balıq yatқанını kördiler ‘isā alarğa aytdı

émdi (7) tutқан балықларыңыздын алып келинлер деп sim‘un peṭrus (8) kette балыққа толған
 tornı деңиз lebigе tartıp aldı ḥisābı (9) bir yüz ellik üç érди балық şundaқ көp bolsa hem
 tor (10) üzülmedi ‘isā alarğa kелинler ta‘ām yеңler dеди ammā éke (11) ékenini bilip
 şāgirdlerniñ hiç biri sen kim sen деп (12) soramaққа cur’et қилмади ‘isā kелиp nān alıp
 alarğa (13) berdi ve şundaқ ham балықnı berdi ‘isā ölüp tirilgendi (14) kéyin
 şāgirdleriğa körünüp bul émdi üçünçi meratebe érди (15) pes alar ta‘āmnı yép bolғanda
 ‘isā sim‘un peṭrusқа aytdı ey (16) yonā oғlı sim‘un sen meni alardın көp süyersénmü
 деп (17) ul anga seni süygenimni özün bilesén dеди ‘isā anga (18) aytdı қозılarımnı
 күтkil деп yine ikinci meratebe anga (19) aytdı yonā oғlı sim‘un sen meni süyesénmü ul
 anga aytdı (20) bile éke seni süygenimni özün bilesén деп ‘isā anga [358] (1) aytdı
 қойларımnı күтkil деп üçünçi meratebe anga (2) anga aytdı ey yonā oғlı sim‘un sen
 meni süyesénmü деп üçünçi (3) meratebe meni süyesénmü dégenige ḥafālenip peṭrus
 anga aytdı (4) ey éke nime bolsada sen bilesén seni süygenimni özün (5) bilesén деп
 ‘isā anga aytdı қойларımnı күтkil ḥaқ (6) ḥaқ senge aytamén yaş bolғanıñda özün
 béliñni baғlap (7) özün tilegen yerge yürür érдиñ қarıғандın kéyin (8) қollarıñnı
 sorarsén hem başқа kişi béliñni baғlar ve özün (9) tilemegen yerge seni ilter деп éke
 munı peṭrus қандақ ölüm (10) birlen ḥudāğa temcід қılmaқını beyān қılıp aytdı ve munı
 aytıp (11) menge érgeşip kélgil деп anga aytdı peṭrus eylenip (12) қарap ‘isā süygen
 hem ul kéçki ta‘āmda ‘isānıñ (13) kökregige süyenip ey éke seni kim duşmān қolıға
 tutup berür (14) dégen şāgird anga érgeşip barғannı көrdi peṭrus anı (15) көрүp ‘isāğa
 aytdı ey éke bul nimedür деп ‘isā (16) anga aytdı kélgenimçe ul қalsun деп tilesem
 seniñ nime (17) işiñ bar sen menge érgeşip kélgil деп pes birāderler (18) arasında bul
 şāgird ölmes dégen söz çıқdı likin (19) ‘isā anga ul ölmes деп aytmadı belki kélgenimçe
 ul (20) қalsun деп men tilesem seniñ nime işiñ bar деп [359] (1) aytdı bul işler ḥuşuşıda
 şehādet berip bularnı (2) yazғuçı şul şāgirddür ve anıñ şehādeti ḥaқdur деп (3) bilemiz
 ve ‘isā bulardın başқа қılған көp işleri bar (4) likin alarnı bir bir yazılған bolsalar
 yazılған kitāblar dünyāğa (5) sıғmas érди деп oylaymız āmīn

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

3.1. İSİMLER

3.1.1. İsimlerde Yapım

Yuhanna İncili çevirisinde isim yapımında kullanılan ekler, Çağatay ve Özbek Türkçelerinde kullanılan eklerle aynıdır.

3.1.1.1. İsimden İsim Yapan Ekler

/+lġ / ¹¹	at+lġ ¹² 278/8(1) ¹³
/+lġk /	karāngu+lġk 278/7(3), ħaġ+lġk 286/20(2)
/+şer, /+er/ ¹⁴	iki+şer 283/3(2), üç+er 283/3(4)
/+e/ ¹⁵	kéç+e 292/18(7)
/+çe/ ¹⁶	ber+çe 278/15(2), men+gu+çe 289/13(3), yunan+i+çe 350/18(11), kez+çe 357/4(8)
/+ge/	öz+ge 291/12(7)
/+çl/ ¹⁷	oraġ+çl 291/9(2), yalġan+çl 313/1(4)

¹¹ Bu ek Eski Türkçeden beri görülen en yaygın eklerden biridir. Çok kere -lık / -lik / -luk / -lük ekiyle karıştırılır. Asıl olarak bulunma, âitlik ve münâsebet ifâde eden sıfatlar yapar. Bang, eki il- ‘eklemek’ + eylemden ad yapan g ekinin birleşmesiyle oluştuğunu ileri sürer. Gabain, +l^og, +l^og ekinin bir şeyle techiz edilmiş olmayı bildirdiğini ve genellikle sıfatlar yaptığını ifade etmekte ve Moğolcadaki -lık biçiminin de “bir şeyle techiz edilmiş olan şey” anlamına geldiğine dikkat çekmektedir. (Gabain & Akalın, 2000, s. 44).

¹² atlıġ ‘adlı, ünlü, meşhur’ (< at ‘ad’ + lġ) sözcüğü at ‘ad, isim’ sözcüğüne + lġ ekinin eklenmesiyle biçimlenmiş bir sözcüktür. Sözcük Çağatayca sözlüklerde atlıġ/atlık ‘adlı, meşhur, namdar, nevsum’ şeklinde kaydedilmiştir. Sözcüğün kökü Räsänen’de *at ‘ad, itibar’ şeklinde kaydedilmiştir. DTS’de atlıġ I maddesinde ‘adlı, meşhur, namlı’ şeklinde açıklanmıştır. Clauson 1 atlıġ (adlıġ) şeklinde maddebaşı olarak verdiği sözcüğü 1 at ‘adlı’ kökünden getirmiştir ve sık sık özel ad ve unvan olarak kullanıldığı ifade etmiştir (Clauson, 1972, s. 54b-55a).

¹³ Şekil özellikleri kısmında ilgili başlık altındaki örneklerin geçtiği yer sırasıyla şu metotla gösterilmiştir: sayfa sayısı / satır sayısı (kelime sırası).

¹⁴ Bu ekler de sayılarda kullanılan isimden isim yapma eklerinden biridir. İşlekliliği tam olup asıl sayı isimlerinden dağıtma sayı isimleri yapar: bir-er, iki-şer, üç-er gibi. Bu ek aslında yalnız -ar, -er şeklinde idi. -şar, -şer şekli hece bölünmesi be-şer, şeklinde olan beş-er’in tesiri ile ortaya çıkmıştır. Eski Türkçede ek -ar, -er, -rar, -rer idi: bir-er, iki-rer gibi. Burada da -rar, -rer’in, hece bölünmesi bi-rer şeklinde olan bir-er’in tesiri ile ortaya çıktığı görülüyor. İşte bu -rar, -rer sonradan yerini -şar, -şer’e bırakmış ve Batı Türkçesinde ek -ar, -er, -şar, -şer şeklinde kullanıla gelmiştir. Konsonantla biten köklere de -şar, -şer getirilir. (Ergin, 2013, s. 170).

¹⁵ Eski verme-bulunma hâli ekinin ‘geç, geç vakit’ anlamındaki “kéç” sözcüğü ile kalıplaşması neticesinde meydana gelmiş olan bu kelime +e/ eki artık bir yapım eki olarak değerlendirmelidir (Tekin, 2000 s. 80).

¹⁶ Aslında eşitlik durumu eki olan bu ek, özellikle işaret ve soru zamirleriyle kalıplaşarak ‘... gibi’, ‘... kadar’ anlamlarında kalıcı sıfatlar da yapmıştır (Alyılmaz, 2011, s. 94).

/ (D) nçI /	iki+nçI 282/14(1), üç+ünçI 285/1(1), beş+inçI 292/(1), altı+nçI 288/16(6), on+unçI 281/9(1)
/+giri/ ¹⁸	il+giri 279/6(7)
/+II/ ¹⁹	kız+ıl 349/1(9)
/+düz/	kün+düz 313/15(2)

3.1.1.2. Fiilden İsim Yapan Ekler

Yuhanna İncilinde fiilden isim yapmak için kullanılan ekler şunlardır:

/-ün/ ²⁰	büt-ün 305/7(1), yak-ın 287/3(8),
/-ık/ ²¹	aç-ık+mas 300/7(4)
/-ığ/ ²²	kat-ığ 298/16(6), kıl-ığ+ı 325/16(4)
/-k/ ²³	uşa-k+lar+nı 298/8(1), yaru-k+lıg+ı 321/12(1), yıra-k 357/4(3),

¹⁷ İşlek bir ek olan bu ek, metinde hem meslek mensubu hem de bir işi alışkanlık haline getirmiş kişi anlamında isimler/sıfatlar türetir.

¹⁸ Eski Türkçedeki yön gösterme hâli eki /+GARU/'nun kalıplaşarak düzlük-yuvarlaklık uyumu ve gerileyici benzeşme neticesinde aldığı şekildir.

¹⁹ Eski Türkçe döneminden beri iki kelimede (kızıl, yeşil) görülür ve renk adları türetmekte kullanılır (Tekin, 2000, s. 83).

²⁰ bütün 'bütün' (< büt- 'bitmek, tamamlamak, sona ermek; ses kesilmek, alçalmak' -ün) sözcüğü büt-eylemine -Xn ekinin eklenmesi sonucunda hareketin bitmesinden sonra ortaya çıkan bir ürünü göstermiştir. Sözcük Çağatayca sözlüklerde 'bütün, tamam' anlamıyla görülmektedir (Clauson, 1960 s. 130v6). Sözcük Eski Uygurcada bütün 'tam, bütün'. DLT'de bütün 'tam, asıl, bütün' (Kaşgarlı, 2013 s. 398); KB'de bütün 'tam, asıl, bütün'; Eski Kıpçakçada ise bitün, bütün 'bütün, tam; sahil, sağlam' (KTS: 40) biçimlerinde görülmektedir. Etimolojik sözlüklerde büt- 'bitmek, tamamlamak, sona ermek; ses kesilmek, alçalmak' eylemine dayandırılan sözcük kaynaklarda 'bütün, tamam' anlamlarıyla kaydedilmiştir (Eckmann, 1966, s. 64). Doerfer sözcüğün Moğolca, Çeremışçe ve bazı Balkan dillerinde Türkçeden alıntı olarak bulunduğunu aktarmıştır.

²¹ açog/k 'açık' (< aç- 'açmak' -og/k) sözcüğü aç- 'açmak' eylemine gelerek -(O)k ekinin eklenmesiyle türemiş gir sıfattır. Eklendiği eylemde eylemin sonucunu bildirir. Sözcük Çağatayca sözlüklerde açık 'açık' biçiminde kaydedilmiştir. Sözcük Eski Uygurcada açık 'açık'; DLT'de açık 'açık'; KB'de açık 'açık'; Harezmi Türkçesinde açık 'açık, temiz'; Eski Kıpçakçada ise açık 'açık, örtülü olmayan; keşfedilmiş; bulutsuz, açık hava, fethedilmiş, ele geçirilmiş; aşkar, meydana, ortada'; Osmanlıcada ise açug/açuk 'açık, temiz' biçimlerinde kaydedilmiştir. Etimolojik sözlüklerde ve kaynaklarda ise aç- 'açmak' eylemine dayandırılan sözcük için 'açık, belli, anlaşılır, arkadaşça' anlamları kaydedilmiştir. Röhrborn ve Erdal sözcüğü ikinci hecesinde /o/ ile açok şeklinde okumuşlardır. (Teres, 2009, s. 198).

²² katık 'katı, sert; güç' (< kat- 'sert olmak, sağlam olmak' -ık) sözcüğü kat- 'sert olmak, sağlam olmak' eyleminin eylem sıfatıdır. Çağatayca sözlüklerde katıg, katık biçiminde ve 'katı, sert; güç' anlamlarıyla yer almaktadır. Sözcük Eski Uygurcada katag 'katı, sağlam', katıg 'katı, sağlam'; DLT'de katıg 'katı, sağlam'; Harezmi Türkçesinde katıg 'katı, sağlam'; Eski Kıpçakçada ise katı, kattı 'katı, sağlam'; Osmanlıcada katı 'katı, sert' biçimlerinde kaydedilmiştir. Etimolojik sözlüklerde ve kaynaklarda kat- 'sert olmak, sağlam olmak' eylemine dayandırılan sözcük için 'katı, sert; güç' anlamları kaydedilmiştir. (Teres, 2009, s. 203).

²³ uşak/g 'ufak, küçük' (< *uvşa- 'ufalamak' -k) sözcüğü *uvşa- 'ufalamak' eyleminin eylem sıfatıdır, krş. ET uvşak 'küçük', DLT uşal- 'ufalanmak', uşat-, uşat- 'parçalamak, ufaltmak'. Çağatayca sözlüklerde uşag, uşak biçimlerinde 'ufak, küçük, parçalara ayrılmış' anlamlarında yer almaktadır. Sözcük Eski Uygurcada ufşak 'ufak, küçük', uvşak 'ufak, küçük' (TT VII: 36); uşak 'ufak, küçük'; DLT'de uşak 'ufak, küçük; iftira'; KB'de uşak 'ufak, küçük'; Harezmi Türkçesinde uşak 'ufak, küçük'; Eski Kıpçakçada ise uşak 'çok küçük'; Osmanlıcada da 'küçük; küçük çocuk' biçimlerinde kaydedilmiştir. Etimolojik sözlüklerde ve kaynaklarda *uvşa- 'ufalamak' eylemine dayandırılan sözcük

	kérge- k > kére- k 285/14(4), yo- k 279/11(7)
/-uk/ ²⁴	art- uk 286/17(5)
/-ek/	ölç- ek 283/3(5)
/-uş/	ur- uş +up 316/1(3)
/-(ü)m/	öl- üm 312/12(4)
/-z/	sö- z 278/3(2)
/-ig/ ²⁵	tir- ig +lik 278/5(9)
/-ı/	yak- ış -ı > yah- ş -ı 282/1(3)

3.1.1.3. Birleşik İsimler

Yuhanna İncilinde, Arapça ve Farsça gramer kaideleriyle oluşmuş birleşik isimler dışında Türkçe dilbilgisel anlam/görev kayması ya da ses bilgisel değişiklik sebebiyle birleşik isim özelliği kazanmış bu kelimelerden bazıları şunlardır:

kim+erse < kim erse 287/19(1b); né+me+ge < né yeme+ge 290/5(8); uş+bu < uş bu 680/7(9); bir+biri+ñiz+din < biri biri 296/20(1);

3.1.2. İsimlerde Çekim

İncil’de isimlerin tasrifinde kullanılan ekler; çokluk, iyelik ve hal eklerinden oluşmuştur.

3.1.2.1. Çokluk Ekleri

İncil’de isimlerin çokluk kategorisi çekiminde, Çuvaşça dışındaki tüm Türk tarihî ve modern dillerinde çokluk tasrifinde kullanılan (Serebrenikov, ve diğerleri, 2011 s. 87) /+lar/, /+ler / ekleri kullanılmıştır.

için ‘ufak, küçük’ anlamları kaydedilmiştir. Sözcük Räsänen tarafından ise *uşa- biçimine dayandırılmıştır. (Teres, 2009, s. 207).

²⁴ artuk ‘fazla, artık’ (< art- ‘artmak’ -uk) sözcüğü Orhon yazıtlarında artok şeklinde yer almaktadır. Türkçenin tarihi dönemlerinde ve günümüz modern dillerinde bulunan bir eylem olan art- ‘artmak’ eylemine gelen -(O)k ekiyle sıfat adı türetilmiştir. Bu biçim Çağatayca sözlüklerde ‘artık, fazla’ anlamlarıyla görülmektedir. Sözcük Eski Uygurcada artuk ‘fazla, artık’; DLT’de artuk ‘fazla, artık’; Harezmi Türkçesinde artuk ‘fazla, artık, artan’; Eski Kıpçakçada ise artık, artuk ‘artık, fazla, fazlalık’; Osmanlıcada ise artık, artuk ‘fazla, daha fazla, artık’ biçimlerinde kaydedilmiştir. Etimolojik sözlüklerde ve kaynaklarda art- ‘artmak’ eylemine dayandırılan sözcük için ‘fazla, artık’ anlamları kaydedilmiştir. (Teres, 2009, s. 199).

²⁵ tirig ‘dirilik, hayat’ (< tirig ‘diri, hayat’+lik) sözcüğü tirig adına addan ad yapan +lik ekinin eklenmesiyle türemiş bir sözcüktür. Clauson sözcüğün kökeni tir- ‘yaşamak, canlı olmak’ eylemine dayanmıştır. Sözcük Senglahta tirig canlı biçiminde geçmektedir (Clauson, 1960 s. 193v1). Eski Türkçeden beri çok yaygın bir kullanıma sahiptir. Lugat-i Çağatayda tiriglik dirilik, hayatlık açıklaması verilmiştir. (Buhari, 1880, s. 39). Sözcük Dictionnaire turk-orientalde tiriglik canlı olma şeklinde kaydedilmiştir. (Courteille, 1972 s. 257).

Yazıtlar döneminde yalnızca “beg” kelimesi ve kağan ailesine mensup kadın unvanlarının çokluk şekillerini teşkil etmede kullanılan /+lAr/ eki, Köktürk dönemi dil yadigârlarında kullanılan yegâne çokluk biçimbirimi değildi. /+lAr/ ekinin kullanımının umumileşmesi, Eski Uygur Türkçesi döneminde gerçekleşmiş (K.Gronbech, ve diğerleri, 2011 s. 50-52) ve günümüz Uygur dilinin de tek çokluk eki olarak varlığını sürdürmüştür.

Çağatay Türkçesinde de yalın çokluk +lar, +ler ekiyle biter: oğul+lar+ı 289/10(1), iş+ler+i 313/14(7), biz+ler 281/12(1).

Arapça ve Farsça kelimeler de ayrıca Türkçe çokluk ekini alırlar:

insân+lar+nı 278/6(3), âdam+lar+nı 278/12(3), imâm+lar 279/13(6), yehüdile+ler 283/2(7), hizmetkâr+lar 283/9(3), mehman+lar 283/11(3), peygâmbere+ler 281/19(4), şâgird+ler 288/9(4).

3.1.2.2. İyelik Ekleri

Yuhanna İncilinde kullanılan iyelik ekleri, Çağatay, Yeni Uygur ve Özbek Türkçelerinde olduğu gibidir:

	Teklik	Çokluk
1. Şahıs	/+(I)m/: sā'at+ım 282/19(10) şādlig+ım 287/16(7) oğl +um 292/13(6) ata+m 300/2(8) öz+üm 292/15(4)	/+(i)m+ız/: atalar+ımız 299/20(6) hükümetdarlar+ımız 305/11(3) şerī'at+ımız 307/14(1) can+ımız+nı 319/4(6) dost+ımız 321/13(1)
2. Şahıs	/+(I)η/: suy+ıη+da 289/8(4) oğl+ıη 351/14(2) barmağ+ıη+nı 355/15(1)	/+(I)η+ız/, /+(i)η+lar/: şādlig+ıηız 341/8(1) ata+lar+ıηız 301/8(6) ba'zı+lar+ıηız 302/13(7) vaqt+ıηız 303/18(1)
3. Şahıs	/+i/, /si/ vāsıta+sı 278/9(6)	/+ları /, /+leri/ şerāb+ları 282/18(4)

	kuzı+sı 280/11(3) ana+sı 282/16/(1) irāde+si 300/14(1)	pul+lari+nı 284/1(4) tahta+lari+nı 284/1(6)

3.1.2.3. Hâl Ekleri

Yuhanna İncilinde ismin hâl çekiminde kullanılan biçimbirimler, Çağatay, Özbek ve Yeni Uygur Türkçesindeki morfemlerden farklı değildir. Bu morfemler ve işlevleri şöyledir:

-1. Aitlik Eki (/+KI/)

İncil’de daha çok bulunma hâli eki /+dA/ ile birlikte kullanılmıştır.

celilde+ki 282/15(4), şehirde+ki 291/15(7).

-2. Tamlayan Eki

İncil’de isim tamlamalarının tamlayan kısmını oluşturan ögenin tamlayan hâli çekimi, büyük oranda Çağatay ve Yeni Uygur Türkçelerinin tamlayan eki, /+nIn/’dır. Bunun yanında ek sonundaki art damak n’sinin (ŋ) düşmesi neticesinde oluşan ve bugünkü bazı Özbek (Eckmann, ve diğerleri, 1979 s. 69) ve Uygur ağızlarında görülen /+nI/ şekli de tasrifte kullanılmaktadır.

/+nIn/, /+in/

Türk dilinin Eski Türkçe döneminden beri yaygın tamlayan eki olma özelliğine sahip olan /+nIn/, Çağatay Türkçesi döneminde yuvarlak bir vokalden sonra kimi zaman /+nUn/ şeklinde yuvarlak ünlülü olarak (Eckmann, ve diğerleri, 1979 s. 69) kullanılsa da İncil’de Yeni Uygur yazı dilinde olduğu gibi (R.Öztürk, 2010 s. 51) yalnızca düz ünlülü olarak kullanılmıştır. Ancak “men” ve “sen” zamirlerine eklendiğinde baştaki “n” konsonantının düştüğü görülür:

men+in 279/6(3), sen+in 282/19(5), atam+nın 284/3(3), hudā +nın 286/15(3), hayāt+nın 301/8(2), dünyā+nın 301/11(10).

/+dA/

-3 Tamlanan Eki (/+(y)I/, /+sI/, /+ø/)

Türkçede belirtili ve belirtisiz isim tamlamalarında tamlanan öğeye eklenen ve klasik dil biligisi çalışmalarında çoğunlukla 3. teklik şahıs iyelik eki olarak değerlendirilen /+(y)I/, /+sI/²⁶ ekleri İncil’de de görülür.

/+(y)I/

nikāḥ toy+ı 282/15(6), şerī‘ at boy+ı+ça 349/11(6), āḥir kün+i+de 300/15(9), ḥayāt su+yı 306/15(3), atamnıñ üy+i+ni 284/3(3), ḥudā üy+i+ni 284/8(3)

/+sI/

sözniñ tercüme+si 281/12(5), su çeşme+si 289/14(5), ibrahīm zürriye+si 311/3(7), ikiniñ bir+i+si 281/10(1), atamnıñ irāde+si+ni 295/19(1), anıñ vāsıta+sı 278/9(6), ḥudāniñ kızı+sı 281/2(5), ‘isāniñ ana+sı 282/15(10).

-4. Yönelme Hâli Eki /+GA/

İncil’de, yönelme hâli ekinin kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak eklenişlerinde istikrarsızlık yoktur.

(ismi+ge 278/15(7), oğul+ga 288/5(6), kişiler+ge 279/19(2), söz+ge 284/14(7), yer+ge 285/15(3), dünyā+ga 278/11(7), isrā’il+ga 280/13(9), toyı+ga 282/16(10), su+ga 282/4(8), şerāb+ga 283/7(8), asman+ga 286/5(5), nūr+ga 286/19(7), cay+ga 288/14(2).

-5. Belirtme Hâli Eki (/+nI/, /+i/)

Bu ekler İncil’de ekseriyetle nesne hâli işleviyle kullanılmıştır.

➤ Nesne hali işleviyle kullanıldığı örnekler:

sözi+ni 281/3(4), iş+ni 294/16(11), gözeler+ni 283/4(7), ‘alāmet+ni 298/10(5)

“n” sesi ile sonlanan “men” ve “sen” gibi şahıs zamirlerinin nesne hali çekiminde (men+ni, sen+ni) şeklindeki ikiz ünsüz oluşumundan kaçınmak için ek başındaki “n” ünsüzü düşürülmüştür: men+i 280/17(7), sen+i 281/14(2)

-6. Bulunma Hâli Eki (/+dA/)

İncil’de esas olarak yerde ve zamanda bulunma hâli işleviyle kullanılmakla beraber ilgi ve kaynak hâli ve vasıta gibi birçok farklı işlevleriyle de sıkça kullanılan bir hâl ekidir:

dünyā+da 278/13(1), vakt+da 287/6(5), tağ+da 290/4(6), rūḥ+da 290/10(5), kün+de 284/8(9), tün+de 285/3(7), köñül+de 290/7(6), üyi+de 294/6(4), kişi+de 295/6(7)

-7 Ayrılma Hâli Eki (/+dIn/)

²⁶ Söz konusu eklerin tamlanan eki olarak değerlendirilmesiyle ilişkin olarak bk. (E.Gemalmaz, 2010, s. 261-261).

İncil’de /+dIn/ eki, başta ayrılma hâli işlevi olmak üzere kaynak, sebep ve ilgi hâli gibi çeşitli işlevlerle kullanılmıştır:

asman+**dın** 280/15(9), hudâ+**dın** 285/4(8), su+**dın** 285/11(8), rûh+**dın** 285/11(10), nûr+**dın** 286/17(4), hâtun+**dın** 289/1(9), şehir+**dın** 281/17(10), cesed+**dın** 285/12(7)

-8 Eşitlik ve Benzerlik Hâli Eki (/+çaA/, /+dék/)

İncil’de /+çaA/ eki, eşitlik ve benzerlik hâli işlevi yanında sınırlama/ölçü hâli işlevinde de kullanılmıştır:

sâ’at+**ça** 288/16(7), mengü+**çe** 289/13(3).

Bunun yanında günümüz Uygur Türkçesinde benzerlik hâli olarak kullanılan (L.Doğan, 2014 s. 49) ve “tek” edatından eklenen “dék” eki de İncil’de kullanılmıştır.

kebüter+**dék** 280/15(8), çağırım+**dék** 322/3(7), butağ+**dék** 337/2(5), bizniñ+**dék** 343/7(3).

-9 Sınırlama Hâli (/+ğaça/)

Yönelme hâli eki /+ğa/ ile eşitlik hâli eki /+ça/’nın birleşmesi neticesinde meydana gelen (R.Arziyev, 2006 s. 249) /+ğaça/ eki, günümüz Uygur edebî dilinde ilk ünlüsü daralmış hâlde /+KIçaA/ şeklinde kullanılmaktadır.

İncil’de bu ek, çoğu yerde Çağatay Türkçesinde olduğu gibi geniş ünlülü şekliyle kullanılmıştır.

ağzı+**ğaça** 283/5(5), āhir+**ğaça** 330/1(2), vaqt+**ğaça** 341/7(1), émdi+**geçe** 294/11(7), kiçikleri+**geçe** 308/11(6).

-10 Karşılaştırma Hâli Eki (/+rağ/)

Sıfatlara eklenerek sıfatın üstünlük derecesini gösteren (Bodrogligeti, 2001 s. 66) bu ek, İncil’de yalnızca kalın ünlülü şekliyle kullanılmıştır:

yaman+**rağ** 283/11(6), artuğ+**rağ** 294/13(1), uluğ+**rağ**+dur 296/7(1), yağşı+**rağ**+dur 324/14(7).

-11 Varlık Hâli Eki (/+IIĞ/)

Bir kişinin ya da bir şeyin herhangi bir şeyle ilgili veya ona sahip olduğunu gösteren ve eklendiği kelimeyi sıfatlaştıran (Bodrogligeti, 2001 s. 61) bu ekin ünsüzü daima tonludur. Ek, İncil’de düz ünlüyle kullanılmıştır:

at+**lığ** 278/8(1), ravağ+**lığ** 292/6(5), hayât+**lığ** 296/15(4).

-12 Yokluk Hâli Eki (/+sIz/)

Varlık hâli ekinin tersine isimlere eklenerek onların bir kişide ve şeyde bulunmadığını ona sahip olunmadığını gösteren sıfatlar oluşturur (Bodrogligeti, 2001 s. 48). İncil’de yalnızca düz ünlülü örneklerine rastlanmıştır:

an+sız 278/5(5), gunāh+sız 308/9(3), ‘aql +sız +dur 318/19(4), imān+sız 355/16(7).

-13 Soru Eki (/+mu/)

uluğ+mu+sén 289/9(6), günāhkār+mu 315/15/(6), pādšāh+ı+mu+sén 348/1(4).-

14 Vasıta/Birliktelik Hâli (/birlen/, /birle/, /bilen/, /bile/)

İncil’de vasıta ve birliktelik hâli /birlen/, /birle/, /bilen/, /bile/ edatları ile oluşturulmuştur. Bu edatlar İncil’de ayrıca görelilik ve sebep hali işlevleriyle de kullanılmıştır:

anıñ **birlen** 278/4(8), vāsıtası **birlen** 278/9(6), bizler **bile** 290/6(3).

3.2. ZAMİRLER

İncil’de geçen zamirler, Çağatay, Özbek ve Yeni Uygur Türkçesindekilerle benzerlik göstermektedir.

3.2.1. Şahıs Zamirleri

İncil’de geçen şahıs zamirleri ve hâl eklerine göre çekimleri aşağıdaki gibidir:

	Men	sen ~ sén	*an ~ ul	biz ~ bizler	alar
Yalın Hâl	men 279/5(9)	sen 279/14(3)	ul 278/4(1)	biz 279/2(11) bizler 281/12(1)	alar 279/16(1)
Yönelme Hâli	menge 280/18(1)	senge 285/7(6)	anga 279/18(5)	bizge 289/8(7)	alargā 291/2(1)
Belirtme Hâli	meni 280/17(7)	seni 281/14(2)	anı 278/15(3)	bizni 279/18(10)	alarnı 317/17(2)
Bulunma Hâli	mende 312/8(7)	sende 303/2(1)	anda 280/8(7)		
Ayrılma Hâli	mendin 279/7(5)	sendin 342/20(9)	andın 280/3(1)		alardın 315/3(1)
Tamlayan Hâli	meniñ 279/6(3)	seniñ 282/19(5)	anıñ 285/6(3)	bizniñ 279/2/(7)	alarnıñ 286/17(9)

3.2.2. İşaret Zamirleri

İncil’de kullanılan işaret zamirleri ve onların hâl eklerine göre çekimlenişleri şöyledir:

bul	bul 278/8(6)
bular	bular 307/6(3), bularnı 338/11(4), bularnıñ 319/17(6), bulardın 359/3(4)
mu	munı 285/19(4), mundın 282/12(2), munda 289/15(9), munıñ 281/14(6), mundağ 294/10(7), munga 295/13(5)
şul	şul 290/9(3), şuldur 279/5(8)
ul ~ *an	ul 278/4(1), anda ‘orda’ 280/8(7), andın 280/3(1); anı 278/15(3), anıñ 278/15(3), anga 279/18(5)
uşbu	uşbu 280/7(9), uşbulardın 294/19(7), uşbularnı 345/13(6), uşbunıñ 279/4(6)

3.2.3. Dönüşlülük Zamirleri

İncil’de dönüşlülük zamiri olarak yalnızca “öz” zamiri kullanılmıştır. Bu zamirin hâl ekleriyle tasrifı, bilhassa 3. teklik şahıs iyelik ekli çekimi (özi ‘kendisi’ 278/10(3); özleri ‘kendileri’ 299/7(4) ve tamlayan hâlinin çekiminde ise 2. çokluk şahıs iyelik ekli çekimi (özünüz ‘kendiniz’ 290/5(5) üzerinden gerçekleştirilmiştir:

	Teklik	Çokluk
Yalın Hâl	öz 279/19(7)	
Yönelme Hâli	özige 282/2(7)	özlerige 306/8(4)
Belirtme Hâli	özini 294/14(6)	
Ayrılma Hâli	özidin 294/16(3)	

3.2.4. Belirsiz Zamirler

İncil’de kullanılan belirsiz zamirler ve onların hal ekleriyle çekimlenmiş örnekleri şunlardır:

barça	barça 278/4(6), barçanı 330/3(5), barçadın 287/18(3), barçalarını 284/17(6), barçası 317/16(5)
ba‘zılar	ba‘zılar 332/9(6), ba‘zıları 304/7(5), ba‘zılarınız 302/13(7), ba‘zısı 314/16(1)
birev biri	birev 280/6(1), birevni 348/15(3) biri 285/3(4), birisi 281/10(2), birige 291/3(4), biriğiniz 303/4(8), biriğinizni 331/4(1), biriğinizni 333/1(4)
heme	heme 340/3(1), hemedin 319/13(5), hemesini 283/20(6)
hiç	hiç 295/17(1)
kim	kim 279/14(4), kimde 283/10(6), kimni 280/18(5), kimsenin 284/18(6), kiminki 287/14(5), kimerse 287/19(1), kimleri 290/16(8), kimdür 294/4(1), kimge 295/2(2), kimni 305/9(5), kimdin 312/16(8), kimi 343/11(6), kiminki 351/7(5)
kimerse	kimersemén 310/6(3), kimerse 287/19(1)
kişi	kişi 280/11(7), kişiler 286/17(2), kişilerge 279/19(2), kişinikidur 288/6(2), kişide 295/6(7), kişidin 296/3(4), kişini 290/19(4), kişileri 298/3(2), kişiğe 292/19(4)
özge	özgeler 291/12 (7)

3.2.5. Soru Zamirleri

İncil’de kullanılan soru zamirleri aldıkları işletim ekleriyle şunlardır:

kaç	‘kaç,ne kadar’: kaç 328/14(2),
kim	kim 279/14(4), kimde 283/10(6), kimniki 287/14(5), kimni 280/18(5), kimerse 287/19(1), kimleri 290/16(8), kimdür 294/4(1), kimge 295/2(2), kimni 305/9(5), kimdin 312/16(8), kimi 343/11(6)
ne	ne 302/10(4), ne üçün 312/4(7), ne sebebdin 346/18(6),
niçük kaçan	‘nasıl’: niçük 280/3(12) kaçan 299/9(4), kaçangaça 319/4(5)

nime	‘ne’: nime 279/19(9), nimeni 290/15(6)
nimege	‘niçin, neden’ nimege 318/19(6)

3.3. SIFATLAR

İncil’de Arapça, Farsça ve Türkçe sıfatlar yer almaktadır. Niteleme sıfatları çoğunlukla Arapça ve Farsça menşeli olmakla birlikte belirtme sıfatları çok büyük oranda Türkçedir.

3.3.1. Niteleme Sıfatlar

İncil’de gerek Türkçe gerekse Farsça sıfat tamlamalarında kullanılmış çok fazla sayıda niteleme sıfatı yer almaktadır bunlardan bazıları şunlardır:

yağşı şerābnı 283/10(8), **yamanrak** şerābnı 283/11(6), **hakikī** nūr 278/12(6), **yalğuz** tuğkan oğul 279/12(2), **muqaddes** rūh 280/19(1), **tirik** su 289/6(6), **sunı** şerābğa 292/7(6), **kesel** kişi 293/13(5).

3.3.2. Belirtme Sıfatları

3.3.2.1. Sayı Sıfatları

İncil’de kullanılan sayı sıfatları çoğunlukla Türkçe olmakla birlikte Farsça sayı sıfatları da yer almaktadır.

3.3.2.1.1. Asıl Sayı Sıfatları

İncil’de kullanılan sayı sıfatlarından altı ve yedi sayıları Çağatay ve Özbek Türkçesindeki (altı) şekliyle kaydedilmiştir.

İncil’de asıl sayı sıfatlarıyla kurulmuş çok fazla sayıda kullanılan sıfat tamlaması yer almaktadır bunlardan bazıları şunlardır:

bir kişi 278/8(2), **iki** kün 291/18(2), **üç** künde 284/8(8), **tört** kün 322/2(7), **beş** ériñ 289/19(8), **altı** taş 283/3(8), **sekiz** yıl 293/11(2), **on iki** sebet 298/9(6), **on beş** çakırımdék yol 322/3(7), **beş min** kadarça kişi 298/4(2), **otuz sekiz** yıl 293/11(1)

3.3.2.1.2. Sıra Sayı Sıfatları

İncil'deki sıra sayı sıfatları, büyük oranda Türkçe /+(I)nçI/ ekiyle türetilmiş sıfatlardır. Bunun yanında 'birinci' sıra sayı sıfatı için yalnızca Arapça "evvel" kelimesi kullanılmıştır. Bu sıra sayı sıfatları, çoğunlukla İncil'de madde sıralarını gösterdikleri için aşağıda sunulan örnekler sıfat tamlaması şeklinde değil, sıra sayı sıfatlarının gösterimi şeklindedir.

Türkçe sıra sayı sıfatlarından bazıları: ikinci 282/14(1), üçüncü 285/1(1), dördüncü 288/8(1), beşinci 293/3(1), altıncı 297/8(1), yedinci 303/8(1), sekizinci 307/18(1), dokuzuncu 313/9(1), onuncu 317/3(1), on birinci 320/16(1), on ikinci 325/8(1), on üçüncü 329/18(1), on dördüncü 333/11(1), on beşinci 336/11(1), on altıncı 339/3(1), on yedinci 342/6(1), on sekizinci 344/17(1), on dokuzuncu 348/19(1), yirmenç 353/6(1), yirmi birinci 356/5(1)

Arapça sıra sayı sıfatları: İncil tercümesinde Arapça sıra sayı sıfatı olarak yalnızca "evvel 278/2(1), 293/9(8), 313/6(6), 281/11(3)," kullanılmıştır.

3.3.2.2. İşaret Sıfatları

İncil'de yer alan işaret sıfatları ve onların oluşturduğu sıfat tamlamalarından bir kısmı şöyledir:

Bul	bul şehadet 278/8(6)
Şul	şul tārīḫa 290/9(4), şul sâ' at 293/17(4)
Ul	ul söz 278/4(1), ul tünde 285/3(6)
Uşbu	uşbunıḡ ḥuṣūṣıda 279/4(6), uşbu és 280/7(9)

3.3.2.3. Belirsizlik Sıfatları

İncil'de Türkçe belirsizlik sıfatları yanında Arapça ve Farsça sıfatlar da bulunmaktadır. Kullanılan belirsizlik sıfatlarının bir kısmı da Türkçe bir sıfat ile yabancı dilden alınan bir kelimenin birleşmesi neticesinde oluşmuştur.

İncil'de yer alan belirsizlik sıfatları ve onlarla oluşturulan sıfat tamlamalarından bazıları şunlardır:

az az vakt 328/9(8)

barça barça nerse 278/4(6)

ba‘ zıları	ba‘ zıları 304/7(5)
bir	‘herhangi bir’: bir kişi 278/8(2)
bir kimerse	bir kimerse 305/16(8)
bir az	‘biraz, birkaç’: biraz 306/5(4)
bir neçe	‘birçok’: bir neçe kün 283/17(3)
heme	heme haķikat 340/3(1)
her	‘herhangi’: her kişi 285/16(7)
hiç	hiç kimge 295/2(1)
köp	köp kişi 284/16(2)
köbisi	köbisi 302/7(3),
neçe	‘çok, pekçok’ neçe yünān bar érdiler 327/4(4)

3.3.2.4. Soru Sıfatları

İncil’de kullanılan soru sıfatlarının bazıları şunlardır:

ķaysı	‘hangi’ ķaysı saat 293/18(1)
ķaçan	‘ne zaman’ ķaçan 279/13(3)
ne	ne sebebdin 346/18(6)
nime	‘ne, ne tür’ nime ‘ alāmet 284/6(9)

3.4. ZARFLAR

İncil’de gerek Türkçe gerekse Arapça ve Farsça çok sayıda zarf yer almaktadır.

3.4.1. Zaman Zarfları

İncil’de şu zaman zarfları kullanılmıştır: **andin kēyin** ‘ondan sonra’ 279/18(3); **her vaķt** ‘her ne zaman, herhangi vakit’ 310/13(9); **dā’im** ‘daima, her zaman’ 311/2(3); **ebedden** ‘sonsuzca kadar’ 301/11(5); **evvel** ‘önce’ 326/16(3); **hiç vaķt** ‘asla, hiçbir zaman’ 300/7(9); **āķir kūnide** 300/15(9); **her vaķt** ‘daima’, ‘her ne zaman’ 310/13(9), **hiç** ‘hiçbir zaman’ 298/8(3); **hiç vaķt** 300/7(9); **ilgiri** ‘önce, daha önce’ 279/6(7); **kēyininidin** ‘sonradan’ 279/6(4); **kēyin** ‘sonra’ 314/9(7) ; **pes** ‘vaktâ ki’ 302/15(9);

3.4.2. Yer Zarfları

İncil’de rastlanılan yer zarfları şunlardır: **arasıda** 324/20(4); **arka** ‘geri’ 317/10(3); **ilgiri** ‘ileri seviye’ 293/15(10); **üstige** ‘üstüne’ 282/13(4) ; **astıda** 326/1(3); **ortalarına** 350/14(9); **yanıda** 281/8(6); **yukarı** 323/18(6);

3.4.3. Miktar Zarfları

İncil’de miktar zarfı olarak kullanılan kelimeler ve bunlarla oluşturulmuş zarf tamlamalarından bazıları şunlardır:

azgına	az gına 297/17(8)
bol	bol vaktkaça saklabsén 283/12(6)
hiç	hîç 298/8(3)
köp	köp süyinedür 287/16(3)
yalguz	yalguz 310/13(2)

3.4.4. Tarz Zarfları

Tarz Zarfları bakımından İncil’de tespit edilenler şunlardır:

şundağ	oğul hem anı şundağ kılur 294/17(11)
tez	meryemniñ tez turup çıkkanını körüp 322/20(6)
artuğ	karangulıknı nürdın artuğ süydiler 286/17(5)
anığ	bizge anığ aytkıl 319/5(5)

3.4.5. Soru Zarfları

ķayda	‘nereye’ ķayda barıas 302/12(5), ķayda turup turasén 281/6(6)
ne	ne bulur 302/10(4)
niçük	‘nasıl’ niçük işanursızlar 286/4(4)
nime	‘ne, ne tür’ nime aytasén 279/19(9)

3.5. EDATLAR

İncil’de edatlar içerisinde; son çekim edatlarına, bağlama edatlarına ve ünlemlere rastlanmıştır.

İncil’de kullanılan Türkçe edatlar şunlardır:

3.5.1. Son Çekim Edatları

Aşağıdaki listede öncelikle İncil’de tespit edilen son çekim edatlarıdır:

Bile	(birliktelik) anı bile 334/3(2)
Birlen	(birliktelik) anı birlen 278/4(8)
/+din burun/	(zaman) andın burun 352/18/(7)
/+din keyin/	(zaman) mendin keyin 280/6(5)
Hem	(katma) hem 295/12(2)
/+ğa göre/	(görelilik) yazılğa göre 299/20(4)
/+nİn için/	(sebeup ve hedef) sözün üçün 291/20(1); munın üçün 294/9(4)
üçün	(sebeup ve hedef) şehadet üçün 278/8(7); kılsun üçün 286/12(6)
karşı	anga karşı 326/20(6)
yine	(katma) yine 288/12(4)

3.5.2. Bağlama Edatları

İncil’de kullanılan bağlama edatlarının çoğu yabancı asıllıdır. Bu edatlar, anlam ve görevleri dikkate alınarak şu şekilde sınıflandırılabilir:

Açıklama	ki 279/7(3); ya‘ nı 281/17(4)
Karşıtlık	ammā 278/13(9); lıkin 280/13(8)
Seçme/Alternatif	ya 283/3(3); yaki 285/9(8)
Sebeup/hedef	çünkü 286/15(2)
Sıralama/denkletirme	bile 290/6(4);
Şart	eger 289/3(8)
Üsteleme	belki 279/1(8), hem 281/8(8)

3.5.3. Ünlem Edatları

İncil’de karşılaşılan ünlemler işlevlerine göre şu şekilde sınıflandırılabilir:

Seslenme	ey éke 289/15(4); ey rabbī sen ḥudānıñ oğlısén 282/7(9);
Tembih Ünlemleri	elbette 311/3(3)

3.6. FİİLLER

3.6.1. Fiillerde Yapım

3.6.1.1. İsimden Fiil Yapan Ekler

/+A-/	at+a-p 284/12(5), sin+a-mağ ²⁷ 297/15(7), ul+a-ş+ma+dı+lar ²⁸ 325/18(5), til+e-diler 305/18(9).
/+IA-/²⁹	bağ+la-ğan ³⁰ 324/4(5), baş+la-dı ³¹ 330/7(8), oğrı + la - > oğur+ la-y ³² 318/1(2), san + la - > say+ la-p ³³ 337/20(3) , taş+la-y-

²⁷ sina- ‘sinamak, denemek’ (< sin ‘insan bedeni; heykel, yükseklik, dış görünüş’ + a-) eylemi sin ‘insan bedeni; heykel, yükseklik, dış görünüş’ adına +A- addan eylem yapının eklenmesiyle türemiş bir geçişli eylem biçimidir. Sözcük birçok Çağatayca metinde yer almaktadır. Çağatayca sözlüklerde ise sina- ‘sinamak, denemek’ urmak’ anlamında yer almaktadır (Clauson, 1960 s. 256v19). Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülen bir sözcüktür. Eski Uygurcada sina- ‘sinamak, denemek’ ; DLT’de sina- ‘sinamak, denemek’; (Kaşgarlı, 2013 s. 273). Harezmi Türkçesinde sina- ‘sinamak, denemek’ ; Eski Kıpçakçada sina- ‘sinamak, denemek’, Osmanlıcada sina- ‘sinamak, denemek’ biçimlerinde görülmektedir. Eylem etimolojik sözlüklerde ve kaynaklarda sin ‘insan bedeni; heykel, yükseklik, dış görünüş’ köküne dayandırılmış ve ‘sinamak, tecrübe etmek’ şeklinde anlamlandırılmıştır. Sözcüğün kökü Türkmencede sîn ‘görme, gözden geçirme, gözleme, gözetleme’ ve eylem sîna- ‘sinamak, denemek’ biçiminde geçmektedir. Ünlünün Türkmencede uzun olması bizi sözcüğün kökünün *sîn biçiminde olabileceği sonucuna götürür. Räsänen, Clauson ve Erdal sina- ‘sinamak, tecrübe etmek’ eylemini ET sîn (< *sîn) ‘vücut, beden’ sözcüğü ile ilgili görmüşler, ancak iki sözcük arasındaki anlam ilişkisinin zayıf olduğunu bu yüzden de sözcüğün *sîn ‘gözlem, müşahade, deneme’ biçimine dayanması gerektiğini belirtmişlerdir. (Teres, 2009, s. 341)

²⁸ ula- ‘ulaştırmak, uzatmak’ (< ul ‘temel’ + a-) eylemi ul ‘temel’ adına +A- addan eylem yapım ekinin eklenmesiyle türemiş bir geçişli eylem biçimidir. Sözcük birçok Çağatayca metinde yer almaktadır. Çağatayca sözlüklerde ise ula- ‘ulaştırmak, uzatmak, bağlamak’ anlamında geçmektedir (Dictionnaire turk-oriental, 1974). Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülen bir sözcüktür. Eski Uygurcada ula- ‘ulaştırmak, uzatmak, bağlamak’; DLT’de ula- ‘ulaştırmak, uzatmak, bağlamak’; Harezmi Türkçesinde ula-n- ‘ulaştırmak, uzatmak, bağlamak’; Eski Kıpçakçada ula- ‘ulaştırmak, birleştirmek’, Osmanlıcada ula- ‘ulaştırmak, birleştirmek’ biçimlerinde geçmektedir. Eylem etimolojik sözlüklerde ve kaynaklarda ul ‘temel’ köküne dayandırılmış ve ‘bağlamak, eklemek’ şeklinde anlamlandırılmıştır. Talat Tekin, Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler adlı eserinde Uyg. uul ‘taban’, DLT *ul ‘temel, duvar temeli’ biçimlerini verir (Tekin, 1995, s. 179). Tekin’in aktardığı biçimlerde sözcüğün kökünün ünlüsü uzundur. Buna göre sözcüğün kökü *ul biçiminde de tasarlanabilir. (Teres, 2009, s. 345)

²⁹ Adın ifade ettiği ile ilgili bir hareketi belirtmek için her türlü ada getirilebilir. Bu ek Eski Türkçeden itibaren çok işlek bir biçimde kullanılan eklerden biridir. Adlardan hem geçişli hem de geçişsiz eylemler

	lık ³⁴ 351/8(1), sak+la-dı 326/3(4), söz+le-di 306/17(2), tın +la-y 317/7(9), *ıg + la- > yıg+la-mak 317/7(9).
/+U-/ ³⁵	kur+u-p ³⁶ 337/3(1)
/+ar-/ ³⁷	ağ+ar-ıp ³⁸ 291/8(4), kadgu + r - > kayg +ur-up ³⁹ 323/6(4)
/+uk-/ ⁴⁰	yol+uk-up 294/6(6)

türeten bu ek çoğunlukla “olma” ve “yapma” ifade etmektedir. Gabain bu ek için “sınırsız kullanma imkanı vardır” der. Eski Türkçeden beri görülen bu ek için Eski Türkçeden şu örnekleri verebiliriz: yilvi+le- ‘büyülemek’, buzagu+la- ‘buzağılamak’, ak + la- ‘bir şeylerden nefret etmek, iğrenmek’ vb. (Gabain & Akalın , 2000, s. 50). Çağatayca da çok sık kullanılan addan eylem yapan eklerden biridir. Çağatayda da Eski Türkçede olduğu gibi geçişli ve geçişsiz eylemler türetmektedir.

³⁰ bagla- ‘bağlamak’ (< bag ‘bağ, sargı, kuşak’ + la-) eylemi bag ‘bağ, sargı, kuşak’ adına +la- addan eylem yapım ekinin eklenmesiyle türemiş geçişli bir eylem biçimidir. Çağatayca sözlüklerde bagla- ‘bağlamak’ anlamında yer almaktadır (Courteille, 1972 s. 152).

³¹ başla- ‘başlamak, bir işe girişmek, liderlik etmek’ (< baş ‘baş’ + la-) eylemi baş ‘baş’ adına +la- addan eylem yapım ekinin eklenmesiyle türemiş geçişsiz bir eylem biçimidir. Çağatayca sözlüklerde başla- ‘başlamak, bir işe girişmek’ anlamında yer almaktadır. (Courteille, 1972 s. 150).

³² ogurla- ‘çalmak’ (< ogır ‘hırsız’ + la-) eylemi ogır ‘hırsız’ adına +la- addan eylem yapan ekinin eklenmesiyle türemiş geçişli bir eylem biçimidir. Çağatayca sözlüklerde ogurla- ‘çalmak, hırsızlamak’ anlamında yer almaktadır (Courteille, 1972 s. 150).

³³ sayla- ‘saymak, hesaba katmak’ (< san ‘sayı’ + la-) eylemi san ‘sayı’ adına +la- addan eylem yapan ekinin eklenmesiyle türemiş bir geçişli eylem biçimidir. Çağatayca sözlüklerde sayla- ‘saymak, hesaba katmak, hesap tutmak’ anlamında yer almaktadır (Courteille, 1972 s. 346). Eylem için etimolojik sözlüklerde ve kaynaklarda bir kayıt bulamadık, ancak eylemin sa-n ‘sayı’ köküne dayandığı açıktır. Sözcüğe bu anlamıyla yalnızca Çağataycada rastlıyoruz.

³⁴ taşla- ‘taşlamak’ (< taş ‘taş’ + la-) eylemi taş ‘taş’ adına +la- addan eylem yapan ekinin eklenmesiyle türemiş geçişli bir eylem biçimidir. Çağatayca sözlüklerde taşla- ‘taşlamak’ anlamında yer almaktadır (Courteille, 1972 s. 200).

³⁵ +I- eki bugün işlekliğini kaybetmiş ve yalnızca bazı eylemlerde kalıplaşmış olarak bulunan bir ektir. Eklendiği adlardan “yapma” anlamı veren eylemler türetir. Gabain ve Eckmann da bu eki +A- eki içinde değerlendirmişlerdir (Eckmann J. , 1966, s. 67). Talat Tekin bu eki daha çok geçişsiz eylemler türeten bir ek olduğunu ifade etmiştir . Talat Tekin bu eki +A- ve +U-’dan farklı bir ek olarak ele almıştır: biti- ‘yazmak’ (< *bit ‘yazı fırçası < Çin. pi < *piet ‘fırça’+i-); tokı- ‘dövmek, savaşta mağlup etmek’ (< *tok ‘yansıma sözcük’ +i). (Tekin, 2000, s. 88).

³⁶ kurı-, kuru- ‘kurumak’ (< *kur+ı-) eylemi *kur ‘kuru’ adına +I- addan eylem yapım ekinin eklenmesiyle türemiş geçişli bir eylem biçimidir. Çağatayca sözlüklerde kuru- ‘kurumak’ anlamında yer almaktadır (Courteille, 1972 s. 429). Eylem hakkında etimolojik sözlüklerde ve kaynaklarda kesin bir kök belirtilmemiştir. Ancak Ercilasun kurut ‘peynir’ sözcüğünü kurut < kurı-t < *kur ‘kuru’ biçiminde açıklamıştır, yani *kur biçiminde bir kökün varlığına iddia etmiştir (Ercilasun, 1984).

³⁷ Genellikle geçişsiz eylemler türeten bir ektir. Çağataycada yaygın addan eylem yapan eklerden biridir. Renk adlarına gelerek onlardan “olma” anlamı ifade eden geçişsiz eylemler türetir. Kimi zaman da diğer adlardan da “olma” ve “yapma” anlamı taşıyan eylemler türetir. Bu ek için Eski Türkçeden şu örnekleri verebiliriz: belgü+r- ‘belirmek’, yañı+r-tı ‘yeniden’ vb. (Gabain & Akalın, 2000, s. 49).

³⁸ akar- ‘ağarmak’ (< ak ‘beyaz’ + ar-) eylemi ak ‘beyaz’ adına +ar- addan eylem yapım ekinin eklenmesiyle türemiş geçişli bir eylem biçimidir. Çağatayca sözlüklerden Dictionnaire turc-oriental’de ise agar-, akar- ‘ağarmak’ anlamında yer almaktadır. (Courteille, 1972 s. 24).

³⁹ kaygur- ‘endişelenmek’ (< kadgu ‘kaygı’ + r-) eylemi kadgu ‘kaygı’ adına +r- addan eylem yapım ekinin eklenmesiyle türemiş geçişsiz bir eylem biçimidir. Çağatayca sözlüklerde kaygur- ‘endişelenmek’ anlamında yer almaktadır (Courteille, 1972 s. 415).

⁴⁰ yoluk- ‘karşılaşmak’ (< yol ‘yol’ + uk-) eylemi yol ‘yol’ adına +ık- addan eylem yapım ekinin eklenmesiyle türemiş geçişsiz bir eylem biçimidir. Çağatayca sözlüklerde yoluk- ‘karşılaşmak’ anlamında yer almaktadır (Courteille, 1972 s. 549). Eylem etimolojik sözlüklerde ve kaynaklarda yol ‘yol’ köküne dayandırılmış ve ‘karşılaşmak’ şeklinde anlamlandırılmıştır .

/+sa-/ ⁴¹	su+sa-r 289/12(3)

3.6.1.2. Fiilden Fiil Yapma Ekleri

İncil’de kullanılan fiilden fiil türetme eklerinin büyük bir kısmını çatı ekleri oluşturmaktadır. Çatı eklerinden bazılarının ise birden çok işlevle kullanıldığı görülür. Bu nedenle çatı eklerinin önce işlevleri izah edilmiş daha sonrasında söz konusu işleve uygun örnekler verilmiştir.

/-A-/ ⁴²	sor-a-p 280/3(2)
/-k-/ ⁴³	*korı-k-> kork-dı ⁴⁴ 349/13(6)
/-(İ)l-/ ⁴⁵	aç-ıl-dı 314/7(2), tir-ıl-ür 322/11(3), tuğ-ul-up 316/11(3), üz-ül-me-di 357/10(1), yığ-ıl-ıp 354/18(3), koy-ul-ğan 323/13(5), yığ-ıl-ıp 354/18(3), köter-ıl-se 286/7(6), üz-ül-me-di 357/10(1), yiber-ıl-gen 287/13(6)
/-(ü)n-/ ⁴⁶	açığla-n-asızlarmu ⁴⁷ 305/7(6), ayla-n-dur-ğan 292/7(8), kör-ün-üp 357/14(3), bulğa-n ⁴⁸ 348/12(4), tap-ın-dı ⁴⁹ 316/17(5), tolğa-n 357/8(3)
/-Ar-/ ⁵⁰	qayt-ar-ıp ⁵¹ 318/16(5)

⁴¹ Nadir görülen eklerden biridir. Genellikle eklendiği ada arzulama, istek duyma anlamı katar. Marcel Erdal bu ekin on beş sözcükte beslenmekle ilgili eylemler türettiğini belirtmektedir. Erdal, evse-, biligse-, ulugsa- eylemlerinin dışında bu ekin eklendiği sözcük köküne ‘yemek istemek, beslenmeyi arzulamak’ anlamı katar (Erdal, 1991 s. 528).

⁴² Çoğunlukla tek heceli fiili köklerine gelerek pekiştirmeli fiiller türetir (Argunşah, 2013 s. 112).

⁴³ Eylemlere gelerek onlara kuvvetlendirme anlamı katan ve de çok fazla bir işleklığe sahip olmayan eklerden biridir. Çoğunlukla geçişsiz eylemler türetir. Bu ek için Eski Türkçeden şu örnekleri verebiliriz: al-k- ‘bitirmek’, ö-k- ‘düşünmek’, kön-ük- ‘tamamıyla yanmak’, vb. (Gabain & Akalın, 2000, s. 59).

⁴⁴ kork- ‘korkmak’ (< *korı- ‘korumak’ -k-) eylemi *korı- ‘korumak’ eylemine -k- eylemden eylem yapım ekinin eklenmesiyle türemiş geçişli bir eylem biçimidir. Çağatayca sözlüklerde kork- ‘korkmak’ anlamında yer almaktadır (Courteille, 1972 s. 427).

⁴⁵ Gabain, bu ekin dönüşlülük ya da edilgenlik ve meçhullük bildirdiğini aktarmıştır. Bu ek için Eski Türkçeden şu örnekleri verebiliriz: kat-ıl- ‘katılmak’, ört-ül- ‘örtülmek, örtünmek’, saç-al- ‘saçılmak’, tir-ıl- ‘dirilmek’, vb. (Gabain & Akalın, 2000, s. 59). Bu ek hem ünlü hem de ünsüzle biten eylemlerden sonra kullanılabilmektedir.

⁴⁶ Dönüşlülük ya da meçhullük bildirir. Son sesi l olan eylem tabanlarının dönüşlülüğü de -n- ile yapılır. Gabain, son sesi l olan eylem tabanlarının dönüşlülüğünün de -n- ile yapıldığını, anlam olarak da basitiyle aynı anlamı taşıdığını ifade etmektedir (Gabain & Akalın, 2000, s. 59).

⁴⁷ Çağatayca sözlüklerde açığ/klan- ‘üzülmek, gücenmek; öfkelenmek’ anlamında yer almaktadır (Courteille, 1972 s. 7).

⁴⁸ bulgan- ‘bulanmak, karışmak’ (< bulga- ‘bulamak’ -n-) eylemi bulga- ‘bulamak’ eylemine -n eylemden eylem yapım ekinin eklenmesiyle türemiş geçişli bir eylem biçimidir. Çağatayca sözlüklerde bulgan- ‘bulanmak, karışmak’ anlamında yer almaktadır (Courteille, 1972 s. 176).

⁴⁹ tapın- ‘tapınmak, kulluk etmek’ (< tap- ‘kulluk etmek, tapmak’ -ın-) eylemi tap- ‘kulluk etmek, tapmak’ eylemine -ın- eylemden eylem yapım ekinin eklenmesiyle türemiş geçişsiz bir eylem biçimidir. Çağatayca sözlüklerde tapın- ‘tapınmak, kulluk etmek’ anlamında yer almaktadır. (Courteille, 1972 s. 194).

⁵⁰ Eski Türkçeden beri geniş bir kullanıma sahip olan bu ek yaptırma eki diye de anılır. Çoğunlukla u, bazen a, çok az da ı ünlüsü alır. Çok sık kullanılmayan çatı eklerinden biridir. Gabain, -Ar- ve -Ur- yapım eklerini birlikte almakta ve “yaptırma eki, çok kere basitinin anlamını verir” şeklinde bu eki

/-(U)r-/	kaç-ır-ır 318/6(9), öl-ür-siz-ler 310/4(4), bol-ur 301/11(7), kél-ür 290/5(3)
/-Dİr-/	öl-dür-ey 318/1(4), tol-dur-dı-lar 283/5(6), yan-dur-ur-lar 337/3(8), kél-tür-di 281/13(2)
/-İş-/ ⁵²	kör-üş-ür-mén 341/3(1), ayt-ış-dı-lar / 291/3(5), kara-ş-dı-lar 331/19(6), sözle-ş-e-sén 290/16(5)
/-t-/	añla-t-mağ ⁵³ 328/5(6), körse-t-me-di 320/13(6), yara-t-asızlarmu ⁵⁴ 348/16(6)
/-GUz/	kör-güz-di 356/7(2), tur-guz-up ⁵⁵ 294/20(9)

3.6.1.3. Birleşik Fiiller

İncil’de çok sayıda birleşik fiil yer almaktadır. Bu fiillerin büyük bir kısmını çağdaş Uygur yazı dilinde de kullanılan tasvir fiilleriyle ve deyimleşme yoluyla meydana gelmiş birleşik fiiller oluşturmaktadır.

3.6.1.3.1. İsim Ve Yardımcı Fiilden Oluşmuş Birleşik Fiiller

bol-	vāki ^c boldı 280/9(2); hēlāk bolmağay 286/11(2), hayrān bolğaysızlar 294/19(5); ḥalāṣ bolmağ 296/4(1), ḥayātlıḡ bolmağ 296/15(5); mülzem bolup 308/11(3);

açıklamaktadır. Bu ek için Eski Türkçeden şu örnekleri verebiliriz: kēt-er- ‘gidermek, uzaklaştırmak’, vb. (Gabain & Akalın, 2000, s. 60).

⁵¹ kaytar- ‘döndürmek, geri çevirmek’ (< kayt- (ET kadıt-) ‘dönmek, geri çevirmek’ -ar-) eylemi kay-t- ‘dönmek, geri çevirmek’ eylemine -ar- eylemden eylem yapım ekinin eklenmesiyle türemiş geçişli bir eylem biçimidir. Çağatayca sözlüklerde kaytar- ‘döndürmek, geri çevirmek’ anlamında yer almaktadır (Buhari, 1880, s. 225b).

⁵² Bir işin birden çok fail tarafından ortaklaşa ya da karşılıklı yapıldığını belirtmek için kullanılır. İşlek eklerden biridir. Eylemin birlikte ya da karşılıklı yapıldığını bildirdiği gibi, eyleme oluş anlamı da katabilir. Gabain bu ekin karşılıklılık ve tekerrür bildirdiğini, -ma- hariç, daima bu bahiste bahsedilen yapım unsurlarından sonra geldiğini belirtmektedir. (Gabain & Akalın, 2000, s. 60). Ahmet Bican Ercilasun, bu ekin asıl işlevinin müşâkeret (karşılıklı ve beraber yapma) ifade etmek olduğunu belirtmiştir. O, bu ekle türemiş eylemlerin bazen yeni bir anlam taşımadıklarını, yani ekin eyleme yeni bir anlam yüklediğini de ifade etmiştir (Ercilasun, 1984, s. 31-33).

⁵³ añlat- ‘anlatmak’ (< añla- ‘anlamak, idrak etmek, sanmak’ -t-) eylemi añla- ‘anlamak, idrak etmek, sanmak’ eylemine -t- eylemden eylem yapım ekinin eklenmesiyle türemiş geçişli bir eylem biçimidir. Çağatayca sözlüklerden Lugat-ı Çağatay’da ise añlat- ‘anlatmak’ anlamında yer almaktadır (Buhari, 1880, s. 23a).

⁵⁴ yarat- ‘yaratmak’ (< yara- ‘yaramak, iş görmek’ -t-) eylemi yara- ‘yaramak, iş görmek’ eylemine -t- eylemden eylem yapım ekinin eklenmesiyle türemiş geçişli bir eylem biçimidir. Çağatayca sözlüklerde yarat- ‘yaratmak’ anlamında yer almaktadır (Buhari, 1880, s. 290b).

⁵⁵ turguz- ‘durdurmak, oturtmak’ (< tur- ‘durmak’ -guz-) eylemi tur- ‘durmak’ eylemine -guz- eylemden eylem yapım ekinin eklenmesiyle türemiş geçişli bir eylem biçimidir. Çağatayca sözlüklerde turguz- ‘durdurmak, oturtmak’ anlamında yer almaktadır. (Courteille, 1972 s. 227).

ķıl-	ķehr ķıldı 283/14(7); secde ķıldılar 290/2(4), iltimas ķıldı 292/10(8); cencel ķılıp 300/18(1)
ķılış-	baķş ķılışıp 301/13(4)

3.6.1.3.2. Deyimleşmiş Birleşik Fiiller

Bu birleşik fiiller, anlam kaymasına ve kalıplaşmaya uğramışlardır. Şekil itibarıyla bir isim ve yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller gibi görünürler. Ancak bu birleşik fiilleri aynı yapıdaki diğerlerinden ayıran önemli bir husus şudur: İsim olarak adlandırılan birinci birleşen yalın hâldeki bir isim olabileceği gibi işletim ekleriyle genişletilmiş şekiller hatta isim grupları da olabilir (Korkmaz, 1998 s. 7).

İncil’de anlam değişmesine uğrayarak kalıplaşmış olan birleşik fiillerden örnekler yardımcı fiil kısımlarına göre aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

al-	oyıĝa alıp 284/14(1)
bas-	ķaraĝulık basmasun 328/10(1)
ber-	şehâdet berip 279/5(2); tiriklik bergen 300/4(2); mecîd bergil 315/14(2); ta’ lîm bergende 309/15(2)
çık-	baķış çıkđı 287/7(6), cencel çıkđı 304/7(3)
ķal-	içimde ķalur 301/20(8); üstide ķaladur 288/7(7); ĥayrân ķaldılar 290/15(2)
kél-	îmân keltürüp 291/19(2); vaķt kélür 290/8(5)
kör-	ölüm körmes 312/12(4)
sal-	ķol salmadı 305/19(5)
tut-	duşmân tutadur 286/19(1), sözini tutamén 313/2(3), menzil tutarmız 335/14(2)
tüş-	oyıĝa түşti 284/5(4)

3.6.1.3.3. Fiil ve Tasvir Fiilinden Oluşmuş Birleşik Fiiller

Yeni Uygur Türkçesinde çokça kullanılan bu tür birleşik fiiller, zarf-fiil eki almış bir esas fiilin üzerine yardımcı fiillerin getirilmesiyle oluşur ve fiillerin “tüs” görünüş kategorisini belirlerler. (H.Temur, 2011 s. 209-210).

İncil’de tasvir fiili ile oluşmuş birçok birleşik fiil yer almaktadır. Bunlardan bazıları tasvir fiillerine göre işlevleriyle birlikte şu şekilde sıralanabilir:

-1. /al-/

/-(y)A/ zarf-fiil ekiyle oluşturulanlar

bola alurmu 282/1(5), kabûl almaymén 296/16(5), eşite alur 302/8(5), kéle almas 302/17(2), bara almassızlar 306/11(6), kıla almas 316/10(2), kéltüre almadılar 328/18(4), érgeşip kéle almas 333/5(1), yete almas 334/1(9).

/-(I)p/ zarf-fiil ekiyle oluşturulanlar

/al-/ tasvir fiilinin /-(I)p/ zarf-fiil ekiyle kullanıldığı yapılar, Yeni Uygur Türkçesinde de görülen İncilde yer almıştır:

kılıp alıp 283/20(4); tatıp alıp 283/8(2), çağırıp alıp 283/10(2), satıp alurmız 297/15(2).

-3. /bar-/

İncil’de yalnızca /-(I)p/ zarf-fiil eki ile kullanılan bu tasvir fiil eki, iki işlevle kullanılmıştır.

Sürerlik İşlevi

/bar-/ tasvir fiili, İncil’de Yeni Uygur Türkçesindeki gibi esas fiildeki iş oluş ve hareketin bir süre icra edildiğini yani devamlılık arz ettiğini ifade eder (M.Bridges, 2008 s. 35).

alar alıp bardılar 283/7(2), ‘isā yüzi tüben égilip barmağı birlen yerge yazar érdi 308/6(11), ‘alem anga érgeşip baradur 327/3(1).

Uzaklaşma İşlevi

Bu tasvir fiilin diğer bir işlevi de Yeni Uygur (M.Yıldız, 2004 s. 42) ve Çağatay Türkçelerinde (Eckmann, ve diğerleri, 2009 s. 120) de görülen uzaklaşma işlevidir. Esas fiildeki iş oluş ve hareketin başlangıç noktası olan mekândan ve zamandan tedricen uzaklaştığını ifade eden birleşik fiillerin İncildeki örneği şöyledir:

narğı tarafiga çıkıp bardı 344/19(1).

-4. /ber-/

İncil’de yalnızca /-(I)p/ zarf-fiil ekiyle kullanılan bu tasvir fiili, Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde “özge tüs” ‘başkası görünüşü’ (R.Arziyev, 2006 s. 331) başlığı altında ele alınır. Esas fiildeki iş oluş ve hareketin özne dışında başka birisi için icra edildiğini bildiren, (H.Temur, 2011 s. 371) birleşik fiillerden bazıları şunlardır:

duşmān kılığa tutup bermekçi érdi 303/7(1); munı aytıp berip 322/16(1).

-5. çık-

İncil’de de Yeni Uygur Türkçesinde olduğu yalnızca /-(I)p/ zarf-fiil ekiyle birleşik fiiller oluşturur. Esas fiildeki iş oluş ve hareketin baştan sona bütünüyle

tamamlandığını ifade eder (M.Bridges, 2008 s. 36); (H.Temur, 2011 s. 372) (M.Yıldız, 2004 s. 72).

hayātğa turup çıkırlar 295/15(5); kovalap çıkardılar 316/12(1), çağırıp alıp çıkadur 317/8(8); bolup çıkdı 324/4(6).

-6. kal-

Yalnızca /-(I)p/ zarf-fiil ekiyle birleşik fiil oluşturulan /kal-/ yardımcı fiili İncil’de de kullanılmıştır:

turup kalğan 299/2(4); bolup kaldım 314/9(9); kurup kalur 337/3(1);

-7. kél-

İncil’de, /-(I)p/ zarf-fiil ekiyle birleşerek birleşik fiiller oluşturan /kel-/ fiili kullanılmıştır.

tüşüp kélgende 292/16(1); uçrap kélip 292/16(4); yaklaşıp kélgenini körüp 298/19(1); kaytıp kældiler 307/5(7); alıp kélip 308/2(6); çıkıp kældim 311/15(6); alıp kældiler 314/12(1); érgeşip kéle almas 333/5(1); érgeşip kélürsen 333/5(8); yetip kélip 353/15(6);

-8. koy-

İncil’de bir örneği bulunan /koy-/ tasvir fiili /-(I)p/ zarf-fiiliyle örnek şöyledir: sizlerni yetim bulup koymasmén 335/2(8).

-9. oltur-

/oltur-/ tasvir fiili /-(I)p/ zarf-fiil ekiyle birlikte ve esas fiilin kısa süreli devamlılığını ifade eden (M.Bridges, 2008 s. 48) bir işlevle İncilde yer alır.

sorap olturğan 314/4(1), süyenip olturup 331/20(6).

-10. tur-

İncil’de yalnızca /-(I)p/ zarf-fiil ekiyle oluşturan bu tasvir fiili, esas fiilin bildirdiği iş, oluş ve hareketin devamlılığını gösterir (R.Arziyev, 2006 s. 333).

turup turasén 281/6(6), berip turğan 289/9(1), yanıp turğan 296/4(7), yürüp turup 298/18(6), kılıp turğan 303/10(3), eşitip turğan 327/19(3), yakıp turğan 346/12(7), isinip turup 347/5(7).

-11. yür-

Bu tasvir fiili, İncil’de /-(I)p/ zarf-fiil ekiyle birleşik fiil oluşturmuştur. /yür-/ tasvir fiili, esas fiildeki hareket veya oluşun sürekliliğini gösterme işleviyle kullanıldığı

gibi asıl fiilin alışkanlık haline getirilerek tekrarlandığını da ifade eder. (Bodrogligeti, 2001 s. 289).

érgeşip yürdiler 281/3(7), alıp yürgil 292/17(1), bolup yürmedi 324/20(6).

3.6.1.3.4. Fiil+Sıfat-fiil+Yardımcı Fiil Şeklinde Oluşmuş Birleşik Fiiller

Karmaşık fiil diye adlandırılan bu birleşik fiil türü, İncil’de bir sıfat-fiil ekinin /bol-/ yardımcı fiiliyle bir araya gelmeleri neticesinde oluşmuştur.

-1. Sonuç Fiileri

Geçmiş zaman sıfat-fiil eki /-GAn/ ile /bol-/ yardımcı fiilinin bir araya gelmeleri sonucu oluşan yapı, Türkiye Türkçesindeki /-mİş/+/ol-/ yapısıyla aynı anlamda ve işlevde kullanılmıştır.

Esas fiildeki iş, oluş ve hareketin ifade etmesi sonrasında oluşan durumu anlatmak için kullanılır:

niğodi‘ mus anga aytdı kişi **karıgan bolsa** 285/8(6); tuğulma**ğan** **bolsa** 285/12(1); alıp asmandın tüş**ken** **bol**masa 286/5(1), ‘izzet qabül kıl**ğan** **bolup**, istemegen **bolup** 297/1(2), berilmegen **bolsa** 302/17(6), oquma**ğan** **bolsa** 304/12(4), örget**ken** **bolsa** 310/11(9), kél**gen** **bolsalar** 317/16(3), ayt**kan** **bolsa** 320/4(1), aç**kan** **bolup** 323/10(6).

3.6.2. Cevherî Fiiller

Yüklem fiili oluşturmak için yüklem ismi denen genel bir isim üzerine getirilen yüklemleştirici unsurlar cevher/ek fiillerdir. (Daşdemir, 2014 s. 127).

İncil’de gerek isimden gerekse fiilden yapılmış yüklem isimlerini yüklem fiiline dönüştürmek yalnızca /ér-/ fiili kullanılmıştır. Bu fiil, dört kipte (tasvir, hikâye, rivayet ve şart) ve farklı şahıs ekleriyle çekimlenmek suretiyle yüklemi oluşturmuşlardır. Söz konusu cevher fiilin farklı kip ve şahıslardaki çekimine İncil’deki örneklerden bazıları şöyledir:

/+ér-/

bilmes érdim 280/16(8), kılğan érdi 294/14(9), bermekçi érdi 303/7(4), berür érdi 304/11(6), tapmağan érdi 306/18(5).

/+bol-/

karıgan **bolsa** 285/9(4), tirik kılguçı **bolsa** 302/11(7), tuğulmağan **bolsa** 285/12(2).

/+é-/

aşikâr émes 304/4(8), süyer éken 323/9(8).

3.6.3. Fiillerde Çekim

İncil’de fiil çekimi, Çağatay Türkçesindeki fiil çekimine ve onun organik devamı niteleğindeki Yeni Uygur Türkçesine benzer.

3.6.3.1. Olumsuzluk

İncil’de fiillerin olumsuzluk şekli çoğunlukla Türkçenin genel olumsuzluk eki /-mA-/ ekiyle yapılmakla birlikte bir kaç örnekte /-GAn+iyelik eki/ yapılı geçmiş zaman çekiminin olumsuzluk şeklinde “yok” kelimesi kullanılmıştır.

- /-mA-/ ekiyle yapılan olumsuzluk çekimlerinden örnekler:

oğumağan 304/12(4); kılmağan érdi 306/17(8); bolmağan 318/5(2)

- /-GAn+iyelik eki+yok/ yapısıyla oluşturulan olumsuzluk çekimine örnekler:

ğudānı körgeñ yok 279/11(5); vaqtım yetken yokdur 303/17(5); adam sözlegen yokdur 307/8(5), bolğanımız yok 310/19(5).

3.6.3.2. Şahıs Ekleri

İncil’de kullanılan şahıs eklerini beş başlık altında değerlendirmek mümkündür.

3.6.3.2.1. Zamir Menşeli Şahıs Ekleri

İncil’de kullanılan zamir menşeli şahıs ekleri şunlardır:

	teklik	çokluk
1.	/+mén/	/+mIz/
2.	/+sén/	/+sIzlAr/
3.	/+ø/	/+ø/, /+lAr/

İncil’de zamir menşeli şahıs ekleri, öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman ve gelecek zaman çekimlerinde kullanılmıştır. Zamir menşeli şahıs eklerinin çekimi Çağatay Türkçesindeki çekimlerle benzerlik gösterir. İncil’de görülen çekimler şahıslara göre şöyledir:

1. teklik şahıs çekimine örnekler:

ğusllanduramén 280/5(4); aytamén 282/12(1); kılurmén 284/9(2); köremén 290/1(8); bilemén 290/11(7); kıla almaymén 295/17(3); eşitemén 295/19(2); körgüzermén 297/2(5), çıkarmasmén 300/10(3), tiriltürmén 301/2(11); kılurmén 302/1(6); beremén 304/1(4); kétemén 309/17(1)

2. teklik şahıs çekimine örnekler:

aytasén 279/20(1); ğusllandurasén 280/4(2); turup turasén 281/6(7); bilesén 282/5(1); kılasén 282/10(8); körgüzesén 284/7(3), eşitesén 285/15(8); beresén 309/1(7);

3. teklik şahıs çekimine örnekler:

yaqtıradur 278/7(1); kılıp aytadur 278/5(5); çıkadur 286/6(5); aytdı 279/17(1); çıkadur 286/6(5); ğusllanduradur 287/10(6);

1. çokluk şahıs çekimine örnekler:

bilemiz 285/5(4); köremiz 317/2(4), tileymiz 327/6(2); eşitkenmiz 328/7(2); bilmeymiz 333/18(9).

2. çokluk şahıs çekimine örnekler:

izleysizler 281/5(4); tileysizler 305/1(1); bilmeysizler 305/17(2); izlersizler 306/6(8); bilmeysizler 309/5(6); ölürsizler 310/4(4), kabül kılmaysızlar 286/2(4); tapınasızlar 290/6(1);

3. çokluk şahıs çekimine örnekler:

toldurdılar 283/5(6); kabul kıldılar 292/5(8); yaklaşmaydurlar 289/3(1); aytmaydurlar 305/11(2), tıñlaydurlar 319/10(1), bolmaydurlar 343/15(5);

3.6.3.2.2. İyelik Eki Menşeli Şahıs Ekleri

İncil’de kullanılan iyelik menşeli şahıs ekleri şunlardır:

	teklik	çokluk
1.	/+m/	/+K/
2.	/+ŋ/	/+ŋızlAr/, /+ŋlz/
3.	/+ø/	/+lAr/

Yukarıdaki şahıs ekleri görülen geçmiş zaman ve şart kipi çekiminde kullanılmıştır. Bu eklerin İncil’deki kullanımlarına şahıslara göre işaret edecek olursak:

1. teklik şahıs çekimine örnekler:

dégenim 280/12(3); bilmes érdim 280/13(6); kéldim 280/14(7); kördüm 280/16(5); yiberdim 291/12(5).

2. teklik şahıs çekimine örnekler:

körseñ 280/18(8); berdiñ 287/10(2); ayttn 289/19(5); kılsañ 303/15(4).

3. teklik şahıs çekimine örnekler:

aytқан 279/7(9); ikrār kılıp 279/15(1); kirip 285/10(5); kaytdı 288/12(6).

1. çokluk şahıs çekimine örnekler:

alduñ 279/8(8); tapduñ 279/9(3), kördük 279/4(4), bildük 292/1(8).

2. çokluk şahıs çekimine örnekler:

işanmassañızlar 310/4(2); bolsañız 311/8(6); bolsañızlar 317/1(6); koydıñız 323/7(1); tutsañızlar 337/9(6); kılsañızlar 337/4(2).

3. çokluk şahıs çekimine örnekler:

kılmadılar 278/14(9); soradılar 279/16(11); baradurlar 287/11(2); ayttilar 292/19(5).

3.6.3.2.3. Kesin Gelecek Zamanda Kullanılan Şahıs Ekleri

/-GU+iyelik eki+(dUr)/ biçim birimiyle çekimi gerçekleştirilen kesin gelecek zaman çekiminde şahıslar biçim biriminin bünyesinde yer alan iyelik ekiyle işaretlenir. Bu anlamda şahıs çekimi, yukarıdaki iyelik eki menşeli şahıs ekleriyle benzeşmekle birlikte üçüncü teklik şahsın /+sI/ tamlanan ekiyle işaretlenmesi, üçüncü çokluk şahıs çekiminde /+lArI/ ve /+sIlAr/ morfeplerinin kullanılması, ayrıca 1. çokluk şahıs çekiminde /+mIz/ iyelik ekinin kullanılması yönleriyle onlardan ayrılır.

Yukarıda bahsedilenlerden hareketle kesin gelecek zamanın şahıs çekimi tablosu şu şekilde çıkarılabilir:

	teklik	çokluk
1.	/+m/	/+mIz/
2.	/+ñ/	/+ñIz/
3.	/+sI/	/+lArI/, /+sIlAr/

Çağatay Türkçesinde kesin gelecek zamanın şahıs çekim ekleri tablodaki gibidir. (E.Teres, 213 s. 73).

3.6.3.2.4. İstek Kipi Şahıs Ekleri

Yalnızca birinci teklik ve çokluk şahıs çekimleri bulunan talep kipi öznenin bir eylemi gerçekleştirme ya da gerçekleştirilmeme konusundaki talebini, eğilimini, gönüllülüğünü, isteğini ve önerilerini bildirir (Bodrogligeti, 2001 s. 174).

İncil’de talep kipi çekiminin şahıslara göre değişen ekleri, 1. teklik şahısta Yeni Uyur Türkçesiyle (R.Arziyev, 2006 s. 294) (R.Öztürk, 2010 s. 89) benzerlik gösterir:

1. teklik şahıs eki /+Ay/

tapkay 286/9(1), bolmağay 286/11(2); tınlay 317/7(9); oğurlay 318/1(2)

3.6.3.2.5. Emir Kipi Şahıs Ekleri

Emir kipi; ikinci şahıslara yönelik (teklik/çokluk) doğrudan emirleri, üçün şahıslara yönelik olarak da dolaylı emirleri, ihtarları, uyarıları, ikazları ve yasakları bildirir (Bodrogligeti, 2001 s. 175). Bu nedenle bu kipin 1. şahıs çekimleri yoktur.

İncil’de emir kipi şahıs çekim ekleri Çağatay ve Yeni Uyur Türkçesindekilerle aynıdır. İncil’de kullanılan ekler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

	Teklik	Çokluk
.	/-+ø/, /+ø+GII/ ⁵⁶	/-+(I)η/, /-+(I)ηlAr/, /- +ηIzlar/
.	/-+sUn/	/-+sUnlAr/

2. teklik şahıs çekimine örnekler:

kıl 332/8(1); ta‘accüblenmegil 285/14(7); bergil 288/18(4); kélgil 289/17(6) ;
ğusllandurgıl 280/17(5); bargıl 289/17(2); işağıl 290/4(2); kalgıl 291/17(5); turgıl
292/16(7);

3. teklik şahıs çekimine örnekler:

kılsun 286/12(5); alsun 297/17(10) ;

2. çokluk şahıs çekimine örnekler

kılığlar 280/1(3); tolduruğlar 283/5(1), alıp barığlar 283/6(7); işanmasağızlar
286/3(5); kılmağlar 284/3(6); kórğmağlar 298/20(3); sorağlar 315/8(2).

3. çokluk şahıs emir çekimi

⁵⁶ Bu ek aslında bir şahıs eki olmayıp Eski Türkçe döneminden beri emir kipinin ikinci şahıs çekimlerinde kullanılan bir kuvvetlendirme ekidir.

kılsunlar 295/3(8); tutsunlar 306/4(3); tapsunlar 318/2(5);

3.6.3.3. Fiillerde Zaman ve Kip Çekimi

İncil’de fiillerin kip ve zamanını işaretlemek üzere kullanılan biçim birimleri Çağatay ve Yeni Uygur Türkçesindekilerle benzerlik gösterir. Bu biçim birimlerinden bazılarının İncil’de birden çok işlevi olduğu görülmüştür.

3.6.2.3.1. İstek Kipi

İstek kipi, bir eylemin ya da durumun istendiğini, beklendiğini, tahmin edildiğini veya tavsiye edildiğini ifade eder (Bodroglıgeti, 2001 s. 196).

İncil’de bu işlev için iki farklı morfem kullanılmıştır. Bunlar kullanım sıklığına göre şöyledir:

-1. /-GAy/

İncil’de gelecek ve geniş zaman çekiminde kullanılan morfem istek kipi işleviyle de kullanılmıştır. Bu örneklerden bazıları şunlardır:

īmān kélťürgüçi helāk bolmağay 286/11(2); sizler hayrān bolğaysızlar 294/19(5); menge bergeni dép hiç nimeni yoğaltmağaymén 300/12(9); ħudā oğlı celāllangay 321/5(3); nūr oğulları bolğaysızlar 328/13(1); şehādet bergey 278/9(3); īmān kélťürgeyler 278/10(1).

-2. İstek kipi için kullanılan şahıslara göre farklılık arz eden bir diğer morfem için bk. 3.6.3.2.4. İstek Kipi Şahıs Ekleri

3.6.2.3.2. Emir Kipi

Bu kipi kullanımı ve çekimi için bk. 3.6.3.2.5. Emir Şahıs Ekleri.

3.6.2.3.3. Gereklilik Kipi

Fiillerin gereklilik biçimleri için İncil’de üç morfem kullanılmıştır.

Bunlardan birincisi eş anlamlı “kérek” kelimesiyle yapılmıştır. Söz konusu kelimelerin fiillerin isim-fiil şekillerine getirilerek oluşturulan /-mAK kérek biçimbirimleri Çağatay ve Yeni Uygur Türkçesindeki yapılara benzerdir. (M.Argunşah, 2013 s. 172).

tuğulmak kérek 285/14(3); ötüp barmaq kérek 288/13(3); işlemek kérek 299/16(1), kéltürmegim kérek 318/12(2).

İkincisi çoğunlukla geniş zaman ve istek kipi çekimlerini işaretlemek üzere kullanılan /-GAy/ ekidir. Bu ek, İncil’de emir ve yasakların bildirildiği cümlelerde gereklilik işleviyle kullanılmıştır:

īmān kéltürgüçi helāk bolmağay 286/8(6); sizler hayrān bolğaysızlar 294/19(5), hiç nimeni yoğaltmağaymén 300/12(9); hudā oğlı celāllangay 320/5(3);

Bunların yanında İncil’de /-A+dur/ yapısındaki olumlu bir cümle ile bu yapıdan gelişen ve olumsuz fiil tabanına eklenen /-y/ zarf-fiil ekiyle çekimlenen olumsuz bir cümlelerin de gereklilik anlamı taşıdığı belirlenmiştir:

yaşırap işlemezdür 303/15(1);

3.6.2.3.4. Şart Kipi

Ek fiilin şart kipinde olduğu herhangi bir fiilin şart kipi de İncil’de /-sA/ ekiyle yapılmaktadır. İncil’de şart kipi eki almış fiillerin öncesinde genellikle “eger” edatı kullanılmıştır:

eger meni bilseñizler 309/13(3); eger men haqnı aytsam 312/4(6); eger men öz özümni ‘izzetlesem 312/17(8); eger men anı bilmeymén dép aytsam 313/1(1); eger kılsam 320/7(6).

3.6.2.3.5. Geniş Zaman

İncil’de geniş zaman çekimi üç farklı biçimbirimle yapılmıştır. Bunlardan biri Çağatay ve Yeni Uygur Türkçelerinin yanısıra çoğu Türk dilinde geniş zamanı işaretleyen /-(U)r/ ve /-Ar/ sıfat-fiil ekleridir. Diğerleri ise aslında gelecek zaman eki olmakla birlikte bazen geniş zaman bildiren /-GAy/ eki ile aslında şimdiki zaman için kullanılan /-(y)A+dur/ biçimbirimleridir.

-1. /-(U)r/, /-Ar/⁵⁷ ekli örnekler:

işanursızlar 286/4(5); gusllandurur 288/11(5); tapar 292/10(4); berür 289/6(8); bilür 284/19(10); susar 289/12(3); şifā tapar 292/10(3);

⁵⁷ Burada ifade edilmesi gereken bir husus da şudur: Geniş zaman partisip ekinin çoğunlukla dar-yuvarlak ünlülü /-Ur/ olması nadiren düz-geniş ünlülü /-Ar/ olması Kumul ağzına mahsus bir özelliktir (R.Arziyev, Uygur Tili, 2006, s. 410).

-2. /-GAy/ ekli örnekler:

īmān kéltürgüçi helāk bolmağay 286/8(6); sizler hayrān bolğaysızlar 294/19(5); atağaylar 281/14(5) ; hiç nimeni yokaltmağaymén 300/12(9);

-3 /-(y)A+dur/

nūr qarāngulıķda yaqtıradur 278/7(1); şehādet berip nidā kılıp aytadur 279/5(6); necāt yehūdilerdin boladur 290/7(2); hāşıl yığadur 291/9(8); rast boladur 291/12(1);

Bu yapı içerisindeki zarf fiil ekinin daralarak düşmesi sonucunda oluşan /-y+dur/ yapısı ile /+dur/ kopulasının düşmesi neticesinde oluşan /-y/ morfepleri olumsuz fiil tabanlarına eklenerek bazı örneklerde geniş zaman anlamını bildirmiştir:

ķabūl ķılmaydur 288/1(8); ‘ izzet ķılmaydur 295/5(4); aytmaydurlar 305/11(2);

3.6.2.3.6. Görülen Geçmiş Zaman Çekimi

İncil’de görülen geçmiş zaman çekiminde bir biçim birimi kullanılmıştır. Tüm Türk dillerinde geçmiş zamanı işaretleyen /-di/ eki (Serebrennikov ve Gadjieva 2011: 154) ve onun türevleridir.

-1. /-DI/

boldı 278/13(8); turdı 279/2(9); aytdı 281/16(4); keldi 278/8(9); berdi 278/16(4); kéltürdiler 284/16(7); süydi 286/9(7); tilediler 307/4(3); kétđi 307/19(5); öldiler 312/14(1).

3.6.2.3.7. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Bütün Türk yazı dillerinde mazide gerçekleşen hareketin sonucunu ifade eden öğrenilen geçmiş zaman için en az beş farklı morfeim kullanılmıştır (Serebrennikov ve Gadjieva 2011: s.162). İncil’de bunlardan yalnızca birinin kullanıldığı görülür:

İncil’de öğrenilen geçmiş zamanı işaretlemek üzere kullanılan biçimbirimlerin başında söz konusu yapı kullanılmıştır.

-1. /-GAn/

Öğrenilen geçmiş zamanın / KAn, -GAn/ sıfat-fiil ekleriyle yapılan çekimine Yeni Uygur (R.Öztürk, 2010 s. 75) ve Özbek (Coşkun, 2014 s. 129) edebî dilinde de rastlanmakla beraber İncil’deki çekim Çağatay Türkçesindeki çekime (Argunşah, 2013, s. 162) benzemektedir. Zira İncil’de söz konusu sıfat-fiil ekiyle yapılan geçmiş zaman

çekiminde cevher fiilin tüm kiplerdeki işletiminde işaretlendiği görülür. Cevher fiil, İncil’de “ér-”, “bol-” fiilleriyle tüm örneklerde işaretlenmiştir:

karıgan bolsa 285/9(4); tuğulmağan bolsa 285/12(2); berilmegen bolsa 302/17(7); çıķķan érdi 281/18(2); étķen érdi 284/12(9);

3.6.2.3.8. Şimdiki Zaman

İncil’de şimdiki zaman çekiminde kullanılan yegâne biçim birimi, /-A/ zarf-fiil eki ve “dur-” fiilinin geniş zaman sıfat-fiil ekli biçiminden (durur) gelişen /+dur/ kopulasının birleşmesi sonucu oluşan /-(y)A+dur/ yapısıdır.

Harezm Türkçesi (Toparlı, 2007 s. 41-42) döneminden itibaren Doğu Türkçesinde şimdiki zaman için kullanımını takip edebildiğimiz bu biçimbirim Çağatay Türkçesinin (Argunşah, 2013, s. 164) de tek şimdiki zaman işaretleyicisidir:

çıķadur 286/6(5); duşmān tutadur 286/19(2); sözlerini aytadur 288/3(6); hāşıl yığadur 291/9(8).

3.6.2.3.9. Gelecek Zaman

İncil’de gelecek zamanı göstermek üzere bir biçimbirim kullanılmıştır. Bu morfeimler Çağatay Türkçesinde gelecek zamanı işaretlemek için kullanılmakla (Argunşah, 2013, s. 166-167) beraber Yeni Uygur ve Özbek edebî dillerinde kullanılmayan biçimbirimlerdir. Bunlar sıklık sırasına göre şöyledir:

-1. /-GAy/⁵⁸

helāk bolmağay 286/8(6); hiç nimeni yoķaltmağaymēn 300/12(9); atağaylar 281/14(5); şehādet bergey 278/9(3); bolğaysızlar 294/19(5); yoķaltmağaymēn 300/12(9); imān kēltürgeymēn 316/14(9);

3.6.4. Fiilimsiler

3.6.4.1. İsim-Fiil Ekleri

İncil’de geçici isimler yapmakta kullanılan biçimbirimler şunlardır:

-1. /-mAK/

⁵⁸ Bu biçimbirim İncilde daha çok geniş zaman ve istek kipini işaretlemek için kullanılmıştır.

ḥudānıñ işleri zāhir bol**maḵ** üçündür 313/14(9); tüşek kötermek senge cā'iz émesdür 294/1(1); künimni körmek umuduğa şādlandı 313/3(1).

-2. /-(U)r/

Aslında geniş zaman sıfat-fiil eki olan söz konusu morfem, yalın hali dışında özellikle Yönelme Hâli ve Belirtme hali eki almış olarak isim-fiiller oluşturmuştur (Bodrogligeti, 2001 s. 254-255).

nime kılurını özi bilür érdi 297/16(6);

3.6.4.2. Sıfat-Fiil Ekleri

İncil'de fiillerden geçici sıfatlar türetmede kullanılan ekler şunlardır:

-1. /-ğUçI/

/-ğU/, sıfat fiil ekiyle /+çI/ isimden isim yapma ekinden meydana gelen bu ek, fail sıfatları yapar (Argunşah, 2013, s. 150).

āvāz kılğucınıñ 280/1(7); anga tapıñguçılar 290/10(4); şadağa sorağuçı 314/3(2); yıvındurguçı 338/19(4).

-2. /-ğAn/

ta^cām yégen yerge yakın kældiler 299/5(10); şāgirdleri tüşgen birgine kémedin başqa kéme yok ékenini kördiler 299/2(8); tiriklik bergen nān 300/4(3) tanımağan 280/5(8); çaķırğan 282/17(1); alğan 283/9(2).

3.6.4.3. Zarf-Fiil Ekleri

3.6.4.3.1. Zaman Zarf Filleri

/-ğAndA/ bu zarf-fiil ekleri /-ğAn/ partisip ekiyle /-dA/ Bulunma Hâli ekinin bir araya gelmesiyle oluşan bu zarf-fiil eki üzerine eklendiği eylemin zaman tümleci haline getirir.

zinā kılğanda tutulğandır 308/3(9)

3.6.4.3.2. Bağlama Zarf-Fiilleri

Bağlama zarf-fiil ekleri, İncil'de ya tasvir fiilini asıl fiile bağlamıştır ya da temel cümlelerin yargısına denk bir yargıyı cümleye bağlamıştır.

pullarını çaçıp tahtalarını ağdarıp kebūter satķuçılarga aytdı 284/2(1); ériņni
çaķırıp munda kélgil 289/17(4); sözge işanıp kaytdı 292/15(7)

SONUÇ

Tez çalışmasının temelini oluşturan ve bugün İstanbul'da Atatürk Kitaplığı Arşivinde N.P. Ostroumov'un 1867 yılında "Sartiya dili" adını verdiği lisanla yaptığı Yuhanna İncili'nin bir nüshası bulunmaktadır.

Yapılan inceleme neticesinde, Sart kavramı tarihsel süreçte değişmiş olup, "tüccar", "yerel halk" vs. ondan fazla farklı anlam ifade etmiştir. İlminskiy, Ostromov, Samayloviç gibi Rus misyonerler, Orta Asya'da çeşitli sunî halkların ve dillerin oluşturulması/icat edilmesini amaçlamışlardır. Bunun neticesinde her ülkede konuşulan ağızların en bozuk olanını yazı dili hâline getirerek, yeni diller oluşturmuşlardır.

Sart dili oluşturma başında N.P. Ostroumov vardı. Ona göre Moğol baskısından sonra Sartlar Türklerle karışarak kendi Ari dillerini kaybedip Türk dilini kabul etmişlerdir. Ona göre Sart dili Türk kökenli ama Kırgız, Özbek, Tatar dillerinden farklıdır. N.P. Ostroumov şehir ağzına dayanan "Sartçayı" yazı dili hâline getirmeye çalışmıştır. Neticede bu dilde gazete ve kitaplar yayımlanmıştır. Onlardan biri de Yuhanna İncili olup, toplam 21 bab ve 278. sayfadan başlanmaktadır. 278. sayfadan başlanmasının nedeni belli değildir. Tahminimize göre, 278. sayfadan önceki kısmında Matta ve Markos İncilleri yazılmıştır.

Değerlendirilen Yuhanna İncili çevirisi hakkında söylenebilecek en doğru ve kapsamlı ifade, şekil özelliklerinin hatta kelime hazinesinin yöre ağzıyla olan benzerliği göz önüne alınarak, Türkistan'ın merkezindeki kadim kültür, ticaret ve medeniyet merkezleri olan mahallelerde konuşulan halk lisanı yani yöredeki Taşkent ağzı olduğu söylenebilir.

İncil'in dili olarak tespit edilen, Çağatay Türkçesinin yerini mahallî Özbekçeye bıraktığı dönem Türkçesidir ve bu dile işaret etmek üzere bu çalışmada "Sartiya dili" ifadesi kullanılmıştır.

Bu çalışmada dil incelemesi yapılan İncil'in tespit edilen şekil özellikleri, Taşkent ağzı ile benzerlik göstermektedir. İncil'in dilini belirleme noktasında önemli ipuçları sunan bu verileri örneklerle gösterecek olursak:

Günümüzde Özbek Türkçesinde kullanılan, Farsça ve Moğolcadan kopyalanan cüde "çok", hahla- "istemek", kette "büyük", çıraylık "güzel" gibi bölgede kullanılan kelimeler tespit edilmiştir.

İncil’de geçen şahıs zamirlerinde Özbek ve Yeni Uygur Türkçesinde ular 3. şahıs çokluk eki İncil’de alar olarak yazılmıştır.

İncil’de kullanılan işaret zamirlerinde Özbek Türkçesinde bu olan İşaret Zamiri mu olarak yazılmıştır.

Ostroumov'un oluşturduğu dil, esas olarak Taşkent şehrinin ağızına dayanarak, ama mecburen kullanılan yöreye özgü olmayan şekiller yüzünden "kırık" bir dil olarak vasıflandırılmıştır.

Sonuç olarak, araştırmamız neticesinde, N.P. Ostroumov Sartları ayrı bir halk olduğunu ve onların dilinin ayrı bir dil olduğunu göstermeye çalıştığı tespit edilmiştir. Kanıt olarak ise, eğer Sartlar diye bir halk 19. yüzyılda yaşamış olsaydı, günümüzde de mevcut olurlardı ve onlara ait kültürel ve edebî izlere rastlanırdı. Büyük olasılıkla, Sart kavramı Ruslar tarafından 19. yüzyılda suni bir ad olarak Türkistan halkına verilmiş bir isimdir.

KAYNAKÇA

- Abashin, S. (2008). *Problema Sartov v Nachale 20* . (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Moskova.
- Abdiraşidov, Z. (2012). *İsmail Gaspıralı ve Nikolay Ostroumov: Fikirler Mücadelesi*. Kültür Müdürlüğü.
- Aça, M. (2003). *Orta Asya'da Uluslaşma Süreci ve Türkiyat Araştırmalarında Rus İlminskiy ve Ardıllarının Rolü, Orta Asya'nın Sosyo-Kültürel Sorunları: Kimlik, İslam, Milliyet ve Etnisite*. İstanbul: Gündoğan Yay.
- _____ (2004). *Ortak Türk Kimliğinin Yeniden İnşası/Tanımı ve Türkiye-Azerbaycan-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İlişkileri Bağlamında Türklük Bilimi Araştırmalarının Rolü*. İstanbul: Kök Araştırmaları.
- _____ (2004). *Nikolay İvanovich İlminskiy, Biyografi Analiz*. İstanbul.
- _____ (2013). *Misyoner-Şarkiyatçı Nikolay İvanoviç İlminskiy'in Çarlık Rusya'sının Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma Politikalarındaki Yeri*. İstanbul.
- Açık, F. (2006). *Yaş Türkistan Dergisinde Dil Meseleleri*. Türk Dünyasında Dil ve Edebiyat Dergisi, 23.
- _____ (2008). *XX. Asrın Başlarında Türk Dünyasında yaşanan Alfabe Değişikliklerinin Sebepleri, Gelişimi ve Sonuçları*. Başkent Üniversitesi, 4.
- Aizenstadt. A. (1999). *Slovar Sotcialno-Gumanitarnix Terminov*. Tesey Yay. Minsk.
- Akgün, E. (2008). *Çarlık Rusya'sının Türk Halklarına Yönelik Politikası ve Bu Bağlamda Ortaya Koyduğu Yaptırımlar*. Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi, 144.
- Aksakal, H. (2009). *Stalin ve İkinci Dünya Savaşı Bağlamında Milliyetler Politikası*. Karadeniz Araştırmaları. Ankara: KARAM. Sayı:21.
- Akalın, M. (2003). *Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliğinde Yeni Ulusların İnşası Adına Tatar Nüfusunu Kırma*. Balıkesir Üniversitesi Edebiyat Dergisi, 219-242.
- Ali Şir Nevai, (1996). *Muhakemetü'l-luğateyn (İki Dilin Muhakemesi)*. (Haz.: Barutçu Özönder). Ankara. TDK.

- Alov. (2000). *İstoriya Religii v Rossii* (Cilt 2). Moskova: Agent Basım Evi.
- Alyılmaz, S. (2011). *Risale-i Müze-Düzlük (İnceleme-Metin-Dizin)*. Ankara: Elik Yay.
- Araçlı, E. (2002). *Rusyanın Türk Bölgesi Asimilasyon Politikası*. (Seminer çalışması). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Argunşah, M. (2013). *Çağatay Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yay.
- Arziev, R. (2006). *Uygur Tili*. Almatı: Mektep Neşriyatı.
- Atasoy, F. (2016). *Cilt Sovetler Birliğinde Türk Halklarına Uygulanan Dil ve Alfabe Politikaları*. Yükselen İpek Yolu 3. Ankara: Türk Yurdu Yay.
- Babadcanov, B. (2014). *Nikolay Ostroumov: Missioner, İslamoved, Civilizator*. Vostok Svişe, Taşkent.
- Batırbekov, M. (2000). *Kazaklarla İlgili Tearif-i Muslimin Dergisinde Çıkan Makaleler*. (Basılmamış Lisans Tezi). Erzurum: İlahiyat Fakültesi.
- Batırkhanov, G. (1997). *Paşalık Reseydin Kazakistanda Jurgizgen Misyonerlik Sayasatı*. Almaty.
- Bayraktar, R. (2013). *Eski Sovyetlerde Türk Kimliği*. Ankara: Berikan Yay.
- Bartold, V.V. (1964). O Slove Sart. *Sochineniya*. Moskova.
- Bendrikov, K. (1960). *Oçerki Po İstorii Narodnogo Obrazovaniya V Turkestane (1865-1917)*. Moskova.
- Bennigsen, A. (2016). *Stepde Ezan Sesleri*. . (Çev.: Nezih Uzel). İstanbul: İrfan Yay. 5. baskı (1997).
- Bermaganbetov, S. (1996). *Kazak Adebietindeki Dini Agartuşılık Agım*. Jüldız Dergisi. Sayı 10, s. 208.
- Buyar, C. (2012). *Cungar Hanlığının Sosyal ve Kültürel Tarihi*. (Doktora Tezi). Bişkek.
- Bridges, M. (2008). *Auxiliary Verbs in Uyghur*. (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi). Kansas: Kansas Üniversitesi Dil Bilimi Bölümü.
- Bodrogligeti, A.J. (2001). *A Grammer of Chagatay*. Muenchen: LINCOM Publishers Yay.

- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. London: Oxford Clarendon Press.
- _____ (1960). *Sanglax: A Persian Guide To The Turkish Language*. Gibb Memorial Trust.
- Courteille, A. P. (1972). *Dictionarie Turk- Oriental*. Amsterdam: Philo Press.
- Coşkun, M. V. (2014). *Özbek Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Daşdemir, M. (2014). *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi*. Erzurum: Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık.
- Devlet, N. (1994). *Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliğinin Türk Tarihine Bakışı*. İstanbul: Aydın Üniversitesi.
- Dobrosmislov, A. (1912). *Taşkent v Proşlom i Nastoyaşem*. Taşkent: Porceva Yay.
- Doğan, L. (2014). *Uygur Türkçesi Grameri*. Edirne: Parafiks Yayınevi.
- Eckmann, J. (2009). *Çağatayca El Kitabı*. (Çev.: Günay Karaağaç). İstanbul: Kesit Yayınları. (1966).
- _____ (1966). *Chagatay Manual*. Indiana University Publications Uralic and Altaic Series.
- _____ (1979). *Harezmi Türkçesi*, (Mehmet Akalın Ed.), *Târîhî Türk Şîveleri* (ss. 183-123), Ankara: Sevinç Matbaası.
- Egamberdiyev, M. (2002). *Türkistanskiye Vedomosti Gazetesi'ne Göre Türkistan'da Ruslaştırma Siyaseti*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi). Ankara.
- Ercilasun, A. B. (1984). *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil*. Gazi Üniversitesi Yay.
- _____ (2001). *İsmail Gaspıralının Fikirleri*. <http://www.emelvakfi.org/>: <http://www.emelvakfi.org/> Erişim tarihi: 04.12.2019.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation. A Functional Approach to the Lexicon I-II*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

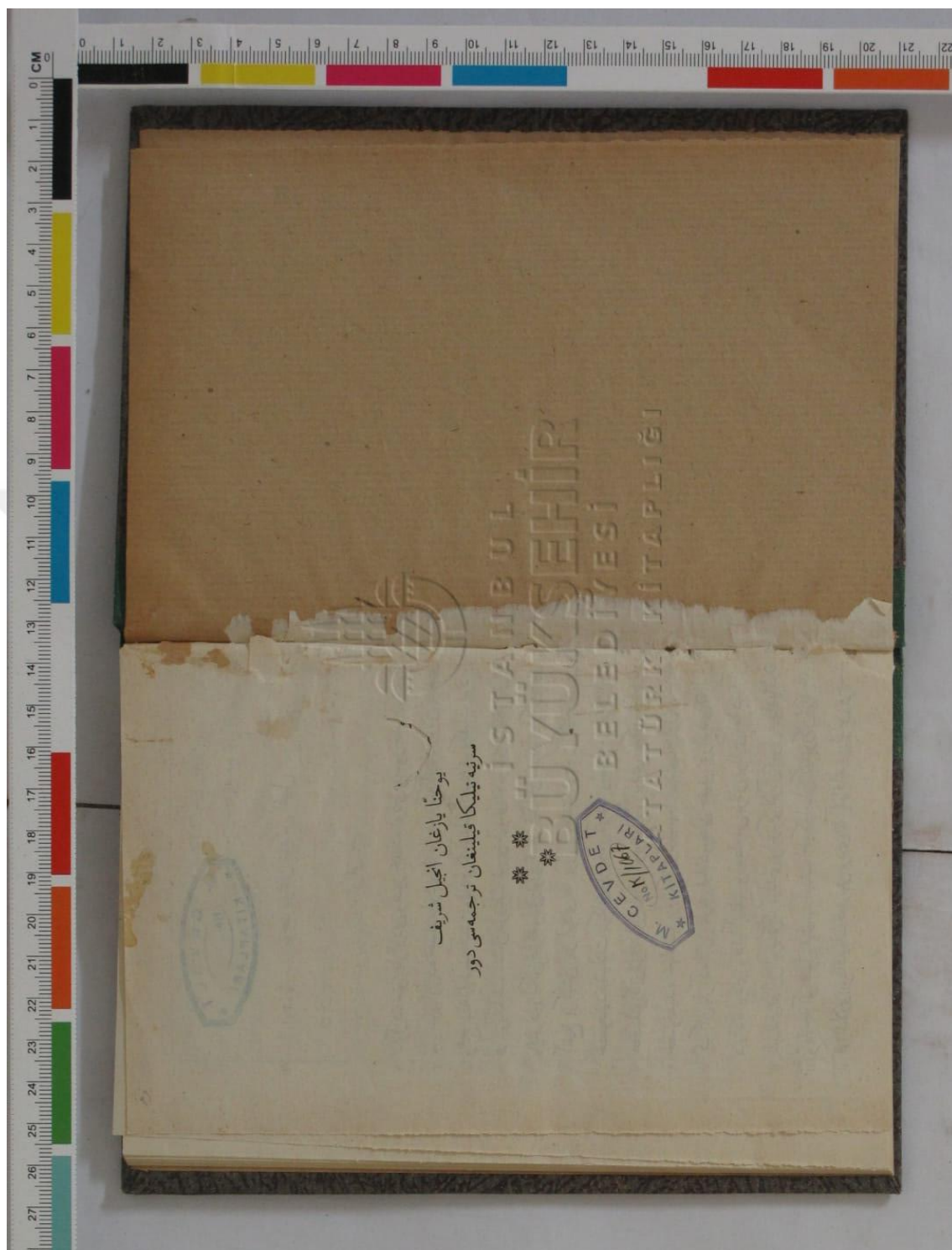
- Fedakar, S. (2014). *Özbekistan'daki Masal Araştırmalarının Tarihi Gelişimi*. Gaziantep University Journal of Sciences.
- Gabain, A. von. (2007). *Eski Türkçenin Grameri*. (Çev.: Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (1974).
- Gemalmaz, E. (2010). *Türkçenin Derin Yapısı*. . (Haz.: Cengiz Alyılmaz, Osman Mert). Ankara: Belen Yay.
- Georg, G. P. (2003). *Pre-Tsarist and Tsarist Central Asia*. New York.
- Geraci, P. (1995). *Window On The East Ethnography, Ortodoxy, and Russian Nationality in Kazan 1870-1914*. University of California at Berkeley.
- Grebenkin, A. (1872). *Tadjiki /Russkiy Turkestan*. Sbornik.
- Grönbech, K. (2011). *Türkçenin Yapısı*. (Çev.: Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (1936).
- Harputlu İshak Hoca (1278). *Şemsül-Hakika*: İstanbul.
- Hayit, B. (1975). *Sovyet Rusya Emperyalizmi ve Türk Dünyası*. Kayseri: Güven Yay.
- _____ (1995). *Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi*. Ankara: Tarih Kurumu Yayınları.
- İlkhamov, A. (2002). *Arheologiya Uzbekskoy İdentichnosti*. Etnicheskiy Atlas Uzbekistana. Taşkent.
- Johanson, L. (2002). *Türk Yazı Dillerinin ve Yazı Sistemlerinin Geçerliliğine Dair*. (Çev.: Mustafa Uğurlu). Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi, 165. (1992)
- Karamisheva, B. (1976). *Ocherki Etnicheskoy İstorii Yujnix Rayonov Tadjikistana i Uzbekitana (Po Etnograficheskim Dannim)*. Nauka Yay.
- Korkmaz, Z. (1998). “*Türkçede Birleşik Fiiller ve Anlam Kaymaları*”. Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, (559), 3-14.
- Kuzgun Ş. (2008). *Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri*. İstanbul.
- Lunin, B. V. (1974). *Srednyaya Aziya v Dorevolütsionnom i Sovetskom Vostokovedeniye*. Taşkent.

- Mahmud Kâşgarî. (2014). *Dîvânu Lugâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*, (Haz.: Ahmet B. Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Malov, E. (1999). *O Tatarakh, Evreyah i Drugikh İnorodtsakh v Rossiiskoi İmperii*, (Misyoner günlük ve el yazmalarından alıntılar derleyen Murad Aliş), Kazan: Bayraş Yay.
- Marcel, E. (1991). *Old Turkic Word Formation. A Functional Approach to the Lexicon I-II*. Otto Harrassow Verlag, 528.
- Mekemtas, M. (1993). *Kazak Kalay Orıstandırıldı*. Almatı: Atamura Yay.
- Mirzahan, E. (2005). *Çarlık Rusyasının Türkistandaki Eğitim Politikası 1870-1917*. Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 103-108.
- Nurtazina, N. (2016). *Reseydin Kopulttı Turkistanda Jurgizgen Oratlık Sayasatı*. Kazak Tarihi Dergisi, 41.
- Nalivkin, V.P. (1913). *Tuzemcy Ranshe i Teper*. Tashkent.
- Okutan, Ç., (2011). *Türk Siyasal Hayatı*. Ankara. Orion Kitabevi.4. Baskı.
- Ostroumov, N. (1892). *Vospominaniye o Missyonerskom Protivomusulmanskom Otdelenii Pri Kazanskoy Duhovnoy Akademii*. Provaslavniy Sobesednik, 136-137.
- _____ (1896). *Sarty. Etnograficheskie Materialy*. Taşkent.
- _____ (1908). *Misyonerskiy Syezd v Nijniy Novgorode*. Otchet Uchitelskoy Seminarii. Taşkent.
- Öztürk, R. (2007). *Özbek Türkçesi*. Ahmet Bican Ercilasun (Ed.), *Türk Lehçeleri Grameri*. (ss. 291-354). Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (2010). *Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yay.
- Radlov, V.V. (1905). *Opıt Slovary Tyurkskix Narechiy* (Cilt 4). SPB Yay.
- Rerix, N. (2010). *Altay-Gimalay*. Putevoy Dnevnik: <http://bibliotekar.ru/ssR9.htm>. Erişim tarihi: 05.12.2019.
- Salgınbayeva, E. (1999). *Kazak Kitabının Tarihi*. Almaty: Sanat Basımevi.

- Salih, M. (1989). *Shayboniynoma*. Taşkent: Gofur Gulom Nomidagi Naşriyot Yay.
- Saydam, A. (2010). *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Serebrenikov, B. (2011). *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Grameri*. (Çev.: N. Gadciyeva). Ankara: TDK Yay.
- Sergey, Z., (2000). *Rusyada Türkçülük ve İslam*. (Çev.: A. Ongun). Ankara: Günce Yay.
- Sobolev, L. (1874). *Geografiçeskiye i Statiçeskiye Svedeniya o Zeravşanskoy Okrugue (s Prilojeniem Spiska Naselyonnyh Mest Okrugue)*. Sank Peterburg: İRGO Yay.
- Somuncuoğlu, T. (2008). *Türkistan'da İki Rus Eğitimci: Vladimir Petroviç Nalivkin ve Nikolay Petroviç Ostroumov*. Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi, s. 4.
- Smirnov, N.A. (2010). *Sovyet Rusya'da İslam Tarihi İncelemeleri*. (Çev.: A. Berberoğlu). İstanbul: Evrensel Basım Yay. (2005).
- SPB. (1904). *Pervaya Vseobshaya Perepis Naseleniya Rossiyskoi İmperii 1897*. Zakaspiyskaya Oblast: Moskova.
- Şeyh Süleyman Efendi-i Buharî. (1880). *Lügât-ı Çağatayî ve Türkî-i Osmanî*, İstanbul: Mehran Matbaası. [LÇTO]
- TASAM. (2011). *Çarlık Rusyanın Türk Halklarını İslam Dininden Uzaklaştırma Politikası ve Bu Bağlamda Uygulamaya Koyduğu Yaptırımlar*. www.tasam.ogr.tr. Erişim tarihi: 05.12.2019.
- Tekin, T. (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Ankara: TDK Yay.
- _____ (2000). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Sanat Kitabevi Yay.
- Teres, E. (2009). *Çağataycada Söz Yapımı*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- _____ (2013). *Çağatay Türkçesi Dil Bilgisi ve Metin Çalışmaları*. Sürat Üniversite Yay.
- Temur, H. (2011). *Hazirqi Zaman Uygur Tili Grammatikisi*. Pekin: Milletler Neşriyatı.

- Togan, Z. V. (1981). *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*. İstanbul: Enderun Kitapevi.
- Toparlı, R. (2007). *Harezmi Türkçesi*. Ankara: Özel basım.
- Vambery, A. (1993). *Bir Sahte Dervişin Orta Asya Gezisi*. İstanbul: Ses Yay.
- Yücesoy, Z. (2002). *Rusya'nın Kafkasya Politikası*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, M. (2004). *Yeni Uygur Türkçesinde Tasvir Filleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zahiriddin Muhammed Babür. (1989). *Babürname*. (Haz.: Parsa Şamsyev). Taşkent.
- Znamenskiy, P. (1900). *Uçastie N. İ. İlminskogo v Dele İnorodçeskago Obrazovaniya*. Moskova.

یوحنا یارغان مقدس انجیل

اولی باب

- ۱ اول ده سوز بار ایردی و سوز خداده ایردی و سوز خدا ایردی و
- ۲ اول سوز اول ده خداده ایردی و بارچه نرسه اینک بران بولدی
- ۳ و هیچ بولغان نرسه آنسیر بولادی و اینک ایچره تیریکلیک ایردی
- ۴ هم تیریکلیک انسان لارینک نوری ایردی و نور قار اغولیک ده
- ۵ یاقیرادر لیکن قار اغولیک نوری قبول قیلادی و خدایارکان یحیی
- ۶ آنلیغ بر کیشی بار ایردی و بول شهادت اوچون کیلدی نور
- ۷ خصوصیده شهادت برکای بارچه لار اینک واسطه سی بران ایمان
- ۸ کیلنورکای لار اول اوزی نور ایمس ایردی لیکن اول نور
- ۹ خصوصیده شهادت برماککا (کیلپ) ایردی و اول دنیاغه
- ۱۰ کیلکان بار آدم لارنی یاریش قیلادرغان حقیقی نور ایردی و اول
- ۱۱ دنیاغه ایردی و دنیا اینک واسطه سی بران بولدی اما دنیا آتی
- ۱۲ تانهادی و اول ورنیک کاکیلدی و اوزنیک لار آتی قبول قیلادیلار و
- ۱۳ و بارچه آتی قبول قیلپ اینک اسمیکا ایمان کیلنورکان لارکا خدا
- ۱۴ فرزندلاری بولماق قیلک قدرتی بردی و آلا قاندین ایمس و جسد

- واهنی دین ایمس و هم ایر خواهشی دین ایمس بلکه خدایان
- ۱۴ تانهادیلار و سوز جسد بولوب بیرنیک آلامده توردی و نیز
- ۱۵ اینک جالانینی یعنی توفیق و حقیقت بران تولوب آتادین یالغوز
- تولد تاپقان نیک جالانینی کوردوک و یحیی اوشونینک
- خصوصیده شهادت بریب ندا قیلپ آتادور اول شول دور من
- آینک توغریسیده منینک کیینم دین کیلکوچی مندین ایلکاری
- بولغان دور ویرا که ایرل مندین ایلکاری ایردی دیب آیتقان
- ایردیم دیب و نیز که آیتک تولیلدی دین بارچه مزالدوق هم توفیق
- ۱۷ اوستیکا توفیق تابدوق و زیرا که شریعت موسی واسطه سی بران
- بریلدی اما توفیق و حقیقت عیسی مسیح واسطه سی بران بولدی و
- ۱۸ قانچان ده بولسه هیچ کیم خدای کورکان یوق آتاینک قوبینده
- ۱۹ بولغان یالغوز توفقان اوغل اول آتی بیان قیلدی و بول دور
- یحیی نیک شهادتی قانچان یهودی لار اورشلیم دین امام لار
- ۲۰ و لوی لیکلانی سن کم سن دیب آندن سور اما ققه بیاردیلار و اول
- افرار قیلپ انکار قیلادی و من مسیح ایمس من دیب افرار قیلدی و
- ۲۱ آلا اندین سن کم سن ایلس موس من دیب سورادیلار اول
- آیتدی ایمس من دیب پیغمبر موس دیدیلار اول یوق دیب
- ۲۲ جواب بردی و آندین کیین آنکا آیتدیلار سن کم سن بیزنی
- بیارکان کیشی لارکا جواب برالیک دیب سن اوز خصوصیک ده نیمه
- ۲۳ آیتاسن دیب و اول آیتدی اشعیا پیغمبر آیتقان دیک ایکا اینک

يولنى توغرى قىلىنك لار دىب بىابان دە آواز قىلغوجى نىنك
 ۲۴ ئاۋشى من من دىب ۋە يىبارىلكانلار فارىسى لار دىن لوردىلار ۋە آلا
 ۲۵ آندىن سوراب سن مسىح ۋەم الياس ۋەم پىغمبر بولسانك نچوك
 ۳۶ سن غسل لاندوراسن دىدىلار ۋەم يىبارىلكانلار ۋەم آلازغە جۈلپ بىرىپ آيتىدى
 من سو بىرلەن غسل لاندوراسن سىز لار نىنك آراڭكەزە سىز تانىغان
 ۳۷ بىرلەن تورۇب دور ۋەم اول مىندىن كىيىن كىلگوجى دور من آينىك
 ۳۸ كەشى باغىنى يىشاك كام لايىق ياقىم يوق دىيەر آيتىدى ۋەم اۋشوباس
 اردن نىنك نرغى طرفىدە بىت عىبادە يىچى آندە غسل لاندورغان
 ۳۹ ۋەتدە واقع بولدى ۋەم ارناكى كۈن يىچى عىسى اوز آلدىغە
 كىلىپ تورغاننى كورۇپ آيتىدى منە دىنيانىك كىناھىنى يوكلاپ
 ۴۰ آنگان خدانىنك قوزىسى ۋەم مىندىن ايلكارى بولغان كىشى
 كىيىنمىدىن كىلگوجى دور دىكانىم اۋشوب دور زىركە اول مىندىن
 ۴۱ ايلكارى ايردى ۋەم من اتى بىلماس لوردىم لىكن اسرائيل غە ظاھر
 بولسون دىب من سو بىرلەن غسل لاندورماقچە كىلدىم دىب ۋەم
 ۴۲ ۋىچى شهادت بىرىپ آيتىدى من تورۇجنى كىرتىدىك آسمان دىن
 ۴۳ توشۇپ آينىك اۋستىكا قونغاننى كوردوم ۋەم من اتى بىلماس
 ايردىم لىكن سو بىرلەن غسل لاندورمىغىل دىب منى يىركوجى اول
 ۴۴ مىنكا آيتىدى روح توشۇپ كىم نىنك اۋستىكا قونغاننى كورسانك
 مقدس روح بىرلەن غسل لاندورمىغىل اول دور دىب ۋەم من
 كوردوم ۋەم بول خدانىنك اوغلى دور دىب شهادت بىردىم دىدى ۋەم

ارناكى كۈن يە يىچى ايكى شاكردى بىرلەن تورۇپ ۋەم عىسى نىنك
 ۴۵ يوركانىنى كورۇپ آيتىدى منە خدانىنك قوزىسى دىب ۋەم اول
 ۴۶ ايكى شاكردى بول سوزىنى ايشىتىپ عىسى غە ايركا شىب
 يوردىلار ۋەم عىسى اۋكورلۇپ قىزاق ايركا شىكانلارنى كورۇپ
 ۴۷ آلازغە سىز لار نىمە ايرلاي سىز لار دىدى ۋەم آلازكا آيتىدىلار رىسى
 ۴۸ يعنى باستاد دىكان سوز قايدە تورۇپ توراسىن دىب ۋەم اول
 آلازغە آيتىدى كىلىپ كورۇنك لار دىب ۋەم آلاز بارىپ اول قايدە
 تورغاننى بىلىپ اول كۈن آينىك يانيدە قالدىلار ۋەم ساعت
 ۴۹ اونونچى ايردى ۋەم ۋىچى دىن ايشىتىپ عىسى غە ايركا شىكان
 ايكى نىنك بىرىمى سمعون پطرس نىنك اندرياس دىكان برادىرى
 ۵۰ ايردى ۋەم اول اۋل اۋل برادىرىنى يعنى سمعوننى تاپىپ آنگا آيتىدى
 ۵۱ يىز لار مىسلى تاپدوق بول سوز نىنك ترجمەسى مسىح دور ۋەم واتى
 عىسى غە كىلتوردى عىسى آنگا قاراپ سن يونا اوغلى سمعون
 ۵۲ سن سنى كىفا قىزىپ آناغىلار مۈنىنك ترجمەسى پطرس (يعنى
 ۵۳ ئاشق) دور ۋەم ايرناكى كۈن عىسى جىلر كا بارماقچى بولۇپ
 ۵۴ فىلپوسنى تاپىپ آنگا آيتىدى مىنكا ايركا شىكىل دىب ۋەم فىلپوس
 ايرىسە بىت صىدالىق يعنى اندرياس ۋەم پطرس بىرلەن بر شەردىن
 ۵۵ چىققان ايردى ۋەم فىلپوس ئانا ئايلىنى تاپىپ آنگا آيتىدى يىز لار
 ۵۶ موسى تورات دە پىغمبرلار بارىپ بىان قىلغاننى يعنى ناصرت لىك
 ۵۷ يوسف اوغلى عىسىنى تاپدوق دىب ۋەم ئانا ئايلى آنگا آيتىدى

- ۵ یتاکان دور ديب ۰ آناسی خدمتکارلارغه آيتدی اول سیزلارکا ۰
- ۶ نیمه ده آیتسه قیلینکلار ديب ۰ آندا بهودی لار طهارت رسمی بویجه ایکیشار یا اوجار اوجاک سو سیغادورغان آتئی تاش
- ۷ کوزه بار ایردی ۰ عیسی آلاغه آیتدی کوزه لارنی سوغه ۰
- ۸ تولدورونلار ديب هم آلا آغزیغه چه تولدور دیلار آتی ۰ ینه ۰
- ۹ آلاغه آیتدی ایدی کوتاریب ضیافت باشیغه آلب بارینکلار ديب هم آلا آلب بار دیلار ۰ اولوقت ضیافت باشی شراب غه آینالغان ۰
- ۱۰ سونی تانیب آلب شراب قایدین ایکانی بیلماس ایردی یالغوزلا سونی آلمان خدمتکارلار آلا ییلور ایردیلا ضیافت باشی
- ۱۱ کویانی چاقیریب آلب ۰ آنکا آیتدی کم ده بولسه ییخی شراب نی ایستکاری برادور هممان لار ایسیرکان دین کیین یانراق شراب نی برادور سن بولسه ییخی شراب نی بول وقتقه چه سافالاب سن ديب ۰ بول معجزه عیسی قیلغان معجزه لارنینک اولغی سی ایردی
- ۱۲ آتی جلیل ده کی فاده کورکوزوب اوز جلالینی ظاهر قیلدی و شاکرلاری عیسی غه ایمان کیلوردیلار ۰ موندین کیین عیسی هم آناسی برادرلاری و شاکرلاری برلان کفر ناحوم غه توشوب باریب آنده برخه کون توردیلار ۰ و بهودی لارنینک فصیح بایرانی یقینلاشقانده عیسی اورشلیم غه چقیب باردی ۰ و خدا اوپیده ۱۴ اولمورغان اوکوز هم قوی هم کبوتر سائقوچی لار و صرافلارنی ناپس ۰ آرقان دین دره قلیب آلب همه سینی قوی هم اوکوزی ۱۵

- ناصرت دین بر ییخی نیمه بولا آلورمو ديب فیلیپوس آنکا آیتدی ۴۸ کیلیب کورکیل ديب ۰ عیسی ناثانایل و زیکا کیلکانی کوروب آیینک خصوصیده آیتدی منه توغری اسرائیل یک آیینک ۴۹ ایچپیده حيله یوق دور ديب ۰ ناثانایل آنکا سن منی قایدین بیلاسین دیدی عیسی آنکا جواب بریب آیتدی فیلیپوس سنی چاقیرماسدین ایلکاری انجیر درختی آستیده تورغانینک ده من ۵۰ سنی کوردوم ديب ۰ ناثانایل آنکا جواب بریب آیتدی ای راسی سن خدانینک اولغی سن اسرانیل نینک پادشاه سی سن ديب ۵۱ عیسی جواب بریب آنکا آیتدی سنی انجیر درختی آستیده کوردوم ديب آیتقام و چون سن منکا اعتقاد قیلاسین آندین اولوغ ۵۲ نرسه لارده کوروروسن ديب ۰ ینه آنکا آیتدی حق حق سیزلارکا آیتامون موندین کیین آسمان آچیلغاننی هم خدانینک قرشته لاری چقیق انسان اولغی نینک اوستیکا توشکاننی کوروروسلار ۰

ایکینجی باب

- ۱ و اوچونجی کونی جیلده کی فاده نکاح توبی بولدی و عیسی نینک ۲ آناسی آنده ایردی ۰ و عیسی و شاکرلارنی هم نکاح توبیغه ۳ چاقیرغان ایردیلا ۰ و نکاح شرابی ادا بولغانده عیسی نینک آناسی آنکا آیتدی شراب لاری یوق دور ديب ۰ عیسی ۴ آنکا آیتدی منینک برلان سینینک نیمه ایشینک بار هنوز ساعتهم

اوجونجی باب

- ۱ فارسی لارینینک آراسیده نیقودیموس آتلیغ بر کیشی بار ایردی
- ۲ بول هودیلا رینینک حکومتلارلارینینک بری ایردی ۱۰ اول تونده
- ۳ عیسی بنینک آدیغه کیلیب آنکا آیتدی ای ربی خدادین کیلکان
- ۴ استادسن دیب سنی بیلامز زیراکه سن کورکوزکان معجزه لارنی
- ۵ هیچ کیم آیتنک برلن خدا بولمسه کورکوز آلماس ۱۰ عیسی جواب
- ۶ بررب آنکا آیتدی حق حق سنکا آیتلمن هیچ کیم یانکادین
- ۷ توغولمسه خدانینک پادشاهلیغینی کور آلماس ۱۰ نیقودیموس آنکا
- ۸ آیتدی کیشی فاریغان بولسه نیچوک توغولا آکور یا که اول
- ۹ آناسی بنینک رحمیکه ایکیچی مرتبه کیرب توغولا آورمو دیب ۱۰
- ۱۰ عیسی جواب بردی حق حق سنکا آیتلمن سودین و روح دین کیشی
- ۱۱ توغولغان بولسه آسمان پادشاهلیغی غه کور آلماس ۱۰ جسد دین
- ۱۲ توغولغان نیمه جسد دور و روح دین توغولغان نیمه روح دور ۱۰
- ۱۳ سنکا یانکادین توغولغان کیراک دیکان سوزم کا تعجب لاناکیل ۱۰
- ۱۴ ییل تیلاکان یز کا ایسادور و آیتنک ئاوشینی ایشیتاسن اما قایدین
- ۱۵ کیلیب قایدیه بارغانینی بیلیسن روح دین توغولغان هر کیشی
- ۱۶ شوندانی اوق دور دیب ۱۰ نیقودیموس جواب بررب آنکا آیتدی
- ۱۷ بول قانداق ممکن دور ۱۰ عیسی جواب بررب آنکا آیتدی سن
- ۱۸ اسرائیل بنینک اسنادی بولوب موئی بیلیسن مو ۱۰ حق حق سنکا

- ۱۹ برلن قوالاب صراف لارینینک پل لارینی چاچیب تخته لارینی
- ۲۰ آغداریب ۱۰ کیموتر ساتقوچیلار غه آیتدی بولاری موندین
- ۲۱ چقارینکلار و آتامینک اویینی سوداخانه قیلانکلار دیب ۱۰
- ۲۲ اولوقت سنینک اویینک نینگ غیرتی منی بیب بیتوردی دیب
- ۲۳ یاریلغان سوز شاکردلارینینک اویغه توشدی ۱۰ اما هودیلا
- ۲۴ جواب بررب آنکا آیتدیلا بول ایشلارنی قیلانکلانکیلکانک نیمه
- ۲۵ علامت ییلا کا کورکوز سن دیب ۱۰ عیسی جواب بررب آلاغه
- ۲۶ آیتدی اوشبو خدا اویینی بوزونک لار من آتی اوج گونده یانکادین
- ۲۷ بنا قیلورمن دیب ۱۰ هودیلا بولسه آیتدیلا بول خدا اویینی
- ۲۸ قیوق آتی ییل ایشلاب بنا قیلدیلا سن بولسه اوج کونده آتی
- ۲۹ یانکادین بنا قیلورسن مو دیب ۱۰ اما عیسی اوز جسدی خصوصیده
- ۳۰ آتی خدا اویینی دیب آتاپ بول سوزنی آیتقان ایردی ۱۰ بس
- ۳۱ اولوکلار دین قیریلکان دین کیین شاکردلاری بول آیتقان سوزنی
- ۳۲ اویغه آلیب یازوغه هم عیسی آیتقان سوز کا ایمان کیلغوردیلار ۱۰
- ۳۳ و فصیح بایرلمی عیسی اورشلهم ده بولغانده آیتنک قیلغان معجزه لارینی
- ۳۴ کوروب کوب کیشی آیتنک اسمی کا ایمان کیلغوردیلار ۱۰ اما عیس
- ۳۵ اوزی آلاغه ایشاناس ایردی چونکسه بارچه لارینی بیلیب ۱۰
- ۳۶ بر آدم خصوصیده برکان بر کیمسه نینگ شهادتی کا احتیاجی یوق
- ۳۷ ایردی زیراکه آدم ایچیده نیمه بار ایکان فی اوزی بیلور ایردی ۱۰

- آیتامن بیلکانیمزنی بیز آیتامز و کورکانیمزکا شهادت برامز اما
۱۲ سیزلار بیزلارینیک شهاییمزنی قبول قیلاسیزلار ۱۲ سیزلارکا پر
ایشلاری خصوصیده آیتقان سوزیمکا ایشانسانسکزلار آسمان
۱۳ ایشلاری خصوصیده آیتسام نیچوک ایشانوسزلار ۱۳ آسمان دین
توشکان بولمسه هیچ کم آسمان غه چیققان ایلمس یعنی آسمان ده
۱۴ تورغان انسان اوغلی اول چیقادور ۱۴ موسی بیابان ده بیلاننی
۱۵ کونارکان دیک شونلش اوق انسان اوغلی کورقریسه کیراک ۱۵ تاکم
هر آنکا ایمان کیلتورکوجی هلاک بولماغای بلکه حیثت جاویدلانی
۱۶ تاپقانی ۱۶ زیراکه خدا دنیانی شونداق سویدی اوزنینیک
یالغوز توققان اوغلی برکونجه تاکم هر آنکا ایمان کیلتورکوجی
۱۷ هلاک بولماغای بلکه حیثت جاویدلانی تاپقانی ۱۷ زوراکه خدا
اوز اوغلی دنیانی حکم قیلسون اوچون دیناغه بیارمادی بلکه
۱۸ دنیا آتینیک واسطه سی بران نجات تاپسون اوچون ۱۸ آنکا ایمان
کیلتورکوجی حکم آستیده تورملاس اما ایمان کیلتورمکوجی هنوز
حکم لاندکان دور چونکه خدانینیک یالغوز توققان اوغلی نینیک اسمیک
۱۹ ایمان کیلتورمادی ۱۹ اما حکم شول دور کم نور دیناغه کیلدی
و کیشتی لار قرائنولیقنی نوردین آرتوق سویدیلا زوراکه آلازینیک
۲۰ عمل لاری یان ایردیلا ۲۰ هر بر یان ایشلار قیلغوجی نورنی
دشن توتادور و عمل لاری سوکولمسون دیب نورغه کیلمای دور ۲۰
۲۱ اما حق بلیقنی قیلغوجی عمل لاری آنشکارا بولسون دیب نورغه

- کیلا دور زیراکه عمل لاری خلداه قیلنغان دورلار ۲۳ موندین کیین
عسی شاکردلاری بران یهودیه یویکا کیلیب آلا بران آنده
۲۲ یوروب غسل لاندورور ایردی ۲۲ و یحیی هم سالم غه یقین بولغان
عینون ده غسل لاندورور ایردی زیراکه آنده سوکوب ایردی
۲۴ و خلی اول یویکا کیلیب غسل لاندورور ایردی ۲۴ زیراکه یحیی هنوز
زندان غه توشاکان ایردی ۲۵ اول وقنده یحیی نینیک شاکردلاری
۲۶ بران یهودی لار آراسیده طهارت خصوصیده بحث چیتدی ۲۶
آلاز یحیی نینیک آلدیقه کیلیب آنکا آیتدیلا رین اردن نینیک
نرخی باغیده سیننیک بران برکا بولغان کیشی کم آتینیک خصوصیده
شهادت بر دینیک منه اول هم غسل لاندورور و بارچه لار آتینیک
۲۷ آلدیقه بارادورلار دیب ۲۷ یحیی جواب یروب آیتدی آدم هیچ
نرسه فی آلا آلماس آسمان دین آنکا بریلمسه ۲۸ مسیح ایلمس من
۲۸ دیب لیکن من آتینیک آلدیدین بیباریلکان من دیکان سوزیم که
۲۹ سیزلار شاهه بولادورلار ۲۹ کلانش کم نیکی بولسه اول کوپادورور اما
۳۰ حکم و یونینیک چوره سی آتینیک بانده توروب سوزینی ایشیتیب
کوپادینیک آرازیه کوب سونادورور منینیک بول شاداییم ایمدی
۳۰ کامل بولدی ۳۰ اول زورلیسه کیراک من کیچی لاسام کیراک ۳۰
۳۱ یوغاریدین کیلکوجی بارچه دین بلنددورور اما ایردین بولغان
کیمرسه برنیک دور ویر توغریسیدین سوزیلادورور آسمان دین
۳۲ کیلکوجی بارچه دین بلنددورور ۳۲ و کورکان واشیتیکانیک شهادت

- ۱۲۹ آنكا آيتدى نچوكسن يهودى بولوب من سامريهليغ خاتون دىن
 ۱۳۰ ايجكو بر ديب سوراسن زيراكه يهودى لار سامريهليغلار برلان
 ۱۳۱ يقينلاشايدورلار ديب ۵ عيسى جواب بريب آنكا آيتدى اكر سن
 ۱۳۲ خداينيك عطاسيني ومنكا سو بركيل من ايجاي ديب سنكا
 ۱۳۳ آيتقوجى كم ايكاني نى يلسانك ايردى سن اوزينيك آندىن
 ۱۳۴ سوزار ايردينك اول سنكا تيريك سو برور ايردى ديب ۵ خاتون
 ۱۳۵ آنكا آيتدى اى ايك سىنيك سو آلاقه سلاوتينيك يوق و قودوق
 ۱۳۶ م چوقوردور تيريك سوينك قايدىن دور ۵ آيايزكا بول قودوقنى
 ۱۳۷ بريب تورغان آنامز يعقوب دىن سن اولوغ موسن اوزى ده
 ۱۳۸ اوغول لارى هم حيوان لارى برلان آندىن سو ايجار ايرديار
 ۱۳۹ ديب ۵ عيسى جواب بريب آنكا آيتدى بول سودىن هر
 ۱۴۰ ايجكان يانكا دىن سوسار ۵ اما آنكا من بركان سودىن
 ۱۴۱ ايجكان كيشى منكوچه سوسامس بلكه من آنكا بركان سو آينيك
 ۱۴۲ ايجيده حياك جاويدانى غه آقادرغان سو چشمهسى بولور ۵
 ۱۴۳ خاتون آنكا آيتدى اى ايك من سوسامس بولوب موند كيليپ
 ۱۴۴ سو آلاسليغهم وچون اول سوتى منكا بركيل ديب ۵ عيسى آنكا
 ۱۴۵ آيتدى بارغيل ايرينيك نى چاقيرىپ مونده كيكيل ديب ۵
 ۱۴۶ خاتون جواب بريب مينيك ايرم يوق ديدى عيسى آنكا آيتدى
 ۱۴۷ ايرم يوق ديب يخشى آيتدينك ۵ زيراكه بيش ايرينك بار ايردى
 ۱۴۸ اما بديكيناك سنكا ايراماس موفى سن راست آيتدينك ديب ۵
 ۰۰

- ۲۸۹ برادر و آينيك شهادتى نى هيج كم قبول قىلايدور ۵ آينيك
 ۲۹۰ شهادتى قبول قىلغوجى خدا حق دور ديب مهرلدى ۵ زيراكه
 ۲۹۱ خدا يياركان كيمسه خداينيك سوزلارنى آيتادور چونكه خدا
 ۲۹۲ روحنى اولچاكه برمايدور ۵ آنا اوغلنى سويادور و آينيك قولغه
 ۲۹۳ بارچه نيمه بريب دور ۵ حياك جاويدانى اوغول غه ايمان
 ۲۹۴ كيلوركان كيشينيك دور اما اوغولغه ايمان كيلورماكان كيشى
 ۲۹۵ حياكى كورماس بلكه خداينيك غىسى آينيك اوستيده قالادور ۵
 تورنوخى باب
- ۱ عيسى يىمى دىن كوب شاكرلار قىليپ غسل لاندورلور دىكان
 ۲ خبر فارسى لار غه پىكانى ايكايلاكان وقتده ۵ اكرچه عيسى اوزى
 ۳ غسل لاندورماس ايرسه بلكه شاكرلارى غسل لاندورلور دىكلار ۵
 ۴ اول يهودىنى تاشلاپ ينه جليل كا كيتدى ۵ و سامريه دىن
 ۵ اوتوب بارماق كيراك ايردى ۵ پس يعقوب اوز اوغلى يوسف غه
 ۶ بركان جاي غه يقين بولغان سامريه نيك سخا آليغ بر تهرىكا
 ۷ كىلدى ۵ آنده يعقوب نيك قودوقى بار ايردى و عيسى بول
 ۸ يوروب چارچاپ قودوقه اولتوردى و آتيني ساعت چه ايردى ۵
 ۹ اولوقت سامريه ليغ بر خاتون سو آلاقه كىلدى عيسى آنكا
 ۱۰ آيتدى منكا سو بركيل من ايجاي ديب ۵ زيراكه شاكرلارى
 ۱۱ آروزق آلاق وچون شهر كا كيتكان ايرديار ۵ سامريه ليغ خاتون

۳۹. یوحنا ۴
۱۹. خاتون آنکا آیتدی ای ایکا پیغمبر ایکانینینکئی کورامن ۵
۲۰. آتالریمز بول ناغده سجده قیلدیلاز اما سیزلار سجده کا لازم
۲۱. جلی اورشلیم دور دیب آیتسلاز ۵ عیسی آنکا آیتدی ای خاتون منکا ایشانغیل سیزلار هم بول ناغده هم اورشلیمده آناغه تاپیلای دورغان وقت کیلور ۵ سیزلار اوزونکر ییلای دورغان نیمه کا تاپینسلاز اما بیزلار ییلا دورغان نیمه کا تاپینمز زیراکه نجات یهودیلار دین بولادور ۵ لیکن حق تاپینغوجیلار کونکولده وحقیقتده آناغه تاپینادورغان وقت کیلور بلکه الحال کیلکان دور زیراکه آتاشول طریقه اوزیکا تاپینغوجیلارنی ایستایدور ۵ خدا روح دور و آنکا تاپینغوجیلار روحده وحقیقتده تاپینسهلار ۲۵. کیراکه دیب ۵ خاتون آنکا آیتدی من بالامن مسیح دیکان سیتا کیلور و اول کیلکان وقتده بار نرسه لانی بیزلار کا ییلدور دور دیب ۵ عیسی آنکا آیتدی سینیک بران سوزلاشکان اوزوم اول من دیب ۵ اول آراده شاکردلاری کیلدیلاز و خاتون بران سوزلاشکانیکا حیران قالدیلاز اما آتدین نیمه سوزلیسن و یاز آیتیک بران نیمه توغریسیده سوزلاشکن دیب هیچ کیملاری ۲۸. آیتادی ۵ اول وقتده خاتون قارغه سنی قالدوروب شهر کا بارپ آدم لارغه آیتدی ۵ کیلکانلار منینک بارچه قیلغان ایشلار منی منکا آیتقان کیشنی کورونکلار اول مسیح ایامسودور ۲۰. دیب ۵ آلاز شهر دین چقیب آیتیک قاشیغه کیلدیلاز ۵
۳۹. یوحنا ۴
۲۱. اول آراده شاکردلار آتدین اوتوب رنی پیکیل دیدیلار ۵ اول ۲۲. آلاغه آیتدی منینک سیزلار ییلاکان بر طعامهم بیهاک باردور دیب ۵ شاکردلار بر بریکا آیتشیدیلار کیشنی آنکا آروق ۲۳. کیلور کان مو دیب ۵ عیسی آلاغه آیتدی منی ییارکانینیک ۲۴. تیلاکینی قیلماقم و آیتیک ایشنی بیتیرماکم اول منینک طعام دور ۲۵. سیزلار ایتماسلاز مو تورت آیدین کیین اوراق وقتی یشار دیب منه ۲۶. من سیزلار کا آیتلمن کوزلاریتکزی کوتارینیک لار وایکین جایلاریغه قارالیک لار الحال آلاز آقاریب اوراققه پیشکان دورلار دیب ۵ و اورا قچی اجره سینی آلیب جیات جاریتلنی غه حاصل یغادر شول ۲۶. طریقه هم چاقچوچی هم اورا قچی بر دیک شادانلاز ۵ زیراکه بریسی ۲۷. چاقچوچی دور بریسی اورا قچی دیکان سوز بول ایشده راست بولادور ۵ ایشلاز ما کالینکزی اورماققه سیزلارنی ییاردیم من اوزکه لار ۲۸. ایشلادیلار و سیزلار آلازینیک ایشلاریکا کیردینکلار دیب ۲۹. و اول خاتون منینک بارچه قیلغان ایشلار منی اول منکا آیتدی ۳۰. دیب شهادت برکان سوزی سینی دین اوسبو شهرده کی کوب سامریه لیغلار آنکا ایمان کیلوردیلار ۵ و سامریه لیغلار آنکا کیلکانده بیزلار بران بر کا قالغیل دیب التاس قیلدیلاز و اول آنده ایکی کون قالدی ۵ و آلاز دین کوب خلق آیتیک سوزنی ۴۱. ایشیتیب ایمان کیلوردور ۵ بول خاتون غه آیتدیلاز نیک سینیک ۴۲. سیزلار اوجون ایمان کیلورمای مز ابدی اوزومز ایشیتیب ۵۰۰

راست دنیائی خلاص فیلعوچی مسیح اوسبودور دیب یلدوړک
 ۴۳ دیب ۰ اول ایکی کوندین کین عیسی آندین چقیب جلیل کا
 ۴۴ باردی ۰ زیرا که عیسی اوزی پیغمبر اوز وطنیده عزتلیک بولاس
 ۴۵ دیب شهادت بودی ۰ اول جلیل کا کیلکان ده اورشلیم یرام
 ۴۶ قیلدیلار زیرا که آلاز هم بیرامغه کیلکان ایردیلاز ۰ پس عیسی ینه
 جلیل داکي فاناغه کیلدی کم آندا سونی شراب غه آیلاندورغان
 ایردی کفر ناحومه بر منصبدار بار ایردی آینک اوغلی کسل
 ۴۷ ایردی ۰ وعیسی یهودیده جلیل کا کیلکان نی اول ایشیمیب
 قاشیمه کیلیب اوغلو غه شفا بکیل دیب آندین الناس قیلدی
 ۴۸ زیرا که اوغلی ایوم کا یقین ایردی ۰ عیسی آنکا آیددی سیزلاز
 ۴۹ علامت و معجزه لاکور ماسانک لاریان کیلنوماسیزلاز دیب ۰ اما
 منصبدار آنکا آیددی ای ایکا اوغلو اولاس دین بوزون توشکیل
 ۵۰ دیب ۰ عیسی آنکا آیددی بارغیل اوغلو نلک تیرلک دور دیب
 ۵۱ اول کیشی عیسی آنکا آیتقان سوزکا ایشایمیب کیعدی ۰ اول
 توشوب کیلکانده خذمتکارلاری اوچراب کیلیب اوغلو نلک
 ۵۲ تیرلک دور دیب آنکا خبر بر دیلاز ۰ پس اول آلاز دین سوزادی
 قایسی ساعت توزالدی دیب آنکا آیدیلار کیچه یمنچی ساعت
 ۵۳ ایسیمه آتی قالدوردی دیب ۰ و آناسی عیسی اوغلو نلک تیرلک دور
 دیب آنکا آیتقان ساعت بولغاننی بیلیب اوزی بارچه اهل

خانه سی بران اینان کیلتوردی ۰ بول ایکیچی معجزه نی عیسی
 یهودیده جلیل کا کیلکانده قیلدی ۰

بیشیمی باب

۱ موندین کین یهودیلار نینک بیرامی بولوب عیسی اورشلیم کا
 ۲ کیلدی ۰ اورشلیمده قوی دروازی قاشیده عبرانی تیلبه بیث
 ۳ حصده دیب آتالغان بیش رواقیغ بر حوض باردور ۰ اول
 رواقلازده سو تر پانکان نی کوتوب بانقان کوب کسل و کور
 ۴ و آساق و شل بار ایردیلاز ۰ زیرا که کاه فرشته حوض غه توشوب
 سونی تر پاندور و ایردی و سونینک تر پانیشیدین کین اول کیرکان
 ۵ هر کیشی شفا نالار ایردی قنداق کسل کا کوفتار بولسه ده ۰ آند
 ۶ اوتوز سکیز یل کسل بولغان بر کیشی بار ایردی ۰ عیسی آینک
 یانقانی کوروب و سونداق کوب وقتدین بولغاننی بیلیب آنکا
 ۷ آیددی ساقال قینک نی تیلاسن مو دیب ۰ کسل کیشی آنکا جواب
 ۸ بودی ای ایکا سو تر پانکان وقت ده منی حوض غه توشورادورغان
 کیشم یوقدور من اوزوم آنکا یتکو یخه باشقه کیشی مندین ایلکاری
 ۸ توشوب بارادور دیب ۰ عیسی آنکا آیددی تورغیل توشا کینکی
 ۹ آلیب یورکیل دیب ۰ شول ساعت اول کیشی توزالیب توشا کینی
 ۱۰ آلیب یورلاردی اوسبو کون سبت کونی ایردی ۰ بول سبب دین
 یهودیلار شفا بانقان کیشی کا آیدیلار سبت کونی دور توشاک

- ۳۳ تیر کوژکاندیک اوغول هم قیلاکلارنى تیر کوژدادور ۵ آتا بولسه
 ۳۴ هیچ کم کا حکم قیلایدور لیکن بارچه حکمى اوغول غه بردى ۵
 آتاغه عزت قیلغان دیک بارچهلار اوغول غه هم عزت قیلسونلار
 اوچون اوغول غه عزت قیلاغان کیشی اوغولنى بیارکال
 آتاغه هم عزت قیلای دور ۵ حق حق من سیرلاکا آیلمن
 سوزیمنى ایشتیپ منی بیارکان کا ایمان کیلتورکان کیشی ده حیات
 جاپیدانی باردور اول حکم کا توشابین اولوم دین حیات غه اوتوب
 ۲۵ کیتمکان دور ۵ حق حق من سیرلاکا آیلمن ساعت کیلور بلکه
 الحال کیلکان دور کم اولوکلار خدا وغلینیک تاوشینی ایشتورلار
 ۲۶ وایشیتکان کیشی لار تیریک بولورلار ۵ زیرا که آتانیك حیاتى
 اوز ایچیده بولغان دیک شونداق اوق اوز ایچیده حیاتى بولاقنى
 ۲۷ اوغول غه هم بردى آتا ۵ آتاکا حکم قیلماق غه هم قدرت بردى
 ۲۸ چونکه اول انسان اوغلى دور ۵ مونکا حیران قالمانکلار زیرا که
 ساعت کیلور بارچه کورده یاتقانلار آتانیك تاوشینی ایشتورلار
 ۲۹ رسول سلطنت ده یچشی ییقى قیلغانلار حیات غه توروب چیقلار
 ۳۰ ویمان ییقى قیلغانلار حکم کا توروب چیقلار ۵ اوز اوزومدین
 هیچ نرسهنى قیلا آلامن ایشیتکانم دیک حکم قیلامن و حکم توغرى
 دور زیرا که اوز اراده منی ایماس لیکن منی بیارکان آتامینیک
 ۳۱ اراده سینی ایستاین ۵ من اوزوم اوچون شهادت برسام شهادتم
 ۳۲ حق ایماس دور ۵ منینک خصوصیمه شهادت برادرغان باشقه

- ۱۱ کوتارماک سنکا جایز ایماس دور ديب ۵ اول آلاغه جواب بردى
 منی ساقالان کیشی منکا توشاکیکی آلیب یورکیل ديب آیتدی
 ۱۲ ديب ۵ آندین سورادیلار سنکا آلیب یورکیل ديب آیتقان کیشی
 ۱۳ کم دور ديب ۵ ساقالان کیشی اول کم ایکاننى بیلمادی زیرا که
 ۱۴ عیسی اول جای ده تورغان خلق سبیدین باشوروندی ۵ آندین
 کیین عیسی خدا اوپیده آتاکا بولوقوب آتاکا آیتدی منه سن
 ساقالدینک اما سنکا موندین یمان بوللسون ديب ینه کنه
 ۱۵ قیلاغل ۵ بول کیشی باریب منکا شفا برکوچى عیسی دور ديب
 ۱۶ یهودی لار غه معلوم قیلدی ۵ مونینک اوچون یهودیلار عیسینى
 قیلاب اولدورماک ایستادیلار چونکه سبت کونی موندانک ایش
 ۱۷ قیلدی ۵ عیسی آلاغه جواب بردى آتام ایديکاچه ایشلاى دور
 ۱۸ من هم ایشلاى من ديب ۵ بول سبیدین یهودیلار آنى اولدورماک کا
 اوتوقراق قصد قیلدیلار چونکه یالغوز سبت کونی بوزماغان
 ایردی بلکه خدانى آتام ديب اوزنى خداغه برابر قیلغان ایردی ۵
 ۱۹ پس عیسی جواب بریب آلاغه آیتدی حق حق سیرلاکا آیلمن
 اوغول اوز اوزیدین هیچ ایش قیلا آلماس اول آتامس بر ایشنى
 قیلغاننى کورماسه زیرا که آتا هر نیمه منی قیلسه اوغول هم آنى شونداق
 ۲۰ قیلور ۵ زیرا که آتا اوغلنى سوروب بارچه اوز قیلغاننى آتاکا
 کور کوژدادور هم سیرلار حیران بولماق سزلار ديب اوشبولاردین
 ۲۱ اولوغ ایشلارنى آتاکا کوژزار ۵ زیرا که آتا اولوکلارنى تورغوزوب

- عزتی ایستاما کان بولوب سیزلار نخوک ایمان کیلتورالاسلار ۴۵
آتا آلدیده سیزلارنی عیسیلیغ کورکوزارمن دیب اویلا مانلار
سیزلارنی عیسیلیغ کورکوزوچی بار اول امیدینکر بولغان موسی
دور ۴۶ زیراکه سیزلار موسیغه ایمان کیلتورسانکلار ایردی منکام
ایمان کیلتورورسیزلار ایردی چونکه اول منینگ خصوصده
یازدی ۴۷ اما آینک یازغانیغه ایمان کیلتورماسانکلار نخوک منینگ
سیزلاریمکا ایمان کیلتورورسیزلار ۴۸

آتمینجی باب

- موندین کیین عیسی جلیل دهکی تیریانینگ دنکیزی نینگ نرخی ۱
طرفیغه کیمدی ۲ و آرقاسیدین کوب خلق ایرکاشدیلا چونکه
کسلار کا قیلغان معجزه لارنی کورکان لار ایردی ۳ و عیسی تاغ غه
چقیب ساگردلاری بران آندو اوندوردی ۴ و یهودیلا زینک فصیح
یولمی یقین ایردی ۵ و عیسی کوزلارنی کوزاریب قانییغه کوب خلق
کیلکان نی کورویب فیلیپوس غه آقادیور آلاغره یهاک یچون نان
قایدین ساتیب آلورمز دیب ۶ اما آنی سینماق اوچون بول
سونی آیتدی زیراکه نیمه قیلورینی اوزی بیلمور ایردی ۷ فیلیپوس
آنکا جواب بردی آلا زینک هر قایسی می براز غینه آلسون دیساک
ایکی یوز دینارلیق نان هم تیشماس دیب ۸ و ساگردلار زینک بری
بطرس سمعون نینگ برادرلی بولغان آندریاس آنکا آیتدی ۹ موندهر ۱۰

- برکیمورسه بار و منی خصوصیمکه برکان شهادتی حق ایکاننی من
۳۲ بیلا من ۳ سیزلار یچیغه ییاردینکلار و اول حقیقت کا شهادت
۳۴ بردی ۴ اما من کیشیدین شهادت آلاین لیکن سیزلار خلاص
۳۵ بولاق اوچون اوشبو سوزلارنی آیتامن ۵ یالیب تورغان و یاقتیورغان
۳۶ چرخ اول ایردی و سیزلار آینک نوریدین بر ساعت سویوغا کنی
تیلادینکلار ۷ منینگ شهادتم بار اول یچی نینگ شهادتیدین
اولوغ راق دور زیراکه آتایتورماک مانکا برکان ایشلار یعنی من
اوزوم قیلغان ایشلار آتاینک منی ییارکانی کا شهادت برادرلار ۸
۳۷ و منی ییارکان آتا منینگ خصوصده اوزی شهادت بردی لیکن
سیزلار آینک تاویشنی قحان ده بولسه ایشیتایدینکلار و هم آینک
۳۸ یوزینی کورمادینکلار ۹ و آینک سوزینی کونکلینکده توتالسیزلار
۳۹ زیراکه سیزلار آینک ییارکانیکا ایمان کلتورمالی سیزلار ۱۰ کتابلارنی
نقش قیلینکلار زیراکه آلا زینک ایچیله حیات چاویلانی یاردور
دیپ اویلا سیزلار و آلا زینک خصوصده شهادت برادرلار ۱۱
۴۰ ولیکن سیزلار حیاتیغ بولاق اوچون آلدیغه کیلماک تیلالماق
۴۱ سیزلار ۱۲ من آدم لار دین عزت قبول آلامی من ۱۳ اما من سیزلارنی
۴۲ ییلیم سیزلار نینگ کونکلینکده خدا محبتی بوق دور دیب ۱۴
۴۳ من آتام نینگ اسمی ده کیلیم سیزلار منی قبول قیلایسیزلار اما
۴۴ باشقه کیمورسه اوزاسی ده کیله آتی قبول قیلورسیزلار ۱۵ سیزلار
بورینکزدین عزت قبول قیلغان بولوب اما بر خدادین چیققان

- اوغلان بار آينيك بيش آربه ناني وليكى كچىكنه باليغى بار
 ١٠ ليكن آنداق كويلاركا بول نيمه بولادور ديب عيسى
 آيندى كيشى لازنى اولتورتونك لار ديب اول برده كياه كوب ايردى
 ١١ پس بيش مينك قدرچه كيشى اولتورديلار اولوقت عيسى
 نان لازنى آليب شكر ايتيب شاكردلارغه بردى وشاكردلار
 اولتورغان لارغه برديلار اوشاندق اوق باليقدين تىلاكانجه
 ١٢ برديلار آلار تويغان دين كيبن شاكردلار يغه آيندى قالغان
 اوشاقلارنى يغيك لار هيج نيمه يوقلامسون ديب آلار بيش آربه
 نان ينيك يىكان لاركا آرتيب قالغان اوشاقلار يغه ون ايكي سبت
 ١٤ تولدورديلار پس عيسى قيلغان علامتنى كيشيلار كوروب
 ١٥ حقيقت دنياعه كيلادورغان پيغمبر اوشودور ديديلار اما
 عيسى آلار كيليب منى بادشاه قيلاق اوچون توتاق چى بولادور
 ١٦ ديب ييليب ينه يالغوزچه تاغغه كيتدى كچه بولغانده شاكردلار
 ١٧ ديتكر ياقاسى غه توشوب كيمه كا كيريب ديتكر نرغى طرفيغه
 ١٨ كفرا حوم غه جوندلار وفرانكلا نغان ايردى اما عيسى هنوز
 آلار ينيك آلديقه كيلان ايردى و قايغ شمال چيقيب ديتكر
 ١٩ تولفونالاندى پس پيكرمه بيش ياكه اوتوز اوق ايتى ايشيب
 ٢٠ يوركانده آلار عيسى ينيك ديتكر اوستيده يوروب توروب كيمه كا
 يقينلاشيب كيلكانيز كوروب قورقيديلار اما اول آلارغه آيندى
 ٢١ من دور من قورقانكلار ديب آلارنى كيمه كا آلماقى بولديلار

- اماشول اوق ساعت كيمه آلار بارالدورغان ليىكا آيندى ايرنانى كون
 ٢٢ ديتكر ينيك نرغى طرفيده توروب قالغان خلق شاكردلار بوشكان
 بر كينه كيمه دين باشقه كيمه يوق ايكانى وعيسى شاكردلار بولان
 كيمه كا توشاكانى بلكه شاكردلار كينه كيتكانى كورديلار
 ٢٣ اما باشقه كيمه لار تيوريادين آلار ايكان ينيك شكرى بولان طعام پىكان
 ٢٤ يركا يقين كيلدى لار پس خلق م عيسى م شاكردلار آنده
 يوق ايكانى كوروب اولار كيمه لاركا كيريب عيسى نى ايرلاب
 ٢٥ كفرا حوم غه كيتديلار و آنى ديتكر ينيك نرغى طرفيده تاپيب
 ٢٦ اى رنى سن فحان مونده كيلدينك ديدى لار عيسى آلارغه
 جواب برب آيندى حق من سيزلا كا ايتامن سيزلار معجزه لارنى
 ٢٧ كوركاز اوچون ايتاس بلكه نان ييب تويغان اوچون منى
 ايرلا سيزلار اوندورغان طعام ايتاس بلكه انسان اوغلى سيزلا كا
 بركان حبات جاويدانى غه قالدورغان طعام اوچون ايشلانكلار
 ٢٨ تورا كه آنى آتالربورغان خدا مهرلاكان دور ديب آلار آتكا
 آيندى لار خدا ايشلارنى قيلاق اوچون بيزكا نيمه ايشلاماك
 ٢٩ كيرك ديب عيسى جواب برب آلارغه آيندى خدا ييبايركانى كا
 ٢٠ ايمان كلتموراكينكر اول خدانينك ايش دور آلار آتكا آيندى لار
 بيزلا كوروب سنكا ايمان كلتموراك اوچون سن قانداق معجزه
 ٢١ كورساناسن سن نيمه ايشلايسن بيماك اوچون آلارغه آسمان دين
 نان بردى ديب ياريلغان غه كورا آتالريز يپايان ده مننى

٢٠١	٦ بوحا	٢٠٠	٦ بوحا
٤٤	آلاندورده جانجال قىلا انكلار ۋە مىنىك قاشىمىغە ھېچ كىلا آلماس مى بىر كان آتا ئانى تارشاسە و ئانى مىن آخر كۈنىدە تىرىلتىۋىمىن ۋە بېغىمىرلار كىلىدە يازىلغان دور بارچىلار خىدادىن تىلىم آلورلار ۋە شۇنداق بولسە آتادىن اشىتىپ اوركانكان ھە كىشى مىنىك آلدىمىغە كىلور ۋە آتالى كوركان ھېچ كىم يوق خدا قاشىدە ۋە ۴۶ بولغۇچى دىن باشقە اول غىنە آتالى كوردى ۋە حق مىن ۴۷ سىزلا كا آتلىمىن مىكا ايان كىلتور كۈچى حىات جاويدانى غە مالل ۴۸ بولادور ۋە حىات نىك نانى مىن دور مىن ۴۹ آتالار نىكز بىلاندە ۵۰ مىنى بىب اولدىلار ۋە اما بول آساندىن اينكان نان دور آنى ۵۱ بىكان كىشى اولما كى ۋە آسان دىن اينكان تىرىك نان مىن دور مىن ۵۲ بول نان دىن كىشى بىسە ايدا تىرىك بولور و مىن دىن اينك حىاتى اوچون بولادورغان نان مىنىك تىم دور دىب ۋە اول وقت ۵۳ يەودىلار بر بىسكا مىت قىلىش بىب آتدىلار بول بىزلا كا بىساك اوچون تىنىي نچوك برا آلور دىب ۋە عىسى آلارغە آتدى حق مىن ۵۴ سىزلا كا آتلىمىن انسان اوغلىنىنىك تىنىي بىساك لار ھە آتلىك قاننى اىچىساك لار اىچىنكوزدە تىرىكلىك بولاس ۋە مىنىك تىمىنى ۵۵ بىكان و مىنىك قاننى اىچىكان كىشى حىات جاويدانى غە مالل دور و مىن آنى آخر كۈنىدە تىركوزار مىن ۋە زىرا كە مىنىك تىم ۵۶ حقا طعام دور و مىنىك قانم حقا اىچىكى دور ۋە مىنىك تىمىنى بىكان و مىنىك قاننى اىچىكان كىشى مىنىك اىچىمىدە قالور	۲۲	پىدى لار دىب ۋە عىسى آلارغە آتدى حق مىن سىزلا كا ايتلىمىن آسان دىن ناننى سىزلا كا موسى برمادى بلكە مىنىك آتام سىزلا كا ۲۳ آسان دىن حقىقى ناننى برادور ۋە زىرا كە آسان دىن توشوب دىناغە تىرىكلىك بركان نان شول خدانىك نانى دور دىب ۋە ۲۴ آلار آتكا آتدى لار اىكا ھە وقت اوشوب ناننى بىزلا كا بركىل ۲۵ دىب ۋە عىسى آلارغە آتدى تىرىكلىك نانى مىن دور مىن مىنىك قاشىمىغە كىل كۈچى ھېچ اچىقاس و مىكا ايان كلنور كۈچى ھېچ ۲۶ وقت سوساماس ۋە لىكن سىزلا كا آتدىم سىزلا كا كورسانكلار ۲۷ ھە ايشانلىسزلا ۋە آتام مىكا بركان ھە نىمە مىكا كىلور و مىكا كىل كۈچى نى تاشقار يىغە چىقارماس مىن ۋە زىرا كە مىن آسان دىن ۲۸ اوز و مىنىك ارادە مىنى اىلس بلكە مىنى بىر كۈچىنىك ارادە سىتى ۲۹ قىلا قىغە كىلكان مىن ۋە اما مىكا بركانى دىن ھېچ نىسە نى بولغانىغا مىن بلكە آخر كۈنى دە ئنى تىركوزما كى مىن دىب مىنى بىر كان آتام نىك ارادە مى شول دور ۋە زىرا كە ارغلىنى كوروب آتكا ايمان كىلغور كان ۴۰ ھە كىشى حىات جاويدانى نى تاپقان و مىن آنى آخر كۈنىدە تىركوزما كى مىن دىب مىنى بىر كۈچىنىك ارادە مى بول دور ۴۱ جانجال قىلىپ ۋە آتدى لار آيا بول يوسف اوغلى عىسى اىلس مى ۴۲ بىزلا كا آتالاسى نى بىلامز ايدى مىن آساندىن توشوب كىلدىم دىب بول نچوك ايتادور دىب ۋە عىسى جواب برىب آلارغە آتدى اوز ۴۳

بریب آیتدی ای ایکا ییزلا کیمکا بارایلق حیات جاپولانی سوزلاری
 ۶۹ سنده باردور ۷ ویزلار تیریک خدانینگ اوغلی ایکا ییزلا
 ۷۰ ایشاندوق ۷ ییلدوک دیب ۷ عیسی آلاغه جواب بری من
 ۷۱ سیز اون ایکی فی سایللاب آلامدیمو لیکن سیزلارینگ برینکیز
 شیطان دور دیب ۷ موتی سمعون اوغلی یهودا استیروپی
 خصوصیده آیتدی زیرا که اول اون ایکی نینگ بری بولوب آتی
 دشمن قولیغه تونوب برماکچی ایردی ۷

یتینچی باب

۱ موندین کیین عیسی جلیل ده یوردی زیرا که یهودیلار آتی
 اولیورما ککا قصد قیلیپ تورغان اوچون یهودیده یورماکچی
 ۲ تیلامادی ۷ ویهودی لارینگ چادر بیرلی یاقینلاشدی ۷
 ۳ اول وقته برادرلاری آنکا آیتدی لار شاکرلارینگ ۷ بول قیلغان
 ایشالارینگ فی کورسولار اوچون موندین چقیب یهودیده
 ۴ بارغیل ۷ زیرا که هیچ کیم آنکارا بولماقی ایستاب ایشینی یاشیرین
 ایشالامادی دور انداق ایشالارنی قیلسالک اوزینگنی دنیاغه معلوم
 ۵ قیلغیل دیب ۷ زیرا که اوز برادرلاری ۷ آنکا ایشانماس ایردی لار ۷
 ۶ عیسی آلاغه آیتدی منینگ وقتم یتکان یوق دور اما سیزلارینگ
 ۷ وقتمیکر قچان ده بولسه حاضردور ۷ دنیا سیزلارکا بغض قیلا
 آلامس اما منکا بغض قیلادور چونکه من ایشالاری یان دور دیب

۵۷ ومن ۷ آنینگ ایچیقه فالورمن ۷ تیریک آتا منی نچوک ییلادی
 شونداق اوق من آنینگ واسطهسی بران تیریک توراس منی
 ۵۸ یپکان کیینی ۷ منینگ واسطهس بران تیریک تورار ۷ آسان دین
 اینکلان نان بول دور سیزلارینگ آتالارینگ من فی بیب اولکان
 دیک ایلس بول نان فی یکوچی منکوچه تیریک بولور دیب ۷
 ۵۹ بول سوزلاری کفرناحوم ده کنینسه ده تعلیم بریب آیتدی ۷
 ۶۰ و شاکرلارینگ کوبیسی موتی ایشیتیب آیتدی لار بول قانیغ بر
 ۶۱ سوزدور بول سوزنی کیم ایشینا آلور دیب ۷ اما عیسی شاکرلاری
 مونکا جانخال قیلغاننی کونکلیده ییلیب آلاغه آیتدی بول
 ۶۲ سیزلارنی تیلورامو ۷ اما (نی بولور) انسان اوغلی نینگ اولده بولغان
 ۶۳ جاپیغه یوقاری چقیقانی کورسانلار ۷ تیریک قیلغوچی بولسه روح
 دور جسد بولسه هیچ فایده برماس من سیزلارکا آیتقان سوزلاریم
 ۶۴ روح دور ۷ حیات دور ۷ اما ایمان کیلورما کان بعضی لارینگ بار
 دیب زیرا که عیسی ایمان کیلورما کان لار کیم ایکانی و آتی تونوب
 ۶۵ دشمن قولیغه برادرورغان کیم ایکانی ایتدین بیلکان ایردی ۷ پس
 آیتدی شونونک اوچون من سیزلارکا آیتدیم هیچ کیم منینگ
 ۶۶ آلدیغه کیلا آلامس آتام دین آنکا بریلما کان بولسه دیب ۷ بول
 وقتدین کیین شاکرلارینگ کوبیسی قانیغ کیندی لار و آرتوق
 ۶۷ آنینگ بران یورمادیلار ۷ اول وقت عیسی اون ایکی کا آیتدی
 ۶۸ سیزلار ۷ کیتاکچی بولاسلار مو دیب ۷ سمعون بطرس آنکا جواب

۲۰. تیلایسزلار دیب ۵ خلق جواب بریب آیتدی سن جلیغ سن سنی
۲۱. کم اولدورماچی بولور ۵ عیسی جواب بریب آلاغه آیتدی من بر
۲۲. ایش قیلدیم هم سزلار چنه کرحیران قالاسزلار ۵ شل سبیلدین موسی
۲۳. سیزلارکا خننه بردی اول موسی دین ایلاس بلکه آتالاردین دور و سیزلار
۲۴. سبت کونیده آدم فی خننه قیلا سزلار ۵ موسی شریعتی یوز و ماسون
۲۵. دیب بر کیشی سبت کونیده خننه قیلینسه پس سبت کونی ده
۲۶. بوتون آدم غه شفا برکانیمکا سیزلار آچغ لانسزلار مو ۵ تیش غه
۲۷. قزلب حکم قیلانلار لیکن حق حکم قیلنلار دیب ۵ اول
۲۸. و قنده ارشلیم لیک لار نینک بعضی لاری آیتدیلا کمن اولدورماچی
۲۹. بولدیلا اوشمویاس مو ۵ و منه اول آشکارا سوزلاشام آنکا هیچ
۳۰. نیمه آیتایدولار حکومت دارلاریمز آیتنک حقیقت مسیح ایکانینی
۳۱. درستلاب بیلدیلا رمو ۵ اما ییزلار بول قالدین ایکانی ییلامز لیکن
۳۲. مسیح کیلکان وقت فایدین کیلکانینی هیچ کم بیلاس دیب ۵
۳۳. اول و قنده عیسی خدا اوپنده وعظ قیلیب توروب فیخفیریب
۳۴. آیتدی سیزلار منی ییلا سزلار هم قالدین کیلکانیمنی ییلا سزلار من
۳۵. اوز اوزومدین کیلادم اما منی بیارکان حق بر کیمرسه بار آتی
۳۶. سیزلار ییلا سیزلار ۵ من آتی ییلامن زیراکه من آندین دورن و اول
۳۷. منی بیارکان دور دیب ۵ اول وقت آتی توتوب آما فقه تیلادی لار
۳۸. لیکن آنکا هیچ کم قول سالادی زیراکه آیتنک ساعتی یتکان یوق
۳۹. ایردی ۵ اما خلقتنک کوب کیشی لاری آنکا ایمان کیلموروب

۱. آیتنک خصوصیده شهادت برامن ۵ سیزلار بیرام غه بار یتکار
۲. اما من بول بیرام غه بار ماسن زیراکه هنوز منی وقتم یتکان
۳. یوق دور دیب ۵ آلاغه مونی آیتیب جلیل ده قالدی ۵
۴. اما برادرلاری کیتک اندین کین اول هم آشکارا ایلاس اما
۵. یاشورون بیرامغه باردی ۵ و یهودی لار اول قایدیه دور دیب
۶. سوزاشیب آتی بیرامده ایرلادیلا ۵ و آیتنک خصوصیده خلق
۷. آراسیده کوب جانجال چققدی بعضی لاری اول یتشی کیشی
۸. دور دیب آیتدیلا بعضی لاری یوق بلکه خلق فی بولدین
۹. آزدورادور دیب ۵ اما یهودیلاردین قورقوب هیچ کم آیتنک
۱۰. خصوصیده آشکارا سوزلامادی ۵ پس بیرام نینک اورتاسیده
۱۱. عیسی خدا اوپنکا کیریب تعلیم برور ایردی ۵ و یهودیلار نجیب
۱۲. قیلیب آیتدی لار اول اوقوما غار ۵ بولسه هم کتاب فی نجوک
۱۳. ییلا دور دیب ۵ عیسی آلاغه جواب بریب آیتدی متینک تعلیم
۱۴. اوزوم نیک ایلاس بلکه منی بیار کیمچنکی دور ۵ آیتنک اراده سینی
۱۵. قیلیغ غه کیشی تیلاسه بول تعلیم خندا دین کیلکان مو یاکه
۱۶. من اوز اوزومدین سوزلایم من اول بیلور ۵ اوز اوزیدین
۱۷. سوزلا کوجی اوز عزتینی ایستای دور اما اوزنی بیار کیمچس نینک
۱۸. عزتینی ایستاکان کیمرسه تو غری دور و آیتنک ایچیه علانسیزلیک
۱۹. یوق دور ۵ موسی سیزلارکا شریعتی برمادیو و هیچ بیرنیکز
۲۰. شریعت کا موافق عمل قیلایدور پس نیمه اوچون منی اولدورمالک کا

کیلور ۱ آیا مسیح داود اورولوغیدین هم داود آنده بولغان بیت لحم ۴۳
 قریه سیدین کیلور دیب کتاب سوزلامی مو ۲ پس خلق آراسیده ۴۲
 آینک خصوصیده آراز چیقدی ۳ و آلازینک بعضی لاری آتی ۴۴
 توتوب آماقده تیلادیلار آما هیچ کم آنکا قول سالادی ۴ اولوقت ۴۵
 خدمتکارلار اولوغ اماملار برلان فارسی لار فاشیغه فایتب ۴۵
 کیلیدیلار و بولار آلازغه آیدیلار سیزلار آتی نیمه اوچون ۴۶
 کیلورمادینکرلار دیب ۵ خدمتکارلار جواب بیردیلار بول کیشی ۴۶
 سوزلاکان دیک هیچ وقت بر آدم سوزلاکان یوق دور دیب ۵
 فارسی لار آلازغه جواب بر دیلار آیا سیزلار هم آزدینکرلار مو ۴۷
 حکومندالار یاکه فارسی لارینک برسی آنکا ایمان کلنورکان مو ۴۸
 آما شریعتی بیلاکان بول خلق ملعون دور دیب ۵ تونده ۴۹
 آینک آلهیغه کیلکان آلازینک بری نیقودیموس دیکان کیشی ۵۱
 آلازغه آیدنی ۵ نی قیلغانینی ایشیتیب بیلاکاندین ایلکاری ۵۱
 شریعتیمیز کیشیکاک حکم قیلا دورمو دیب ۵ آلاز جواب بریب آنکا ۵۲
 آیدیلار مکر سن هم جلیل ایک موسن تفتیش قیلیب کوریکل ۵۲
 جلیل دین پیغمبر چیقایدور دیب ۵ پس هر قایسی لاری اوز اوپکا ۵۳
 کیتدی ۵

سکیزینچی باب

۱ اما عیسی زیتون تاغیغه کیتدی ۲ و ابرته برلان ینه خدا اوپکا ۳
 کیلیدی و بارچه خلق آینک فاشیغه کیلیدیلار و اول اولتورروب

آیدنی لار کیلکان وقتیده مسیح بول قیلغان معجزه لار دین آرتوق
 معجزه قیلورمو دیب ۱ فارسی لار خلق آینک خصوصیده ۴۳
 اوشاندلق شاقوقن قیلغانینی ایشیتیب اولوغ اماملار برلان فارسی لار
 خدمتکارلارنی آتی توتسون لار دیب بیاردیلار ۲ عیسی آلازغه ۴۲
 آیدنی من ینه بر آرت وقت سیزلار برلان برکا بولوب دورم آندین
 کیین منی بیارکانینک فاشیغه بارورمن ۳ سیزلار منی ایلار سیزلار آما ۴۴
 نایاس سیزلار ومن بولغان جاییغه سیزلار بارا آلمس سیزلار دیب ۵
 آنده یهودیلار اوز اوزلاریکا سوزلاشدنی لار ییز آتی تیلایدورغان ۴۵
 قانداق جاییغه بارماقچی بولادور یونانی آراسیدانغی نارالغان لار ۴۶
 باریب یونانی لارغه تعلیم برماقچی بولورمو ۵ منی ایلار نایاس سیزلار
 ومن بولغان جاییغه سیزلار بارا آلماس سیزلار دیکان سوزی نینک
 معنی سی نیمه دور ۵ پس اولوغ بیرلر نینک آخرغی کونی ده عیسی ۴۷
 توروب قیچقیریب آیدنی بر کیشی سوسله مذکاک کیلیب
 ایچسون ۵ منکا ایمان کیلورکان کیشی نینک کتاب سوزلاری ۴۸
 بویچیه قاریندین حیات سونی چیشقلاری آقارلار دیب ۵ عیسی ۴۹
 بول سوزنی آنکا ایمان کیلورکان لار نینک روح نایا قلیغی
 خصوصیده سوزلادی زیرا که هنوز روح القدس کیلاکان ایردی
 چونکه عیسی هنوز تجلی نایاغان ایردی ۵ خلق نینک کونی سی
 ۴۱ مونی ایشیتیب حق بول پیغمبر دور دیب آیدنی لار ۵ و باشقلاری
 بول مسیح دور دیدیلار باشقلاری آیدیلار آیا مسیح جلیل دین مو

- فارسی لار آنکا آیدیلار سن اوزونک شهادت براسن سنینک
 ۱۴ شهادتینک حق ایلماس دور دیب ۵ عیسی جواب بریب الارغه
 آیدى من اوز اوزومکا شهادت برسامده منینک شهادت حق دور
 زبراکه من قایدین کیلکانینى وقایده باروریمى بیلمای سزلار ۵ سزلار
 ۱۵ قایدین کیلکانینى وقایده باروریمى بیلمای سزلار ۵ سزلار
 ۱۶ جسدکا قارب حکم قیلاسزلار اما من هیچ کم حکم قیلایین ۵ ومن
 ۱۷ هم حکم قیسلام منینک حکم حق دور چونکه من یالغوز ایلماس
 بلکه من هم منی بیارکان آنا برکا حکم قیلامز ۵ وشریعتیکرده
 ۱۸ یازیلغان دور ایکی کیشی نینک شهادتی حق دور دیب ۵ من اوزوم
 اوزومکا شهادت برامن ومنی بیارکان آنام هم منینک خصوصیمده
 ۱۹ شهادت برادور دیب ۵ اول وقتده آنکا آیدیلار سنینک آتاک
 قایده دور دیب عیسی جواب بردی سزلار هم منی هم آتامی بیلمای سزلار
 ۲۰ اگر منی بیلسانک لار ایردی منینک آتامی هم بیلمور ایردینک لار
 دیب ۵ عیسی بول سوزلارنى صدقه ساند و قی نینک قاشیده خدا
 ۲۱ آوینده تعلم بولان ده آیدى و هیچ کم آنی توتوب آلمادی زبراکه
 هنوز ایننک ساعتی یتاکان ایردی ۵ عیسی ینه الارغه آیدى من
 ۲۲ کیتامن وسیزلار منی ایرلا سزلار و کناه لارینک زده اولار سزلار من
 بارغان برکا سیزلار کیلا آلماس سزلار دیب ۵ بهودیلار آیدى لار
 ۲۳ اول اوز اوزینى اولدورماکچی دورمو چونکه من بارغان برکا سیزلار
 کیلا آلماس سزلار دیب آیتادور دیب ۵ اول الارغه آیدى

- ۲ الارغه تعلم برور ایردی ۵ وکتابی لار و فارسی لار زنا قیلغانده
 توتولغان بر خاتوننى عیسی آلدینه کیلیب آنی اورناغه
 ۴ قویوب ۵ آنکا آیدیلار ای معلم بول خاتون زنا قیلغانده
 ۵ توتولغان دور ۵ موسی شریعتی ده بیزکا مونداق کیشینی تاش
 برلان اورماقده بوپورغان دور پس سن نیمه آیتلسن دیب ۵
 ۶ مونی آنده برعیب نالماق اوچون سیناب آیتقان ایردی لار اما عیسی
 ۷ یوزی توبان ایکیلیب بارماقی برلان برکا یازار ایردی ۵ اما آلاز
 سورماقدین توخناماس ایرسه لار باشینی کوتاریب الارغه آیدى
 ۸ قایسی برینک کناه سیز بولسه آنکا اولی تاش تاشلاسون دیب ۵
 ۹ وینه توبان ایکیلیب برکا یازدی ۵ پس آلاز مونی ایشیتیب
 اویالغولریدین مازم بولوب کاته دین باشلاب کیچیک لار کاکچه
 برار برار چقیب کیندی لار و آنده یالغوز عیسی برلان اورناده
 ۱۰ تورغان خاتون قالدی ۵ اولوقت عیسی باشینی کوتاریب
 خاتون دین باشقه هیچ کم کی کورما کانه آنکا آیدى ای خاتون
 سنی عیب قیلغوجی لار قایده دور ستکا هیچ کم حکم قیلما دی مو
 ۱۱ دیب ۵ اول خاتون آیدى ای ایکا هیچ کم قیلما دی دیب پس
 عیسی آنکا آیدى من هم سنکا حکم قیلما دی من بارغیل موندین
 ۱۲ کیین کناه قیلا غیل دیب ۵ ینه عیسی الارغه سوزلاب آیدى
 من دنیانینک نوری من هر کم منکا ایرکاشسه اول قاراکولوقده
 ۱۳ یورماس بلکه تیریکلیک نوری آنده بولور دیب ۵ اول وقتده

۲۱۰. بوحنا ۸
- سيزلار پست دين سزلار من يوقارى دين دورمن سيزلار بول
 ۲۴ دنيادين دورسرمين بول دنيادين ايتاس من ۵ مونكا كورا سيزلاركا
 آيتدم سيزلار كناهلاينكزده اولارسزلار ديب زيراكه من بول
 ۲۵ ايكان نى ايشانئاس سائكلار كناهلاينكزده اولارسزلار ديب ۵ آلر
 آتكا سن كم سن ديديلار عيسى آلرغه آيتدى اول دين من
 ۲۶ سيزلاركا سوزلاشكان كيمسه من ۵ خصوصينكزده سوزلاماكانا
 وهم حك قىلماق قه كوب نرسم باردور ليكن منى ياركوچى حق دور
 ۲۷ من آتدين ايشيتكانيمنى دنياده آيتلمن ديب ۵ آنا خصوصيده
 ۲۸ آلرغه سوزلاكان نى آتكاملايديلار ۵ وعيسى آيتدى سيزلار انسان
 اوغلى نى كوناركان وقتده ييلورسزلار كم اول من دورون ومن
 ۲۹ اوزومدين هيج نرسمنى قىلماين ليكن آنام منكالى اوركانكان بولسه
 آنى سوزلاين ديب ۵ ومنى ياركوچى منىك بولان بركادور آنا
 منى يالغوز قالدورمادى زيراكه من آيتك رھاسىنى هر وقت
 ۳۰ قىلامن ديب ۵ اول موفى آيتقاندە كوب كيشى آتكا ايمان
 ۳۱ كيلورديلار ۵ اول وقت عيسى آتكا ايمان كيلوركان يهوديلارغه
 آيتدى سيزلار منىك سوزومده فاسانكلار راست منىك
 ۳۲ شاكردارم بولوب ۵ حقيقتى ييلورسزلار و حقيقت سيزلارنى آزاد
 ۳۳ قىلور ديب ۵ آتكا جواب بريديلار بيز ابرھم ذريه سيمز و هيج
 وقتده هيج كيمنىك قلى بولغانيمز يوق ايردى پس نبوك آزاد
 ۳۴ بولورسزلار ديب آيتاسن ديب ۵ عيسى آلرغه جواب بردى
۲۱۱. بوحنا ۸
- حق سيزلاركا آيتلمن هر بر كناه قىلغوجى كناهينىك قلى دور ۵
 ۲۵ وقل دايا اويكە قالاس اوغول دايا قالمور ۵ پس اوغول سيزلارنى
 ۲۶ آزاد قىلسە الھە آزاد بولورسزلار ۵ سيزلار ابرھم ذريه سى ايكانينكزنى
 بيلامن ليكن سوزوم سيزلارده قرار ناپايعان اوچون منى
 اولدورماكانا تىلادى سزلار ۵ من آتلمديننى كوركاتيمنى آيتلمن
 ۲۸ وسيزلار آتكانكزدين نى ايشيتكانينكزنى قىلاسزلار ديب ۵ آلر
 ۲۹ جواب بريب آتكا آيتديلار بيزينىك آتامز ابرھم دور ديب عيسى
 آلرغه آيتدى سيزلار ابرھم اولادى بولساكز ايردى ابرھم قىلغان
 ايشى قىلور ايردينكز ۵ ايدى منى يعنى خدادين ايشيتكان
 ۴۰ حقيقتنى سيزلاركا آيتقان بركيشىنى اولدورماكانا ايزلايسزلار ابرھم
 بولسه موفى قىلماغان ايردى ۵ سيزلار آتكانكزنى ايشىنى قىلاسزلار
 ۴۱ ديب آلر آتكا آيتدى لار بيزلار زنادين توغولغان ايتاس مز
 ۴۲ بيزينىك بر كينه آتامز بار اول خدادور ديب ۵ عيسى آلرغه
 آيتدى سيزلارنىك آتكانكز خلا بولسه ايردى منى سويار ايردينكز
 ۴۳ زيراكه من خدادين چقيپ كىلدم زيراكه من اوز اوزوم دين
 كىلادم بلكه اول منى ياردى ۵ سيزلار نيمه اوچون سوزلايمنى
 ۴۴ آتكاملاي سزلار مونونك اوچون منىك سوزومنى ايشيتا
 آلامى سزلار ۵ سيزلار آتكا شيطان دين دورسز و آتكانكزنىك
 خواھشىنى قىلماقە ايتاسى سزلار اول اولدين آدم اولدوركوچى
 بولوب حقيقت دە تورمادى زيراكه آيتك ايچيه حقيقت بوقدور

اول یالغانی آیتقاندی اوزینکی دین یقادر زور که اول یالغانچی دور
 ۴۵ هم یالغانلیق نینگ آتاسی دور اما من حققی آیتقانه و چون منکا
 ۴۶ ایمان کیلورمای سز لار قایسی برینکیز منی بر کنه و چون عیلبغ
 قیلورس اگر من حققی آیتسام فی اوچون منکا ایشانمای سز لار
 ۴۷ خدادین بولغان کیشی خدا سورینی ایشینادور سز لار خدادین
 ۴۸ بولغانینکیز سیدین ایشینمای سز لار دیب و یهودیلار جواب
 بربوب آنکا آیتدی لار سلمه یلیغ بولوب جنلیک سن دیب
 ۴۹ درست آیتمای منمو دیب عیسی جواب بردی منده جن بوق
 لیکن من آتالغه حرمت قیلامن اما سز لار منی خوار قیلا سز لار
 ۵۰ من اوز عزتم فی ایلامای من لیکن آتی ایراکچی و حکم قیلغوچی
 ۵۱ باردور حق من سز لار کا آیتامن منینگ سوزومنی کیشی
 ۵۲ توتسه اول ابد اولوم کورماس دیب و یهودیلار آنکا آیتدی لار
 سن جنلیک ایکانینگ فی اندی یلدوک ابراهم و هم پیغمبر لار
 اولدی لار اما سن آیتاسن منینگ سوزومنی کیشی توتسه اول ابد
 ۵۳ اولوم تاتماس دیب سن آتامن ابراهم دین اولوغ موسی اول هم
 اولدی و پیغمبر لار هم اولدی لار و زونکی سن که دیب کورساناسن
 ۵۴ عیسی جواب بردی اگر من اوز اوزومنی عزتلاسام بول عزتم
 هیچ تورماس اما منی عزتلا کان اول آنام دور آنک توغریسیده
 ۵۵ سز لار هم اول بیز نینگ خدام دور دیب یسار لار و آتی سز لار
 ییلما دیکلار اما من آتی ییلامن و اگر من فی ییلامی من دیب

آیتسام من سز لار دیک یالغانچی بولور ابردم اما من آتی ییلامن
 ۵۶ و آیتنگ سوزینی توتامن سز لار نینگ آتاکز ابراهم منینگ کونیمنی
 کورماک امیدیکا شاد لاندی و آتی کوروب سویندی دیب
 ۵۷ اولوقت یهودیلار آنکا آیتدی لار هنوز سن ایلیک یاش غه یتما کان
 ۵۸ سن ابراهم فی هم کوردینگ مو دیب عیسی آلاغه آیتدی
 ۵۹ حق من سز لار کا آیتامن ابراهم دین اول من بار من دیب اول
 وقتده آتی اورما قته تاش کوناردیلار اما عیسی پنهان بولوب
 اورتا لار دین اوتوب خدا اوپیدین چیغیب کیندی

توقوزونجی باب

۱ سو اوتوب بارغانده آنادین کور توغولغان بر کیشی فی کوردی
 ۲ شا کردلاری عیسی دین سوراب آیتدی لار ای رنی مونینگ کور
 بولوب توغولغانغه که کنه کار دور بول اوزی مو یا که آیتنگ آتا
 ۳ آتاسی مو دیب عیسی جواب بردی اول کنه قیلامان هم آتا
 ۴ آتاسی قیلامان بلکه مونینگ بران خدانینگ ایشلاری ظاهر بولاق
 اوچون دور کوندوز بولغانغه منی بیارکچینگ ایشلاری
 ۵ قیلام که هیچ که ایش قیلا آملی دورغان تون وقتی کیلور
 ۶ من دیناده تورغان وقت ده دنیانینگ نوری من دیب مونی
 ۷ آیتیب یو کا تو پوروب تو پورک بران لای قیلیب لای فی کورینگ
 ۸ کوز لار کا سورتوب آنکا آیتدی سیلوحایعی ترجمه ده بیار یلکان

- دیکان حوضغه باریب یوونگیل و اول باریب یوونندی و کوزی
 ۸. بینا بولوب قایقیب کیلیدی ۵ اول وقتده هسایه لاری و ایلمکاری
 صدقه سوراعوچی ایکانی کورکان کیشی لار آیتدی لار بول صدقه
 ۹. سوراب اوتورغان کیشی ایلس مو دیب ۵ باشقه لاری شول دور
 دیب باشقه لاری یوق آنکا اوخشی دور دیدیلار و اول اوزی
 ۱۰. آیتدی شول کیشی من من دیب ۵ آنکا آیتدی لار کوزلارینک
 ۱۱. نیچوک آچیلدی دیب ۵ اول جواب بردی عیسی آتلیغ کیشی لای
 قیلپ کوزلاریمکا سورنوب منکا سیلوحا دیکان حوضغه باریب
 یوونگیل دیب آیتدی من باریب یوونغان دین کیین بینا بولوب
 ۱۲. قالدیم دیدی ۵ آنکا آیتدی لار اول کیشی قایقه دور دیب اول بیلمین
 ۱۳. دیدی ۵ اولوقت ایلمکاری کور بولغان آدم فی فارسی لار آلیقه
 ۱۴. آلیب کیلیدیلار ۵ و عیسی لای قیلپ آینک کوزلارینی آچقان
 ۱۵. کون سبت کونی ایردی ۵ ینه فارسی لار هم نیچوک بینا بولغانینی
 آندین سورادیلار اول آلاغه آیتدی اول کوزلاریمکا لای سورندی
 ۱۶. و من یوونوب بینا بولدوم دیب ۵ اول وقتده فارسی لارینک
 بعضی سی آیتدی لار بول کیشی خدادین ایلس دور زیر آکه سبت
 کونی فی توقای دور دیب باشقه لاری آیتدی لار کنه کار کیشی
 نیچوک موندلق معجزه لار کورسانا آدور دیب شوندلق اوق آلازیده
 ۱۷. آراز چقدی ۵ ینه کورکا آیتدی لار آینک خصوصیه کوزلارینکی
 آچقان اوچون سن نیمه آتلسن دیب اول آیتدی پیغمبر دور

- دیپ ۵ اول وقتده یهودیلار آینک کور بولوب بینا بولغانی غه
 ۱۸. ایسلمانن آخری بول بینا بولغان کیشی نینک آنا آناسی فی چاقیریب ۵
 آلازین سوراب آیتدی لار آیتقایینک چه کور بولوب توغولغان
 اوغلونکیز بول مودور نیچوک اول ایدی کورادور دیب ۵
 ۲۰. آنا آناسی جواب بریب آیتدی لار بول اوغلونکیز هم آینک کور
 بولوب توغولغانی فی بیز بیلامز ۵ اما اول ایدی نیچوک کورکان فی بیز
 ۲۱. بیلامی مز یاکه کوزلارینی هم آچقان فی هم بیلامیز بویپغه یتکان دور
 اوزیدین سورانکار اول اوزی اوز خصوصیه آیتور دیب ۵ آنا
 آناسی یهودی لار دین قورقوب موندلق سوز آیتدی لار زیر آکه
 یهودیلار عیسی فی مسیح دیب اقرار قیلغان کیشی فی کنیسه دین
 ۲۲. چیقا ماقفه اتفاق قیلغان ایردی لار ۵ بول سبب دین آنا آناسی
 اوزی بویپغه یتکان دور اوزیدین سورانکار دیب آیتدی لار ۵
 ۲۳. پس اول کور بولغان کیشی فی ینه چاقیریب آنکا آیتدی لار ایدی
 خداغه جهد برکیل اول کیشی نینک کنه کار ایکانی بیز بیلامز ۵
 ۲۴. اول آلاغه جواب بردی اول کنه کار مو یوقمو من بیلمین بر
 مونی بیلامن من کور ایردیم الحال بینا بولدوم دیب ۵ ینه آنکا
 آیتدی لار اول سنکا نیمه قیلدی کوزلارینکی نیچوک آچدی
 ۲۷. دیب ۵ اول آلاغه جواب بردی من سیزلارکا آیتقان من
 سیزلار ایشتمادیکنلار ینه نیمه ایشتماکا تیلای سز لار مکر
 سیزلار هم آینک شاکر دلاری بولاق قه ایستای سز لار مو دیب ۵

۴۱ عیسی آراغه آیتدی سیزلا کور بولسا انکارلار اوردی کنه لارینکیز
بولس ایردی اما کورامز دیب آیتقاینکیز برلان کناهیکنکیز
فالادور دیب ۵

اونینچی باب

۱ حق سیزلا کا آیتامن قوی قوراسیغه ایشیک دین اوتوب
کیرمین باشقه یردین اوتوب توشکان کیشی اوغری هم قاراقچی دور ۵
۲ اما ایشیک دین اوتوب کیرکان کیشی قوی لارینک چوپانی دور ۵
۳ آنکا دربان ایشیک آچادور و قوبلار آینک تاروشینی تینکالای
دورلار و اول اوز قوی لارینی آتی برلان چاقیریب آلیب چیقادور ۵
۴ و اوز قوی لارینی چقارغان و قنده اول لارینک االدیده بالادور
۵ و قوی لار آرفاسی دین یوکانیب یوردورلار زیر که آینک تاروشینی
ییلادورلار ۵ اما یات آدم تینک آرفلسیدین یورمالار بلکه ۵
۶ آتدین قاجارلار زیر که یات کیشی لارینک تاروشینی ییلای دورلار ۵
عیسی بول مثللی آراغه آیتدی لیکن اوزلار یکانیمه آیتقانی لار ۵
۷ فهما لامادیلار ۵ پس عیسی آراغه آیتدی حق سیزلا کا
۸ آیتامن قوبلارینک ایشیکی من دورومن ۵ مندین الکاریه
کیم کیکان بولسالار بارچه سی اوغری هم قاراقچی بولغان لار
۹ قوی لار لارنی تینکالامادی لار ۵ ایشیک من دورومن مندین اوتوب
کیرکان کیشی نجات ناپیب کیرور هم چقار هم اولوغ یر تالار ۵

۲۸ آلا آنکا اوروشوب آیتدی لار سن آینک شاگردی سن ییزلار
۲۹ بولسه موسی فی شاگردلاری مز ۵ موسی برلان خدا سوزلاشکانی
۳۰ ییز ییلامز اما بول قایدین ایکانی ییلامی مز دیب ۵ اول کیشی
جواب یریب آراغه آیتدی سیزلا آینک قایدین ایکانی فی
۳۱ ییلاکانیکیز نجیب دور اول بولسه کوزلاری منی آچقان دور ۵ ییز
ییلامز خدا کنه کا لار سوزینی تینکالامادی دور اما خداغه متقی
بولوب اراده سینی قیلغان کیشی نینک سوزی فی تینکالایدور ۵
۳۲ کور بولوب توغولغان کیشی نینک کوزلارینی کیشی آچدی دیب
۳۳ قاجان ده بولسه ایشیلادی ۵ اول خدادین بولسه ایردی هم
۳۴ نرسه قیلا آلماس ایردی دیب ۵ آنکا جواب یریب آیتدی لار سن
بوتون کنه ده توغولوب ییزکا اورکاناسن مو دیب آتی قوالوب
۳۵ چقاردی لار ۵ عیسی آتی قولاغانلارینی ایشیتیب آتی ناپیب
۳۶ آیتدی سن خدا اوغلیغه ایمان کیلتوراسن مو دیب ۵ اول
جواب یریب ای ایکام دور من آنکا ایمان کیلتورکلی من دیب
۳۷ آیتدی ۵ عیسی آنکا آیتدی سن آتی کورکان سن سینیک برلان
۳۸ سوزلا شیب تورغان اوزی دور دیب ۵ پس اول ایمان کیلتورامن
۳۹ ای ایکادیب آنکا ناپیندی ۵ و عیسی آیتدی کوزی کورماکانلار
۴۰ یینا بولسون دیب و یینالار کور بولسون دیب من بول دنیاهه حکم
۴۱ قیلا قه کیدیم دیب ۵ آینک برلان برکا تورغان فارس لارینک
بعضی لاری مونی ایشیتیب آنکا ییزلار هم کورومونو دیب آیتدی لار ۵

۱. اوغری اوغریلا یا ولدورای یا هلاک قیلای دیب غینه کیلا دور
اما من بولسام تیریکلیک ناپسونلار هم آرتوقلیق ناپسونلار دیب
۱۱. کیلدیم ۵ یخشى چوپان من دورمن یخشى چوپان قویلا ری
۱۲. اوچون اوز جانینی فدا قیلور ۵ اما چوپان بولماغان هم قویلا رینیک
خواجه سی بولماغان یال لانغان کیشى بوری کیلکاننی کوروب
۱۳. قویلا رنی تاشلاب فاجار هم بوری قویلا رنی قاپار ده قاجیرار ۵
۱۴. پس یالچی فاجادور زیراکه اول یالچی بولوب قویلا ر خصوصى ده
۱۵. اویلا مای دور ۵ من یخشى چوپان دورمن اوزومینکی لارنی بیلامن
۱۶. هم اتانی بیلامن هم قویلا ر اوچون جانیمنى فدا قیلان ۵ باشنه
- قویلا ریم هم باردور آلر بول قورادین ایلمس دورلار آلرنی هم
- کیلورماکم کیراک و آلر تاشومنى ایشیقورلار و بریکنه پاده و بریکنه
۱۷. چوپان بولور ۵ جانیمنى نه دین آلامی دیب جانیمنى فدا قیلانیم
۱۸. اوچون اتانی سوبادور ۵ جانیمنى هیچ کم مندین کوجالاب
- آلمس لیکن من اوزوم اتی فدا قیلانیم اتی فدا قیلانیم قدرتم
- باردور هم اتی قایتاریب آفاقه قدرتم باردور شونداق اوق
۱۹. بویوروقنى آتلمدین آلمدیم دیب ۵ آتینک بول سوزلار دین پهودی لار
۲۰. آراسیده ینه آراز چیقدی ۵ چونکه آلارینیک کوی سی آتندی لار
- اول جنلیک و عقل سیزدور اتی نیمه کا تینکلا ری سوزلار دیب ۵
۲۱. باشقه لاری آتندی لار جنلیک کیشى نیک سوزلاری بول ایلمس دور

- کورلا رینیک کورلارینی آچاقفه جن نینک کوچی یتارمو دیب ۵
۲۲. پس اورشلیم ده تجدید بیرلی بولوب قیش ایردی ۵ وعیسی خدا
۲۳. اویده سلیمان رواقیده بیورور ایردی ۵ آنده پهودی لار اتی
۲۴. قالماب آکیب آنکا آتندی لار قاجاقفه چه جانیمزنی کان ده توتاسن
۲۵. سن مسیح بولسانک بیزکا آتیق آتقیل دیب ۵ عیسی آلا رغه
- جواب بردی من سیزلارکا آتدیم ده هم سیزلار ایشانما ی سوزلار اتام
۲۶. اسیده قیلغان ایشلاریم منینک خصوصیمده شهادت برادورلار ۵
۲۷. لیکن سیزلار ایشانما ی سوزلار زیراکه سیزلارکا آیتقان سوزوم دیک
۲۸. سیزلار قویلا ریم دین ایلمس سوزلار ۵ منینک قویلا ریم تاشیمنى
- تینکسلا ری دورلار و من هم آلارنی بیلامن و آلر ارقامدین
۲۹. اویلا کساد و لار ۵ و من آلا رغه حیات جاویدانی برامن هم آلر هیچ
- وقت یوقلا سالار و آلارنی هیچ کم قولوم دین کوجالاب ایلمس ۵
۳۰. آلارنی منصا برکان آتام همه دین اولوغ دور و آلارنی آتامنى
- قولیدین کوجالاب آفاقه هیچ کم نینک کوچی یتاس ۵ من هم آتام
۳۱. بر دورموز دیب ۵ اولوقت پهودیلار اتی اورماق اوچون ینه
۳۲. تاش کوناردیلار ۵ عیسی آلا رغه جواب بردی من سیزلارکا
- آتام دین کوب یخشى ایشلار کور کوزدم بولارینیک قلیسی سی اوچون
۳۳. منی تاش برلان اوراسلار دیب ۵ پهودی لار آنکا جواب بردیلار
- سنی یخشى ایش اوچون تاش برلان اورماق بلکه کفر سوز
- اوچون اوزونک انسان بولوب اوزونکنی خدا قیلغان نینک اوچون

- ۲۴ ديب ۵ عيسى آلاغه جواب بردى سيزلار خدا لارسز ديب من
 ۲۵ آيتقان من ديكان سوز شريفعلار ينگرده يارلماغان مودور ۵ اگر
 اول خدا سوزى آلاغه تيشكان كيشى لاكا خدا لار ديب آيتقان
 ۲۶ بولسه يار ونيك بوز ولاقى مكن بولاس ۵ سيزلار آتا تقديس قىليب
 دياغه يياركلن كيموسه خدانىك اوغلى من ديب آيتقان اوچون
 ۲۷ كفر سوزلاسن ديب آيتاسلار ۵ من آتامنىك ايشلارنى قىلماسام
 ۲۸ منكا ايمان كيلتورما نكلار ۵ و اگر قىلسام سيزلار منكا ايمان
 كيلتورما سلكرده اول ايشلاركا ايمان كيلتورمىكلار آتام منده ايكلنى
 ۲۹ هم من آتامده ايكلابنى بيلماك و ايشانماقنكر اوچون ديب ۵ اول
 وقتته آنى توتوب آلاققه ايستاديلار ليكن اول قوللار ديبين چيقيب
 ۳۰ كيندى ۵ وينه اردن نرغى ياغيغه اول چيقيب غسل لاندورغان
 ۳۱ يوزكا كيتيب آنده قالدى ۵ و كوب كيشى آينىك قاشيغه كيليب
 آيتدى لار چيقيب هر معجوه كورسانمادى ليكن چيقيب موزينىك
 ۳۲ خصوصيده آيتقان سوز بارچهسى توغرى كىلدى ديب ۵ و آنده
 كوب آدم آنىكا ايمان كيلتوردىلار ۵

اون برينچى بلب

- ۱ مرم و آينىك همشيرهسى مارتانينك بيت عينا ديكان قيشلاغى ده
 ۲ كسل بولغان لعازر آتايغى بر كيشى بارايردى ۵ ايكلنى عطر برلان
 ياغلاپ ساچى برلان آتالارنى سورتكان خانون اول مرم ايردى

- آينىك برلاردى لعازر كسل ايردى ۵ اولوقت همشيره لار عيسى غه
 آدم يياروب آيتدوردىلار اى ايكا منه سن سويكان كيشى كسل
 دور ديب ۵ عيسى مونى ايشيتيب آيتدى بول كسل اولوم اوچون
 ايلاس بلكه خدانينىك جالالى اوچون دور آينىك واسطهسى برلان
 خدا اوغلى جالال لانغاي ديب ۵ و عيسى مارتانى هم همشيرهسى
 ۶ هم لعازرنى سويلار ايردى ۵ و كسل ايكلابنى ايشيتسه تورغان برده
 ۷ ايسكى كون قالدى ۵ موندن كيبين شاكردلارغه آيتدى ينه
 ۸ نهوچيه غه بارايرلىق ديب ۵ شاكردلار آنىكا آيتدىلار رنى حالا
 نهوچىلار سنى ناش برلان اولدورماقنى بولسلار هم ينه آنده باراسن
 ديب ۵ عيسى جواب بردى بركونينىك اون ايكى ساعتى يوق مو
 كوندور بوركان كيشى اوروغلس زيركه بول دنيانىك ياروقليغىنى
 كىلادور ۵ اما نولده كيشى يورسه اورونور زيركه اوزى نينىك
 ۱۱ باروقليغى يوق دور ديب ۵ مونى سوزلاكاندين كيبين آلاغه آيتدى
 دوستهز لعازر اوخلايدور ليكن من آنى اويعانماققه بارلمن ديب ۵
 ۱۲ شاكردلارنى آنىكا آيتدىلار اى ايكا اوخلاسه آتالاندور ديب ۵ عيسى
 آينىك اولومى خصوصيده سوزلدى اما آلا اويقوده ياقاقلق
 ۱۴ خصوصيده سوزلدى دور ديب اويالدى لار ۵ اول وقت عيسى
 ۱۵ آلاغه توغرى آيتدى لعازر اولكان دور ۵ و من آنده بولانغايمغه
 سيزلار اوچون سويلانمن سيزلار ايمان كيلتورماق سيزلار ليكن آنىكا
 ۱۶ بارايرلىق ديب ۵ اول وقت ايكيز ديب آتالانغان ثوما يولد اشي

۱۷ بولغان شاكردلارغه آيندى بيزلار هم بارىب آينىك بولان بركا
 ۱۸ اولايلىك دىب ۋ عيسى كىلىپ آنى نورت كوند كوردە يانتقانى
 ۱۹ ئاپدى ۋ يىش عىياغه اورشلەم دىن اوز بيش چاقورم دىك يول ايردى
 ۲۰ ۋ يهودىلارنىڭ كۆپ كىشىسى مرنا ۋ مرىم يايىغە برادىرى خىسە
 ۲۱ يولدىمورلىق ۋ چون كىلكان ايردى لاز ۋ مرنا عيسى نىڭ كىلكانى
 ۲۲ ايشىتىپ قارشى سىغە چىقدى اما مرىم اويىدە اولتوردى ۋ اول
 ۲۳ وقت مرنا عيسى غە آيندى اى اىكاسن موندە بولسانك ايردى
 ۲۴ برادىرم اولاس ايردى ۋ لىكن الحال هم يىلامن خدادىن هر نىسە
 ۲۵ سوراغانىڭكى اول سنكا يىرور دىب ۋ عيسى آنكا آيندى
 ۲۶ بىر دىنك تىر يولور دىب ۋ مرنا آنكا آيندى آخر كويندە اولولار
 ۲۷ تىر يىلكان ۋ قندە تىر يولور دىب يىلامن ۋ عيسى آنكا آيندى اولولار
 ۲۸ تىر يىلكوسى ۋ تىر يىلكىك من من منكانان كىلوركان كىشى اولسەدە
 ۲۹ تىر يىك بولور ۋ هم تىر يىك بولوب سنكا ايمان كىلوركان هر كىشى
 ۳۰ ايدا اولاس بول سوركا ايشاناسن مو دىب ۋ مرنا آنكا آيندى بلى
 ۳۱ اىكا سنى دىناغە كىلكان خدا اولغىلى مەسح دىب ايشانان دىدى ۋ
 ۳۲ مولى آيتىپ بارىپ ھىمىرەسى مرىمى ياشورورون چاقىرىپ آلىپ
 ۳۳ آيندى استاد موندە بولوب سنى چاقىرادرور دىب ۋ مرىم مولى
 ۳۴ ايشىتىپ تىر نوروب آنكا كىمىدى ۋ عيسى ھىنوز قىشلاققە
 ۳۵ كىرماكان ايردى بلەكە مرنا اوچراشقان يردە ايردى ۋ قاشى دە اويىدە
 ۳۶ نوروب آنى يولدىرورغان يهودىلار مرىم نىڭ تىر نوروب چىققانى

۲۳۴ كوروب مرىم كوركا يىغلاماقى اوچون بارغان دور دىب اولايىل
 ۲۳۵ آرقاسىدىن توشىدى لاز ۋ پس مرىم عيسى تورغان بركا كىلىپ
 ۲۳۶ آنى كوروب آياغى غە توشوب آنكا آيندى اى اىكاسن موندە
 ۲۳۷ بولسانك ايردى برادىرم اولاس ايردى دىب ۋ اول وقت عيسى
 ۲۳۸ آينىك ۋ بركا كىلكان يهودىلارنىڭ يىغلاغانىنى كوروب
 ۲۳۹ روحنەدە خفە بولوب قايقوروب ۋ آيندى سىزلار آنى قايدە
 ۲۴۰ قويدىنك دىب آلاز آنكا آيندىلار اى اىكا كىلىپ قراغىل دىب ۋ
 ۲۴۱ عيسى كوزىدىن ياش چىقدى ۋ اول وقتدە يهودىلار آيندىلار
 ۲۴۲ كىرورونكلار آنى قانداق سويار اىكان دىب ۋ اما آلارنىڭ
 ۲۴۳ بعضىلار آيندىلار كورلارنىڭ كوزلارنى بول آچقان بولوب
 ۲۴۴ مۆنىك اولاسلىكىكا بر نىسە قىلا الاس ايردى مو ۋ پس عيسى
 ۲۴۵ كۆنكە يە خفە بولوب كورنىڭ قاشىغە كىلدى ۋ اول كور بر غار
 ۲۴۶ ايردى آينىك ۋ سىتىكا تاش قويولغان ايردى ۋ عيسى آيندى
 ۲۴۷ قاشنى كوتارتىنكلار دىب اولكان كىشى نىڭ ھىمىرەسى مرنا آنكا
 ۲۴۸ آيندى اى اىكا آيندى ساسىغان دوروزىر كە نورت كوند بولدى
 ۲۴۹ دىب ۋ عيسى آنكا آيندى ايمان كىلورسانك خدانىڭ جالانىنى
 ۲۵۰ كورارسن دىب سنكا آينادم مو دىب ۋ پس تاشنى اولوك يانتقان
 ۲۵۱ جالدىن كوتاردىلار ۋ عيسى كوزلارنى يوقارى كوتارىپ آيندى
 ۲۵۲ اى آنا سوزومنى ايشىتىكانىڭ اوچون سنكا شكر قىلامن ۋ سن
 ۲۵۳ ھر وقت منى ايشىتىكانىڭكى من بىلدىم اما موندە تورغان خلق

یہاں غہ یاقین طرفیلانی افرام آتلیغ شہر کا کیتیب آندہ شاکر دلاری
 ۵۰ بران قالدی ۵ اما ہودیلا زینک فصیح بیرام یاقینا شندی و فصیح دین
 ایکاری اول طرفیدین کوپ کیشی پاکلاناک اوچون اوشلہم کا
 ۵۶ کیدلی لار ۵ آلاز خدا اویندہ توروب عیسی نی اینلاب بربرلاریکا
 ۵۷ آیتدی لار نیمہ ویلائی سزلار اول بیرامغہ کیلماس مودیب ۵ چونکہ
 اولوغ اماملار و فارسی لار برار آتی قایدہ بولغانینی بیلسہ معلوم
 قیلسون دیب امر قیلدی لار ناگہم آتی توتقادی لار ۵

اون ایکینچی باب

فصح بیرامیدین آتی کون ایلمکاری عیسی اولوکار دین ۱
 تیرکوزکان اولکان اعازر تورغان بیٹ عیناغہ کیدلی ۵ آندہ آنکا ۲
 کچی طعمانی تار قیلدیلاز و مرنا خدمت قیلور ایردی ہم اعازر
 ۴ آیتنک بران اولتورغان لار زینک بری ایردی ۵ اولوقت مریم
 بر قاداتی قیصت لیغ صاف عطر مای آلیب عیسی نینک آفاقلارینی
 یاغلا دی و اوز چاچی بران آفاقلارینی سورتدی وادی عطر نینک
 ۴ خوشبوی لیغی بران تولدی ۵ آندہ شاکر دلار زینک بریسی یعنی
 آتی سونک دشمن قولیغہ توتوب برکان سمعون اوغلی یہودا
 ۵ استریوطی آیتدی ۵ نیمہ اوچون بول عطرنی اوج یوز دینارغہ
 ۶ سانب پلنی ہیمارہ لارغہ اولاشادیلاز دیب ۵ مونی ہیمارہ لار
 خصوصیدہ غم بیکانی اوچون آیتادی بلکہ اوغری بولوب بل

اوچون سن منی بیارکانینک کا ایمان کیتورسون لار دیب مونی آیتدی
 ۴۳ دیدی ۵ مونی آیتیب بلند آواز بران ای اعازر چیققیل دیب ندا
 ۴۴ قیلدی ۵ پس اولوک آفاقلاری و قوللاری کفن بران اورالغان
 و یوزی رومال بران باغلاغان بولوب چیققدی عیسی آلازغہ
 ۴۵ آیتدی آتی بیشنکار یورسون دیب ۵ اول وقت مریم کا کیلکان
 ہودیلا زینک کوپسی عیسی نیمہ قیلغانینی کوروب آنکا ایان
 ۴۶ کیتوردی لار ۵ اما آلاز نینک بعضی سی فارسی لارغہ باریب عیسی
 ۴۷ قیلغانی آیتدی لار ۵ اول وقت اولوغ اماملار و فارسیلاز کینکاش کا
 بغیشیب آیتدیلاز نیمہ قیلورمز بول کیشی کوروب معجزہ لار
 ۴۸ کورسانادور ۵ آتی شونلش قویسقی بارچہ لار آنکا ایمان کیتورور لار
 ۴۹ و رومیلاز کیلیب بیریمزنی و خلق لار یونی آلولار دیب ۵ پس
 آلازیدین اول بیل امام باشی بولغان قایاغا آتلیغ بر آدم آلازغہ
 ۵۰ آیتدی سزلار ہیچ نوسہ بیلماسزلار ۵ و ارچہ خلق ۵ لاک بولغانیغہ
 کورا خلق اوچون بر کیشی اولاک یحیی راش دور دیب ہیچ
 ۵۱ اولامای سزلار دیب ۵ بول سوزنی اوزیدین چققاریب آیتادی
 لیکن اول بیل امام باشی بولوب کرامت قیلیب آیتدی عیسی
 ۵۲ خلق اوچون اولسہ کیراک دیب ۵ و بالغوز خلق اوچون ایلماس
 ۵۲ بلکہ خدا نینک تارالغان بالالارینی برکا یفسون اوچون ۵ اول
 ۵۴ کوندین باشلاب آتی اولدورماکا مصلحت قیلدی لار ۵ آندین
 کین عیسی ہودیلاز آراسیہ آنکارا بولوب یورمادی بلکہ آندین

- اول معجزه قیامغانینی ایشیتکان ایردیلار. پس فارسى لار بربرلاریکا ۱۹
 آیتدیلار کوراسمزو هیچ نرسه قیلا آلامازلار منه بارچه عالم آنکا
 ایرکاشیب بارادور دیب. بیرلمده عبادت قیلا تقه کیلکالار ۲۰
 آراسیه بر نیجه یونانی بار ایردیلار. آلا جلیل داکى بیت صیدالبع ۲۱
 فیلیپوس غه باریب التماس قیلیب آیتدیلار ای ایکا بیز عیسى نى
 کورماکا تیلایمز دیب. فیلیپوس کیلیب مونى آندریاس غه ۲۲
 آیتدی وهم آندریاس برلان فیلیپوس کیلیب عیسى غه آیتدیلار.
 عیسى آلا غه جواب بریب آیتدی انسان اوغلینیک جلال لانتق ۲۳
 ساعتی تکان دور. حق سیزلا کا آیتلمن بوغداى دانهسى ۲۴
 بر کاتوشوب اولامسه اول یالغوز قالور اما اولسه اول کوب حاصل
 کیلورور. اوز جانی سوزیکان کیشى آنى هلاک فیلور اما جانیغه ۲۵
 بول دیاده دشمن بولغان کیشى آنى حیات جاودانی ده سافلار.
 برکیشی منکا خدمت قیلسه منکا ایرکاشسون ومن بولغان جایده ۲۶
 مینیک خدمتکارم هم بولور هم منکا خدمت فیلیپوچنى آتام
 حرمت لاز. امدی جانم قایقولا نادر ومن نیمه آیتای ای آتا ۲۷
 منی بول ساعتین قوتقارغیل لیکن بول سبب لیک بول ساعتقه
 کیلکان من. ای آتا اسینیک نى جلال لاندورغیل دیب اولوقت ۲۸
 آسماندین آلاز کیلدى من جلال لاندوریم وینه جلال لاندورور من
 دیب. قاشیه ایشیتیب تورغان خلق آسمان کولوروردی دیب ۲۹
 آیتدی باشقه لاری فرشته آینیک برلان سوزلاشدی دیدیلار.

- همیانی قولى آستیده توتوب هم نیمه برکان نى آلیب بیرکائی وچون
 آیتدی. پس عیسى آیتدی آنى قویا برکیل اول مدنیک دفتیم ۱۷
 کونى اوچون مونى سافلادی. زیرکه پیچارلار هر وقت ده سیزلار
 برلان بولورلار اما من هر وقت سیزلار برلان بولاسم دیب.
 یهودی لارینیک کوب خلقی عیسى آنده ایکان نى ییلیب یالغوز ۱۹
 عیسى اوچون ایلیس بلکه اولوک لار دین تیریلکان لعازرنى هم
 کورماک اوچون کیلدیلار. اما اولوغ املار لعازرنى هم ۱۰
 اولدورماک کافصد قیلدیلار. چونکده آینیک سببی دین ۱۱
 یهودی لارینیک کوب آدمی باریب عیسى غه ایمان کیلتوردیلار.
 ایرتان بیرام غه کیلکان کوب خلقی عیسى نیک اورشلیم غه کیلارن ۱۲
 ایشیتیب. خرما آغاجی بوناقلارینى آلیب آنکا فارسى باریب ۱۳
 هوشهنا ایکانینک اسیده کیلکتن اسرایل پادشاهی مبارک
 بولسون دیب قیچوردی لاز. وعیسى برکده تلیب آنکا میندی ۱۴
 شوناق هم یاز لاندور. ای صحیون قیزی قورقارغیل منه سینیک ۱۵
 پادشاهینیک ماچه خر کره مى کا مینیب کیلادور دیب. اما آیتلک ۱۶
 شاکر دلازی مونى اول فهملاما دیلار لیکن عیسى جلال لاندور
 وقتده آینیک خصصیده شوناق یازیلغان ایکان نى مونى آنکا
 قیلا نالاری یادلاری غه کیلدى. و آینیک برلان بولغان شناق ۱۷
 عیسى لعازرنى کوردین چاقیروب اولوک لار دین تیرکوردی دیب
 شهادت بردی. اول سبب دین خلقی آنکا فارسى چقدی چونکده ۱۸

- ۲۰ عیسی جواب یریب آیتدی بول آواز منینگ اوچون ایلاس بلکه
 ۲۱ سیزلارینینگ اوچون بولدی ۵ ایدی بول دنیاغه حکم وقتنی یتکان
 ۲۲ دور ایدی بول دنیاینگ باشلیقی قورلاب چیقارولور ۵ ومن
 یردین یوقاری کوتاریلکان وقتده بارچیلارنی قاشیمغه تارامون
 ۲۳ دیب ۵ اما قانداق اولوم اولماکینی آنکالماق اوچون بول سوزنی
 ۲۴ آیتدی ۵ خلق آنکا جواب بردی یوزلا مسیح ایدا قالور دیب
 شریعت دین لیشیتکان مزیس سن انسان اوغلی یوقاری کوتاریلکسه
 کبرک دیب نچوک آیتاسن بول انسان رهملی کیم دور دیب ۵
 ۲۵ عیسی آلاغه آیتدی ایدی نور سیزلاوغر آز وقت قالور
 فارانکھولیش سیزلارنی باسامسون دیب نور بار وقتده یوروب
 نورونکلار فارانکھولوق ده یورکچی قایده بارغانینی بیلا یدور ۵
 ۲۶ نور سیزلارده بولغانچه نورغه ایان کیلتورینکلار نور اوغور لاری
 بولغانی سیزلار دیب عیسی موننی آیتیب کیتیب آلاردین یاشوندی ۵
 ۲۷ اما قانچہ معجزه لار آلاز آلدیده کوروسانسه هم آلاز آنکا ایان
 ۲۸ کیلتورمادیلار ۵ شول طریقه اشعیای پیغمبرینینگ سوزنی کامل
 بولدی اول آیتقان دور ای ایکا خبریمزغه کیم ایان کیلتوردی
 ۲۹ وایکانینگ قوی کیمکا آتکار بولغاندور دیب ۵ واشعیای نه
 ۳۰ آیتقانغه موافق ایان کیلتورالما دیلار ۵ اول آیتدی کوزلاری
 برلان کوروسونلار وکونکلی برلان آتکالاماسونلار ورجوع
 قیلاسونلار و من آلاغه شفا برای دیب کوزلارنی کور قیلدی

- ۴۱ وکونکیل لارینی تاش قیلدی دیب ۵ موننی اشعیای آیتدی زیراکه
 آیتنک جالالینی کورکان ایردی و آیتنک خصوصیده سوزلادی ۵
 ۴۲ وم حکومتلارلارینینگ کویسی آنکا ایشانسه لارده لیکن فارسی لار
 ۴۳ کسینسه لار دین قورالاماسونلار دیب اقرار قیلادیلار ۵ زیراکه
 ۴۴ آدمالار عزتینی خدا عزتیدین آرتوق سویار ایردیلار ۵ پس عیسی
 فیجیغیریب آیتدی منکا ایمان کیلتورکوی منکا ایلاس بلکه منی
 ۴۵ یبارکوجیکا ایمان کیلتورادور ۵ ومنی کورکان کیشی منی
 ۴۶ یبارکوجینی کورادور ۵ من دنیاغه نور بولوب کیلدیم ناکیم منکا
 ۴۷ ایمان کیلتورکان هر کیشی فارانکھولوق ده فالامسون ۵ وسوزلاریمنی
 لیشیتیب ایمان کیلتورماکان کیشینی من حکم قیلای من زیراکه
 ۴۸ من دنیاغی حکم قیلاققه ایلاس بلکه دنیاغه نجات برماکا کیلدیم ۵
 ۴۹ منی ۵ د قیلیب سوزلاریمنی قبول قیلاغان کیشی نینگ حکم
 قیلاوجی سی باردور آیتقان سوزوم آنی آخرکونی ده حکم قیلور ۵
 ۴۹ زیراکه من آوز اوزوم دین سوزلامادم بلکه منی یبارکان آنا اول منکا
 ۵۰ تهمه آیتافته ۵ نیمه سوزلایماکا امر قیلدی ۵ ومن بیلا من آیتنک
 امری حیات حاویدانی دور پس هر آیتقان سوزومنی آنا منکا
 بویروغان دیک آیتامن دیب ۵
 اون اوچونچی باب
 فصع سرامی دین الکاری عیسی بول دنیا دین آنا قاشیمغه کینار ۱
 ساعتی یتکاننی بیلیب دنیا ده بولغان اوزینیک لارنی سو یوب

۲۲۰

بوحنا ۱۲

- ۲ آلارنى آخرغە چە سۈيى ۋە كىچىكى طعام بولغاندە شىطاننى دىشەن قولى غە تۈتۈپ بىرماكنى سەئون اوغلى يەردا استىز يۈپنىڭ
- ۳ كۈنلىكا سالغان دە ۋە عىسى آتا بارچەنى قولغە بىرگەننى م
- ۴ اوزى نىڭ خدادىن كىلىپ خدائە بارماقنى بىلىپ ۋە كىچىكى طعام دىن تورۇپ كىيىمنى سالدى و بىر اولىكى آلىپ بىلىكا
- ۵ باغلادى ۋە آندىن كىيىن كەندىكا سو قۇيۇپ شاكر دىلارنىڭ آياقلارنى يۈپ بىلىكا باغلاغان اولىكى بىرلەن سوزا باشلادى ۋە
- ۶ عىسى سەعون بطرس قە كىلگەندە اول آنكا آيتدى اى ايكسا
- ۷ سەن مۇ مېنىڭ آياقلارنىمۇ يۈرسەن ۋە عىسى جۈاب بىرىپ آنكا آيتدى نېمە قىلغانىمنى سەن ايمىدى بىلەيسەن اما مۇندىن كىيىن
- ۸ بىلورسەن ۋە بطرس آنكا آيتدى آياقلارنىمۇ ھېچ ۋەقت يۈرمەس سەن عىسى آنكا جۈاب بىردى سەن يۈرمەسەن سېنىڭ
- ۹ مېنىڭ بىرلەن حصە نەك بولماس ۋە سەعون بطرس آنكا آيتدى اى ايكسا آياقلارنى غىنە ايماس بىلكە قوللارنىمۇ و باشتىمنى م
- ۱۰ يۈرۈپ دىپ ۋە عىسى آنكا آيتدى يۈرۈلغان كىيىمنى نىڭ
- ۱۱ آياقلار دىن باشقە بىرنى يۈرمەقە كىرەك ايماس زىراكە تام پاك دور و سىزلار م پاك سىزلار لىكن بارچە نەك ايماس دىپ ۋە زىراكە اول
- ۱۲ اوزىنى تۈتۈپ بىر كۈچنى بىلور ايرىدى مۇنىڭ اۈچۈن بارچە نەك پاك ايماس سىزلار دىپ آيتدى ۋە پەس آلارنىڭ آياقلارنى يۈرۈغاندىن كىيىن كىيىمنى كىيىپ يەنە اولتۇرۇپ آلارغە آيتدى سىزلار كايىمە

۲۲۱

بوحنا ۱۲

- ۱۳ قىلغانىمنى بىلا سىزلار مۇ دىپ ۋە سىزلار مۇ استاد وايكسا دىپ
- ۱۴ آيتاسىزلار و راست آيتاسىزلار زىراكە مەن اۈشۈدۈر مەن ۋە پەس مەن
- ۱۵ استاد وايكسا بولۇپ آياقلارنىڭنى يۈرۈم ايرسە سىزلاركا م بىر بىرىڭلارنىڭ آياقلارنىڭنى يۈرمەقە كىرەك دور ۋە زىراكە مەن
- ۱۶ سىزلاركا قىلغانم دىپ سىزلار م قىلىنكدار دىپ سىزلاركا نەمۇنە كۆرسەتدەم ۋە حق سىزلاركا ايتامەن قەل خواجە سىيدىن اولوغ
- ۱۷ ايماس و بىبارىلكان كىمەرسە بىباركۈچى سىيدىن اولوغ ايماس ۋە مۇنى
- ۱۸ بىلسەنكەر خوشا سىزلارنىڭ حالىڭلارغە مۇنى بىجا كىلتۈرسەنكەر بارچە لارنىڭ خىسۋىدە مۇنى ايتىمەن مەن سايلاب آلغانلارنىمۇ
- ۱۹ مەن بىلامەن لىكن مېنىڭ بىرلەن بىرگەن بىكۈچى آباغىنى اۈستىمەن قۇيۇپ تېپىدى دىپ يازىلغان سىزلار بىجا كىلسەن دىپ آيتدەم ۋە
- ۲۰ ايمىدى واقع بولسا دىن اىلكارى مۇنى سىزلاركا ايتامەن تاكەم واقع بولغان ۋە قەدە مەن اول ايكالىمەن ايمان كىلتۈرگەن سىزلار ۋە حق سىزلاركا ايتامەن ھەر كەننى بىبارسام قىلغان كىشى مۇنى قىلغان قىلادىر مۇنى قىلغان كىشى مۇنى بىباركۈچىنى قىلغان قىلادىر
- ۲۱ دىپ ۋە عىسى مۇنى آتەپ كۈنلىكە خفە بولۇپ شەھەت بىرىپ آيتدى حق سىزلاركا ايتامەن بىرىڭلار مۇنى دىشەن قولغە تۈتۈپ
- ۲۲ بىرۈر دىپ ۋە اول ۋەقت شاكر دىلارى كىم نىڭ خىسۋىدە سوزلاكاننى بىلەين بىرىكا خۇفلا تىپ قازىدىلار ۋە شاكر دىلارنىڭ
- ۲۳ بىرى عىسى نىڭ سۈپەتلى بولۇپ كۆركەكى كا سۈپەتلىپ اولتۇرۇپ

۲۲۲

يوحنا ۱۲

۲۴ ایردی ۵ سمعون پطرس آنکا اشارت قیلیب اول کم خصوصیه
 ۲۵ یول سوزنی آیتادور دیب سوراعیل دیب آیتدی ۵ اول
 عیسی نینگ کؤرکچیکا سونیایب آنکا ای ایکا اول کم دور
 ۲۶ دیدی ۵ عیسی جواب بردی من نان پارچه سینی تر قیلیب
 کم کا برسام شول دور دیب نان پارچه سینی تر قیلیب سمعون
 ۲۷ اوغلی بهودا اسنا یوطی غه بردی ۵ ونان پارچه سی برلان آنکا
 شیطان کیردی شول وقت عیسی نیمه قیلای دیسانک تیز راک
 ۲۸ قیل دیب آنکا آیتدی ۵ اما اولتورغان لار نینگ هیچ کیمونی
 ۲۹ سبب دین مونی آنکا آیتقانی آنکا لامادی ۵ بعضی لار ایلا دیلار
 یهودا ده هیان بولغان سبب دین عیسی آنکا بیرلده بیزار کا
 کیراک نرسه لارنی سانیب آغیل یاکه بر نیمه فقیرلار غه برکیل
 ۳۰ دیکان ایردی دیب ۵ پارچه نی اول آنگانده اوق چقیب کیندی
 ۳۱ هم تون وقتی ایردی ۵ اول چیقان دین کین عیسی آیتدی
 لیمدی انسان اوغلی جلال لاندی و خدا هم آیتک ایچیده
 ۳۲ جلال لاندی ۵ خدا آیتک ایچیده جلال لانغان بولسه خدا هم
 ۳۳ اوز ایچیده آنی جلال لاندورور و آنی تیز راک جلال لاندورور ۵ ای
 بالالار تیک بر آز غینه سیزلار برلان برکا تورورور سیزلار منی
 ایرلا سیزلار اما من بارغان برکا بارا آلماس سیزلار دیب آنی من
 ۳۴ یهودیلار کا آیتقانی دیک الحال سیزلار کا هم آیتامس ۵ سیزلار کا بر
 یانکی امر برامن بر برینکرنی سونیانکار من سیزلارنی سوپکانم دیک

۲۲۳

يوحنا ۱۴

۲۵ سیزلار هم بر برینکرنی سونیانکار اوچون ۵ آرا رینک زده
 مجینک بولسه سیزلار منینگ شاکردلاریم ایکانینکرنی هر کیشی
 ۳۶ بیلور دیب ۵ سمعون پطرس آنکا آیتدی ای ایکا سن قایده
 بارلسن دیب عیسی جواب بردی من بارغان برکا سن الحال منکا
 ایرکانشیب کیلا آلماس سن موندین کین منکا ایرکانشیب کیلورسن
 ۳۷ دیب ۵ پطرس آنکا آیتدی ای ایکا نخوک من الحال سنکا
 ایرکانشیب بارا آلماس سن سینگ اوچون جانینی فدا قیلورمن
 ۳۸ دیب ۵ عیسی آنکا جواب بردی جانینک منینگ اوچون
 برورسن مو حق حق من سنکا آیتامس سن منکا اوچ مرتبه انکار
 قیلانغونچه خروس قیچقیرماس دیب ۵

اون تورونچی باب

۱ کونکینک خنه بولماسون خداغه ایمان کیلورینکار هم منکا
 ۲ ایمان کیلورینکار ۵ منینگ آتام نینگ اوپیده حیره لار کوب دور
 ۳ شوتقل بولماسه من سیزلار کا آیتور ایردم من سیزلار کا جای
 قیلاما فقه بارمن دیب ۵ و باریب سیزلار کا جای قیلا لاسم من
 ۴ ینه کیلیب سیزلارنی اوزومکا آلورمن من بولغان جای ده سیزلار
 هم بولماق اوچون ۵ قایده بارورمینی یلاسزلار هم بولنی یلاسزلار
 ۵ دیب ۵ ثوما آنکا آیتدی ای ایکا قایده بارغانینک بیلمیز بولنی
 ۶ نخوک بیلمورمز ۵ عیسی آنکا آیتدی یول هم حقیقت هم حیات

- ۶ من دورون و منينك واسطه مدین بولسه ههچ كهم آتاهه يتا الماس ۵
 ۷ سيزلار مني بيلسانكر ايردى آتانی هم بيلور ايردينكر و موندین كيين
 ۸ اتی بيلاسزلار و اتی كوركاز سزلار ديب ۵ فيلپوس آنكا آيتدی ای
 ۹ ايكابيز كا اتانی كورسانكيل بيز كا يئار ديب ۵ عيسى آنكا آيتدی
 ۱۰ قانجه وقت من سيزلار بران بركا بولوب دورون و سن مني
 بيلادينك مو ای فيلپوس مني كوركاز كيشی آتانی كوركاز دور
 ۱۱ آتانی بيز كا كورسانكيل ديب سن نچرك آيتسن ۵ من آتا ايچيده
 ايكانيسكا و آتا منينك ايچيده ايكانيكا ايمان كيلتور مای سن مو
 سيزلار كا آيتقان سوزلار مني اوزومدين آيتای من بلكه ايچيده
 بولغان آتا اول اوزی بول ايشلارنى قیلا دور ۵ من آتاده ايكانيه مني
 ۱۲ و آتا منينك ايچيده ايكانيه منكا ايشانكيلار بولسه بول
 ايشلارنينا سببی دين ايشانينك لار ۵ حق حق من سيزلار كا
 آيتامن منكا ايمان كيلتور كوجی هم من قیلغان ايشلار مني قیلور
 و اكر دين اولوغ مني هم قیلور زير كه من آتامينك آلدیغه بارورون ۵
 ۱۳ و منينك اسيمده آتادين نيمه ايلانس قیلسانكر اتی آتا اولغیده
 ۱۴ جلال لانسون ديب قیلور من ۵ منينك اسيمده التاس
 ۱۵ قیلغانينكر من قیلورون ۵ مني سويسانكر منينك امرلار مني
 ۱۶ بجا كيلتورونكلار ۵ و من آتاهه يالبار و من و اول سيزلار كا باشقه
 بر بولاندور غوجی يبارور اول سيزلار بران بركا ابدكاهه فالسون ۵
 ۱۷ يعنی حقيقت نينك روحيني اتی دنيا قبول قیلا الماس زير كه اتی هم

- كورمايدور و هم بيللیدور اما سيزلار اتی بيلاسزلار چونكه اول
 ۱۸ سيزلار بران بركا تورار و ايچينكلار ده بولور ۵ سيزلارنى يئهم بولوب
 ۱۹ قوياسن سيزلار كا كيلورون ۵ هنوز بر ازغينه باردور دنيا سونك
 ۲۰ مني كورماس اما سيزلار مني كورور سزلار زير كه من تيريك من
 ۲۱ و سيزلار هم تيريك بولور سزلار ۵ من آتا ايچيده ايكانيه مني و سيزلار
 منينك ايچيده ايكانيه مني و من سيزلارنينا ايچينكر ده ايكانيه مني
 ۲۲ شول كونده بيلور سزلار ۵ امرلار كيمده بولسه هم آلزنى كهم بجا
 كيلتورسه اول مني سويادور هم مني سويكان آدم آتام سويكان
 بولور و من هم اتی سويارمن و اوزومدين آنكا ظاهر قیلور من ديب ۵
 ۲۳ استريوطی ايلاس ايگينچی بهودا آنكا آيتدی ای ايكابول نچوك دور
 دنياغه ايلاس اما سيزلار كا اوزومدين ظاهر قیلاقی بولامن ديكان
 ۲۴ سوزينك ۵ عيسى جولب بريب آنكا آيتدی بر كيشی مني سويسه
 سوزومدين سافار و آتام اتی سويار و بيز آنكا كيلورمز و آتيناك
 ايچيده منزل توارمز ۵ مني سويسكان كيشی سوزلار مني
 ۲۵ سا فلامای دور و سيزلار ايشانكان سوز منيكی ايلاس بلكه مني
 بيلاركان آتايكى دور ۵ سيزلار بران بركا بولوب اوشيونی سيزلار كا
 ۲۶ آيتدم ۵ اما بولاندور غوجی يعنی اسيمده آتا يبارادور غان مقدس
 روح سيزلار كا بارچه نرسه لارنى تعلم قیلور و بار ايتقانلار مني
 ۲۷ سيزلارنينا بادينك نرغه توشورور ۵ سلامت ليلك نى سيزلار كا
 قالدورامن اوز سلا منليكهنی سيزلار كا برامن دنيا بركانديك سيزلار كا

- کوب ميوه كيلتورور چونكه من سىز ھىچ نرسە قىلا آلاس سىزلار ۵
 ۶ وايچىمىدە قالماغان كىشى بوتاق دىك ناشقارىغە تاشلانىپ
 ۷ قورۇپ قالور واتى تريب اوتقە تاشلاب ياندورورلار ۵ و سىزلار
 ۸ ايچىمىدە قالساڭىزلار ۵ و سىزلار ۵ ايچىمىكەزدە قالسالار نىمە
 ۹ تىلاكانىڭىزنى سوراسىزلار ۵ اول سىزلار ۵ كوپ ميوه
 ۱۰ كيلتورۇپ مېنىڭ شاكرىلار ۵ بولغانىڭىز بولان آتام جالالانور ۵
 ۱۱ آتام مېنى سويگان دىك من ۵ سىزلارنى سويلەن مېنىڭ مھىتېم دە ۵
 ۱۲ قالايىڭىزلار ۵ من آتامنىڭ امرلارنى توتۇپ آينىڭ مھىتېدە ۵
 ۱۳ قالغان دىك سىزلار ۵ مېنىڭ امرلارنى توتىساڭىزلار مېنىڭ
 ۱۴ مھىتېم دە قالورسىزلار ۵ مېنىڭ شادلىغىم ايچىمىكەزدە قالىپ
 ۱۵ سىزلارنىڭ شادلىغىڭىزنىڭ تام بولسۇن دىپ سىزلار ۵ بول سوزلارنى
 ۱۶ آيدىم ۵ بول مېنىڭ امىم دور من سىزلارنى سويگانىمىدە ۵
 ۱۷ سىزلار ۵ بىر بىرىڭىزنى سويىڭىزلار دىپ ۵ دوستلارنى اوچون
 ۱۸ جانىنى فدا قىلماقچىدىن آرتۇق مھىت كېم دە بولسە يوقدور ۵ سىزلار ۵
 ۱۹ بونووخانلار ۵ مېيا ۵ كيلتورۇساڭىزلار مېنىڭ دوستلار ۵
 ۲۰ دورسىزلار ۵ موندىن كېيىن سىزلارنى قىل دىپ آتامىن زىراكە ۵
 ۲۱ قىل خواجەسىنىڭ قىلغان ايشلارنى بىلمايدور اما من سىزلارنى
 ۲۲ دوست دىپ آتام چۈنكى آتامدىن ايشىتىكانلارنى بارچەسىنى
 ۲۳ سىزلار ۵ بيان قىلدىم ۵ سىزلار مېنى سايلاماغان سىزلار ۵ بلكە
 ۲۴ من سىزلارنى سايلاپ آلدىم ۵ بارىپ ميوه كيلتورماك اوچون

- ۲۵ بولمىن پس كۈنكىڭىز خنە بولسۇن ۵ قورۇقاسۇن ۵ من
 ۲۶ كىتارمىن وينە سىزلار ۵ كىلورمىن دىپ سىزلار ۵ ايتقانىمى
 ۲۷ ايشىتىكانسىزلار مېنى سويىساڭىزلار ۵ ايردى آتامغە بارامىن دىكانىمىكا
 ۲۸ شاد بولور ايردىڭىزلار چۈنكى آتام مېندىن اولوغ دور ۵ واقع بولغان
 ۲۹ وقتىدە ايمان كيلتورىڭىزلار دىپ واقع بولسۇدىن ايلكارى سىزلار ۵
 ۳۰ سوزلار ۵ ايمىدى من سىزلار بولان كوپ سوزلارمىن من زىراكە
 ۳۱ بول دىنانيڭ باشلىغى كىلادور ۵ آينىڭ نرسەسى مېندە
 ۳۲ يوق دور ۵ لېكىن من آتامنى سويگانىمىن ۵ آتام مېنىڭ بونووخان دىك
 ۳۳ عمل قىلغانىمى بول دىنا يىلسون الحال تورۇنڭىزلار موندىن
 ۳۴ كىتاي لىك ۵

اون بېشىڭى باب

- ۱ من حق اوزم يغاجى من ۵ آتام باغبان دور ۵ ميوه كيلتورماكان
 ۲ منده بار بولغان ۵ هر بوتاقنى اول كىسىب آلور ۵ ميوه كيلتوركان
 ۳ هر بوتاقنى آرتۇق ميوه كيلتورسۇن دىپ اول آرتۇر ۵ سىزلار ۵
 ۴ آيتقان سوزوم واسطەسى بولان ايمىدى پاك دورسىزلار ۵ مېنىڭ
 ۵ ايچىمىدە قالىڭىزلار من ۵ ايچىمىكەزدە قالورمىن بوتاقنى اوزوم يغاجىدە
 ۶ قاللمسە اوزىدىن ميوه كيلتورماكانغا دىك سىزلار ۵ ايچىمىدە
 ۷ قاللمساڭىز كيلتورماس سىزلار ۵ من اوزوم يغاجى من سىزلار
 ۸ بوتاقلار سىزلار ايچىمىدە قالغان ۵ من آينىڭ ايچىمىدە قالغان كىشى

۲۷ و سیزلار هم شهادت بر ور سیزلار زبیرا که سیزلار اولدین منی برلن برکا بولاسزلار

اون آسمانی باب

- ۱ سوزلار کانا ایلسلیغینکر اوچون آیتدیم سیزلارنی کیسه لاردین
- ۲ قوللار لیکن بر وقت کیلور شول وقتده سیزلارنی اولدورکان هر کیسی خداغه خدمت قلیب تورامن دیب خیال قیلور
- ۳ و هم آتانی منی بیلمکان اوچون سیزلار کاشوندانی ایش قیلورلار
- ۴ لیکن ساعت کیسه سیزلار کا آیتقان سوزوم یادینکزه کیلسون دیب منی سیزلار کا آیتدیم اما اولدین سیزلار کا منی آیتادیم زبیرا که سیزلار برلن برکا ایردیم
- ۵ ایردی منی بیا کوچی کا بارور من و هیچ برینکر مندین قیده بارسن دیب سورلامی دور
- ۶ ایردی منی سیزلار کا آیتقان سیزلارنی خفعلیق برلن تولغانلدور
- ۷ لیکن راستدین سیزلار کا ایتامن منینک کیتماک سیزلار کا یغشی دور زبیرا که من کیلسام یواندور غوچی سیزلار کا کیلماس اما کیتماس من اتی سیزلار کا بیاور من
- ۸ و اول کیلیب دنیانی کنه اوچون و عادل یق اوچون و حکم اوچون عیب قیلور کنه اوچون
- ۹ یعنی منکا ایمان کلتور مسلیک اوچون عادل یق اوچون یعنی
- ۱۰ آتامه بارماغم منی هیچ ینه کورملاس لیکنکر اوچون حکم
- ۱۱ اوچون یعنی بول دنیانینک باشلیغی حکم لارنکان اوچون ینه
- ۱۲

- ۱ و میوه لارینکر دلم قلماق اوچون سیزلارنی سالدیم آتا منینک
- ۱۷ اسمیمه نیمه نیا کانینکرنی سیزلار کا برسون دیب منی سیزلار کا
- ۱۸ یویرامن بر برینکرنی سوزینکار دیب دنیا سیزلارنی دشمن
- ۱۹ توتسه دنیا منی سیزلار دین ایلکاری دشمن توتقان دور دیب
- ۲۰ بیلینکار دنیا دین بولسانکار ایردی دنیا اوزینکی لارنی سوزار ایردی اما سیزلار دین بولغان اوچون بلکه من سیزلارنی دینادین سایلار آغان سبب دین دنیا سیزلارنی دشمن توتادور
- ۲۱ قل خواجهمی دین اولوغ ایلماس دیب سیزلار کا آیتقان سوزیمنی یادلارینکره توتونکار منی قوللغان بولسه لار سیزلارنی قوللار
- ۲۲ منینک سوزومنی توتقان بولسه لار سیزلارینک سوزینکرنی هم
- ۲۳ توتلار لیکن بارچه بولارنی سیزلار کا اسم اوچون قیلورلار زبیرا که منی بیا کوچی بیلیدورلار من کیلیب آراغه سیزلار کان بولسام ایردی کنه لاری بولماس ایردی ایلمدی کنه لاری عذرلاری
- ۲۴ یوق دور منی دشمن توتقان کیسی آتامنی هم دشمن توتادور
- ۲۵ هیچ کم قیلغان ایشلارنی آرا لیدیه قیلغان بولسام ایردی کنه لاری بولماس ایردی ایلمدی آرائی کوردیلار و منی هم آتامنی دشمن توتیلار
- ۲۶ دشمن توتیلار پس منی سبب سیز دشمن توتدی لار دیب
- ۲۷ شریعتلار ییده یاریلغان سوز نجما کیلماک اوچون بولدی و من سیزلار کا آتامدین بیاکان یواندور غوچی یعنی آتادین چققان
- ۲۸ حقیقت روحی سیزلار کا کیسه اول منینک خصوصیمه شهادت

- کیشی دیناغه کیلکانلیک نینگ شادلیغی برلان یینه قایغوس یادیغه
 ۲۲ کیلاس ۵ و سیزلار هم ایلدی قایغورسلار بنه من سیزلار برلان
 کوروشورمن شول وقته کونکیل لارینک شادلانور و شادلیغینکرنی
 ۲۳ سیزلار دین هیچ کم آلماس ۵ و اول کونده مندین هیچ نیمه
 سورماس سزلاز حق حق سیزلار کا آیتامن آنادین منینگ
 ۲۴ اسمیمده هر نیمه تیلانسانکلار آتی سیزلار کا برور ۵ بول
 وقت غه چه سیزلار هیچ نرسه اسمیمده تیلانسانکلار
 ۲۵ شادلیغینکرن نام بولاق اوچون آلور سزلاز ۵ بول سوزلارنی سیزلار کا
 مثل لار برلان سوزلاریم من سیزلار کا ناغی مثل لار برلان سوزلاریم
 ۳۱ وقت کیلور شول وقت آنا خصوصیه آنوق خبر برورمن ۵ اول
 کونده اسمیمده تیلانسانکلار و سیزلار اوچون آنادین من سورلورمن
 ۳۷ دیب آیتامن ۵ زیراکه منی سوپکانینکرن و خدادین چیقانیغه
 ۲۸ ایمان کیلور کانینکرن سببی دین آنا اوزی سیزلارنی سوپادور ۵ من
 آنادین چیقپ دیناغه کیلدم وینه دینانی قالدوروب آتاغه
 ۲۹ یارورمن دیب ۵ شاکرلاری آنکا آتیدی لار منه سن ایمدی
 ۳۰ آنوق سوزلارین و هیچ بر مثل آیتامین ۵ سن بارچه نرسه نی
 بیلاسن و هیچ کم سنی سوراسه کیراک ایلاس دور دیب ایمدی
 بیلامز بول سبب دین سن خدادین چیقانیگ غه ایمان
 ۳۱ کیلورامز دیب ۵ عیسی آلاغه جواب بردی الحال ایمان
 ۳۲ کیلوروب سزلامو ۵ منه هر قایسی لارینک اوزینیک کا نالغان

- کوب نرسه نی سیزلار کا آیتامن بارور لیکن الحال کونارا
 ۱۲ آلماس سزلاز ۵ اما اول یعنی حقیقت روحی کیلکانده اول سیزلارنی
 همه حقیقت برلان ایشار زیراکه اول اوزیدین سوزلاماس بلکه هر
 ایشیتار سوزنی سوزلار و کیلور ایشلار دین سیزلار کا خبر برور ۵
 ۱۴ اول منی جلال لاندورور زیراکه منینگ دین آلیب سیزلار کا خبر
 ۱۵ برور ۵ بار آتانیکی نرسه لار منینگ دور بول سبب دین آتیدیم
 ۱۶ منینگ دین آلیب سیزلار کا خبر برور ۵ بر آردین ککین منی
 کورماس سزلاز وینه بر آردین ککین منی کورور سزلاز زیراکه من
 ۱۷ آتاغه بارلارمن دیب ۵ اولوقت شاکرلاری نینگ بعضی لاری بر
 بریکا آتیدی لار بر آردین ککین منی کورماس سزلاز وینه بر آردین
 ککین منی کورور سزلاز و من آتاغه بارورمن دیب برلار کا آیتان
 ۱۸ سوزی نینگ معنی نیمه دور دیب ۵ و آتیدی لار بر آردین ککین
 ۱۹ دیکانی نیمه دور نیمه آیتانی بیز ییلامز دیب ۵ عیسی اوزیدین
 نیمه سوراماقچی بولغانلارینی آنکالاب آلاغه آتیدی بر آردین
 ککین منی کورماس سزلاز وینه بر آردین ککین منی کورور سزلاز
 دیکان سوزوم خصوصیه بر برینکزدین سوراسلارامو ۵
 ۲۰ حق حق سیزلار کا آیتامن سیزلار یغلا سزلاز و کورور سزلاز اما
 دنیا شادلانور سیزلار قایغورور سزلاز اما سیزلار نینگ قایغونک
 ۳۱ شادلیق قه آلالانور ۵ خانون کیشی توغادرغان وقته قایغورادور
 زیراکه آیتانک ساعتی بیتشکان دور لیکن بالانی توغاندین ککین

ساعت كيلوروم ايمدى كىلكان دورومنى يالغوز قالدوروسىزلار
۴۲ ليكن من يالغوز ايماس من زىراكه آتامي برلان بركا دوروم سىزلار
منينك ايجيمده سلامتليك تاپىنكلار ديب مونى من سىزلاركا
آيتدم دنياده زحمت تاپارسىزلار اما خاطر جمع بولونكلار من
دنيانى يىنكديم ديب ۵

اون يېغى باب

۱ بول سوزلاردين كيين عيسى كوزلارنى آسمان غه كوتارسىب
آيتدى اى آتا ساعت يىتسكلان دور اوغلونك سنى
۲ جالالاندورسون اوچون سىن اوغلونكى جالالاندورغىل ۵ آنكا
همه بشر اوستىكا قدرت بركاينك ديك اول سىن قوليه بركان
۳ بارچه لارغه جات جاويدانى برسون ديب ۵ يالغوز حق خدا
بولغان سنى و سىن يىركان عيسى مسيحنى تاييغالارنى اول حيات
۴ جاويدلى دوروم سىن منكا قىلماقغه تاپشورغان ايشىنى تام قىلماق برلان
۵ من يوده سنى جالالاندوردم ۵ ايمدى اى آتادنيا بولالسدىن ايلكلارى
الدينكه منده بولغان جلال برلان سنى جالالاندورغىل ۵
۶ دنيادين سىن منكا بركان كيشى لاركا من اسينكى آشكارا قىلدىم
الار سىنكى ايردى لار وسىن آلارنى منكا بريدنىك و آلار سىنىك
۷ سوزىنكى توتدى لار ۵ سىن منكا بركان بار نرسه لار سىلدىن دور
۸ ديب آلار ايمدى آنكابدورلار ۵ زىراكه سىن منكا بركان سوزلارنى
من آلارغه بىردىم و آلار قبول قىلىپ منينك سىلدىن چىققا يىمنى

۹ حق يىلىپ سىنىك سنى يىركاينىك كا ايان كيلتوردىلار ۵ من
الار اوچون دعا قىلامن دنيا اوچون ايماس بلكه سىن منكا بركان
۱۰ كيشى لار اوچون دعا قىلامن چونكه آلار سىنكى دورلار ۵ و بار
منكى بولغان سىنكى دور وسىنكى بولغان منىكى دور ومن آلار
۱۱ ايجيمده جلال لانغان من ۵ وموندىن كيين من دنياده ايماس من
ليكن آلار دنياده دورلار ومن سىنكا كىلامن اى مقدس آتا منكا
بركانلارنىنكى آلار بىزنىنك ديك بر بولسونلار ديب اوز اسىنىكده
۱۲ ساقلاغىل ۵ من آلار برلان بركا دنياده بولغان وقتده آلارنى
سىنىك اسىنىكده ساقلاديم سىن آلارنى منكا بركان ايردينك
ومن آلارنى ساقلاديم هم بارىلغان سوز كامل بولماق اوچون
هلاك اولغىلدىن باشقه آلارنىنك هېچ كىسى هلاك بولمادى ۵
۱۳ ايمدى سىنكا كىلامن و منىنك شادلىغىم آلار ايجيمده كامل
۱۴ بولسون ديب مونى دنياده سوزلايدوروم ۵ من آلارغه سىنىك
سوزىنكى بىردىم و دنيا آلارنى دشمن توتدى زىراكه من دنيادين
۱۵ يولماق ديك آلار هم دنيادين يولمايدورلار ۵ سىن آلارنى دنيادين
الغىل ديب دعا قىلمايمىن بلكه آلارنى يالماق دىن ساقلاغىل
۱۶ ديب ۵ من دنيادين يولماق ديك آلار هم دنيادين يولمايدورلار ۵
۱۷ آلارنى حقيقتىنكده مقدس قىل غىل سىنىك سوزىنك
۱۸ حقيقت دور ۵ سىن منى دنيانغا يىركان ديك من هم آلارنى دنيانغا
۱۹ باردىم ۵ آلار هم حقيقتده مقدس بولسونلار ديب آلار اوچون

- ۲ شاکردلاری برلان کیردی ۵ واتنی دشمن قولیغه توتوب برکوچی
 بولغان یهودام بول جانینی ییلور ایردی زیراکه عیسی شاکردلاری
 برلان کوپ کره آندە پیغیشور ایردی ۵ پس یهودافوجنی واولوغ
 اماملارینیک وفارسیسلارینیک خدمتکارلارینی اوزی برلان برکا
 آلیب آندە فانوس لار ومشعل لار وباراق لار برلان کیلدی ۵ عیسی
 اوزیکانیمه بولورینی بارجه سینی ییلیب آلداریغه چقیپ آلاغه
 کیمنی ایرلایسلار دیدی ۵ ناصر تلغ عیسی نی دیب آنکا جواب
 بردیلار عیسی آلاغه آیتدی اول من دور من دیب واتنی توتوب
 برکوچی بولغان یهودام آلا برلان برکا توروب ایردی ۵ واول
 من دور من دیکانده آلا کیین قاتیپ برکا توشدیلا ۵ ینە
 آلا دین کیمنی ایرلایسلار دیب سورادی آلا ناصر تلغ عیسی نی
 دیدیلار ۵ عیسی جواب بردی من سیزلاکا اول من دور من
 دیب آیتدم پس منی ایرلاسانکر لار اوشبولارنی ییارینکارلار ۵
 سونداق سن منکا برکالارینیک هیچ کیمنی یوقالئادم دیب آیتقان
 ۱. سوروی ریجا کیلسون دیب ۵ و سمعون بطرس نینک قیلیپی بار
 ایردی اتنی آلیب اولوغ امام نینک قلیپی چاپپ اونک قولاغینی
 کیسیب آلدی اول قلیپنیک اتنی ملخس ایردی ۵ اما عیسی بطرس قه
 آیتدی قیلیپینکنی قینیغه سال غیل آتا منکا برکان کالسه نی من
 ایسپای مو دیب ۵ اول وقت فوج و مینک باشی و یهودی لارینیک
 ۱۲ خدمتکارلاری عیسی نی توتوب باغلاب ۵ اول اتنی حناغە آلیب

- ۲۰ من اوزومنی مقدس قیلامن ۵ و بولار غینە ایلس بلکه آلازینیک
 سوزلاری برلان منکا ایمان کیلتورکان کیشی لار اوچون دخی دعا
 ۲۱ قیلامن ۵ سن ای آتا منینک ایچیمده ومن سنینک ایچینکده
 بولغاندیک بارجه لاری هم بر بولسونلار و هم ایچیمده بر بولسونلار
 ۲۲ دیب دنیا سن منی ییارکانینکا ایمان کیلتورسون اوچون ۵ سن
 منکا برکان جالانی من آلاغه بودیم ییز بر بولغان دیک آلا هم بر
 ۲۳ بولسونلار دیب ۵ من آلازینیک ایچلاریدە من وسن منینک
 ایچیمده بولغیل برلیک کا کامل بولسونلار دیب سن منی
 ییارکانینک من سن منی سوپکانینک دیک آلازنی هم سوپکانینک
 ۲۴ دنیا ییلسون دیب ۵ ای آتا تالاکم شول دور سن منکا برکان
 کیشی لار من بولغان یریکه منینک برلان برکا بولوب سن منکا برکان
 جالایینکنی کورسونلار دیب زیراکه دنیا بنا بولالسدین ایلکاری
 ۲۵ سن منی سوپکان دورسن ۵ ای عادل آتا دنیا هم سنی ییلادی لیکن
 ۲۶ من سنی ییلدم و بولار سن منی ییارکانینک ییلدیلا ۵ من آلاغه
 سنینک اسپینکنی ییلدوردم هم ییلدورورمن سن منی سوپکان دیک
 بولغان محبت ایچلاریکە بولسون و من ایچلاریدە بولای دیب ۵
- اون سکیزینچی باب
- ۱ عیسی بول سوزلارنی آتیپ شاکردلاری برلان قدرون سوی نینک
 نرخی طرفیغه چقیپ باردی آندە بر باغ بار ایردی آنکا اول

۱۴ کیدیلار اول بول یلاه ولوغ امام بولغان قیافانینک قاین آتاسی
ایردی ۵ اما خلق اوچون بر کیشینیک اولماکی یخشى راق دور
۱۵ دیب یهودیلارغه مصلحت برکان کیشی قیافایردی ۵ سمعون
پطرس و باشقه بر شاگرد عیسی غه ابرکاشدیلا بول شاگرد
اولوغ امامنینک آشناسی بولوب عیسی بولان اولوغ امامنینک
۱۶ حوئی سیغه کیردی ۵ اما پطرس ایشیک یانیده تیشقاری توروب
ایردی بعد امامنینک آشناسی بولغان اول باشقه شاگرد چیققیپ
۱۷ دروازه بان خانونه سوزلاپ پطرس فی آلیپ کیردی ۵ اول
چوری یعنی دروازه بان خانون پطرس قه آتیدی سن م بول
کیشینیک شاگردلاری دین ایاسن مو دیب اول ایاسن دیدی ۵
۱۸ اول آراه قى لاړ و خدمتکارلا اوت یاقیب تورغان ایردیلاړ
زیراکه سولوق ایردی و توروب ایسینور ایردیلاړ و پطرس م
۱۹ آلاړ بولان برکاتوروب ایسینور ایردی ۵ ولوغ امام عیسی دین
۲۰ شاگردلاری و تعلیمی خصوصیده سوال قیلدی ۵ عیسی آنکا
جواب بردی من آشکارا عالمغه سوزلايم بارچه یهودیلار
یغیشلادورغان کینسه ده و خدا اوپیده هر وقت تعلیم بردهم
۲۱ و یاشورون هیچ نیمه سوزلامادم ۵ فی سبب دین منلین سورای
سن آلاړغه نیمه آیتقانم خصوصیده ایشیتکان کیشی لاردین
۲۲ سوراغیل منه آلاړ نیمه آیتقایمنی ییلاوردلار دیب ۵ اول موئی
آیتقاندۀ آندۀ تورغان خدمتکارلارینیک بری عیسی نینک یوزیکا

شیا اوروب آیتدی اولوغ امامغه شونداقی جواب برورسن مو
۲۳ دیب ۵ عیسی آنکا جواب بردی من یامانلیق آیتقان بولسام
یامانلیق بولغانی کورساتکیل اما سوزم یخشى بولسه نیمه اوچون
۲۴ منی اوراسن دیب ۵ وحتا آتی باغلیغ بولغان حالده اولوغ امام
۲۵ بولغان قیافاعه ییاردی ۵ اما سمعون پطرس ایسینیب توروب
ایردی آنکا آیتدیلاړ سن م آنینک شاگردلاری دین ایاسن موسن
۲۶ دیب اول انکار قیلیپ یوق دیدی ۵ اولوقت قولاغینی پطرس
کیشکان قل نینک یقینی بولغان اولوغ امامنینک قل لاری نینک
۲۷ بری آیتدی من سنی آنینک قاشیده باغده کورمادم مو دیب ۵
پطرس پنه انکار قیلدی و شولوق ساعت خروس قیچقیردی ۵
۲۸ اول کیشی لار عیسی فی قیافادین محکمه کا آلیپ کیدیلار و کون
اوتره بولدی و مردار بولمالیق بلکه فصحنی بیای لیک دیب
۲۹ محکمه کا کیرمادیلاړ ۵ پس پیلاطس آلاړغه چیققیپ آیتدی بول
۳۰ کیشیتی نیمه خصوصیده عیبالیسلاړ دیب ۵ آلاړ جواب بریب
آنکا آیتدیلاړ بول کناه کار یولسه ایردی ییزلانی سنکا توتوب
۳۱ برماس ایردوک دیب ۵ پیلاطس آلاړغه آیتدی سیزلانی آلیپ
اوز شریعتینکر یوتیچه حکم قیلینکارلا دیب هریدیلاړ آنکا آیتدیلاړ
۳۲ کیشی اولدوروماککا ییزکا جایز ایلسدور دیب ۵ شونداقی قانداقی
اولوم اولماکی خصوصیه عیسی نینک آیتقان سوزی بجا کیلسون
۳۳ دیب ۵ پیلاطس پنه محکمه کا کیریب عیسی فی چاقیریب انکا

۲۴۸

بوخا ۱۹

- ۲۴ آیدى سن يهودى لارنىڭ پادىشاھى موسى دىب ۋە عيسى جۈل
 بىردى اوز اوزىنىڭ دىن مۇنى آيلاس مۇ ياكە باشقەلار مېنىڭ
 ۲۵ خىسۇسىمە سىنكا سوزلادى لارمۇ دىب ۋە پىلاطس جۈل بىردى
 آيا مەن يهودى مۇ سىنىڭ قومىنىڭ ۋە اولوغ اماملار سنى مىكا
 ۲۶ ئاپشور دىلار سەن نىمە قىلغان سەن دىب ۋە عيسى جۈل بىردى
 مېنىڭ پادىشاھلىغىم بول دىيادىن ايماس دور مېنىڭ پادىشاھلىغىم
 بول دىيادىن بولسە ايردى يهودىلارغە ئاپشور ئىلماسون دىب
 خىزمەتلارنىم سۇقۇشور ايدىلار ايدى مېنىڭ پادىشاھلىغىم مۇنلدىن
 ۲۷ ايماس دور دىب ۋە پىلاطس آنكا آيدى پىس سەن پادىشاھ سەن مۇ
 دىب عيسى جۈل بىردى سەن مەن پادىشاھ دىب آيتاسن شۇنىڭ
 اوچۇن توغۇلدۇم شۇنىڭ اوچۇن دىئاغە كىلدەم تاكە خىلق قە
 شەھەت بىر كەلەن خىلق دىن بولغان ھەر كىشى ئاۋسەم نى ايشىندادور
 ۲۸ دىب ۋە پىلاطس آنكا آيدى خىلق نىمە دور دىب مۇنى آيتىپ يە
 يهودىلارغە چىقىپ لارغە آيدى مەن آندە ھىچ بىر عىبى ئاپماين ۋە
 ۲۹ ما فسخە بىرلۇق سىزلار كا خالاص قىلماقم عادەتلىرىڭىز بار پىس
 يهودىلار نىڭ پادىشاھ سىنى سىزلار كا خالاص قىلسام بارا ئاسلار مۇ
 ۳۰ دىب ۋە اول وقت يەنە بار چەلارنى قىچقىرىپ آيدىلار مۇنى ايماس
 بىلكە بارا ايماس نى دىب بول بارا ايماس قارا ئىچى ايردى ۋە
 ۱ اول وقت پىلاطس عيسى نى كەلپ اوردۇردى ۋە وعسكر
 ۲ اون توقۇزۇنچى باب

۲۴۹

بوخا ۱۹

- خلقى تىكان دىن ئاچ قىلىپ آينىڭ باشىغە قۇيۇپ آنكا قىزىل
 كىيەم كىيىدۇرىپ ۋە ايدىلار السلام اى يهودىلار نىڭ پادىشاھى
 ۳ دىب يوزىكا شىپا اوردىلار ۋە يەنە پىلاطس ئاشقارى چىقىپ
 ۴ لارغە آيدى مەن مەن مۇنى سىزلار كا چىقارمەن مەن آندە ھىچ بىر
 عىبى ئاپماين دىب يىلىنكارلار دىب ۋە اول وقت عيسى تىكان
 ۵ ئاچى بىرلەن قىزىل كىيەم كىيىنكار بولۇپ چىقدى ۋە پىلاطس لارغە
 مەن اول كىشى دىدى ۋە پىس اولوغ اماملار ۋە خىزمەتلارلارنى
 ۶ كۆرۈپ ئاتى خاچقە آسقىل خاچقە آسقىل دىب قىچقىرىدىلار
 پىلاطس لارغە سىزلار ئاتى كەلپ خاچقە آسنىكلار زىراكە مەن
 ۷ آندە عىبى ئاپماين دىدى ۋە يهودىلار آنكا جۈل بىردىلار
 يىزلارنىڭ شىرىغىمىز بار ۋە بول شىرىغە بويىچە اول اولتۇرۇلسە
 ۸ كىرەلدور زىراكە اول اورۇنى خىدا اوغلى قىلدى ۋە پىلاطس
 ۹ بول سوزنى ايشىتىپ آندىن كۆپ قورقۇدى ۋە ورنە مىھكەمە
 ۱۰ كىرپ عيسى غە آيدى سەن قايدىن بولاس دىب لېكەن عيسى
 ۱۱ آنكا جۈل بىردى ۋە پىلاطس آنكا آيدى مىكا سوزلاماسىن مۇ
 سنى خاچقە آساققە ۋە ھەر قوتقارماققە قىدرىم بار ايكەننى بىلماسىن مۇ
 دىب ۋە عيسى جۈل بىردى مىكا يوقارىدىن بىر يىلكاكان بولسە
 ايردى سىنىڭ مىكا يىتاتۇرغان ھىچ قىدرىنىڭ بولماس ايردى بول
 سىب دىن مەن مىكا ئاپشورغان كىشى نىڭ كىلەن اولوغ راق دور
 ۱۲ دىب ۋە مۇندىن كىيىن پىلاطس ئاتى قوتقارماققە ايسنار ايردى

۱۵. اما ھودیلار قېچقېرىپ آيتدیلار آنى قوتقارسانك قيصرنينك دوستى ايماس سن زيراكه اوزىنى پادشا قىلغان قيصرغه قازىنى ۱۲ تورادور ديب ۵ پىلاطس بول سوزنى ايشيتىپ عيسىنى چىقارىپ ليئوستروتون و عبرانيچه جېئادادىكان يركا حكم اورنيغه ۱۴ اولئوردى ۵ اول وقت فصحدين ايلكارىكى جمعه كوفى و آلتىنجى ساعت چه ايردى و پىلاطس ھودى لاىغه آيتدى منە سىزلارنىڭ ۱۵ پادشاھىنكز ديب ۵ اما آلاز دفع قىل آنى خاچقه آستىل ديب قېچقېرىدىلار پىلاطس لاىغه آيتدى منە سىزلارنىڭ پادشاھىنكزنى خاچقه آساي مو ديب اولوغ املار جواب بردى لا ۱۶ قيصردىن باشقه پادشاھىمىز بوق دور ديب ۵ آخرده آنى خاچقه آساي اوچون لاىغه ئاپشوردى آلاز عيسىنى كېب چىقاردىلار ۱۷ اول اوز خاچىنى كوتارىپ باش سونكاك برى عبرانيچه حلقە دىكان يركا چىقىپ باردى ۵ آندە آنى خاچقه آستىلار و آينىك برلان باشقه ايكى كىشىنى ايكى يانيغه و عيسىنى اورتالايغه ۱۹ آستىلار ۵ و پىلاطس خط يازىپ خاچى روستىكا قويدى آندە يھودىلار پادشاھى بولغان ناصر تليغ عيسى ديب يازىلغان ۲۰ ايردى ۵ بول خطنى يھودىلارنىڭ كوپىسى اوقودىلار زيراكه عيسى خاچقه آسغان ير شىركا ياقىن ايردى و عبرانيچه و يونانيچه ۲۱ و روميچه يازىلغان ايردى ۵ پس يھودىلارنىڭ اولوغ املارنى پىلاطس قە آيتدىلار يھودىلارنىڭ پادشاھى ديب يازماغىل

بلكە من يھودىلارنىڭ پادشاھى من ديب آيتقانىنى يازغىل ۲۲ ديب ۵ پىلاطس جواب بردى يازغانىنى يازدىم ديب ۵ عسكر خلقى عيسىنى خاچقه آسغان وقتدە آينىك كىيىمنى كېب ۲۳ تورى حصە قىلدىلار ھر بر عسكر كىشىسىكا بر حصە ۲۴ ۵ ھم كويلاكىنى آلدىلار بول كويلاكى تىكىش سىز ايردى بلكە باشدين آياققە توقولغان ايردى ۵ شول سببدين بر برىكا آيتدىلار آنى بر تىللىق اول كىيىمنىكى بولغاي ديب حك ۲۵ ئاشلايلىق ديب شونداق كىيىمنى آلازايغه بولوب كويلاكم اوچون چك ئاشلادىلار ديب يازىلغان سوز بجا كىلماك اوچون عسكر خلقى شونداق قىلدىلار ۵ و عيسىنىڭ خاچى يانېدە آناسى ۲۵ و آناسىنىڭ ھىشىرەسى مرم كلوپانىڭ خانوفى و مجدلىه لىك مرم تورار ايردىلار ۵ اول وقت عيسى آناسى وازى سويكان ۲۶ شاكردىنى آندە تورغاننى كوروب آناسى غە آيتدى اى خانوفى منە سىنىك اوغلىنىڭ ديب ۵ بعد شاكرديغه آيتدى منە سىنىك ۲۷ آتلىك ديب و اول وقتدىن كىيىن اول شاكردىنى اوزىكا آلدى ۵ موندىن كىيىن عيسى يازىلغان سوز بجا كىلماك اوچون بارچە ۲۸ نرسەلار تام بولغاننى بىلىپ سوسادىم دىدى ۵ آندە سرگەكا ۲۹ تولئورغان بر ساوت بار ايردى و آلاز بولوتنى سركاكا باتىرىپ قامىش اوستىكا قويوب آينىك آغزىغە كوتاردىلار ۵ و عيسى ۳۰ سرگەكى ئاتقاندا آيتدى بىتىكان دور ديب باشىنى توبان سالىپ

یهودیلار دفن قیلانینک عادتی غه موافق آتی عطر برلان نازک
 یوزلاکارا اوردادیلار. و آسپانغان بیرده بار ایردی و باغده ۴۱
 هیچ کیم قویولماغان برکور بار ایردی. یهودیلارینک جمعه ۴۲
 کونی بولغان سبب دین عیسى آنده قويدیلار زیراکه کور
 یافین ایردی. ۴۳

یکرمینجی باب

یکشنبه کونی تالک برلان ایسدی قارانکغو ایکانده مجدلیه مریم ۱
 کور یایغیه کیلیب تاشنینک کوردین آغداریلغانینی کوردی. ۲
 پس یوکوروب سمون پطرس غه و عیسى سویکان ایکنجی ۳
 شاگردغه کیلیب آلاغه آیتدی ایکانی کوردین الیب کیتیب دورلار
 و قایده قورغانلارینی بیایمزدیب. شول وقت پطرس و ایکنجی ۴
 شاگرد چقیق کورکا کیلدیلار. آلاز ایکی سی برکا یوکوردیلار ۵
 لیکن ایکنجی شاگرد پطرسدین تیز یوکوروب ایلکارى ۶
 کورکا یئدی. و ایکیلیب قراپ کفن بوزلاری یانغانی کوردی ۷
 لیکن کورمادی. آرقاسیدین سمون پطرس یتیب کیلیب ۸
 کورکا کیرب بوزلار یانغانی کوردی. و عیسى باشیده ۹
 بولغان رویال بوزلار برلان برکا یاتاین باشقه یرده تورولکان
 یانغان ایردی. اول وقت الیکاری کورکا کیلکان ایکنجی ۱۰
 شاگردم کوردی و کوروب ایمان کیلتوردی. زیراکه آلاز عیسى ۱۱
 اولولک لار دین تیریلسه کیراک دیب یازیلغان سوزنی هنوز

روحینی تسلیم قیلدی. یهودیلار بولسه اول وقت جمعه کونی ۱
 بولغان سبب دین سبت کونی بدن لار خاچده قالدورماسلیق
 اوچون پیلاطس دین آلازینک بالتیرینی سیندوروب برکا
 توشورمالکینی ایستادیلار زیراکه اول سبت کونی اولوغ ایردی. ۲
 آنینک اوچون عسکر خلق کیلیب آنینک برلا برکا آسپانغان
 کیشی لارینک اولغی سی نینک هم ایکنجی سی نینک بالتیرلارینی ۳
 سیندوریدیلار. لیکن عیسى غه کیلکانده آنینک اولوب کینکانینی ۴
 کوروب بالتیرلارینی سیندورمادیلار. بلکه عسکر خفینینک ۵
 بری نيزه برلان قایرغه سین چانچدی و شول ساعت قان برلان سو
 چیلدی. و آنی کورکان کیشی شهادت بردی و آنینک شهادتی ۶
 حق دور و سیزلار هم ایمان کیلتورماک اوچون حق آیدیم دیب ۷
 اول ییلادور. زیراکه آنینک سونکاکی آوانیلماسون دیب ۸
 یازیلغان سوز مجا کیلماک اوچون بول ایش واقع بولدی. وینه ۹
 بر باشقه یازو آیتادور کمنی چانچانلارینی کورورلار دیب ۱۰
 آندین کیین یهودیلار دین قورقوب تاشورون کینه عیسى نینک ۱۱
 شاگردی بولغان آرمیالیغ یوسف پیلاطس دین عیسى نینک
 تینی توشورمالک اذن تیلادی و پیلاطس اذن برکانده اول ۱۲
 باریب عیسى نینک بدنی توشوردی. و آندین بورون تونده ۱۳
 عیسى غه کیلکان نیقودیس هم کپلیب یوز قافلایب قایشورغان ۱۴
 مر و صبر الیب کیلدی. پس عیسى نینک بدنی توشوروب

- ۱۰ بیلادیار ۱۰ شاکردلار ینه اوز جایلاریغه قایدی لار ۱۰ اما مرم
 ۱۱ کور آلدیده ناشقاری توروب یغالدی و یغالب کوراکا کیلیب
 ۱۲ قراغانده ۱۲ عیسی نینگ بدنی یاتقان بوده آق کیم لیک ایکی
 ۱۳ فرشته بریسی باشیده و بریسی آیاغیده اولخورغانی کوردی ۱۳
 ۱۴ آلا آنکا آیتدی لار ای خاتون نیمه کایغالی سن دیب اول آلا رغه
 ۱۵ آیتدی منینگ ایکامنی آیب کیتیب دورلار و آنی فایده قویغانی
 ۱۶ بیلایمن دیب ۱۶ مونی آیتیب آراغانه آیلایب قاراب عیسی
 ۱۷ تورغانی کوردی لیکن عیسی ایکانی بیلادی ۱۷ عیسی آنکا
 ۱۸ آیتدی ای خاتون نهمه اوچون یغایسن کمنی یولایسن دیب اول
 ۱۹ خاتون باغبان دور دیب ویلاب آنکا آیتدی ای ایکاسن آنی
 ۲۰ آلاغان بولسانک قاید قویغانیکنی منکا آیتقیل من آنی آلا
 ۲۱ دیب ۲۱ عیسی آنکا ای مرم دیدی اول آیلایب قاراب آنکا
 ۲۲ آیتدی ربونی یعنی ای استاد دیب ۲۲ عیسی آنکا آیتدی منکا
 ۲۳ زبیراکه من هنوز آلامغه چیقادی اما برادرلایمغه باریب آلا رغه
 ۲۴ آیتقیل من آلامغه و آلاک رغه من آلاک رغه و خدا ییک رغه چقیب
 ۲۵ بارورمن دیب ۲۵ مجدلیه مرم باریب ایکانی کورکانی و اول آنکا
 ۲۶ مونی سوزلاکانی شاکردلارغه خبر بردی ۲۶ شول یکشنبه کونی
 ۲۷ کچقورون شاکردلاری پیغلیب یهودیلاردین قورقوب
 ۲۸ ایشیکلارینی بکلاکان و قنده عیسی آنده کیلیب اورتاده توروب
 ۲۹ آلا رغه آیتدی سوزلاکاسلام بولسون دیب ۲۹ مونی آیتیب آلا رغه

- ۳۰ قول لارینی و قابرغه سینی کورکوزدی شاکردلار بولسه ایکانی
 ۳۱ کوروب سوزیلار ۳۱ ینه آلا رغه آیتدی سوزلاکاسلام بولسون
 ۳۲ آتامنی بیارکاندیک من م سوزلارنی بیارامن دیب ۳۲ مونی آیتیب
 ۳۳ دم اوروب آلا رغه آیتدی مقدس روحنی آیینک لار ۳۳ سوزلار
 ۳۴ فایسی لارینیک کناهینی کچقورور سوزلار آلا رینیک کناهی کچیکلکان دور
 ۳۵ فایسی لارینیک کناهینی قالدورور سوزلار آلا رینیک کناهی قالور
 ۳۶ دیب ۳۶ واون ایکی شاکردینیک بری یعنی ایکیز آتالغان ثوما
 ۳۷ عیسی کیلکان و قنده آلا ریده ایباس ایردی ۳۷ آنکا باشقه
 ۳۸ شاکردلار بیز ایکانی کوردوک دیدیلار لیکن اول آلا رغه آیتدی
 ۳۹ قوللاریکی میخ داغلارینی کورماسام و بارماغیمنی میخ داغلاریغه
 ۴۰ سالا سام و قولومنی قابرغه سیغه سالاسام ایان کیلتور ماسمن دیدی ۴۰
 ۴۱ و سکیز کوندین کیین شاکردلاری ینه ایرده ایردی لار و ثوما هم آلا
 ۴۲ برلان برکا ایردی ایشیک بکلاکان و قنده عیسی کیلیب اورتاده
 ۴۳ توروب سوزلاکاسلام بولسون دیدی ۴۳ بعد ثوماغه آیتدی
 ۴۴ یارماغیمنی موند سوزوب منینگ قوللاریغه قراغیل
 ۴۵ و قولونکنی سوزوب قابرغه مغه سالغیل و ایان سیز قالماغیل اما
 ۴۶ ایانلیغ بورغیل دیب ۴۶ ثوما آنکا جواب بردی ای ایکام وی
 ۴۷ خدام دیب ۴۷ عیسی آنکا آیتدی ثوما منی کورکان سبب دین
 ۴۸ ایان کیلتور دینک خوشا منی کیلتور ایان کیلتور کان
 ۴۹ کیشتی لارینیک حال لاریغه دیب ۴۹ و باشقه کوب معجزه عیسی

شاگردلاری آلدیده کورکوردی آلا بول کتاب ده یازیلغان دور
۲۱ اما عیسی خدا نینگ اوغلی مسیح دور دیب ایمان کیلتورینگلار
و ایمان کیلتوروب آیینک امیدیه حیات جاویدانی ناپینگلار
دیپ بول سوزلار یازیلغان دور

یکومه برنجی باب

۱ موندین کیین عیسی ینه شاگردلار یقه تیر یاس دینگیزی یانیده
۲ اوزینی کورکوردی اما کورونیشی موندانق ایردی سمعون پطرس
و ایکیز آتالغان توما و جلیلداکی قانا لیغ نانا نایل و زیدعی
۳ اوغول لاری و شاگردلار دین باشقه یکی سی برکا ایردی لار سمعون
پطرس آلا رغه آیتدی من بالیق نوناققه بارورمن دیب آنکا
آیتدی لار بیز م سینگ بران بارورمن دیب چیچیب تیز کیسه کا
۴ اولتور دیلار لیکن اول تونده هیچ نیمه توتادی لار اما نالک آتقان
وقتده عیسی دینگیز لییده نورغان ایردی لیکن شاگردلاری
۵ عیسی ایگانی بیلمادی لار پس عیسی آلا رغه آیتدی ای قرز دیلار
۶ طعلیمکنز یوق مو دیب آنکا یوق دیب جولب بر دیلار اول
آلا رغه آیتدی تورنی کیسه نینگ اونک یانیه سالینگلار م
توتاسزلار دیب آلا شونداق سالدیلار لیرسه ککوب بالیق
۷ توشکانیدین تورنی نازیب آلا آلدیلار اول وقت عیسی
سویکان شاگرد پطرس قه آیتدی بول ایکادور دیب سمعون

پطرس بول ایکادور دیکانی ایشیتیب بیلکا کیم باغلادی
۸ زیراکه یالانچ ایردی و اوزینی دینگیزکا تاشلادی و باشقه
شاگردلار بالیق لیغ تورنی تارنا تارنا کیسه بران کیلدیلار چونکه
دینگیز لییدین یراق ایماس بلکه ایکه یوز کرچه یراق ایردی لار
۹ دینگیز لییکا چیققانده اولوغ کومور یاتقانی و اوستیده نان
۱۰ بران بالیق یاتقانی کوردیلار عیسی آلا رغه آیتدی ایمدی
۱۱ توتقان بالیق لار ننگردین آلب کیلنگلار دیب سمعون پطرس
کانه بالیق قه تولغان تورنی دینگیز لییکا نازیب آلدی حسابی
بر یوز الیک اوچ ایردی بالیق شونداق کوب بولسه م تور
۱۲ اوزونلادی عیسی آلا رغه کیلنگلار طعام پینگلار دیدی اما ایکا
ایکسانی بیلیب شاگردلار نینگ هیچ بری سن کم سن دیب
۱۳ سوراماقه جرات فیلمادی عیسی کیلیب نان آلب آلا رغه
۱۴ بردی و شونداق م بالیق نی بردی عیسی اولوب تیریلک اندین
کیین شاگردلار یقه کورونوب بول امدی اوچونجی مرتبه ایردی
۱۵ پس آلا طعام نی بیپ بوتغانده عیسی سمعون پطرس قه آیتدی ای
یونا اوغلی سمعون سن منی آلا دین کوب سویاسن مو دیب
اول آنکا سنی سویکانیمنی اوزونک ییلاسن دیدی عیسی آنکا
آیتدی قوریلاریمنی کوتکیل دیب ینه ایکنجی مرتبه آنکا
۱۶ آیتدی یونا اوغلی سمعون سن من سویاسن مو اول آنکا آیتدی
بلی ایکا سنی سویکانیمنی اوزونک ییلاسن دیب عیسی آنکا

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Klara ABDURAKHMANOVA
Doğum Yeri ve Tarihi	Kazakistan 18.06.1994
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi Filoloji ve Dünya Dilleri Fakültesi İki Yabancı Dil: İngilizce ve Fransızca Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce, Rusça
Bilimsel Faaliyetleri	‘İncir’ adlı hikaye çevirisi
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	klara.94kz@mail.ru
Tarih	17.01.2020